

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

ATHENIAN HOUSES OF THE MODERN MOVEMENT

Το σημείωμα αυτό έχει ως στόχο να παρέχει διευκρινίσεις σχετικά με το υλικό καθώς και τον τρόπο που αυτό παρουσιάζεται σε τούτο το βιβλίο.

Το υλικό, προϊόν καταγραφής κτισμάτων κατοικίας του Μοντέρνου κινήματος στον Δήμο Αθηναίων, εκπροσωπεί ένα μέρος – όχι το σύνολο – από τα χαρακτηριστικά δείγματα αυτής της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Πρωτεύουσας που διαμορφώθηκε πριν τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, κατά τη δεκαετία του 30, και τα οποία σήμερα διασώζονται διεσπαρμένα στο κέντρο και τις συνοικίες της. Είναι προφανές ότι στο βιβλίο τούτο, εκτός από το πλήθος των πληροφοριών που παρέχει στον αναγνώστη μέσα από το συγκροτημένο φωτογραφικό αρχείο καθώς και τα διευκρινιστικά κείμενα για το Μοντέρνο Κίνημα, τα οποία προηγούνται της παρουσίασης των φωτογραφιών, αποτελεί και έναν οδηγό επίσκεψης των σημαντικών δειγμάτων της επιροής του διεθνούς αυτού κινήματος στην Αθήνα.

Το υλικό καταγράφηκε σε δελτία –καρτέλες τεκμηρίωσης– με πλήρη στοιχεία για κάθε κατοικία, αρχιτεκτονικά – τυπολογικά χαρακτηριστικά και λεπτομέρειες, πληροφορίες από την επιτόπια έρευνα για τον χρόνο κατασκευής ή τον αρχιτέκτονα-μηχανικό κ.ά. Παράλληλα διαμορφώθηκε ηλεκτρονικό αρχείο με ανακλιπτά πεδία. Από τις μεγαλύτερες δυσκολίες του εγχειρήματος ήταν η διαλογή κτισμάτων του Μοντερνισμού από αυτά μεταγενέστερων επιδράσεων του.

Ο τρόπος που παρουσιάζεται το υλικό ακολουθεί το οδοιπορικό της καταγραφής του στα επτά (7) Δημοτικά Διαμερίσματα (ΔΔ) του Δήμου, ενώ η καταχώρησή του στο κάθε ΔΔ γίνεται με βάση την αλφαβητική σειρά των δρόμων.

Από το σύνολο των κτισμάτων που έχει περιληφθεί στα δελτία καταγραφής επιλέχθηκε ένας μικρός αριθμός από αυτά, με στόχο την αντιπροσωπευτική παρουσίαση ορισμένων χαρακτηριστικών δειγμάτων από κάθε ΔΔ, σε αριθμό ανάλογο με το πλήθος τους σε αυτό. Το σύνολο των καταγραμμένων κτισμάτων ανά ΔΔ, μονοκατοικίες και πολυκατοικίες, καταχωρήθηκε σε συνοπτικούς πίνακες, με αύξοντα αριθμό για κάθε κτίσμα, ο οποίος παραπέμπει στον αντίστοιχο χάρτη του κάθε ΔΔ.

Της παρουσίασης των επιλεγμένων δειγμάτων προηγείται ο χάρτης του ΔΔ με τα καταγραμμένα κτίσματα και ο συνοπτικός πίνακας που τα περιέχει. Ακολουθούν οι φωτογραφικές απεικονίσεις των επιλεγμένων κτισμάτων με συνολικές απόψεις και αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, οι οποίες παρουσιάζονται χωρίς περιγραφικά σχόλια για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε κτίσματος.

Η έκδοση αποτελεί τμήμα του προγράμματος με τίτλο «Προστασία και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της δεκαετίας του 1930 (μοντέρνου κινήματος) του Δήμου Αθηναίων» της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Περιβάλλοντος & Πολιτισμού, το οποίο διεξάχθηκε τμηματικά κατά τα διαστήματα Απρ. 2008-Δεκ. 2009 και Ιούν. 2012-Ιούν. 2013. Στο πλαίσιο του προγράμματος υλοποιήθηκε καταγραφή κτηρίων κατοικιών του μοντέρνου κινήματος στο Δήμο Αθηναίων. Αποτελέσματα αυτής της έρευνας αποτυπώνονται στην παρούσα έκδοση, στην ομότιπλη έκθεση φωτογραφίας και στη βάση δεδομένων-ιστοσελίδα www.modmovathens.gr.

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ
ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ
ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ
ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

ATHENIAN
HOUSES
OF THE MODERN
MOVEMENT

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Καίτη Δημητσάντου-Κρεμέζη, αρχιτέκτονας, Μέλος του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ)
Άρης Ζαμπίκος, αρχιτέκτονας, Μέλος του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ)
Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου, αρχιτέκτονας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΣΗ ΚΤΙΡΙΩΝ

Εύα Νταραρά (ED)
Ιωάννα Ρουφοπούλου (IR), www.ioannaroufopoulou.gr
Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου (KC)
Jeff Vanderpool (JV), www.jeffvanderpool.com

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΧΑΡΤΩΝ

Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ

Σχεδιασμός & Ανάπτυξη: Websthetics, <http://www.websthetics.gr>
Γραφιστική επιμέλεια: Common Sense

Για την καταγραφή των κτηρίων εργάστηκαν οι εξής αρχιτέκτονες:

Μαρία Βιδάλη (Δ5), Μυρτώ Επιφανίου (Δ3, Δ4), Αναστασία Νικοπούλου (Δ3, Δ4)
Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου, (Δ1, Δ2, Δ6, Δ7), Δημήτρης Χατζόπουλος (Δ7)

Βοήθησαν εθελοντικά οι εξής φοιτητές αρχιτεκτονικής:

Βάσια Μαραγάκη, Κώστας Κανδύλας, Μιχάλης Πητίδης, Λάμπης Ταουλάντ

Την επιμέλεια των κειμένων είχαν οι συγγραφείς

Η έκδοση πραγματοποιείται με την υποστήριξη της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με την υποστήριξη του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη.

ISBN: 978-960-99550-4-1

© έκδοσης 2013 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Περιβάλλοντος & Πολιτισμού

Απαγορεύεται η ολική ή μερική ανατύπωση, αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του κειμένου ή της εικονογράφησης του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ιωάννα Ρουφοπούλου (IR)

Σχετική έκθεση φιλοξενήθηκε στο Μουσείο Μπενάκη, Κτήριο οδού Πειραιώς 15 – 30 Ιουνίου 2013

EDITORS

Catherine Dimitsantou-Kremezi, architect, Member of the Council of Architectural Heritage (CAH)
Aris Zambikos, architect, Member of the Council of Architectural Heritage (CAH)
Katerina Chatzikonstantinou, architect

PHOTOS OF BUILDINGS

Eva Darara (ED)
Ioanna Roufopoulou (IR), www.ioannaroufopoulou.gr
Katerina Chatzikonstantinou (KC)
Jeff Vanderpool (JV), www.jeffvanderpool.com

EDITING OF MAPS

Katerina Chatzikonstantinou

WEBSITE

Design & development: Websthetics, <http://www.websthetics.gr>
Graphic design: Common Sense

The documentation of the buildings was made by the architects:

Maria Vidali (D5), Myrto Epifaniou (D3, D4), Anastasia Nikopoulou (D3, D4)
Katerina Chatzikonstantinou (D1, D2, D6, D7), Dimitris Chatzopoulos (D7)

Volunteer assistance offered by architectural school students:

Vassia Maragaki, Kostas Kandilas, Michalis Pitidis, Labis Taouland

Each text was edited by its writer

With the support of the Representation of the European Commission in Greece.

The research was undertaken with the support of the A. G. Leventis Foundation.

ISBN: 978-960-99550-4-1

© Edition 2013 ELLINIKI ETAIRIA Society for the Environment and Cultural Heritage

No part or the whole of this publication, text or illustration, may be reprinted, published or reproduced without permission in writing of the publisher.

Cover photo: Ioanna Roufopoulou (IR)

A photographic exhibition of the material was hosted at the Benaki Museum, Pireos Building 15 – 30 June 2013

ΑΘΗΝΑΪΚΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

ATHENIAN HOUSES OF THE MODERN MOVEMENT

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ | CONTENTS

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ | GREETINGS

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας YIANNIS MICHAEL President of Elliniki Etairia	6
ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ Επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα PANOS CARVOUNIS Head of the Representation of the European Commission in Greece	7
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Π. ΛΕΒΕΝΤΗΣ Πρόεδρος Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη ANASTASIOS P. LEVENTIS Chairman of the A. G. Leventis Foundation	8
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΡΑΣ Αντιπρόεδρος Ευropa Nostra, Ιδρυτής και πρώην Πρόεδρος (1972-1975, 2001-2008) της Ελληνικής Εταιρείας COSTAS CARRAS Vice President Europa Nostra, Founder and Former President (1972-1975, 2001-2008) Elliniki Etairia	9
ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΕΜΕΖΗΣ Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς PAVLOS KREMEZIS President of Council of Architectural Heritage	10

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΘΗΝΑ ΕΛΕΝΗ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ	12
--	----

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΤΗΡΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Β. ΜΑΡΜΑΡΑΣ	15
--	----

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΤΖΗΣΤΕΡΓΙΟΥ	19
---	----

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ '30 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ	21
---	----

ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ	22
---	----

Η ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ	24
---	----

ΧΑΡΤΗΣ ΔΗΜΟΥ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ATHENS MUNICIPALITY MAP	26
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 1 DISTRICT 1	28
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 2 DISTRICT 2	70
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 3 DISTRICT 3	82
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 4 DISTRICT 4	90
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 5 DISTRICT 5	98
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 6 DISTRICT 6	108
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ 7 DISTRICT 7	134

TEXTS IN ENGLISH

THE CREATIVE ASSIMILATION OF MODERNISM IN INTERWAR ATHENS HELEN FESSAS-EMMANOUIL	144
--	-----

EVOLUTION OF BUILDING SOLUTIONS OF THE APARTMENT IN ATHENS OF THE INTERWAR ERA EMMANOUIL V. MARMARAS	147
--	-----

MATERIALS AND DESIGN OF MODERN BUILDINGS YORGOS HATZISTERGIOU	151
---	-----

THE PROTECTION OF THE MONUMENTS OF THE 1930's IN ATHENS DIMITRIS PHILIPPIDIS	153
--	-----

ABOUT THE NATURE AND THE CHARACTER OF ATHENIAN MODERNISM ANDREAS GIACUMACATOS	154
---	-----

THE MODERN ARCHITECTURE IN ATHENS PANAGIOTIS TOURNIKIOTIS	156
---	-----

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Με την ανάδειξη της Αθήνας σε πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους το 1833, αρχίζει ένας αδιάλειπτος οικοδομικός οργανισμός, έτσι ώστε σήμερα η Αθήνα να ταυτίζεται πλέον με την Αττική. Από τον οικοδομικό πλούτο των παλαιότερων εποχών έχουν σωθεί ελάχιστα δείγματα, συγκεντρωμένα κυρίως στο εξέχον παραδοσιακό σύνολο της Πλάκας, στα πόδια του Ιερού Βράχου. Η νέα πρωτεύουσα αρχίζει αμέσως να κτίζεται με την εισαγωγή στην Ελλάδα του νεοκλασικού αρχιτεκτονικού ρυθμού. Ενώ όμως το νεοκλασικό ρεύμα εγκαταλείπει πλέον την Ευρώπη, στην Ελλάδα διαχέεται από την πρωτεύουσα στην περιφέρεια, δεν περιορίζεται, όπως αλλού, σε καλοφτιαγμένα δημόσια κυρίως κτίρια, και το σπουδαιότερο, θα προτιμάται για έναν αιώνα έως ακόμα την εποχή του μεσοπολέμου. Αν και τα νέα ρεύματα του Εκλεκτισμού ή του Γιούγκεντστυλ με όλες του τις παραλλαγές κάνουν στο κατώφλι του 20ού αιώνα πολύ δειλά την εμφάνισή τους στην Αθήνα, ο μεγάλος αρχιτεκτονικός αναπροσανατολισμός, δηλαδή ο μοντερνισμός, θα κυριαρχήσει στο μεσοπόλεμο, οπότε η Αθήνα εμπλουτίζεται με εξαιρετικά αρχιτεκτονήματα αυτού του νέου ρεύματος. Ο αθηναϊκός μοντερνισμός θα διακοπεί μεν από το βίαιο κενό της δεκαετίας του β΄ παγκοσμίου πολέμου, αλλά θα συνεχιστεί ακόμη και κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Ενώ όμως από το 1960 και μετά αναγνωρίζονται, αξιοποιούνται και προστατεύονται αποτελεσματικά τα νεοκλασικά αρχιτεκτονήματα, εκείνα του μοντερνισμού παραμένουν μέχρι σήμερα ξεχασμένα, εγκαταλειμμένα, απροστάτευτα και εκτεθειμένα στις κατεδαφίσεις.

Η Ελληνική Εταιρεία έστρεψε συστηματικά την προσοχή της προς αυτό τον παραμελημένο αθηναϊκό κτιριακό πλούτο καταρχάς με την καταγραφή του στην περιφέρεια του Δήμου Αθηναίων. Αποτελεί ευτυχή προσφορά η χορηγία του Γραφείου στην Αθήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εκδοτική παρουσίαση του αξιόλογου πλούτου του αθηναϊκού μοντερνισμού, επ' ευκαιρία της οργάνωσης στην ελληνική πρωτεύουσα του 50ού Ετήσιου Συνεδρίου της Europa Nostra, δείγμα της υποστήριξης της πνευματικής Ευρώπης προς τη χειμαζόμενη Ελλάδα, αλλά και της ανάδειξης του μοντερνισμού ως σημαντικής περιόδου της κοινής ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς. Είθε αυτή η έκδοση ν' αποτελέσει το έναυσμα της νομοθετικής και διοικητικής προστασίας των αρχιτεκτονημάτων του μοντερνισμού, όπως συμβαίνει και με τον νεοκλασικό πλούτο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛ
Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας

GREETING FROM THE PRESIDENT OF ELLINIKI ETAIRIA

The declaration of Athens as the capital city of the new Greek state in 1833 denotes the beginning of an uninterrupted, intensive building activity, leading to today's reality that the whole Attica is practically identified as Athens. Very few testaments of the building wealth of earlier times have been preserved, mostly around the exceptional traditional aggregation of Plaka, at the foot of the Sacred Rock. The new capital is quickly built using the newly introduced neoclassic architectural rhythm. At the same time the neoclassic movement is abandoned in Europe, in Greece it is dispersed from the capital to the rest of the country, it is not mainly limited, like in other places, to elaborated state buildings, and most importantly, it will prevail for a century, up to the interwar period. Even though the movements of Eclecticism or Jugendstil in all its variations make a modest appearance in Athens in the beginning of the 20th century, the major architectural reorientation, namely modernism, will prevail during the interwar era, when Athens is enriched with exceptional architectural buildings of this new movement. Athenian modernism will be interrupted by a violent gap during the decade of the Second World War, but it will be continued until the first post war decades. While since the 1960's the neoclassic buildings are effectively being acknowledged, utilised and protected, the buildings of modernism remain until today forgotten, abandoned, unprotected and exposed to demolitions.

The Elliniki Etairia systematically puts emphasis on this neglected Athenian wealth of buildings, first by registering the existing buildings within the limits of the City of Athens. The sponsorship by the Office of the European Union in Athens supporting the publishing of a book presenting the wealth of Athenian modernism, is a welcome offering and is made on the occasion of the organisation of the 50th Annual Congress of Europa Nostra in the Greek capital, a testament of the support of intellectual Europe to distressed Greece and of the promotion of modernism as an important era of the common European cultural heritage. May this publication trigger the legislative and administrative protection of the buildings of modernism, similar to the protection of neoclassic wealth.

YIANNIS MICHAIL
President of Elliniki Etairia

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης είναι μοναδική στον κόσμο και αναντικατάστατη πηγή ζωής και έμπνευσης. Η ποικιλία στις μορφές έκφρασης που μπορεί να συναντήσει κανείς αποτελεί πηγή πλούτου, την οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμεί να διαφυλάξει. Η υπεράσπιση και ο σεβασμός της πολιτισμικής διαφορετικότητας είναι βασική αρχή γύρω από την οποία αναπτύσσονται οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δημιουργείται η ευρωπαϊκή ταυτότητα των πολιτών της.

Στο πλαίσιο αυτό, τα βραβεία πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Europa Nostra, τα οποία απονέμονται από το 2002, έχουν αναδειχθεί σε πολύ αποτελεσματικά εργαλεία για την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τις θετικές επιδράσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ευρωπαϊκή κοινωνία και οικονομία, και στην ευθύνη όλων μας για την προστασία της. Πράγματι, η πολιτιστική κληρονομιά έχει μια ξεχωριστή –και συχνά υποτιμημένη– συμβολή στην ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Αντιπροσωπεύει σημαντικό μέρος του πολιτιστικού και του δημιουργικού τομέα, οι οποίοι παρέχουν απασχόληση σε 8,5 εκατομμύρια άτομα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και συμβάλλουν έως και στο 4,5% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Ευρώπης.

Η φετινή 50ή απονομή των βραβείων Europa Nostra που θα λάβει χώρα στην Αθήνα αποτελεί μοναδική ευκαιρία για να σηματοδοτηθεί η συμβολή της Ελλάδας στην ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης.

Η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα στηρίζει με μεγάλο ενθουσιασμό την Europa Nostra στην οργάνωση αυτού του μεγάλου πολιτιστικού γεγονότος. Η έκθεση φωτογραφίας που θα παρουσιάσει τις κατοικίες της δεκαετίας του '30 και ο κατάλογος που τη συνοδεύει θα προβάλουν μια άλλη πτυχή της ελληνικής αρχιτεκτονικής, το μοντέρνο κίνημα, άγνωστο προς το παρόν στο ευρύ κοινό. Για το λόγο αυτόν δώσαμε στην έκδοση τόσο μεγάλη σημασία και στήριξη.

Ελπίζουμε η έκθεση και ο κατάλογος αυτός να σας ταξιδέψει σε μια άλλη Ελλάδα, στην Ελλάδα του '30, και στο πνεύμα δημιουργικότητας της εποχής εκείνης, το οποίο θα μπορούσε ν' αποτελέσει πηγή έμπνευσης στη σημερινή συγκυρία που βρίσκεται η χώρα μας.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ
Επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα

GREETING FROM THE REPRESENTATION OF THE EUROPEAN COMMISSION IN GREECE

The cultural heritage of Europe is unique in the world and represents an irreplaceable source of life and inspiration. The variety of the forms of expression is a source of wealth, which the European Union would like to preserve. Defending and respecting the cultural differences are the primary principles that constitute the foundation of the European Union cultural initiatives and creates the European identity of its citizens.

In this context, the cultural heritage awards of the European Union, *Europa Nostra*, awarded since 2002, have become very effective tools for creating public awareness on the positive impact of the cultural heritage on the European society and economy, as well as on the responsibility we all share in preserving this heritage. In fact, the cultural heritage contributes in a special way – and often underestimated – to the development and creation of new jobs. It represents a major part of the cultural and creative industries, which employ 8.5 million people in the European Union and correspond up to 4.5% of the Gross Domestic Product of Europe.

This year the 50th annual congress of *Europa Nostra* takes place in Athens and is a unique opportunity to highlight the contribution of Greece in promoting and protecting the cultural heritage of Europe.

The Representation of the European Commission in Greece supports with great enthusiasm *Europa Nostra* in the organisation of this important cultural event. The photo exhibition presenting the houses of the 1930's and the accompanying catalogue will promote an aspect of Greek architecture, the modern movement, which is largely unknown to the public.

We hope that the exhibition and this catalogue will take you to a country of a different era, Greece of the 1930's, and will introduce you to the creative spirit of that time, which could become a source of inspiration in today's Greece.

ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ
Head of the Representation of the European Commission in Greece

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ Α. Γ. ΛΕΒΕΝΤΗ

Θα ήθελα να συγχαρώ το Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς και την Ελληνική Εταιρεία για την ολοκλήρωση αυτού του έργου με την έκδοση ενός τόμου που παρουσιάζει εμπειριστατωμένη έρευνα για την αρχιτεκτονική κληρονομιά του μοντέρνου κινήματος της δεκαετίας του 1930.

Το Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη εστιάζει με συνέπεια στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς και αναγνωρίζει ότι το αποτύπωμα που άφησε στην Αθήνα η αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα στην εξέλιξη αυτής της σπουδαίας πόλης και αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς της Αθήνας αλλά και της Ελλάδας. Αποτελεί, επομένως, ικανοποίηση για μας ότι συνεισφέραμε στη διαδικασία προσδιορισμού, ανάλυσης και συστηματικής καταγραφής αυτού του σημαντικού κεφαλαίου στην αρχιτεκτονική ιστορία της Αθήνας, καθώς και ότι συμβάλαμε στην προσπάθεια για να γίνει αυτό ευρύτερα γνωστό.

Ο τόμος αυτός αντιπροσωπεύει μια πολύτιμη προσθήκη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, καταγράφοντας το έργο κορυφαίων αρχιτεκτόνων που σχετίζονται με το μοντέρνο κίνημα, αλλά και συμπεριλαμβανοντας το έργο ανώνυμων κατασκευαστών που επηρεάστηκαν από τα καθαρά περιγράμματα και τις λιτές μορφές του μοντερνισμού. Το έργο τους, το οποίο αποτυπώνεται στις γραμμικές, γεωμετρικές όψεις των κτηρίων που παρουσιάζονται εδώ, παραπέμπει με τη σειρά του στο πνεύμα μιας εποχής, σκιαγραφώντας τις αλλαγές που σηματοδότησαν την περίοδο του μεσοπολέμου στην Αθήνα: την εισροή πληθυσμών και τη διαμόρφωση ενός νέου τρόπου ζωής, για τις ανάγκες του οποίου σχεδιάστηκαν τα κτήρια αυτά. Για όλους αυτούς τους λόγους, είναι διπλά σημαντικό να διατηρηθεί η αρχιτεκτονική του μοντερνισμού του 1930 στην Αθήνα, δεδομένου ότι αντικατοπτρίζει όχι μόνο τη μορφή αλλά και το πνεύμα του «μοντέρνου», και αντανακλά τόσο την αρχιτεκτονική όσο και την κοινωνικοπολιτική ιστορία.

Είναι προσδοκία μας ο Δήμος Αθηναίων και οι ιδιοκτήτες, δημόσιοι φορείς και ιδιώτες, των κτηρίων που παρουσιάζονται στην παρούσα μελέτη να συνειδητοποιήσουν την αισθητική και ιστορική τους σημασία και να συνεργαστούν για την αποκατάσταση και διατήρησή τους.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Π. ΛΕΒΕΝΤΗΣ
Πρόεδρος Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη

GREETING FROM THE CHAIRMAN OF THE A. G. LEVENTIS FOUNDATION

I would like to congratulate the Council of Architectural Heritage and Elliniki Etairia (Society for the Environment and Cultural Heritage) on the completion of this work in a volume which encapsulates extensive research into the architectural heritage of the modern movement of the 1930s.

The A. G. Leventis Foundation has always had cultural heritage as its principle focus and considered the imprint left on Athens by the architecture of the modernist movement to be a particularly important factor in the evolution of a great city and an integral part in the cultural heritage of Athens and of Greece. We are therefore gratified to have been a part of the process which identifies, analyzes and lists systematically this important element in the built history of Athens and brings it to the attention of the public.

This volume represents a valuable addition to existing scholarship, in recording the work of leading architects associated with the modernist movement, but also including that of anonymous constructors influenced by modernism's crisp outlines and austere forms. Their work, captured in the linear, geometrical contours of the buildings illustrated here, in turn evokes the spirit of an age, chronicling the changes which marked the inter-war period in Athens: the influx of populations and the emergence of a new way of life which these structures were created to accommodate. For all these reasons, it is doubly important to preserve the architecture of modernism in Athens in the 1930s, as it captures not only the form but also the spirit of “the modern”, and reflects architectural as much as socio-political history.

It is our expectation that the municipality of Athens and both public and private owners of the buildings identified in this work, will now become aware of the aesthetic and the historic importance of these buildings, and will work together in ensuring that they are restored and conserved.

ANASTASIOS P. LEVENTIS
Chairman of the A. G. Leventis Foundation

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ EUROPA NOSTRA

Το 2006 η τότε Ελληνική Κυβέρνηση αποφάσισε να στηρίξει τους νέους επαγγελματίες μέσω μιας σειράς δράσεων χρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού ανέθεσε στη νεαρή αρχιτέκτονα Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου τη δημιουργία ενός καταλόγου με κατοικίες του μοντέρνου κινήματος στο κέντρο της Αθήνας, όπου υπάρχουν πολλά εξαιρετα παραδείγματα κτιρίων του αρχιτεκτονικού αυτού ρεύματος, χωρίς όμως να έχουν ληφθεί αποτελεσματικά μέτρα προστασίας τους.

Η Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου κάλυψε τότε τα μισά από τα επτά δημοτικά διαμερίσματα του Δήμου Αθηναίων. Ακολούθησε ημερίδα και φωτογραφική έκθεση στα γραφεία της Ελληνικής Εταιρείας με ιδιαίτερος ενθουσιώδη συμμετοχή του κοινού. Ήταν εμφανές ότι το πρόγραμμα άξιζε να ολοκληρωθεί, όμως δεν υπήρχαν επιπλέον πόροι. Η Ελληνική Εταιρεία έκανε αίτηση για το ήμισυ του απαιτούμενου ποσού στο Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη, το οποίο ανταποκρίθηκε θετικά. Η κορηγία αυτή κάλυψε την αναγκαία επιπλέον έρευνα και φωτογράφιση, όχι όμως και την έκδοση του τόμου που υπήρξε προϊόν της έρευνας αυτής. Σ' αυτό το σημείο η διοργάνωση του 50ού Επετειακού Συνεδρίου της Europa Nostra στην Αθήνα υπήρξε καταλυτική. Το ίδιο το Γραφείο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Αθήνα πρότεινε τη χρηματοδότηση του προγράμματος ως συμβολή στην ενδυνάμωση της πλούσιας αρχιτεκτονικής ιστορίας της Αθήνας. Το ενδιαφέρον αυτό πρόγραμμα θα δώσει τη δυνατότητα στη Γ.Γ. Πολιτισμού του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, στο Δήμο Αθηναίων καθώς και σε ΜΚΟ, όπως η Ελληνική Εταιρεία, να δράσουν πιο αποτελεσματικά για την προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Είναι αξιοσημείωτο ότι το πρόγραμμα όχι μόνον άρχισε αλλά και ολοκληρώθηκε με την οικονομική ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την ευκαιρία της διοργάνωσης του 50ού Επετειακού Συνεδρίου της Europa Nostra στην Αθήνα.

Το πρόγραμμα δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη γενναιόδωρη κορηγία του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη, τη σχολαστική εποπτεία του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ελληνικής Εταιρείας –και πιο συγκεκριμένα του προέδρου του, Παύλου Κρεμέζη, της καθηγήτριας Αικατερίνης Κρεμέζη και του Άρη Ζαμπίκου– κυρίως δε χωρίς τη μακρόχρονη προσπάθεια και λεπτομερή γνώση του υλικού από την Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΡΑΣ
Αντιπρόεδρος Europa Nostra
Ιδρυτής και πρώην Πρόεδρος (1972-1975, 2001-2008) της Ελληνικής Εταιρείας

GREETING FROM THE VICE PRESIDENT OF EUROPA NOSTRA

In 2006 the then Greek government decided to support young professionals seeking work through a series of programmes funded by the EU. Elliniki Etairia (Society for the Environment and Cultural Heritage) agreed with the young architect Katerina Chatzikonstantinou to make a catalogue of houses of the Modern Movement within the City of Athens because, whereas there are many outstanding examples of this style of architecture, no measures of effective protection were in force. Katerina Chatzikonstantinou was then able to cover half of the seven districts into which the City is divided. There followed an enthusiastically attended one-day meeting and photographic exhibition in Elliniki Etairia's offices. It was already clear the project deserved completion, but there was no more funding from official sources. Elliniki Etairia applied successfully for half the sum from the A.G. Leventis Foundation. This covered the further research and photographic work required but not the publication of the resulting book. And it was here that the organisation of Europa Nostra's 50th Anniversary Congress in Athens has proven critical. It was the office of the European Commission itself that proposed to fund this particular project as its contribution to the strengthening of Athens' rich and varied architectural history.

This wonderful project will enable the Ministry of Culture, the City of Athens and NGOs like Elliniki Etairia to act more effectively for the protection of the cultural heritage, thus both began and ended alike with the financial support of the European Union, an opportunity afforded by the decision to hold Europa Nostra's 50th Anniversary Congress in Athens. The project would never have been completed however without the generosity of the A. G. Leventis Foundation, the scrupulous oversight exercised through Elliniki Etairia's Council for the Architectural Heritage by its Chairman, Pavlos Kremezis, Professor Aikaterini Kremezi and Mr Aris Zambikos, as also and mostly without the long hours of effort and detailed knowledge of the material by Katerina Chatzikonstantinou.

COSTAS CARRAS
Vice President Europa Nostra
Founder and Former President (1972-1975, 2001-2008) Elliniki Etairia

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Το βιβλίο *Αθηναϊκές κατοικίες του μοντέρνου κινήματος*, που πραγματοποιήθηκε χάρη στη χορηγία της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και του Ιδρύματος Λεβέντη, παρουσιάζεται με την ευκαιρία της φιλοξενίας στην Αθήνα της Γενικής Συνέλευσης της Europa Nostra και της επετείου των 50 χρόνων από την ίδρυση της. Με τον τόμο αυτό ολοκληρώνεται η συντονισμένη προσπάθεια του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ) της Ελληνικής Εταιρίας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού να αναδειχθούν οι αρχιτεκτονικές δημιουργίες του μοντερνισμού, του καλλιτεχνικού ρεύματος το οποίο εμφανίστηκε δυναμικά στην Αθήνα και τα προάστια της στα τέλη της δεκαετίας του 1920.

Στην Αθήνα και την ευρύτερη περιοχή της σώζεται ένας μεγάλος αριθμός από ιδιωτικές κατοικίες, πολυκατοικίες, σχολεία, βιομηχανικά και άλλα κτήρια, κτισμένα είτε από εμπειροτέχνες κατασκευαστές είτε από γνωστούς αρχιτέκτονες, τα οποία με τις νεότερες μορφές τους εκφράζουν τις αξίες και τις αρχές του μοντέρνου κινήματος ενώ, σχεδόν στο σύνολό τους, διακρίνονται για την αρχιτεκτονική τους ποιότητα. Με την προστασία και διάσωσή τους διαφυλάσσονται ουσιαστικές σημασίες τεκμήρια για την εξελικτική πορεία της σύγχρονης πρωτεύουσας, αλλά και για την οικονομική και κοινωνική δομή της αθηναϊκής κοινωνίας και τις σχέσεις με τις ευρωπαϊκές τάσεις της εποχής εκείνης. Απώτερος στόχος της δράσης μας αυτής είναι να συμβάλουμε στις προσπάθειες για τη θεσμική και την εφαρμοσμένη προστασία τους.

Στο βιβλίο περιλαμβάνονται ενδεικτικές φωτογραφίες από 60 κατοικίες και πολυκατοικίες διεσπαρμένες σε όλες τις αθηναϊκές συνοικίες, ενώ το πλήρες υλικό –περίπου 1300 κτίσματα– καταμετρημένο κατά Δημοτικό Διαμέρισμα, παρουσιάζεται σε συνοπτικούς πίνακες, πολλαπλά χρήσιμους για συγκρίσεις, μορφολογικές παρατηρήσεις και γενικότερα για περαιτέρω έρευνες που είναι απαραίτητες για ένα ολοκληρωμένο και τεκμηριωμένο Αρχείο.

Ως πρόεδρος του ΣΑΚ εκφράζω τις ευχαριστίες μου στην Κατερίνα Χατζηκωνσταντίνου, η οποία με γνώση και συνέπεια συντόνισε το έργο, καθώς και στους συνεργάτες της που συνέβαλαν στο να πραγματοποιηθεί η καταγραφή, τεκμηρίωση, φωτογράφιση και η ηλεκτρονική βάση δεδομένων. Ευχαριστώ επίσης τα μέλη του ΣΑΚ αρχιτέκτονες Άρη Ζαμπίκο και Καίτη Δημητσάντου-Κρεμέζη για την ουσιαστική συμβολή τους στην επιμέλεια του βιβλίου καθώς και της έκθεσης των φωτογραφιών στο Μουσείο Μπενάκη.

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΕΜΕΖΗΣ
Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

GREETING FROM THE PRESIDENT OF COUNCIL OF ARCHITECTURAL HERITAGE

The book *Athenian houses of the modern movement*, sponsored by the European Union and the Leventis Foundation, is presented on the occasion of the annual congress of Europa Nostra, hosted in Athens this year, and the celebration of the 50 years since its foundation. This volume completes the coordinated efforts of the Council of Architectural Heritage (CAH) of the Elliniki Etairia (Society for the Environment and Cultural Heritage) to promote the architectural creations of modernism, a creative movement which made a dynamic appearance in Athens and its suburbs at the end of the 1920's.

A large number of private houses, apartment buildings, schools, industrial and other buildings are preserved in Athens and its larger area, built either by artisans or renowned architects and expressing through their modernist features the values and principles of the modern movement, whilst almost all of them are distinguished for their architectural quality. Through their protection and preservation important evidence is safeguarded, related to the evolution of the capital city as well as to the economic and social structure of the Athenian society and the relations with the European trends of that time. Our main objective is to contribute to the efforts for their institutional and applied protection.

The book includes indicative photographs of 60 houses and apartment buildings scattered in all Athenian districts, while all the material – approximately 1300 buildings – indexed by City Division, is presented in concise tables, useful in many ways for comparisons, morphological remarks and in general for further studies that are necessary for a comprehensive and documented Archive.

As the President of CAH, I would like to thank Katerina Chatzikonstantinou, who coordinated the project in a knowledgeable and consistent manner, as well as her partners who contributed to registering, documenting, taking photographs and creating an electronic database. I also would like to thank the members of CAH, the architects Aris Zambikos and Catherine Dimitsantou-Kremezi for their essential contribution to editing the book and supervising the photography exhibition at the Benaki Museum.

PAVLOS KREMEZIS
President of Council of Architectural Heritage

Αθηναϊκές κατοικίες του μοντέρνου κινήματος

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΑΘΗΝΑ

ΕΛΕΝΗ ΦΕΣΣΑ-ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ*

Θέμα του σύντομου αυτού άρθρου είναι η δημιουργική πρόσληψη των ρευμάτων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στη μεσοπολεμική Αθήνα. Η προσέγγισή του θέματος αρχίζει με την υπενθύμιση των ιστορικών συνθηκών κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η ώσμωση του μοντερνισμού στην ελληνική πρωτεύουσα. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και το πολεοδομικό υπόβαθρο της Αθήνας του μεσοπολέμου. Αναδεικνύεται, επίσης, ο καθοριστικός ρόλος των αρχιτεκτόνων στον ποιοτικό εκσυγχρονισμό του κτηριακού της πολιτισμού.

Το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο

Τα δεκαοκτώ χρόνια που χωρίζουν τη μικρασιατική καταστροφή του 1922 από τον πόλεμο του 1940-1941 αποτέλεσαν μια από τις πιο ανώμαλες και αντιφατικές περιόδους της νεοελληνικής ιστορίας. Τα αρνητικότερα στοιχεία της υπήρξαν η πολιτική αστάθεια και η αδυναμία του αστικού συστήματος ν’ αντιμετωπίσει τα εκρηκτικά προβλήματα των αγροτών και της εργατικής τάξης. Αλληπάλληλα πραξικοπήματα από ένστολους «εθνοσωτήρες», συχνά μάλιστα με τις ευλογίες των «αστών» πολιτικών, θα πλήξουν το κύρος του φιλελεύθερου κοινοβουλευτισμού και θ’ ανοίξουν τον δρόμο στη δικτατορία του Μεταξά (1936-1941). Ένα άλλο αρνητικό στοιχείο αυτής της περιόδου είναι ότι η επιτάχυνση των ασυμφιλικών τάσεων οδήγησε στον δημογραφικό υδροκεφαλισμό της ελληνικής πρωτεύουσας. Το 1940 η Αθήνα φθάνει τους 1.124.098 κατοίκους, που αντιστοιχούν στο 47% του αστικού πληθυσμού της χώρας.¹

Δεν έλειψαν όμως και οι θετικές εξελίξεις. Το προσφυγικό στοιχείο θα επιταχύνει τον οικονομικό μετασχηματισμό της νεοελληνικής κοινωνίας και την πολιτική αλλαγή. Ο ριζοσπαστισμός των προσφύγων διοχετεύεται σε διάφορες πολιτικές κατευθύνσεις από τα βενιζελογενή κόμματα και τους στρατιωτικούς προστάτες έως το νεοσύστατο κομμουνιστικό κόμμα. Όλα αυτά ενίσχυσαν τον αντιμοναρχισμό και οδήγησαν στην ανακήρυξη της πρώτης αβασιλευτής ελληνικής δημοκρατίας, το 1924.² Η σταθερότερη και δημιουργικότερη περίοδος της αβασιλευτής δημοκρατίας ήταν η τετραετία 1928-1932. Η τότε κυβέρνηση Βενιζέλου σημειώνει σημαντικές επιτυχίες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και αφήνει πίσω της ένα αξιόλογο έργο σε πολλούς τομείς της εσωτερικής πολιτικής, όπως είναι η οικονομική ανασυγκρότηση, η εκπαίδευση και τα σχολικά κτήρια κ.ά. Παράλληλα, η ελληνική βιομηχανία παρουσιάζει εντυπωσιακό ρυθμό ανάπτυξης με αιχμή τους κλάδους της υφαντουργίας, της ταπητουργίας και της βιομηχανίας τροφίμων.³

Το πολεοδομικό υπόβαθρο

Η Αθήνα είναι μια πόλη η οποία αναπτύσσεται ταχύτατα και άναρχα από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι το 1940, παρά τις αξιόλογες προτάσεις και τον αγώνα των ειδικών για τον πολεοδομικό της εκσυγχρονισμό. Όπως εύστοχα επισημαίνεται από τον Εμμ. Μαρμαρά, στο πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα «οι δύο πόλοι μεταξύ των οποίων κινήθηκε η πολεοδομική ανάπτυξη της Αθήνας [...] ήσαν οι αλόγιστες

επεκτάσεις του εγκεκριμένου σχεδίου της πόλης, που εναρμονιζόταν με τις πιέσεις των ιδιοκτητών της περιαστικής γης, και από το άλλο μέρος η εντατική εκμετάλλευση του αστικού εδάφους για την εξυπηρέτηση και πάλι ιδιωτικών συμφερόντων με την ανοικοδόμηση πολυωρόφων κτιρίων εκεί όπου ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός της πόλης είχε προβλεφθεί για χαμηλή δόμηση».⁴ Η αντιμετώπιση του οξύτατου στεγαστικού προβλήματος των 230.000 ομογενών προσφύγων από τη Μικρά Ασία και των μεταναστών από την επαρχία και το εξωτερικό ακύρωσαν ουσιαστικά τους μεγαλύτενους πολεοδομικούς σχεδιασμούς της δεκαετίας του 1910. Όσο για τις αρχές της «λειτουργικής πόλης» του μοντέρνου κινήματος, που διατυπώθηκαν στο IV CIAM (1933), αυτές εφαρμόστηκαν σπάνια και αποσπασματικά σε συγκροτήματα προσφυγικών κατοικιών και δημοσίων κτηρίων. Παρά τη σημαντική προσπάθεια της πολιτείας για την εφαρμογή των μοντέρνων πολεοδομικών θεωριών, η εκτός σχεδίου αυθαίρετη δόμηση αποτελεί λύση ανάγκης για μεγάλη μερίδα των οικονομικά ασθενέστερων μετοίκων. Τη στέγαση των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων αναλαμβάνει η ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία. Στις κεντρικές συνοικίες της Αθήνας εδραιώνεται ο τύπος της αστικής πολυκατοικίας. Την ίδια περίοδο η αγγλική ιδέα της κηπούπολης βρίσκει ευνοϊκό πεδίο εφαρμογής στα βόρεια και νότια προάστια της ελληνικής πρωτεύουσας – το Ψυχικό, τη Φιλοθέη, τη Νέα Σμύρνη, το Π. Φάληρο κ.ά. Αυτά ακριβώς τα χρόνια, μια σειρά έργα υποδομής και πολεοδομικών παρεμβάσεων –όπως είναι η βελτίωση της συγκοινωνίας, η αύξηση των πλατειών και του πρασίνου– αναβαθμίζουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων και επισκεπτών της Αθήνας.⁵

Η μοντέρνα αρχιτεκτονική των δεκαετιών του 1920 και 1930

Τα χρόνια του μεσοπολέμου αποτελούν μια από τις σημαντικότερες αρχιτεκτονικές περιόδους της νεότερης Αθήνας. Η ώσμωση των νεοτερικών ρευμάτων της Ευρώπης επιταχύνεται μετά τη μικρασιατική καταστροφή, όταν η χρεοκοπία της Μεγάλης Ιδέας και η ζοφερή πραγματικότητα των ομογενών προσφύγων επιβάλλουν ορθολογιστικές και σύγχρονες λύσεις.

Η ταχύτατη επικράτηση του μοντερνισμού εκφράζει την αισιόδοξη και επιθετική νεοτερικότητα των ανερχόμενων μεσοαστών, η οποία θα επηρεάσει και τα μικροαστικά στρώματα. Ο μοντερνισμός της μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα αφορά κυρίως τη λειτουργία και τη μορφή των κτηρίων. Η κατασκευή των μοντέρνων κτηρίων είναι πολύ συμβατικότερη απ’ ό,τι στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Παρά τη γενικευμένη χρήση ενός νέου υλικού –του οπλισμένου σκυροδέματος–, οι ελληνικές οικοδομές δεν διαθέτουν ούτε την υψηλή τεχνολογία ούτε την τυποποίηση που χαρακτηρίζουν τις κατασκευές των ευρωπαϊκών τους προτύπων.

Ένα πάντως είναι βέβαιο. Οι συνθετικές αρχές και το λεξιλόγιο του μοντέρνου κινήματος βρίσκουν στην Αθήνα της δεκαετίας του ’30 πρόσφορο έδαφος για αυθεντική εφαρμογή, καλύπτοντας τις ανάγκες ταχύρρυθμων κρατικών προγραμμάτων ή ιδιωτικών επενδύσεων υψηλής απόδοσης σε νέους κτηριακούς τύπους: σχολεία, νοσοκομεία, προσφυγικές κατοικίες, πολυκατοικίες, εργοστάσια κ.ά.⁶ Στους τομείς αυτούς οι μελετητές αξιοποίησαν τον ριζοσπαστικό μοντερνισμό για να δημιουργήσουν πολλά αξιόλογα έργα που κέρδισαν την αναγνώριση ακόμη και εκτός ελληνικών συνόρων.⁷

Ωστόσο, ο ριζοσπαστικός μοντερνισμός θα συνυπάρξει με συντηρητικότερες τάσεις του μεσοπολέμου –π.χ. με τον όψιμο εκλεκτικισμό και τον αφαιρετικό ή μοντέρνο κλασικισμό– αλλά και με μετριοπαθέστερα νεωτερικά ρεύματα, όπως ήταν η επιβίωση της art nouveau, το Jugendstil και το art déco. Αυτό συμβαίνει σε ιδιωτικά έργα των παλαιότερων αρχιτεκτόνων και αρχιτεκτονούντων μηχανικών –πολυκατοικίες, μονοκατοικίες, κτήρια γραφείων και καταστημάτων– οι οποίοι, με την πάροδο του χρόνου, θα εκσυγχρονίσουν την τεχνοτροπία τους. Ο αφαιρετικός κλασικισμός και ο μετριοπαθής μοντερνισμός αποτελούν τις κυρίαρχες τάσεις της επίσημης αρχιτεκτονικής του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα σε όλη τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Οι τάσεις αυτές διέπουν το σχεδιασμό της πλειοψηφίας των κτηρίων γοήτρου –δημαρχείων, δικαστικών μεγάρων, τραπεζών κ.ά. Τέλος, ο τοπικισμός, που εμπνέεται από την ανώνυμη παράδοση της Ελλάδας ή της Μεσογείου είναι δημοφιλέστερος από τον μοντερνισμό στον τομέα της μεσοπολεμικής μονοκατοικίας –προαστιακής και εξοχικής.⁸

Οι αρχιτέκτονες της μεσοπολεμικής Αθήνας

Οι αρχιτέκτονες με μεγάλο ή σημαντικό κτισμένο έργο στα χρόνια του μεσοπολέμου δεν ήταν πολλοί. Αυτό οφείλεται σε διάφορους λόγους. Αρκετοί αρχιτέκτονες είχαν στελεχωσει δημόσιες και δημοτικές τεχνικές υπηρεσίες με περιορισμένο κτηριακό αντικείμενο. Το τεράστιο πρόγραμμα των νέων σχολικών κτηρίων του Υπουργείου Παιδείας και τα κρατικά προγράμματα λαϊκής-προσφυγικής στέγης αποτελούν εξαιρέσεις του κανόνα. Λίγοι αρχιτέκτονες είχαν τη δυνατότητα να σταδιοδρομήσουν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Βασικότεροι εργοδότες τους από τα τέλη της δεκαετίας του 1920 έως το 1940 υπήρξαν κοσμοπολίτες επενδυτές, επιχειρηματίες και καλλιεργημένοι μεσσασοί. Γι’ αυτό και ένα μικρό μόνο μέρος των αστικών κτηρίων του ’20 και του ’30 είχε αρχιτεκτονική υπογραφή. Τα περισσότερα ήταν έργα αρχιτεκτονούντων πολιτικών μηχανικών, εργολάβων και εμπειροτεχνών. Οι αρχιτέκτονες που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα κατά την περίοδο 1922-1940 ανήκουν σε τέσσερις κυρίως γενιές: στη γενιά του 1900 (Αριστοτέλης Ζάχος, Αλέξανδρος Νικολούδης, Βασίλειος Κουρεμένος κ.ά.) και του 1910 (Κωνσταντίνος Κυριακίδης κ.ά.) και κυρίως στη γενιά του ’20 (Κώστας Κιτσικός, Εμμανουήλ Λαζαρίδης, Λεωνίδας Μπόννης, Δημήτριος Φωτιάδης, Γεώργιος Κοντολέων, Πάνος Τζελέπης κ.ά.) και του ’30 (Ιωάννης Δεσποτόπουλος, Στάμος Παπαδάκης, Νίκος Μητσάκης, Κυριακούλης Παναγιωτάκος, Πάτροκλος Καραντινός, Περικλής Γεωργακόπουλος, Ρέννος Κουτσούρης, Εμμανουήλ Βουρέκας, Περικλής Σακελλάριος κ.ά.).⁹ Οι περισσότεροι από τους αρχιτέκτονες των τεσσάρων γενεών έχουν σπουδάσει σε αρχιτεκτονικές σχολές της Ευρώπης, αφού η Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου ιδρύεται μόλις το 1917. Οι σπουδές σε ονομαστά εκπαιδευτικά ιδρύματα της Εσπερίας, όπως είναι η École des Beaux Arts και η École Spéciale του Παρισιού ή τα Πολυτεχνεία του Μονάχου, της Δρέσδης, της Καρλσρούης και του Βερολίνου, και κυρίως η πολυετής διαμονή σε αρχιτεκτονικές μητροπόλεις της Ευρώπης τους επιτρέπει να γνωρίσουν από πρώτο χέρι –και όχι μόνο μέσα από τον περιοδικό Τύπο– τα νέα ρεύματα της εποχής τους: art nouveau, το Jugendstil, το art déco, την ιδεολογία του φονξιοναλισμού (λειτουργικότητας) –που συνοψίζεται στην περίφημη φράση του Louis Sullivan «form follows function»– και τις ποικίλες τάσεις της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας, από τον κλασικίζοντα ρασιοναλισμό των Auguste Perret, Peter Behrens, Mies

van der Rohe, τον ριζοσπαστικό μοντερνισμό των Adolf Loos και Walter Gropius και τον εξπρεσιονισμό των Hans Poelzig, Bruno Taut και Erich Mendelsohn, μέχρι τον πουρισμό του Le Corbusier και το κίνημα της «νέας αντικειμενικότητας» [Neue Sachlichkeit] ή «νέας κτηριοδομίας» [Neues Bauen] των γερμανών φονξιοναλιστών στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Και εδώ είναι σκόπιμο να τονιστεί το εξής: Στο πλαίσιο του μοντέρνου κινήματος, ο ρασιοναλισμός (ορθολογιστική αρχιτεκτονική) και ο φονξιοναλισμός (λειτουργική αρχιτεκτονική) συνδέθηκαν με το ερώτημα αν ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος μπορεί να θεωρηθεί αναγκαίο στοιχείο ή όχι. Θετική στάση απέναντι στον οργανικό ρόλο του διάκοσμου είχαν τα νεοτερικά κινήματα arts and crafts (1859-1910) και art nouveau (1890-1910) και οι αρχιτέκτονες του μεσοπολεμικού art déco. Πολέμιος αυτής της άποψης ήταν ο αυστριακός αρχιτέκτων Adolf Loos, ο οποίος στο περίφημο κείμενό του “Ornament und Verbrechen” [Διάκοσμος και Έγκλημα] (πρώτη δημοσίευση στα *Cahiers d’aujourd’hui* 5/1913) υποστήριξε με πάθος ότι η χρήση διάκοσμου δεν ανήκει στη μοντέρνα αρχιτεκτονική. Η ειρωνεία της ιστορίας είναι ότι ο ρασιοναλισμός και ο φονξιοναλισμός στα έργα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής μετασχηματίστηκε σε μινιμαλισμό, σύμφωνα με την περίφημη ρήση του Mies van der Rohe “Weniger ist mehr” [το λιγότερο είναι περισσότερο], ή σε αυστηρά γεωμετρική και μορφοπλαστική σύνθεση στο πνεύμα του Le Corbusier, των γερμανών εξπρεσιονιστών, των ρώσων κονστρουκτιβιστών κ.ά., για να χρησιμοποιηθεί περισσότερο αισθητικά παρά λειτουργικά. Η μεταλλαγή αυτή υπήρξε ιδιαίτερα έντονη σε περιπτώσεις πόλεων χαμηλής εκβιομηχάνισης και αστικής οργάνωσης, όπως ήταν η Αθήνα του μεσοπολέμου. Ενδεικτικά αναφέρεται η ακαταλληλότητα των μεγάλων και συνεχών παραθύρων –ενός χαρακτηριστικού μορφολογικού στοιχείου του μεσοπολεμικού μοντερνισμού– για τις ελληνικές κλιματολογικές και οικονομικές συνθήκες.

Ένα πάντως είναι βέβαιο: η έλλειψη ακαδημαϊκής αρχιτεκτονικής παράδοσης στην Ελλάδα διευκολύνει τη δημιουργική πρόσληψη του ριζοσπαστικού μοντερνισμού από τους αρχιτέκτονές της. Ο ρασιοναλισμός και φονξιοναλισμός του μοντέρνου κινήματος και, ειδικότερα, ο πουρισμός του Le Corbusier αποκτούν φανατικούς θιασώτες, κυρίως ανάμεσα στους αποφοίτους της νεοσύστατης Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ, οι οποίοι ανήκουν στη γενιά του ’30.

Η ικανότητα των ελλήνων αρχιτεκτόνων να χειριστούν τους κώδικες του μοντέρνου κινήματος τεκμηριώνεται από δημοσιεύσεις έργων τους σε ξένα αρχιτεκτονικά περιοδικά και από το γεγονός ότι, το 1933, ήταν σε θέση να οργανώσουν έκθεση με μοντέρνα κτήριά τους και να εντυπωσιάσουν τους διάσημους ξένους συναδέλφους τους, οι οποίοι συμμετείχαν στο 4ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM)¹⁰ που έκλεισε στην Αθήνα.

Επιλεγόμενα

Η σύντομη αυτή αναδρομή κλείνει με παρατηρήσεις που αφορούν την ανάδειξη και προστασία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του μεσοπολέμου στην Αθήνα.¹¹ Δεδομένου ότι η κληρονομιά αυτή είναι πολυφωνική, ο αγώνας για την προστασία της θα ήταν σκόπιμο να μην περιοριστεί σε μία μόνο κατηγορία του κτηριακού αποθέματος της δεκαετίας του ’30, εκείνη δηλαδή που ευθυγραμμίζεται με τον διεθνή, ριζοσπαστικό μοντερνισμό. Ο αφανισμός ή αισθητικός ευτελισμός απειλεί εξίσου τα διατη-

ρπτέα κτίρια της δεκαετίας του '20 και του '30 που ανήκουν και σε άλλες αρχιτεκτονικές τάσεις του μεσοπολέμου, όπως είναι το νεοτερικό art déco, ο «αρχιτεκτονικός δημοτικισμός» του Αριστοτέλη Ζάκου, ο κριτικός τοπικισμός του Δημήτρη Πικιώνη και η μεσογειακή νεοτερικότητα του Περικλή Σακελλάριου. Η προστασία, επομένως, θα πρέπει να επεκταθεί και σε αυτό το κτηριακό απόθεμα του Μεσοπολέμου. Βασικό κριτήριο σε όλες τις περιπτώσεις θα πρέπει να είναι η αξία –ιστορική, συμβολική, κοινωνική, αισθητική– των μεσοπολεμικών κτηρίων και συνόλων που πρέπει να προστατευθούν. Και αυτό

φυσικά προϋποθέτει την αξιολόγησή τους, κάτι που και δύσκολο είναι, επειδή απαιτεί γνώση και τόλμη, αλλά και έξω από το βιαστικό-ισοπεδωτικό πνεύμα των καιρών. Ένα σοβαρό επομένως πρόβλημα είναι το πώς θα μπορέσουν να εκσυγχρονιστούν λειτουργικά και τεχνολογικά τα διατηρητέα κτήρια και σύνολα του μεσοπολέμου χωρίς να χάσουν την αρχιτεκτονική τους αξία – συμβολική και αισθητική. Γιατί, αν αυτή η αξία χαθεί, τότε ποιός ο λόγος να κρατήσουμε ένα κτήριο του παρελθόντος αντί να το αντικαταστήσουμε με ένα νέο, το οποίο και την εποχή του εκφράζει καλύτερα και λιγότερο κοστίζει;

- * Η Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ είναι Ιστορικός της αρχιτεκτονικής και ομ. καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών

- ↑ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σ. 332· Μπίρns Κ.Η., *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*, Εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα», ²1995, σ. 332 και Πολύζος Γιάννης, «Μεταρρυθμιστικά όνειρα και πολεοδομικές ρυθμίσεις», *Η Αθήνα στον 20ό αιώνα. 1900-1940: Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα*, κατάλογος έκθεσης, ΥΠΠΟ - Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης, 1985, σ. 24.
- ↑ Βλ. Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, ²1976, σσ. 127-131, και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ΄, ό.π., σσ. 248-410. Σβορώνος, ²1976, 127-131.
- ↑ Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία, *Αρχιτέκτονες του 20ού αιώνα. Μέλη της Εταιρείας*, επ. επιμέλεια Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, Ποταμός, Αθήνα 2009, σ. XX-XXI.
- ↑ Βλ. Μπίρns Κ.Η., *Αι Αθήναι από τον 19ο εις τον 20όν αιώνα*, Μέλισσα, Αθήνα, ²1995, σσ. 293-330· Μαρμαράς Εμμ. Β., «Αθήνα 1910-1940. Πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές επισημάνσεις», *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία από την αρχαιότητα έως σήμερα. Η περίπτωση της Αθήνας*, Εκδόσεις Αρσενίδη, Αθήνα 1997, σσ. 278-279· Σαρηγιάννης Γ., *Αθήνα 1830-2000. Εξέλιξη - Πολεοδομία - Μεταφορές*, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 2000, σσ. 89-125, και Πετρίδου Βασιλική, «Μοντέρνο Κράτος - Μοντέρνα Αθήνα - Μοντέρνα Αρχιτεκτονική», *Εκδοχές του νοντέρνου στην Αθήνα του μεσοπολέμου, do.co.mo.mo - Τα Τετράδια του μοντέρνου, 04*, Futura, Αθήνα 2010, σσ. 7-18.
- ↑ Βλ. Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία, ό.π., σσ. XXIV-XXV· Michael J.M., *Entwicklungs-überlebungen und -Initiativen zum Stadtplan von Athen nach dessen Erhebung zur Hauptstadt Griechenlands*, Athen 1969 (διδασκτορική διατριβή), σσ. 62-97· Μαρμαράς Εμμ. Β., «Η Αθήνα στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές εξελίξεις», *Αθήνα κλεινόν άστυ*, Μίλπτος, Αθήνα 1999, σσ. 350-379, και Καυκούλα Κική, *Η περιπέτεια των κηπουπόλεων. Κοινωνική και περιβαλλοντική μεταρρύθμιση στην Ευρώπη και την Ελλάδα του 20ού αιώνα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 293-369.
- ↑ Βλ. ενδεικτικά: Καραντινός Π. (εκδ.), *Τα νέα σχολικά κτήρια*, έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα 1938· Ζήβας Δ.Α. - Καρδαμίτση-Αδάμη Μ., «Σύντομο ιστορικό των σχολικών κτηρίων στην Ελλάδα», *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 13/1979, σσ. 180-182· Α. Giacomacatos, E. Godoli, *L' architettura delle scuole e il razionalismo in Grecia*,

Φλωρεντία, 1985· Υπουργείον Δημοσίων Έργων (Ι. Παπαϊωάννου, Ε. Βασιλικιώτη, Β. Αμπαδογιάννη, Ο. Ζαβερδινού, Ι. Δάνου, Μ. Δάρα), *Η κατοικία στην Ελλάδα. Κρατική Δραστηριότης*, ΤΕΕ, Αθήνα, Νοέμβριος 1975, σσ. 12-23· Μαρμαράς Μ.Β., *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1991· Φεσσά-Εμμανουήλ Ε., *Δοκίμια για τη νέα ελληνική αρχιτεκτονική*, Αθήνα 2001, σσ. 39-45.

7 Ενδεικτικά αναφέρονται δύο εκτενή αφιερώματα στις δημοσιεύσεις: Lauterbach, Heinrich, «Notizen von einer Reise in Griechenland», *Die Form*, 11/1932, σσ. 336-348, και *L'Architecture d'aujourd'hui*, 10/Oct. 1938, σσ. X-56 - X-65 (Servin, Paul, «Grèce», Lyghizos J., «Le mouvement architectural en Grèce», «Athènes»).

8 Βλ. μεταξύ άλλων: Φεσσά-Εμμανουήλ Ε. & Μαρμαράς Εμμ. Β., *Δώδεκα Έλληνες Αρχιτέκτονες του μεσοπολέμου*, ΠΕΚ, Ηράκλειο 2005, σσ. XXII· Φιλιππίδης Δ., *Προάστια και εξοχές της Αθήνας του '30*, Ολκός, Αθήνα 2006.

9 Βλ. ενδεικτικά: Φεσσά-Εμμανουήλ Ε. & Μαρμαράς Εμμ. Β., ό.π.: Ελληνική Αρχιτεκτονική Εταιρεία, ό.π.: Χολέβας Ν.Θ., *Ο αρχιτέκτων Πάνος Ν. Τζελέπης (1894-1976). Μια συμβολή στη Νεοελληνική Αρχιτεκτονκή και στο πρωτοποριακό της κίνημα*, διδασκτορική διατριβή ΑΠΘ., Θεσσαλονίκη, 1983· Χολέβας Ν.Θ., *Ο αρχιτέκτων Άγγελος Σιάγας (1899-1987)*, Παπασωτηρίου, Αθήνα 1992· Γιακουμακάτος Α., *Στοιχεία για τη νεότερη ελληνική αρχιτεκτονική. Πάτροκλος Καραντινός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003.

10 Βλ. *Τεχνικά Χρονικά*, 15.10 - 15.11.1933, σσ. 1047-1086, και 15.8.1934, σ. 731· Μαρτίνος, Σταύρος, «Ο ρόλος του Στάμου Παπαδάκη στη διοργάνωση του IV CIAM», *Εκδοχές του μοντέρνου στην Αθήνα του μεσοπολέμου*, ό.π., σσ. 99-108, και Λάββας Γ.Π., *Επίτομη Ιστορία Αρχιτεκτονικής με έμφαση στον 19ο και 20ό αιώνα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 303-306.

11 Η προστασία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Μεσοπολέμου υπήρξε θέμα ημερίδας που διοργανώθηκε στις 16.10.1998 από την 1η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού. Βλ. *Η προστασία των κτηρίων του προπολεμικού μοντερνισμού στην Αθήνα*, Πρακτικά Ημερίδας, επιμέλεια Β. Ρούσση, ΥΠΠΟ - 1η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων, Αθήνα 2000.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΤΗΡΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Β. ΜΑΡΜΑΡΑΣ*

Εισαγωγικά
Αντικειμενικός στόχος του άρθρου είναι να προσεγγίσει τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην κάτοψη των διαμερισμάτων της μεσοπολεμικής αθηναϊκής πολυκατοικίας, στο πλαίσιο των εξελίξεων που επέφερε η αποδοχή των αρχών του μοντερνισμού στη χώρα μας κυρίως στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930. Αρχικά, θα επιχειρηθεί μια σύντομη αναδρομή στην οργάνωση της κατοικίας των αρχών του 20ού αιώνα και θ’ ακολουθήσει η διερεύνηση των εξελίξεων που συνέβησαν στη διάρκεια του μεσοπόλεμου.

Ιστορική αναδρομή
Η λειτουργική οργάνωση της κατοικίας στην Αθήνα γνώρισε αξιοπρόσεκτες μεταμορφώσεις στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα. Αναφορικά με το θέμα αυτό, μας δόθηκε η ευκαιρία για μια σχετική ανακοίνωση σε ημερίδα του ΤΕΕ τον Μάιο του 1993 και σε συνακόλουθες δημοσιεύσεις στα περιοδικά: *Ο Κατασκευαστής Κατοικιών και Τεχνικών Έργων* (Μαρμαράς, 1993) και *Τεχνικά Χρονικά* (Μαρμαράς, 1994).

Στις παραπάνω εργασίες, υποστηρίζεται ότι η κατοικία που απευθυνόταν στα λαϊκά κοινωνικά στρώματα χαρακτηριζόταν ως προς τη λειτουργική της οργάνωση, στην αρχή του 20ού αιώνα, από έναν κεντρικό πυρήνα, μια αυλή ή, καλύτερα, έναν υπαίθριο χώρο πέριξ ή προς ένα μέρος του οποίου τοποθετούνταν κλειστοί χώροι σε παράταξη για τη στέγαση διαφορετικών νοικοκυριών. Κατά τον Άρνη Κωνσταντινίδη, τα σπίτια αυτά απέπνεαν μια «νηική λιτότητα», που γινόταν αντιληπτή από ορισμένα βασικά στοιχεία και τα οποία ισορροπούσαν σε μια «ολιγόλογη και ανθρωπομετρική στάθμη» (Κωνσταντινίδης, 1950: 40-1).

Αντίστοιχα, η κατοικία που απευθυνόταν στα ευπορότερα αστικά στρώματα χαρακτηριζόταν από ένα «ρυθμικό σχήμα» (Μπίρns, 1987: 35), που σε επίπεδο κάτοψης εκφραζόταν εν γένει με τετραγωνικό σχήμα, ακολουθώντας τους κανόνες της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής· το κτίσμα τοποθετείται συνήθως στο μέσο του οικοπέδου αφήνοντας, στην περίπτωση «πανταχόθεν ελεύθερου» οικοδομικού συστήματος, περιμετρική αυλή ή, στην περίπτωση «συνεχούς» συστήματος, μόνο πίσω αυλή. Κατά τον Μάνο Μπίρη (1987: 35), στο εσωτερικό αυτού του αστικού σπιτιού υπήρχε ένας διαμήκνης διάδρομος –στην πράξη ένα μακρόστενο χολ– που ξεκινούσε από την είσοδό του, διαιρώντας το σπίτι σε δύο μεγάλα και ισοδύναμα σε έκταση τμήματα. Δεξιά και αριστερά του διαδρόμου υπήρχαν, τοποθετημένα ανά δύο, μεγάλα δωμάτια. Στο τέλος του διαδρόμου ανοιγόταν μια πόρτα που οδηγούσε στην πίσω αυλή. Συνήθως, για τη στέγαση των απαραίτητων βοηθητικών χώρων του σπιτιού, υπήρχε μια προσθήκη στο χώρο της αυλής, έξω από το βασικό κτηριακό περίγραμμα.

Η επαύξηση της παραπάνω ισόγειας μονοκατοικίας γινόταν απλά με την προσθήκη ενός ακόμη ορόφου· οπότε ήταν αναγκαία η προσθήκη ενός κλιμακοστασίου στα πλάγια της οικοδομής. Η κατηγορία αυτή των κτηρίων είχε δύο οροφοδιαμερίσματα, ένα ανά κτηριακή στάθμη με ανεξάρτητη είσοδο από

το δρόμο. Εξέλιξη αυτού του διώροφου τύπου κατοικίας μπορεί να θεωρηθεί ο αντίστοιχος τριώροφος με τρεις ανεξάρτητες εισόδους στο δρόμο και δύο κλιμακοστάσια στο εσωτερικό του κτηρίου. Όπως μας πληροφορεί ο Θουκυδίδης Σταματιάδης (1957), τα κτήρια αυτά είχαν επιπλέον πλυντήριο στο υπόγειο, ιδιαίτερο τμήμα της ταράσας για το άπλωμα των ρούκων, χωριστή θέρμανση ανά οροφοδιαμέρισμα, γεγονός που καθιστούσαν εμφανή τη σπατάλη στη χρήση του χώρου και στην αντιοικονομική αξιοποίησή του. Ανάλογες απόψεις είχαν ήδη διατυπωθεί από τον Εμμανουήλ Κριεζή το 1912, οπότε και είχαν διατυπωθεί τα προβλήματα που παρουσίαζε η συλλογική κατοίκηση στις πρώτες πολυκατοικίες της πρωτεύουσας.

Συνοψίζοντας τη σύντομη αυτή ιστορική αναδρομή, μπορούμε να καταλήξουμε ότι η περιγραφείσα εξέλιξη στα κτηριολογικά ζητήματα της κατοικίας έως τον μεσοπόλεμο μπορεί να θεωρηθεί ως επίδραση της κεντροευρωπαϊκής αισθητικής αντίληψης που είχε νεοεισαχθεί και που αποδίδεται κυρίως στην παρουσία των Βαυαρών αρχιτεκτόνων που συνόδευαν τον βασιλιά Όθωνα. Η επιρροή αυτή μετέβαλε σταδιακά την προϋπάρχουσα αντίληψη του λαϊκού εγχώριου σπιτιού που χαρακτηριζόταν από απλότητα και αυθορμητισμό και τη μετέτρεψε σε ορθολογική και σύμμετρη διάταξη των χώρων (Κωνσταντινίδης, 1950: 22-5).

Η εμπέδωση του τύπου της πολυκατοικίας και η εξέλιξη της τυπικής κτηριακής κάτοψης του διαμερίσματος

Ήδη από τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα η οικοδόμηση πολυώροφων κτηρίων με τέσσερις ορόφους και άνω είχε αρχίσει να πραγματοποιείται στο κέντρο της Αθήνας (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*: 118). Ωστόσο, στη διάρκεια των δύο μεσοπολεμικών δεκαετιών 1920 και 1930, η ανοικοδόμηση των κτηρίων αυτής της κατηγορίας γνώρισε μεγάλη διάδοση (Μαρμαράς, 1985: 89-92). Οι λόγοι που επέβαλαν την εξέλιξη δεν αποτελεί αντικείμενο αυτού του άρθρου, καθώς έχουν αναλυθεί παλαιότερα (Μαρμαράς, 1985). Ωστόσο, βασικό γνώρισμα του νέου αυτού μοντέλου κατοίκησης ήταν η μία είσοδος και το κλιμακοστάσιο που υπήρχαν πλέον ανά κτήριο (Κριεζής, 1912: 125). Οι παλαιότερες συνθήεις με τις ανεξάρτητες εισόδους και κλιμακοστάσια ανά όροφο ήταν πλέον παρελθόν. Η διάρθρωση του πολυώροφου κτηριακού τύπου με διαμερίσματα κατοικίας θα βασιζόταν στο εξής στην ορθολογική εξοικονόμηση ως προς την εκμετάλλευση του δομημένου χώρου.

Εκείνο όμως που πρέπει ιδιαίτερα να επισημανθεί είναι ότι στη διάρκεια του μεσοπόλεμου πραγματοποιήθηκαν ενδιαφέρουσες μεταλλαγές στη διάρθρωση της κάτοψης του διαμερίσματος υπό την επίδραση των απόψεων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Οι μεταλλαγές αυτές στην πράξη ισοδυναμούσαν με εξελίξεις στο μοντέλο διαβίωσης και στον τρόπο ζωής των διαρκώς ισχυροποιούμενων μεσο-στρωμάτων της πόλης της Αθήνας (Μαρμαράς, 1991: 183).

Οι επιρροές που προήλθαν από τη μοντέρνα αρχιτεκτονική γίνονται φανερές, εκτός των άλλων, τόσο από τον τρόπο που οργανώθηκαν εσωτερικά οι διάφορες ομαδοποιήσεις των λειτουργιών (zoning) του τυπικού διαμερίσματος, όσο και από την προσπάθεια εφαρμογής της αρχής της «ελάχιστης κατοικίας» στο στάδιο σχεδιασμού των επιμέρους χώρων του. Συγκεκριμένα, παρατηρείται μια τάση για ομαδοποίηση των δωματίων με συγγενή ή συμπληρωματική χρήση, καθώς και μια ειδική φροντίδα στον

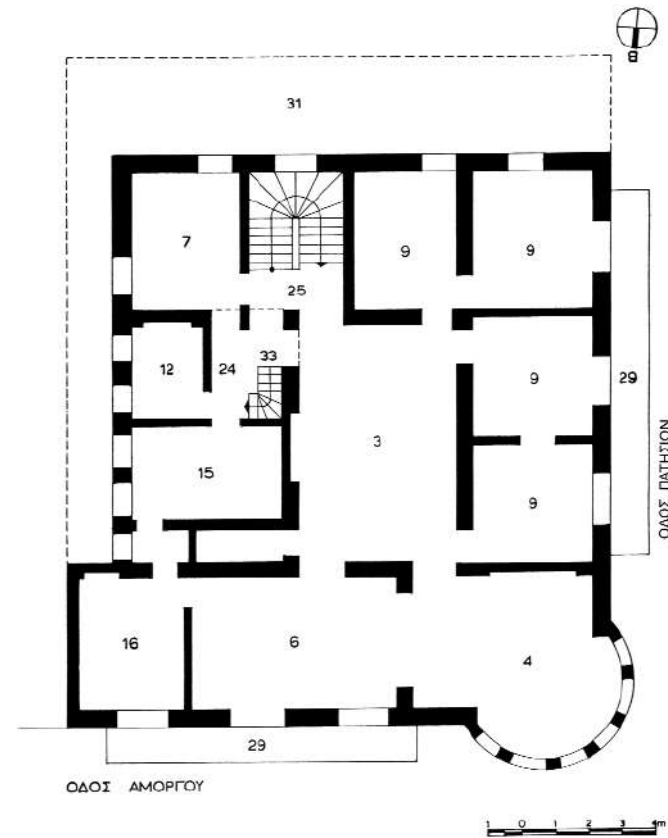
τρόπο που η κάθε λειτουργική ενότητα θα επικοινωνεί με τις υπόλοιπες. Σε γενικές γραμμές, οι ομαδοποιήσεις των δωματίων ήταν τρεις (Μαρμαράς, 1991: 184): η πρώτη αφορούσε τους «χώρους υποδοχής», δηλαδή το χολ εισόδου, το καθιστικό, την τραπεζαρία, το WC ξένων και ορισμένες φορές το γραφείο· η δεύτερη περιείχε τους «χώρους ανάπαυσης», δηλαδή τους κοιτώνες, το λουτρό, και σπανίως χρήσεις μπουντουάρ και πεντουάρ· τέλος, η τρίτη ενότητα περιλάμβανε τους χώρους «προετοιμασίας φαγητού», όπου υπήρχαν η κουζίνα, το οφίς σερβιρίσματος, η αποθήκη και το δωμάτιο υπηρεσίας, που πολλές φορές συνοδευόταν από σιδερωτήριο.

Η μεσοπολεμική περίοδος παρουσιάζει, σε επίπεδο σύνθεσης των παραπάνω λειτουργικών ενότητων, μια διαρκή μεταμόρφωση των κτηριολογικών επιλύσεων που ισοδυναμεί ουσιαστικά με μια μετάβαση από τον παραδοσιακό τρόπο διαβίωσης προς έναν άλλο, νεότερο και σύγχρονο. Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η εξέταση αυτού του φαινομένου. Σε μεθοδολογικούς λόγους, θα διαιρεθεί η κρίσιμη μεσοπολεμική εικοσαετία σε τρεις υπο-περιόδους: η πρώτη διαρκεί από το 1919 έως το 1927, η δεύτερη από το 1928 έως το 1931 και η τρίτη από το 1932 έως το 1941 (Μαρμαράς, 1991: 120-7).

Παρατηρώντας τη λειτουργική διάρθρωση κατόψεων της πρώτης περιόδου (1919-28) (εικ. 1), διαπιστώνεται η κυρίαρχη θέση του χολ εισόδου στο τυπικό διαμέρισμα, που για το σκοπό αυτό είναι συνήθως ευρύχωρο. Η κεντρικότητα της θέσης του χολ εισόδου συνίσταται στο γεγονός ότι από αυτό γίνονταν η άμεση πρόσβαση, χωρίς ιδιαίτερη αξιολόγηση της λειτουργικότητας των χώρων, τόσο προς τους επιμέρους χώρους υποδοχής και προετοιμασίας φαγητού, όσο και προς τα υπνοδωμάτια ή τουλάχιστον στο κύριο υπνοδωμάτιο του διαμερίσματος. Αυτό είχε ως συνέπεια, το κύριο χαρακτηριστικό της κάτοψης του διαμερίσματος της πρώτης περιόδου να είναι η απουσία διαχωρισμού των κύριων λειτουργικών ενότητων της κατοικίας και η αμεσότητα επικοινωνίας των επιμέρους χώρων ανεξάρτητα από τη χρήση τους. Ο μόνος χώρος με σχετική απομόνωση ήταν η κουζίνα. Ο κεντρικός ρόλος του χολ εισόδου στο διαμέρισμα έλκει προφανώς την καταγωγή του σε παλαιότερους τρόπους διαβίωσης και οργάνωσης της κατοικίας στον ελλαδικό χώρο (Μαρμαράς, 1991: 186-7).

Εξετάζοντας τις αντίστοιχες εξελίξεις κατά τη δεύτερη χρονική περίοδο (1928-31) (εικ. 2), διαπιστώνεται στις μισές περιπτώσεις που εξετάστηκαν ότι ως προς τον τρόπο συσχετισμού και επικοινωνίας των τριών λειτουργικών ενότητων μεταξύ τους ο κεντρικός ρόλος του χολ εισόδου που υπήρχε κατά την προηγούμενη περίοδο ατονεί και μετατρέπεται σε κόμβο διαχωρισμού των λειτουργικών ενότητων, και ιδιαίτερα των χώρων υποδοχής από αυτούς της ανάπαυσης και προετοιμασίας του φαγητού. Οι δύο τελευταίες ενότητες, ως ιδιωτικοί χώροι του νοικοκυριού, ήταν αποδεκτό να επικοινωνούν εσωτερικά μεταξύ τους μέσω ενός διαδρόμου. Συμπερασματικά, θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη ότι πρόκειται για μεταβατική φάση, που οδηγεί στη δεύτερη περίοδο (Μαρμαράς, 1991: 188).

Τέλος, κατά την τρίτη περίοδο (1932-41), μια προσεκτική παρατήρηση των περιπτώσεων που εξετάστηκαν οδηγεί στον εντοπισμό τριών διαφορετικών περιπτώσεων τρόπου συσχετισμού και επικοινωνίας των τριών λειτουργικών ενότητων του διαμερίσματος. Σύμφωνα με την πρώτη –καλύπτει το 29,17% των εξεταζόμενων περιπτώσεων (εικ. 3)–, οι λειτουργίες προετοιμασίας του φαγητού και ανάπαυσης ενοποιούνταν σ' ένα συγκρότημα έτσι, ώστε οι επιμέρους χώροι τους να επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω ενός εσωτερικού διαδρόμου. Σύμφωνα με τη δεύτερη περίπτωση –καλύπτει το 27,17%

Εικ. 1 Πολυκατοικία στη γωνία των οδών Πατισίων 236 και Αμοργού. Μελέτη του πολιτικού μηχανικού Ηλία Γεωργακόπουλου (1926).

(εικ. 4)–, η λειτουργία της προετοιμασίας φαγητού βρισκόταν σε άμεση σύνδεση με τη λειτουργία της υποδοχής. Οι επιμέρους χώροι των δύο αυτών λειτουργικών ενότητων όπου πραγματοποιούνταν αυτή η επικοινωνία ήταν αφενός η κουζίνα ή το οφίς σερβιρίσματος, αφετέρου η τραπεζαρία. Τέλος με την τρίτη περίπτωση –καλύπτει το υπόλοιπο 41,66% των περιπτώσεων (εικ. 5)–, οι λειτουργικές ενότητες «προετοιμασία φαγητού» και «ανάπαυση» αποτελούσαν μια ενιαία ομάδα χώρων, όπως στην πρώτη περίπτωση, με τη διαφορά ότι παρουσιάζονταν αμεσότητα επικοινωνίας του χώρου προετοιμασίας φαγητού και των χώρων υποδοχής, όπως στη δεύτερη περίπτωση. Κατά κάποιον τρόπο, η τρίτη περίπτωση θεωρείται η πλέον εξελιγμένη μορφή σε κτηριολογικούς όρους οργάνωσης της κάτοψης του τυπικού διαμερίσματος (Μαρμαράς, 1991: 189).

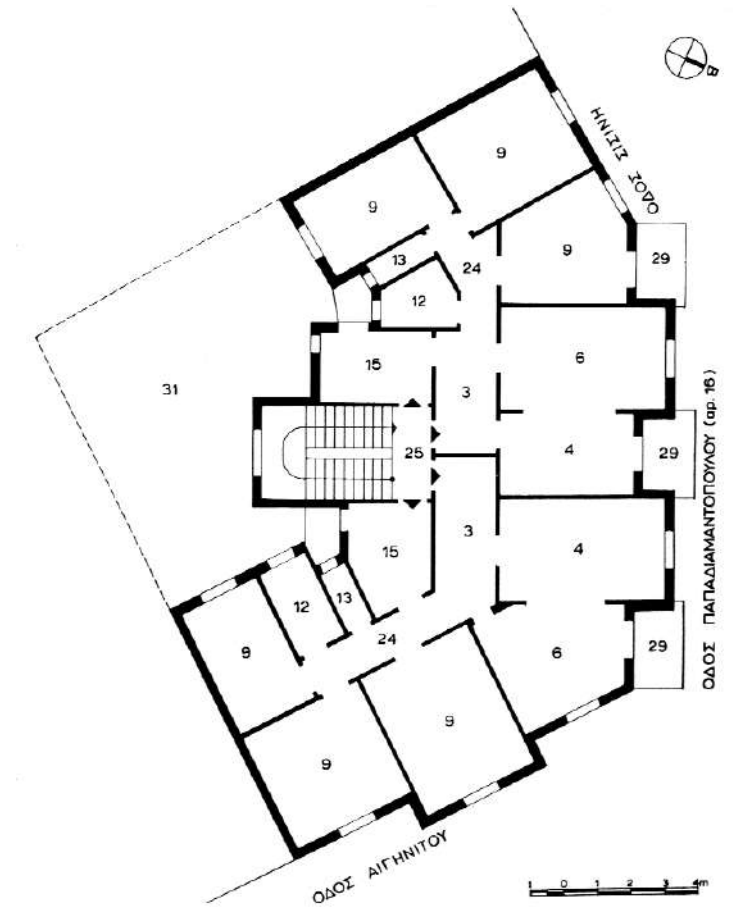
Συμπέρασμα

Ως συμπέρασμα αυτής της προσέγγισης μπορεί να διατυπωθεί ότι οι εντυπωσιακές διαφοροποιήσεις που εντοπίστηκαν κυρίως κατά την περίοδο 1932-41 έχουν τη βάση τους στην αρχή του διαχωρισμού της κατοικίας σε λειτουργικές ενότητες και ότι παύει πλέον η ανάμειξη των χρήσεων της πρώτης (1919-27) και, κατά κάποιο ποσοστό, της δεύτερης περιόδου (1928-31). Το γεγονός αυτό επιτρέπει να γίνει αποδεκτή η θέση, που ήδη διατυπώθηκε, ότι η εμφάνιση της αθηναϊκής πολυκατοικίας της μεσοπολεμικής Αθήνας συνοδεύτηκε με την εισαγωγή νέων προτύπων ζωής. Τα πρότυπα αυτά είχαν ως πηγή έμπνευσης τις αρχές της μοντέρνας αρχιτεκτονικής που είχε ήδη αρχίσει να διεισδύει στον αρχιτεκτονικό προβληματισμό και να επικρατεί στην κοινωνική ζωή του τόπου. Δεν θα πρέπει, άλλωστε, να θεωρείται τυχαίο το γεγονός ότι οι αρχές διαχωρισμού των πολεοδομικών λειτουργιών διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των εργασιών του IV CIAM στην Αθήνα το 1933.

* Ο Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς είναι τ. Καθηγητής Πολυτεχνείου Κρήτης

Βιβλιογραφία

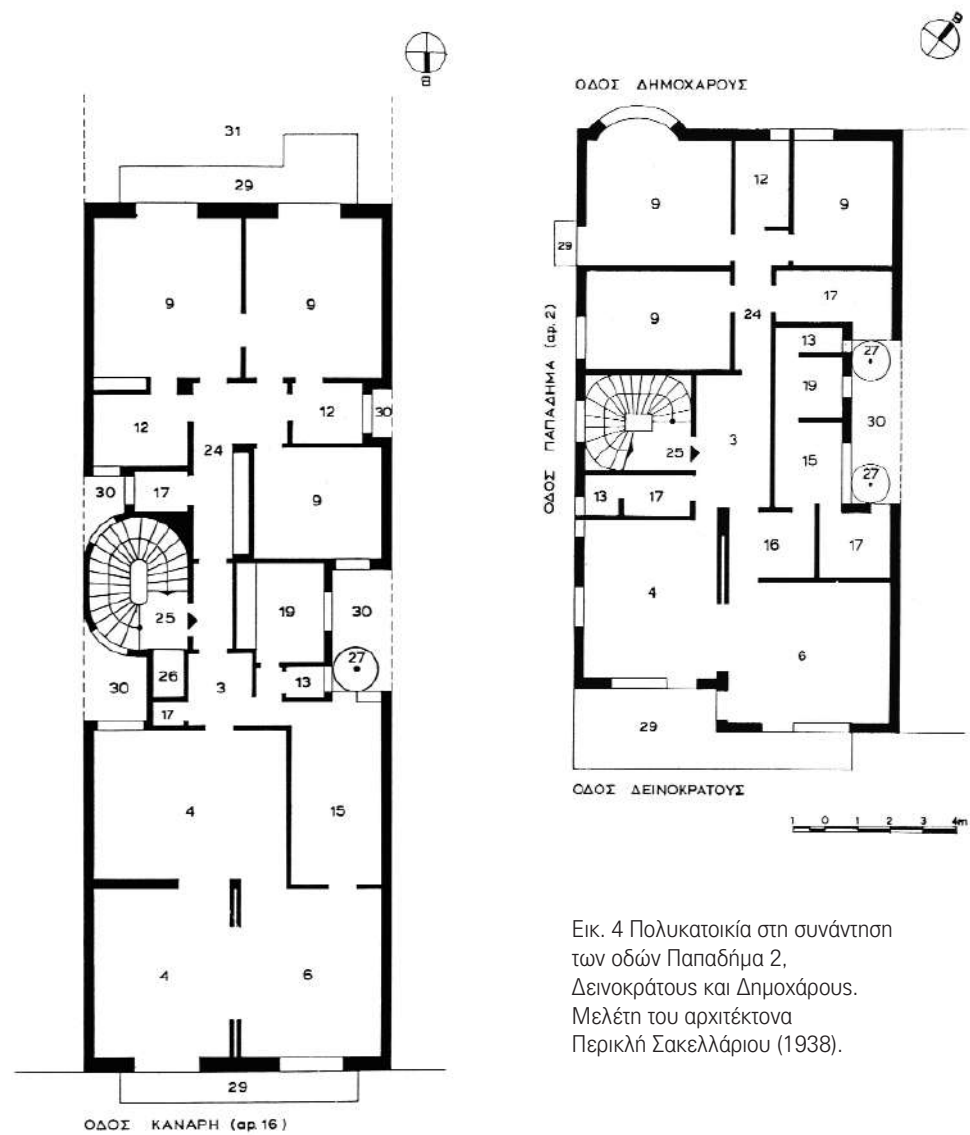
Κριεζής Εμμανουήλ, «Επί του προβλήματος της πολυκατοικίας», *Αρχιμήδης*, 11, 1912, σσ. 121-8.
 Κωνσταντινίδης Άρης, *Τα παλιά αθηναϊκά σπίτια*, Αθήνα 1950.
 Μαρμαράς Εμμ. Β., «Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας: Θεσμικό πλαίσιο, Χωροθέτηση, Διαδικασία παραγωγής», ΕΜΠ, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1985.
 Μαρμαράς Μαν. Β., *Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας: Η αρχή της εντατικής εκμετάλλευσης του αστικού εδάφους*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1991.
 Μαρμαράς Μαν. Β., «Μεταλλαγές στο πρότυπο της κατοικίας και προοπτικές», *Ο Κατασκευαστής Κατοικιών και Τεχνικών Έργων*, 24, 1993, σσ. 64-71.
 Μαρμαράς Μαν. Β., «Μεταλλαγές στο πρότυπο της κατοικίας και προοπτικές», *Τεχνικά Χρονικά*, 2, 1994, σσ. 124-61.
Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμος ΙΔ', σ. 118.
 Μπίρης Μάνος, *Μισός αιώνας αθηναϊκής αρχιτεκτονικής, 1827-1925*, Αθήνα 1987.
 Σταματιάδης Θουκυδίδης, «Ιστορία της πολυκατοικίας», *Αρχιτεκτονική*, 3, 1957, σσ. 49-50.

Εικ. 2 Πολυκατοικία στη συνάντηση των οδών Παπαδιαμαντοπούλου 16, Αιγινίτου και Σισίων. Μελέτη του αρχιτέκτονα Ξεν. Αγγελίδη (1931).

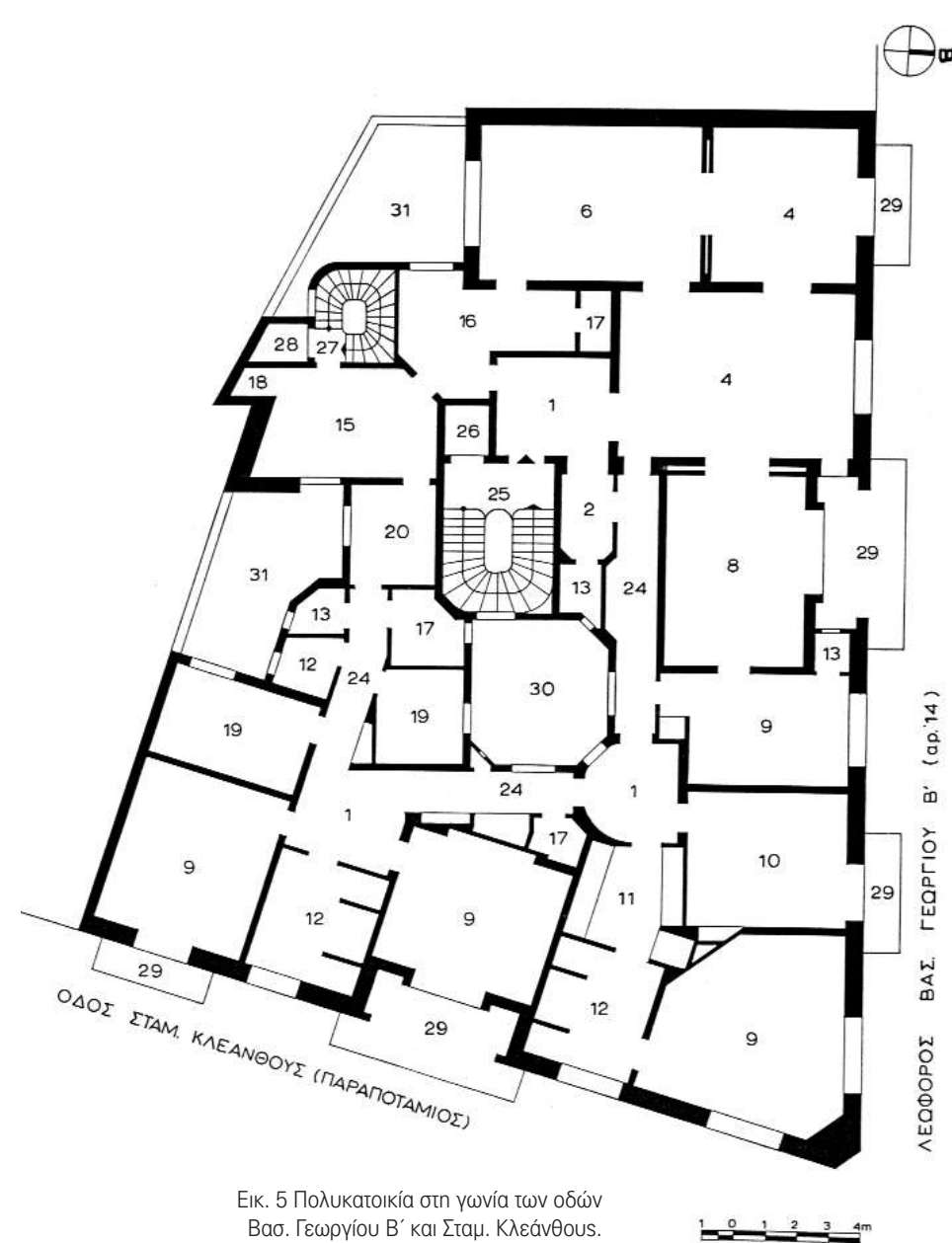
Υπόμνημα κατόψεων

- 1** προχολ, **10** μπουντουάρ, **20** σιδερωτήριο-λινοθήκη, **32** ξενώνας, **2** βεστιάριο,
- 11** πεντουάρ, **24** διάδρομος, **33** σκάλα παταριού, **3** χολ, **12** λουτρό,
- 25** κύριο κλιμακοστάσιο, **4** σαλόνι, **13** WC, **26** κύριος ανελκυστήρας, **5** καθημερινό,
- 14** ντους, **27** κλιμακοστάσιο υπηρεσίας, **6** τραπεζαρία, **15** κουζίνα
- 28** ανελκυστήρας υπηρεσίας, **7** γραφείο, **16** οφίς, **29** εξώστης, **8** στούντιο, **17** αποθήκη
- 30** φωταγωγός, **9** υπνοδωμάτιο, **19** δωμάτιο υπηρεσίας, **31** ακάλυπτος οικοπέδου

Εικ. 4 Πολυκατοικία στη συνάντηση των οδών Παπαδήμα 2, Δεινοκράτους και Δημοχάρους. Μελέτη του αρχιτέκτονα Περικλή Σκακελλάριου (1938).

Εικ. 3 Πολυκατοικία στην οδό Κανάρη 16. Μελέτη του αρχιτέκτονα Σπύρου Μπονάνου (1935).

Εικ. 5 Πολυκατοικία στη γωνία των οδών Βασ. Γεωργίου Β' και Σταμ. Κλεάνθους. Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημητ. Φωτιάδη (1937).

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΤΖΗΣΤΕΡΓΙΟΥ*

Το οπλισμένο σκυρόδεμα είναι ασφαλώς το σήμα κατατεθέν –από πλευράς υλικών– των κτηρίων του μοντέρνου την περίοδο του μεσοπολέμου. Το εύπλαστο υλικό και η αντοχή του, μαζί με την εγγενή δυνατότητά του για την υλοποίηση χωρικών και πολυώροφων κατασκευών και την εξοικονόμηση λειτουργικού χώρου που προσφέρουν οι λεπτές διατομές των στοιχείων του, συνιστούν μια ρηξικέλευθη τομή σε σχέση με τις κατασκευές του παρελθόντος, άρρηκτα συνδεδεμένη με ανάλογες εξελίξεις στο κοινωνικό πεδίο, δηλαδή στον «τρόπο του βίου», καθώς και στην οργάνωση των κοινωνιών. Ειδικά για την Ελλάδα πάντως, έχει σημασία οι εξελίξεις στην εφαρμογή του νέου υλικού σε νέου τύπου κτήρια να ειδικωθούν στο πλαίσιο ενός ευρύτερου μοντέρνου προγράμματος στον μεσοπόλεμο, που ήταν συναρθρωμένο με θεσμούς, αξίες, γνώσεις και δραστηριότητες στο πνεύμα της ορθολογικής αξιοποίησης των πόρων και του χρόνου, την κεντρική σημασία της παραγωγής κτλ. Από τεχνική άποψη, αναφερόμαστε στα οικιστικά προγράμματα μεγάλης κλίμακας, όπως αυτό της αποκατάστασης των προσφύγων ή τα σχολικά κτήρια ανά την Ελλάδα, η διαμόρφωση του αστικού τοπίου, ο σημαντικός αριθμός βιομηχανικών κτηρίων ειδικών απαιτήσεων, τα εγχειρίσματα έργα στη βόρεια Ελλάδα, το μεγάλο πρόγραμμα της οδοποιίας, τα λιμάνια και οι αστικές υποδομές, τα οχυρά στη βόρεια Ελλάδα, ακόμα και οι ειδικές τεχνικές προδιαγραφές για κατασκευή καταφυγίων στα υπόγεια των νεοαναγειρόμενων πολυκατοικιών. Παρακάτω δίνονται συνοπτικά στοιχεία που αφορούν τα υλικά, το σχεδιασμό και την ευπάθεια του φέροντος οργανισμού των κτηρίων του μοντέρνου το '30 στην Ελλάδα.

Οπλισμένο σκυρόδεμα

Το οπλισμένο σκυρόδεμα ήταν σε ευρεία χρήση στην Ελλάδα (για δάπεδα, μπαλκόνια, ακόμα και για υποστυλώματα «φυτεμένα» στις λίθινες τοικοποιίες) πριν ακόμα αναδειχθεί με τη χρήση του στα κτήρια του μοντέρνου, και χωρίς σημαντική υστέρηση από τις ευρωπαϊκές εφαρμογές που ξεκίνησαν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και κωδικοποιήθηκαν στην αρχή του 20ού σε «πατέντες» με ονόματα των δίασημων μηχανικών της εποχής Monier, Coignet ή Hennebique. Μεγάλη ώθηση στην εφαρμογή του έδωσαν έλληνες μηχανικοί που σπούδασαν στο εξωτερικό, όπως η λεγόμενη «ομάδα της Ζυρίχης» υπό τον πολιτικό μηχανικό Αλέξανδρο Ζαχαρίου, που υποστήριξαν τεχνικά την ίδρυση των δύο μεγάλων βιομηχανιών τσιμέντου –το 1902 ο Τίπας και το 1907 η ΑΓΕΤ Ηρακλής-Ολυμπος–, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ραγδαίας ανάπτυξης των κατασκευών από οπλισμένο σκυρόδεμα. Κρίσιμη υπήρξε και η συμβολή του ΕΜΠ στην εκπαίδευση των ελλήνων μηχανικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1916 ιδρύεται η έδρα της Εφαρμοσμένης Στατικής των Σιδηρών Κατασκευών και του Σιδηροπαγούς Σκυροδέματος με πρώτο καθηγητή τον Νικόλαο Κιτσίκη. Η οικία Αφεντούλη, μετέπειτα ξενοδοχείο Ατενέ Παλάς, στη γωνία Σταδίου και Κολοκοτρώνη, ήταν το πρώτο κτήριο με σκελετό από οπλισμένο σκυρόδεμα στην Αθήνα. Κατασκευάστηκε το 1908 από τον πολιτικό μηχανικό Ηλία Αγγελόπουλο, πρώτο Πρόεδρο του Τεχνικού Επιμελητηρίου, με σχέδια της γαλλικής εταιρείας Hennebique. Με άρθρο του στο περιοδικό του ΤΕΕ *Αρχιμήδης*, ο Αγγελόπουλος,

ο οποίος είχε ήδη στο ενεργητικό του την κατασκευή δύο γεφυρών από οπλισμένο σκυρόδεμα στον Κηφισό το 1902, συνόψιζε τα πλεονεκτήματα του νέου υλικού και μεταξύ αυτών την οικονομία, την ταχεία κατασκευή, το άφλεκτο και τη μεγάλη αντοχή του. Στο ίδιο άρθρο, ο Αγγελόπουλος είναι έντονα επικριτικός ως προς την εμφάνιση των όψεων του κτηρίου, αφού «κατεσκευάσθη πρόσοψις ουσίως συμφώνως προς το σύστημα της διά σκυροκονιάματος σιδηροπαγούς κατασκευής, αλλά αμελέτητον και άχαρι συνονθύλευμα αρχιτεκτονικών γραμμών εικη και ως έτυχεν κατ' απομίμηση άλλων τοιούτων αθηναϊκών οικοδομημάτων». Ήταν ακόμα η εποχή που το νέο υλικό υπάκουε στη λογική της «αντικατάστασης», μην ανατρέποντας κατά τα άλλα τις μορφολογικές επιταγές της εποχής. Η ανατροπή ήλθε στη δεκαετία του 1930 και ιδιαίτερα μετά το συνέδριο των CIAM στην Ελλάδα, οπότε παρατηρείται ραγδαία εξάπλωση των κατασκευών από οπλισμένο σκυρόδεμα, παράλληλα με τις μορφολογικές και λειτουργικές επιταγές του Μοντέρνου Κινήματος. Η προσαρμογή των συνεργειών στις νέου τύπου κατασκευές θεωρείται ότι έγινε σχετικά ομαλά, δεδομένου ότι οι εργασίες που σχετιζόνταν με το νέο υλικό ήταν ελαφρότερες από τις προηγούμενες, αλλά και προϋπήρχε υψηλό επίπεδο στα ξυλουργικά, οπότε η κατασκευή των ξυλοτύπων έγινε με υψηλές προδιαγραφές. Η ποιότητα του σκυροδέματος στα κτήρια κυμαίνεται μεταξύ Β120 και Β160, δηλαδή με τη σημερινή κατάταξη μεταξύ C8/10 και C12/15. Χρησιμοποιείται λείος χάλυβας κατηγορίας S220. Σημειώνεται ότι ο χάλυβας ήταν εισαγόμενος στη μεσοπολεμική περίοδο.

Ο σχεδιασμός του φέροντος οργανισμού

Παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν τα κτήρια του μοντέρνου του μεσοπολέμου, οι φέροντες οργανισμοί τους έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Πρόκειται για χωρικά πλαίσια με ραβδωτά στοιχεία κατακόρυφα (υποστυλώματα) και οριζόντια (δοκοί) που συνδέονται μεταξύ τους με οριζόντια επίπεδα διαφράγματα (πλάκες). Σε μια τυπική περίπτωση πολυκατοικίας τα υποστυλώματα είναι τετραγωνικής διατομής και μειώνονται κατά 4-5 εκ. ανά όροφο. Η μέση διατομή στο υπόγειο είναι περίπου 40εκ. x 40εκ., ενώ στην απόληξη καταλήγουν σε 25εκ. x 25εκ. Η μέγιστη διατομή στο υπόγειο είναι Φ22, ενώ στα υποστυλώματα της απόληξης Φ12 με συνδετήρες Φ6/20. Οι μέσες διαστάσεις των δοκών σε όλους τους ορόφους είναι περίπου 20/50. Κατά τη συνήθεια της εποχής, γίνεται συνήθως προσπάθεια απόκρυψης των «δοντιών» των δοκών ως προς την υποκείμενη δρομική τοικοπήρωση, οπότε προβλέπονται και δοκοί πλάτους 14εκ. Αρκετές από τις δοκούς δεν καταλήγουν σε υποστυλώματα και στηρίζονται έμμεσα σε άλλες δοκούς. Τα οριζόντια διαφράγματα είναι λεπτές πλάκες πάχους 10εκ. Οι πρόβολοι είναι συνήθως μικρού ανοίγματος και δεν ξεπερνούν το 1,40μ. στην πίσω όψη, ενώ στην κύρια όψη μόλις που φθάνουν τα 0,90μ. Οι παρατηρήσεις που μπορεί κανείς να κάνει για γι' αυτού του είδους τον φέροντα οργανισμό είναι ότι: α) Λειτουργώντας ως «μεκανό» στο χώρο προσφέρει πολύ μεγάλες δυνατότητες για τη διαμόρφωση των λειτουργιών στα διαμερίσματα σε σχέση με το άκαμπτο σύστημα των φερουσών τοικοποιιών. β) Η διαμόρφωση νέων τύπων δομικών στοιχείων, όπως οι δοκοί, οι πλάκες, τα υποστυλώματα, προσφέρονται κατεχοχόν για τυποποίηση και κατά συνέπεια για επιτάχυνση της παραγωγής –κάτι που αξιοποιήθηκε κατά κόρον στην εντατική μεταπολεμική οικοδόμηση. γ) Ενώ η χρήση του νέου υλικού και του νέου

συστήματος είναι ρηξικέλευθη και συνιστά σημείο τομής, η διαμόρφωση του φέροντος οργανισμού είναι πάντως συντηρητική –σε σχέση με τις μεταπολεμικές εξελίξεις– με πολύ μικρές αποστάσεις μεταξύ των υποστρωμάτων, μικρές διαστάσεις πλακών, προβλέψεις πρόσθετων δοκών κάτω από ενδιάμεσες τοιχοποιίες ώστε να διατηρηθεί το πολύ μικρό πάχος των πλακών κτλ. Αυτή η συντηρητική διάσταση δεν έχει σχέση με τυχόν γνωστικές ή εφαρμοστικές ανεπάρκειες του τεχνικού δυναμικού στην Ελλάδα, καθώς πλείστες βιομηχανικές κατασκευές υψηλών τεχνολογικών απαιτήσεων του μεσοπολέμου υλοποιήθηκαν από έλληνες μελετητές και κατασκευαστές. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση των γιγαντιαίων σιλό των Μύλων Αγίου Γεωργίου, που λειτουργούν αδιαλείπτως μέχρι σήμερα χωρίς καν το εμφανές σκυρόδεμά τους να εκδηλώσει προβλήματα λόγω της άμεσης γεινιάσής του με τη θάλασσα.

Ανθεκτικότητα αυτών των κατασκευών στο χρόνο

Τα πεδία ενδεχόμενης ευπάθειας του φέροντος οργανισμού των κατασκευών του μοντέρνου του '30 στην Ελλάδα είναι δύο: ο σεισμός και οι περιβαλλοντικές δράσεις.

Αναφορικά με το σεισμό, είναι γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο είναι διαμορφωμένος ο φέρων οργανισμός των κτηρίων του '30 (μη πρόβλεψη αντισεισμικών τοικωμάτων, πολύ μικρές διαστάσεις υποστρωμάτων και δοκών, πολύ λεπτές διαστάσεις των πλακών ώστε ν΄ αδυνατούν να λειτουργήσουν ως ισχυρά διαφράγματα, μη πρόβλεψη ισχυρών συνδέσεων των επιμέρους στοιχείων κτλ.) τον καθιστά θεωρητικά κατά πολύ υποδεέστερο από αντισεισμική άποψη από τις πολλαπλά θωρακισμένες σύγχρονες κατασκευές. Επιπλέον, υπάρχει και το δεδομένο ότι την εποχή της ανέγερσής τους (προ του 1959) δεν ίσχυε κανένας αντισεισμικός κανονισμός και η υποχρέωση του μελετητή ήταν η εκπόνηση μόνον στατικών υπολογισμών, δηλαδή έναντι δράσεων κατακόρυφων φορτίων και όχι οριζόντιων σεισμικών. Παρ' όλα αυτά, στην πραγματικότητα, η ανυπαρξία αντισεισμικών κανονισμών –καθώς ο σεισμός δεν ήταν σοβαρή απειλή για τις χώρες της βόρειας Ευρώπης απ' όπου προέρχονταν οι κανονισμοί του οπλισμένου σκυροδέματος εκείνης της εποχής– δεν συνεπάγεται ότι οι έλληνες τεχνικοί δεν είχαν επίγνωση του σεισμικού κινδύνου. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στην εποχή που προηγήθηκε του οπλισμένου σκυροδέματος, σοβαροί τεχνικοί όπως ο Ερνέστος Τσίλλερ πρότειναν με πραγματίες τους τρόπους αντισεισμικής θωράκισης των κατασκευών από φέρουσες τοιχοποιίες.

Συγκεκριμένα, στο σχεδιασμό του φέροντος οργανισμού των κτηρίων του μοντέρνου του '30 φαίνεται πως γίνεται προσπάθεια ν' αποφευχθούν σοβαρές εκκεντρότητες, η ύπαρξη των οποίων θα αύξανε την επιρροή του σεισμού, με την κατά το δυνατόν ταύτιση του κέντρου βάρους με το κέντρο ελαστικής στροφής, δηλαδή πρακτικά με τη συμμετρική διάταξη των κατακόρυφων στοιχείων ακαμψίας. Επιπλέον, σημαντική είναι η ισχυρή συμβολή των τοικοπληρώσεων στην ανάληψη σεισμικών φορτίων, η οποία ασφαλώς λειτουργεί ανακουφιστικά για τον φέροντα οργανισμό από οπλισμένο σκυρόδεμα. Τέλος, η πολύ συντηρητική διαχείριση από τους μηχανικούς του οπλισμένου σκυροδέματος των πολυκατοικιών της εποχής αλλά και από τα συνεργεία, με σχολαστική τήρηση των κανόνων, προσδίδει σ' αυτά τα κτήρια πλεονεκτήματα που δεν διαθέτουν κατασκευές μεταγενέστερων εποχών – όπως π.χ. σε κτίρια του 1972, που έχουν παρατηρηθεί τα περισσότερα προβλήματα λόγω κακοτεχνιών που συνδέονται με συγκεκριμένες πρακτικές εκείνης της κατασκευαστικής φάσης.

Αναφορικά με τις περιβαλλοντικές δράσεις, είναι γεγονός ότι το τσιμέντο, ως προϊόν χημείας, είναι θερμοδυναμικά ασταθές και επομένως είναι εκτεθειμένο στις δράσεις του περιβάλλοντος – και αυτό ισχύει και για το σκυρόδεμα που το εμπεριέχει. Το ήπιο κλίμα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα στοιχεία από οπλισμένο σκυρόδεμα της εποχής εκείνης δεν ήταν «γυμνά» αλλά προστατευμένα από ισχυρό σοβά συνιστούν σοβαρούς παράγοντες προστασίας. Φαινόμενα ενανθράκωσης του σκυροδέματος, διάβρωσης του οπλισμού κτλ., επιβαρυντικά για τη διάρκεια ζωής αυτών των κατασκευών, έχουν παρατηρηθεί στη χώρα μας κυρίως σε περιοχές εκτεθειμένες στο διαβρωτικό περιβάλλον της θάλασσας, και όχι στο κέντρο των Αθηνών όπου βρίσκονται τα περισσότερα κτήρια του '30.

Τα στοιχεία πάντως που εκ κατασκευής είναι εκτεθειμένα στον καιρό (εξώστες, γείσα, κατασκευές των δωμάτων) είναι εμφανώς ταλαιπωρημένα (με αποσαθρωμένο το σκυρόδεμα και διαβρωμένο τον οπλισμό), μετά από τόσες δεκαετίες ζωής στο ενεργητικό τους. Μαζί με αυτά, ταλαιπωρημένα μπορεί να εμφανίζονται και εσωτερικά στοιχεία του φέροντος οργανισμού (π.χ. πλάκες) που, αν και δεν εκτίθενται σε εξωτερικές περιβαλλοντικές δράσεις, έχουν υποστεί τις πολύχρονες συνέπειες λειτουργικών προβλημάτων (π.χ. διαβροχή των πλακών από αστοχία των υδραυλικών).

Αντιμετώπιση των προβλημάτων ευπάθειας

Πρέπει καταρχάς να τονιστεί ότι όλα τα προβλήματα ευπάθειας που προαναφέρθηκαν είναι απολύτως αντιμετωπίσιμα. Το τεχνικό δυναμικό της Ελλάδας (πολιτικοί μηχανικοί και συνεργεία) με την υποστήριξη του Πολυτεχνείου και των πολυτεχνικών σχολών των πανεπιστημίων της χώρας έχουν υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας σ' αυτό το πεδίο –και σε πολλά θέματα μάλιστα τεχνογνωσία αιχμής, καθώς οι πλείστες των ευρωπαϊκών χωρών δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα από σεισμό– και βεβαίως μια σειρά εφαρμογές στο ενεργητικό του. Οι εφαρμογές υπέρ της αναβάθμισης του φέροντος οργανισμού (με προσθήκη π.χ. αντισεισμικών τοικωμάτων ή συνδέσμων, θεραπεία των τοπικών προβλημάτων διάβρωσης, ενίσχυση των διατομών με εκτοξευόμενο σκυρόδεμα, περίσφιξη με ενισχυτικά ανθρακοϋφάσματα, κτλ.) λαμβάνουν χώρα συνήθως σε κατάσκευές που επλήγησαν από το σεισμό ή σε περιπτώσεις ριζικής ανακαίνισης ή προσθήκης ορόφων.

Είναι πάντως γεγονός ότι η συντηρητική πλειονότητα των κτηρίων του μοντέρνου του μεσοπολέμου δεν έχουν πληγεί ώστε να εγκαταλειφθούν από τους ενοίκους τους. Αντιθέτως, λειτουργούν αδιαλείπτως από την εποχή της ανέγερσής του. Χωρίς να υποτιμούμε τις όποιες ανεπάρκειες του φέροντος οργανισμού, είναι αξιομνημόνευτη η ρήση παλαιού έμπειρου μηχανικού ότι «οι παλαιές πολυκατοικίες δεν θα καταδαφιστούν για την κατάσταση των σκυροδεμάτων τους, αλλά των υδραυλικών τους»· που σημαίνει ότι δεν πρέπει να υποτιμηθεί η φθορά των καθαρά οικοδομικών –όχι των φερόντων– στοιχείων τους.

Η παρούσα εργασία αντλεί, μεταξύ άλλων, από το έργο των καθηγητών Νίκου Καλογερά και Μανόλη Μαρμαρά, των αρχιτεκτόνων ερευνητών Έφης Παπαδάμ-Ριζά και Ελένης Καλαφάτη καθώς και του ερευνητή μηχανικού Γιάννη Αντωνίου.

* Ο Γιώργος Χατζηστεργίου είναι Πολιτικός Μηχανικός

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ '30 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ*

Η ελληνική στρατηγική για την προστασία της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς σχετίζεται άμεσα με σειρά παραγόντων που χαρακτηρίζουν τον διαθέσιμο μνημειακό πλούτο της σύγχρονης Ελλάδας. Εδώ θ' απομονώσουμε μία πτυχή του, τη διάσωση μνημείων του '30 μέσα στον αστικό ιστό της Αθήνας. Μ' αυτό τον τρόπο δεν ασχολούμαστε, παρά μόνο για λόγους σύγκρισης, με τα «νεοκλασικά» ή με τα ακόμα παλαιότερα, τα «παραδοσιακά» κτίσματα της πόλης. Το μεγάλο ιστορικό βάθος της ελληνικής αρχιτεκτονικής είχε καταρχήν οδηγήσει στην επιλογή δύο κρατικών φορέων, που επιφορτίστηκαν με το σχετικό έργο, του ΥΠΠΟ και του ΥΠΕΧΩΔΕ, οι οποίοι δύσκολα μπορούσαν να συντονίσουν τις δράσεις τους. Ιδιαίτερης επιπλέον σημασίας για την εξέλιξη των πραγμάτων ήταν η πληθώρα διαθέσιμων νεοκλασικών κτηρίων, υπολειμμάτων του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού, καθώς η διάρκεια της φάσης αυτής ήταν ασυνήθιστα μεγάλη. Τα νεοκλασικά μάλιστα κτίσματα, ως αναγνωρίσιμη ομάδα με κοινά τυπολογικά-μορφολογικά χαρακτηριστικά από το ευρύτερο κοινό, είχαν, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη ενότητα αρχιτεκτονικής, υποφέρει από ανελέητες και συστηματικές κατεδαφίσεις. Όπως είναι γνωστό, οι χειρουργικές αφαιρέσεις «νεοκλασικών» από τον αστικό ιστό είχαν ήδη ξεκινήσει προπολεμικά –ικανά τεκμήρια γι' αυτό σώζονται στις τότε εφημερίδες– αλλά πήραν μαζικές διαστάσεις μεταπολεμικά, συνοδεύοντας το αναπτυξιακό κύμα του '50-'60 και καταλήγοντας στην Επταετία.

Όσοι λοιπόν στο προχωρημένο '70 αναφέρονταν σε «προστασία» εννοούσαν προστασία νεοκλασικών κτισμάτων. Εκεί είχε πέσει αποκλειστικά όλο το βάρος της κρατικής δραστηριότητας για διατήρηση, και εκεί δοκιμάστηκαν οι πρώτοι μηχανισμοί κήρυξης μέσω θεσμικών μέτρων, κάτι που θα έμενε αναλλοίωτο μελλοντικά.

Σχετικά με το κύριο θέμα μας, την αρχιτεκτονική του '30, πρέπει να θυμηθούμε τι ήταν εκείνο που αντικατέστησε τα τότε εντελώς απροστάτευτα νεοκλασικά του νεοκλασικού πυρήνα της πόλης, αφημένα στο έλεος των συνεργείων κατεδάφισης. Ήταν η ανέγερση πολυκατοικιών στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας, με εργαλείο τη νομοθεσία του '29 και τη συνοδευτική μεγάλη αύξηση των επιτρεπόμενων υψών. Αλλά, και πέρα από το κέντρο, η τεράστια εξάπλωση της δόμησης σε επεκτάσεις του Σχεδίου Πόλης, χρησιμοποιώντας εκλαϊκευμένες εκδοχές του μοντέρνου. Ακριβώς όπως τα νεοκλασικά παρακώρνησαν τη θέση τους στις πολυκατοικίες του '30, με τον ίδιο τρόπο συνέχισαν μεταπολεμικά να παραχωρούν τη θέση τους στις αντίστοιχες πολυκατοικίες του '50 και του '60 μέσα στο κέντρο, αλλά συνάμα και έξω απ' αυτό, σε όλη την έκταση της πόλης, έξω από τα όρια του άλλοτε μικρού, προπολεμικού κέντρου της πόλης.

Αν όμως σήμερα είμαστε σε σχετική θέση να διακρίνουμε τις πολυκατοικίες του '30, μαζί με τα παράγωγά τους, από εκείνες που ακολούθησαν μεταπολεμικά, αυτό δεν συνέβαινε απαραίτητα πριν από τρεις δεκαετίες. Η «ανακάλυψη» της αρχιτεκτονικής του '30 στην Ελλάδα έμεινε για αρκετό καιρό σε κατάσταση ύπνωσης, και μόλις πριν από δύο δεκαετίες αφυπνίστηκε. Το ακριβές σημείο μεταστροφής της πολιτικής προστασίας, ώστε να συμπεριληφθούν επιτέλους και τα κτήρια του μοντέρνου κινήματος

σε αυτήν, πρέπει να συσχετιστεί με το ανανεωμένο ενδιαφέρον που δημιουργήθηκε γι' αυτά με τη δημοσίευση σχετικών άρθρων γύρω στα τέλη του '60.

Μ' αυτή την μεταστροφή του ενδιαφέροντος προς την παραγωγή του '30 έγινε έμμεσα κατανοπτό ότι δεν ήταν σαφές για ποια μοντέρνα αρχιτεκτονική μιλάμε. Καθώς όλοι συμφωνούσαν ότι τα «τσιμεντένια κουτιά» ήταν η αιτία της σύγχρονης αστικής δυστοπίας, ήταν δύσκολο να ξεχωρίσουν τα «αξιόλογα» έργα, που έπρεπε να σωθούν, από τα υπόλοιπα, που έπρεπε να καταδικαστούν. Έπρεπε ή δεν έπρεπε να μετρήσει ο όγκος των κτηρίων; Οι πολυκατοικίες, τις οποίες όλοι καταγγέλλαν, θα μπορούσαν έτσι να μετρήσουν ως «μνημεία»; Η σύγκυση επιτεινόταν επίσης από το γεγονός ότι «μοντέρνα» ήταν και τα μεταπολεμικά αρχιτεκτονήματα ως ένα σημείο, αλλά, και πάλι, ήταν με διαφορετικό τρόπο «μοντέρνα». Μήπως όμως και τα αυθεντικά «μοντέρνα» του '30 ήταν όλα καθαυτό «μοντέρνα»; Βέβαια όχι. Έτσι, δημιουργήθηκαν αρκετές πρόσθετες παρεξηγήσεις, ικανές να μπλέξουν τα πράγματα ανεπανόρθωτα. Όσοι, για παράδειγμα, μιλούσαν για ανάγκη προστασίας της αρχιτεκτονικής του '30 φρόντιζαν να δείξουν ως αντιπροσωπευτικά μόνο «καθαρισμένα» και «γνήσια» μοντέρνα κτίσματα, ενώ στην πραγματικότητα υπήρχε τεράστια ποικιλία με αφάνταστες προσμίξεις που αποσιωπούνταν. Με τα νεοκλασικά δεν φαίνεται να υπήρξαν τέτοια διλήμματα, καθώς όλα ήταν αποδεκτά χωρίς εξαιρέσεις. Θα ίσχυε το ίδιο και στα μοντέρνα; Τώρα όχι μόνο έπρεπε να επινοηθεί ένα καινούριο αξιολογικό σύστημα, που να καλύπτει το μοντέρνο ως «τύπο», αλλά να ξεπεραστούν και ορισμένα βαθιά ριζωμένα ιδεολογήματα, που σχετιζόνταν με τον «μεγάλο όγκο», το «μπετόν» και φυσικά την «απάνθρωπη πολυκατοικία».

Κοινό πάντως στοιχείο και στις δύο περιπτώσεις, νεοκλασικών και μοντέρνων, ήταν το πόσο έπρεπε να μετρήσει τελικά η επώνυμη αρχιτεκτονική εις βάρος της ανώνυμης, μαζικής. Τα πλούσια διακοσμημένα νεοκλασικά «μέγαρα» σε περίοπτες θέσεις μέσα στην πόλη ήταν αρχιτεκτονικά «διαμάντια», που όλοι συμφωνούσαν ότι πρέπει να διατηρηθούν. Στη μοντέρνα παραγωγή δεν ήταν το ίδιο εύκολο ν' αναγνωριστεί κάτι αντίστοιχο. Μια ακόμα διαφορά είναι ότι, στην περίπτωση των νεοκλασικών, τα «λαϊκά» νεοκλασικά είχαν από νωρίς, έστω από το 1950, αποκτήσει μια αίγλη που τα έκανε ισάξια των περιτέκνων μεγαλοαστικών παραδειγμάτων. Με τα μοντέρνα όμως τίποτα δεν ήταν προφανές. Ούτε τα «λαϊκά» (ή «μικροαστικά») μοντέρνα μπορούσαν ν' αποκτήσουν κάποιο είδους αίγλη, ούτε οι πολυκατοικίες μπορούσαν αβίαστα να διεκδικήσουν το φωτοστέφανο του μνημείου. Ακόμα περισσότερο, δεν διαφαινόταν στην κοινή γνώμη η αποδοχή της ισότητας ανάμεσα σε νεοκλασικά και μοντέρνα. Όλα όσα αναφέρθηκαν ως εδώ δεν αποτελούσαν υποχρεωτικά θέματα που βασάνιζαν όσους ασχολούνταν με την προστασία των μοντέρνων κτισμάτων ή έστω όσους είχαν εκδηλώσει κάποιο ενδιαφέρον για μια τέτοια αρχιτεκτονική, όπως η μοντέρνα, που ακόμα εκπλήσσει για την ευκολία με την οποία ανέτρεψε οτιδήποτε παλαιότερο μέσα στην Αθήνα. Αλλά κι οι «ειδικοί» δεν υπολείπονταν σε συχνύσεις που προκαλούσαν, ηθλημένα ή όχι. Αν κανείς, για παράδειγμα, ζητούσε έναν αξιόπιστο ορισμό του μοντέρνου κτίσματος στην Ελλάδα του '30, είναι ζήτημα αν θα εισέπραττε κάτι πρακτικά χρήσιμο. Έτσι δεν πρέπει να εκπλήσσεται κανείς που το θέμα της προστασίας της μοντέρνας αρχιτεκτονικής από την πρώτη στιγμή πήρε μια τόσο παράδοξη τροπή.

* Ο Δημήτρης Φιλιππίδης είναι Αρχιτέκτονας

ΓΙΑ ΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ*

Μεταξύ του 19ου και του 20ού αιώνα παρατηρούνται στην Ελλάδα δύο φαινόμενα με κοινά διακριτικά στοιχεία. Ο λόγιος νεοκλασικισμός εισάγεται στη χώρα μετά την εθνική απελευθέρωση και αναπτύσσεται ως μια αρχιτεκτονική γλώσσα που επιβάλλεται να χαρακτηρίζει τα δημόσια κτίρια. Βέβαια, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η αρχιτεκτονική στην Ευρώπη ακολουθεί πλέον άλλες κατευθύνσεις, συνεπώς το επίσημο νεοκλασικό ιδίωμα στην Ελλάδα εντάσσεται περισσότερο στο πλαίσιο μιας ύστερης εκλεκτικιστικής επιλογής, που εντούτοις για τη χώρα και ειδικά για την πρωτεύουσα θεωρείται η μόνη δυνατή, εμφανίζεται σχεδόν ως αναγκαιότητα. Άλλωστε, η Ελλάδα του 19ου αιώνα δεν είναι μια πλούσια βιομηχανική χώρα και δεν έχει διανύσει την εμπειρία της τεχνολογικής επανάστασης, με όλες τις καινοτομίες που η τελευταία εισήγαγε περίπου μετά το 1850: εμπλουτισμός της τυπολογίας, ανανέωση της κατασκευαστικής τεχνολογίας, χρήση των νέων υλικών και κυρίως αντίδραση ενάντια στον νεοκλασικισμό ως ένα είδος «διεθνούς στυλ» ante litteram, που καταπιέζει τις γηγενείς και αυτόχθονες, γοθτικές κυρίως εκφράσεις του αρχιτεκτονικού πολιτισμού (βλ. Γαλλία, Βέλγιο, Αγγλία κτλ.). Οι εκλεκτικισμοί του 19ου αιώνα εισάγουν την ανανέωση στην ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική με ποικιλία τρόπων, διότι εκτός των άλλων φευδρίσκουν εκ νέου τη «γοθτική τεχνολογία», την οποία ερμηνεύουν με τα νέα βιομηχανικά υλικά, το σίδηρο και το γυαλί, αντίθετα από τον ουμανιστικό νεοκλασικισμό που στο πεδίο της κατασκευής παραμένει ακόμη στην αρχή της δοκού επί στύλου και χρησιμοποιεί παραδοσιακά υλικά, το μάρμαρο και την πέτρα. Οι ελληνικές οικονομικές και τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής βρίσκονται πλησιέστερα στη νεοκλασική αρχιτεκτονική παρά στα ευρωπαϊκά εκλεκτικιστικά ιδιώματα, μέσα από τα οποία θα προκύψει τελικά η Αρ Νουβό του τέλους του αιώνα.

Μετά τη μακρά φάση της «μετάβασης δίκως ανανέωση» της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής από τον 19ο αιώνα ως τα μέσα της δεκαετίας του 1920, το φαινόμενο επαναλαμβάνεται με ανάλογους όρους: το λόγιο μοντέρνο που εισάγεται σταδιακά στη χώρα και αρχίζει να μορφοποιείται οριστικά γύρω στο 1929-30 οφείλει την επικράτησή του επίσης στην οικονομική παράμετρο: το κυριότερο υλικό κατασκευής είναι το σκυρόδεμα, τόσο φθινό και προσιτό στην εγκώρια αγορά όσο ήταν η πέτρα του ιστορικού πλέον κλασικισμού του προηγούμενου αιώνα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι το σκυρόδεμα διαδίδεται ταχύτατα και στην Ελλάδα, ήδη την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Το ενδιαφέρον σ’ αυτή την περίπτωση είναι ότι η τεχνολογία του μοντέρνου στην Ευρώπη μετά το 1919 είναι επίσης εκείνη του σκυροδέματος, άρα δεν υφίστανται διαφοροποιήσεις απ’ αυτή την άποψη. Δεν θα μπορούσε φυσικά να είναι διαφορετικά: η οικονομική κατάσταση στη μεταπολεμική Ευρώπη της δεκαετίας του 1920 βρίσκεται σε κρίσιμη κατάσταση, αρχής γενομένης από τη Γερμανία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, όπου επείγουσα (όπως και στις υπόλοιπες χώρες) είναι η ανάγκη ταχείας κατασκευής χρηστικών κτιρίων όπως κατοικίες, νοσοκομεία και σχολεία (της λεγόμενης κοινωνικής αρχιτεκτονικής) με περιορισμένα οικονομικά μέσα και χρόνους υλοποίησης. Η οικονομία ομογενοποιεί την οικοδομική δραστηριότητα στην Ευρώπη, μέσω του σκυροδέματος. Μια διαφοροποίηση ωστόσο μεταξύ Βορρά και Νότου είναι ο αντίστοιχα πολιτικός και αισθητικός χαρακτήρας της αρχιτεκτονικής, από την καλβινιστική Μεσευρώπη του Neues Bauen στο νεοπλατωνικό

περιβάλλον του μεσογειακού Νέου Πνεύματος (Esprit Nouveau), όπου η αρχιτεκτονική μετατρέπεται σε πλαστικό «παιχνίδι των όγκων κάτω από το φως». Στην Ελλάδα εντούτοις παρατηρείται και μια άλλη ιδιαιτερότητα: ο «πάνδημος κλασικισμός» του 19ου αιώνα, που οικειοποιείται την επίσημη αρχιτεκτονική γλώσσα μετατρέποντάς την σε λαϊκότροπο ιδίωμα, μεταλλάσσεται στον «πάνδημο μοντερνισμό» της αθηναϊκής δεκαετίας του 1930, ο οποίος υιοθετείται ευρύτατα και με τρόπο μαζικό που δεν βρίσκει ανάλογο στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Πρόκειται για τον ίδιο κοινωνικό μηχανισμό: ιδανικό και στις δύο περιπτώσεις αποτελεί ο εξαστισμός και πρότυπο η Ευρώπη, δηλαδή ο «εξευρωπαϊσμός» της χώρας, πρώτα με την Μπελ Επόκ των κρινολίνων και της οπερέτας, στη συνέχεια (και ως αποτέλεσμα της βενιζελικής τετραετίας 1928-1932) με την άνθηση μιας κοσμοπολίτικης αστικής τάξης με διακριτά χαρακτηριστικά και δυτικό προσανατολισμό (αλάνθαστο δείκτη του γούστου αποτελεί η δυτικής τεχνοτροπίας «ελαφρά μουσική» και το γενικότερο πολιτισμικό κλίμα της εποχής).

Η διάδοση ωστόσο του μοντέρνου στην Ελλάδα οφείλεται και σ’ έναν άλλο παράγοντα: την έλλειψη μιας πραγματικής και συνειδητής οικοδομικής παράδοσης με συνέχεια που να χαρακτηρίζει τον δομημένο χώρο των πόλεων μας. Η Αθήνα της εθνικής απελευθέρωσης (1830) είναι ένα μικρό χωριό, όπως περίπου τόσες αμερικανικές πόλεις της ίδιας περιόδου (π.χ. το Σικάγο), οι οποίες ωστόσο γνωρίζουν στη συνέχεια ραγδαία ανάπτυξη χάρη στην οικονομική και τεχνολογική πρόοδο που τις μετατρέπει σε μητροπολιτικά κέντρα αναφοράς. Από την άλλη, και σε αντίθεση με τη ζωή των ευρωπαϊκών ιστορικών κέντρων που βιώνουν μια συνθήκη εξελικτικής συνέχειας εδώ και οκτώ-εννέα αιώνες κατά μέσον όρο, με αφομοιωμένη συνείδηση για τη φύση και τη σημασία της ιστορικής πόλης η οποία αντανακλάται τόσο στην αρχιτεκτονική τους ιδιοσυστασία όσο και στην κοινωνική τους δομή, η Αθήνα διαθέτει ένα αναγνωρίσιμο και κρατό μνημείο, τον Ιερό Βράχο και τον Παρθενώνα, στο κέντρο μιας αδιαμόρφωτης έκτασης που υφίσταται όλο και μεγαλύτερη πίεση για οικιστική εκμετάλλευση. Ακόμη και μια πόλη όπως το Βερολίνο, παρά την ολοκληρωτική καταστροφή του 1945 και τις συνέπειες του ψυχρού πολέμου, κατόρθωσε τα τελευταία χρόνια ν’ ανασυστήσει όχι μόνο τον κοινωνικό αλλά και τον αστικό της ιστό και να διασώσει τον χαρακτήρα της, αποτέλεσμα της παράδοσης και της ιστορικής συνέχειας. Στην περίπτωση, πάλι, μιας άλλης μεγαλούπολης όπως το Τόκιο, η βιαιότητα και η ταχύτητα της οικιστικής ανανέωσης, η οποία τείνει να εξαφανίσει κάθε ιστορική μαρτυρία από το σώμα της πόλης, υλοποιείται εντούτοις πάνω σ’ ένα πολεοδομικό διάγραμμα ανατολίτικης αντι-καρτεσιανής διάρθρωσης, που παραμένει εκείνο του ιστορικού συγκροτήματος πριν ακόμη την ανακήρυξη της πόλης σε πρωτεύουσα το 1867: η μνήμη στην περίπτωση αυτή διασώζεται στον ζώντα παλμό της παραδοσιακής αστικής δομής. Στην Αθήνα, οι αρχαίες μνήμες είναι πολύ μακρινές για να ενσωματωθούν στον σύγχρονο αστικό οργανισμό, ενώ τα ίχνη όσων διασώζονται γίνεται κάθε προσπάθεια μεταξύ 19ου και 20ού αιώνα ν’ απαλειφθούν και να εξαφανιστούν. Η Αθήνα λοιπόν, ειδικά τον 20ό αιώνα και ειδικά μετά την καταστροφή του 1922, γίνεται μια κατεχοχήν «συγχρονική πόλη» που παρουσιάζει περισσότερες αναλογίες με την αμερικανική πραγματικότητα παρά με την ευρωπαϊκή ιδέα για την ιστορική πόλη. Ως ευρωπαϊκό Φαρ Ουέστ της οικοδομικής αναρχίας και ανάπτυξης, με τους παράνομους οικισμούς που διαρκώς νομιμοποιούνται στην έκταση του λεκανοπεδίου και που τελικά συνθέτουν σήμερα την κατά τα άλλα «φυσιολογική» και αποδεκτή εικόνα της πόλης, ως επίσης αστικό κέντρο που ανα-

πτύσσεται χωρίς ιστορικά σημεία αναφοράς τόσο στο πεδίο της πολεοδομικής διάρθρωσης όσο και σ’ εκείνο της αρχιτεκτονικής παράδοσης, η πρωτεύουσα μπορεί να ελευθερωθεί από κάθε δέσμευση και να υιοθετήσει χωρίς αναστολές το νέο ιδίωμα, το μοντέρνο του 1930, που ικανοποιεί την όλο και μεγαλύτερη πίεση για κατοικία με κατασκευαστική ταχύτητα και οικονομία. Η έλλειψη παράδοσης, η επιδίωξη μέγιστης εκμετάλλευσης του χώρου και η λιτότητα των μέσων οδηγούν σ’ ένα μοναδικό φαινόμενο ευρωπαϊκής «μοντέρνας πόλης» όχι φυσικά στο επίπεδο του πολεοδομικού σχεδιασμού (μέσω της υλοποίησης, ας πούμε, κάποιων αρχών της ομώνυμης Χάρτας του 1933), αλλά μέσω της υιοθέτησης μιας εκλαϊκευμένης εκδοχής της μοντέρνας ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής.

Η χθεσινή ευαισθησία για τις «νεοκλασικές» αρχιτεκτονικές μαρτυρίες και η σημερινή για το μοντέρνο απόθεμα της Αθήνας αποτελούν κατανοπή και θεμιτή προσπάθεια ανασύστασης μιας «αστικής κληρονομιάς» της πόλης η οποία διαφορετικά δεν υφίσταται και με την οποία δεν μπορεί να συνδεθεί οργανικά η αρχαία μνήμη. Η θετική αποτίμηση της νέας ελληνικής αρχιτεκτονικής της δεκαετίας του 1930 και η αναλογία μεταξύ πάνδημου κλασικισμού και πάνδημου μοντερνισμού αποτελεί σχετικά πρόσφατη κατάσταση. Ως πριν από λίγα χρόνια η αναγνώριση της σημασίας του αποθέματος του «λαϊκού μοντέρνου» ήταν αδιανόητη σε σχέση με την «υπόληψη» την οποία απολάμβανε ο επιλεγόμενος αθηναϊκός νεοκλασικισμός, ακόμη και στις πιο μικρές και δευτερεύουσες εκφάνσεις του. Η σημασία των λίγων βέβαια «μνημείων του μοντέρνου» στην πρωτεύουσα μετά από δεκαετίες λήθης είχε αρχίσει ν’ αναδεικνύεται με τρόπο πιο συστηματικό μόνο στη δεκαετία του 1980· το ενδιαφέρον για τη μοντέρνα αθηναϊκή αρχιτεκτονική γνώρισε μια κάμψη τη δεκαετία του 1990, ενώ τα τελευταία χρόνια επανέρχεται όχι τόσο με μια νέα προσπάθεια ιστορικής τεκμηρίωσης και μελέτης, αλλά με την έμφαση σε μια «επιχειρησιακή» αντιμετώπιση διάσωσης και ανάδειξης. Τούτο φυσικά δεν σημαίνει ότι η γνώση του αποθέματος αυτού είναι ικανοποιητική: δίπλα σε κτίρια επώνυμων αρχιτεκτόνων που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν ταυτιστεί και μελετηθεί, υπάρχει μεγάλος αριθμός άλλων κτιριακών μαρτυριών ενός «άνωνυμου μοντέρνου» –ενδεχομένως γνωστών ή το πιθανότερο άγνωστων μηχανικών– που αναμένει ακόμη τη δική του τεκμηρίωση. Χωρίς την ιστορική γνώση, η επιστημονική άποψη για ένα κτίσμα ή ένα κτιριακό σύνολο είναι ανεπαρκής και ατελής, ειδικά σε ό,τι αφορά τα επιχειρήματα περί της σημασίας διάσωσης και αποκατάστασης.

Η σημασία όμως αυτή είναι αισθητική, ιστορική, κοινωνική ή οικονομική; Και κυρίως τι αφορά; Μεμονωμένα κτίρια ή σύνολα; Η διάκριση αυτή είναι αποφασιστική, γιατί η διάσωση και προστασία ενός αναγνωρισμένου μοντέρνου κτιρίου μπορεί εύκολα να αιτιολογηθεί και να υλοποιηθεί, αντίθετα από την ανακήρυξη ενός αρχιτεκτονικού συνόλου που εγείρει σειρά διαφορετικών ζητημάτων και δυσκολίες στην πραγματοποίησή της. Στην περίπτωση, για παράδειγμα, των μοντέρνων συνοικισμών (Siedlungen) σε πολλές από τις χώρες της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης, η διάσωση είναι επικτή και εφαρμόζεται ως σήμερα διότι πρόκειται για σύνολα ομοιογενή, προϊόντα ενός δημόσιου προγραμματισμού σχεδιασμένα από τον ίδιο αρχιτέκτονα και με σαφή χρηστικό ρόλο, που βρίσκει αντιστοιχία στη σημερινή ζωή: ο πρωτεύων λόγος ωστόσο διάσωσης είναι πολιτισμικός, δηλαδή η αρχιτεκτονική ποιότητα του συνόλου και η σημασία του για την ιστορία της αρχιτεκτονικής του τόπου. Στο σημείο αυτό, μήπως η υπερβάλλουσα προβολή των πάσης φύσεως κοινωνικών ή ιστορικών αιτιολογήσεων για την προστασία π.χ. του συγκροτήματος λαϊκών κατοικιών της λεωφόρου Αλεξάνδρας γίνεται περισσότερο για να πειστεί ευκο-

λότερα η πολιτική ηγεσία και η κοινή γνώμη, τη στιγμή που θ’ αρκούσε το κύριο επιχείρημα ότι πρόκειται δηλαδή για το σημαντικότερο παράδειγμα οικονομικής κατοικίας ευρωπαϊκών προδιαγραφών στην Ελλάδα του μεσοπολέμου το οποίο συνθέτει επίσης υψηλής ποιότητας αστικό τόπο στο σύνολό του, ενώ παρουσιάζει ερειπιώδη εικόνα απλώς εξαιτίας της ανύπαρκτης συντήρησης και όχι της δομικής ανεπάρκειας¹; Αντίστροφα, πόσο αξίζει η μάχη για τη διάσωση, ας πούμε, ενός μικρού σπιτιού όχι εξαιρετικής σημασίας σ’ ένα δημοτικό διαμέρισμα της πόλης, μόνο και μόνο εξαιτίας του γενικώς μοντέρνου χαρακτήρα του ή άλλων αιτιάσεων ιστορικής και κοινωνικής φύσης; Ποια είναι η πολιτισμική σημασία αυτής της διάσωσης και η συμμετοχή αυτού του σπιτιού στην εικόνα και στη λειτουργία της πόλης; Εξαιτίας ενίοτε μιας αδιάλλακτης κουλτούρας προστασίας, δεν θα πρέπει ν’ αγνοείται η αστική πραγματικότητα –που είτε το θέλουμε είτε όχι έχει πλέον διαμορφωθεί και διαμορφώσει την εικόνα της πόλης– μέσω της διάσωσης κτιρίων που δεν δικαιολογούνται πλέον παρά μόνο ως φιλολογική ή σκηνογραφική παρουσία, η οποία προκαλεί περισσότερες απορίες παρά πολιτισμική ικανοποίηση.

Στην περίπτωση του μοντέρνου κτιριακού αποθέματος στην ελληνική πρωτεύουσα, αν εξαιρέσουμε τις μεμονωμένες αρχιτεκτονικές μαρτυρίες με αναγνωρισμένη πατρότητα και αξία που προφανώς εξασφαλίζουν προστασία (είτε πρόκειται για δημόσια κτίρια είτε για ιδιωτικές κατοικίες), στόχος της διάσωσης θα πρέπει να είναι ευρύτερα σύνολα παρά μεμονωμένες κατασκευές, γνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η διάσωση μπορεί να είναι μόνο επιλεκτική και δεν μπορεί να αφορά το σύνολο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που με κάποιον τρόπο θεωρείται αξιόλογη. Βέβαια, ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα είναι οι μεταγενέστερες παρεμβάσεις και οι ριζικές αλλοιώσεις που έχουν υποστεί πολλά μοντέρνα κτίρια στην Αθήνα, ειδικά της δεκαετίας του 1930, έτσι ώστε ν’ απαιτείται μια ακόμη πιο συστηματική προσέγγιση επέμβασης και αποκατάστασης στην πρωτότυπη μορφή. Σχετικά με το θέμα αυτό, στην Ελλάδα με δυσκολία καταγράφονται ως σήμερα «αποκαταστάσεις του μοντέρνου» που να έχουν γίνει σύμφωνα με τις αρχές και τις παραδοχές οι οποίες έχουν προκύψει από την τριαντάχρονη πλέον διεθνή συζήτηση και σχετική επιστημονική ανταλλαγή. Η αποκατάσταση του μοντέρνου δεν έχει προσληφθεί ακόμη στην Ελλάδα ως ειδικός επιστημονικός τομέας με τις δικές του αρχές, παραδοχές και μεθοδολογία. Το μοντέρνο αντιμετωπίζεται συνήθως ως μια «οικοδομή» από σκυρόδεμα πάνω στην οποία επιτρέπεται να γίνουν τα πάντα.

Σε κάθε περίπτωση, η προστασία ευρύτερων αστικών συνόλων (με κτίσματα όχι αναγκαστικά της ίδιας ακριβώς περιόδου) αναδεικνύει τον κτιριακό πολιτισμό μιας εποχής και τον χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής συσχετισμένης με την άρθρωση του περιβάλλοντος, και δίνει στο εγχείρημα πολιτισμικό νόημα και νέα σημασία καθώς αφορά την αναβάθμιση της ποιότητας του αστικού χώρου. Στην περίπτωση αυτή ο ρόλος και η κάθε είδους υποστήριξη του κράτους οφείλει να είναι αποφασιστικός και να ενθαρρύνει τον στόχο της διάσωσης με την οικονομική στήριξη και την ευκολία των διαδικασιών. Διαφορετικά οι συζητήσεις και οι προσπάθειες για τη διάσωση του μοντέρνου μπορεί να καταλήξουν σκιαμαχίες μεταξύ θέσεων ασυμβίβαστων και ανελαστικών: από τη μια τα –όχι πάντα αθέμιτα– συμφέροντα των ιδιωτών, από την άλλη η διαλλαξία όσων πορεύονται με την απόλυτη βεβαιότητα του –αρχιτεκτονικού– δικαίου.

^[1] Ο Ανδρέας Γιακουμακάτος είναι Αρχιτέκτονας-Καθηγητής, Τμήμα Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών

^[2] Βλ. Α. Γιακουμακάτος, «Η προστασία του κτιριακού πολιτισμού», Το Βήμα, 26.9.1999.

Η ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ*

Η Αθήνα είναι μια μοντέρνα πόλη. Αναγεννημένη ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους, χτίστηκε πλάι στα λιγοστά ερείπια του ιστορικού παρελθόντος με τις πιο μοντέρνες ιδέες της εποχής της. Θαμπωμένοι όπως είμαστε, δικαίως, από τη γεωγραφική και ιδεολογική κυριαρχία των αρχαίων μνημείων, πάνω και γύρω από την Ακρόπολη, και γοητευμένοι από τη νεοκλασική αναβίωση που τόλμησε να συγκριθεί μαζί τους, έχουμε υποτιμήσει τη ριζοσπαστική νεωτερικότητα όλων αυτών των χρόνων. Τα νεοκλασικά κτήρια της Αθήνας ήταν κορυφαία εκδήλωση της ευρωπαϊκής πρωτοπορίας και έφεραν την υπογραφή σπουδαίων αρχιτεκτόνων. Στο πέρασμα του χρόνου διασταυρώθηκαν με τα άλλα ιστορικά ιδιώματα της εποχής και χάρη στην ιδανική συνάντηση της οικουμενικής ιδέας που εκπροσωπούσαν με τα αυθεντικά της πρότυπα, που υπήρχαν μόνο στην Αθήνα, έγιναν κτήμα της νέας συλλογικής μνήμης. Τα σημάδια τους μπήκαν στη γλώσσα της καθημερινής και της ανώνυμης αρχιτεκτονικής.

Ο 19ος αιώνας τελείωσε αργά στην Ευρώπη, όπως υποστήριξε ο Hobsbawm, και στην Ελλάδα ακόμα αργότερα. Μετά από δέκα χρόνια πολέμου και τη συντριβή της Μεγάλης Ιδέας στη μικρασιατική καταστροφή, τα μάτια στράφηκαν στην ευρωπαϊκή πρωτοπορία. Σ’ εκείνη τη δύσκολη εποχή, η νεωτερικότητα των ιδεών και των αρχών αντανακλούσε μια συνολική προσπάθεια για να γίνει η αρχιτεκτονική φορέας μιας κοινωνικής, κατασκευαστικής και αισθητικής σύγκλισης, στην προοπτική ενός καλύτερου περιβάλλοντος για το μέλλον του ανθρώπου. Η αρχιτεκτονική ονομάστηκε Μοντέρνα, σε μια κοινωνία που άλλαζε γρήγορα και επιζητούσε νέο τρόπο ζωής, μακριά από το παρελθόν.

Ο αέρας του εκμοντερνισμού φύσισε και στην Ελλάδα. Αναζητήθηκε αισιόδοξα μια νέα κατεύθυνση, που γρήγορα εκφράστηκε παντού με το λεξιλόγιο της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Στην Αθήνα, που ήταν ακόμα μια σχετικά μικρή πόλη, άρχισαν να χτίζονται μοντέρνες πολυκατοικίες, που υπόσχονταν τη μητροπολιτική ευτυχία ενός καλύτερου μέλλοντος. Πολύ περισσότερο όμως από την ιδιωτική πρωτοβουλία, ο εκμοντερνισμός αποτέλεσε την κυρίαρχη ιδεολογία της πολιτικής εξουσίας, που εκφράστηκε, μετά το 1928, με τη μαζική οικοδόμηση σχολείων, θεραπευτηρίων και άλλων εγκαταστάσεων κοινωνικής ωφέλειας.

Το νέο πνεύμα του μεσοπολέμου έγινε μοντέρνο κτήριο και άγγιξε κάθε γωνιά της πόλης. Κυριάρχησαν οι απλές μορφές, τα νέα οικοδομικά υλικά, το πνεύμα της οικονομίας και του ορθολογισμού. Οι διακοσμητικές μορφές της Art Nτεκό, τα μαθήματα του Μπάουχαους και ο παριζιάνικος κυβισμός συνδυάστηκαν με γερμανική αυστηρότητα και βιεννέζικη κομψότητα. Οι περισσότεροι αρχιτέκτονες είχαν άλλωστε σπουδάσει στην Ευρώπη, αφού η πρώτη Σχολή Αρχιτεκτόνων ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1917, και είχαν κρατήσει διαύλους επικοινωνίας με την ευρωπαϊκή πρωτοπορία. Πολλά από τα κτήριά τους προκάλεσαν το ενδιαφέρον ευρωπαίων αρχιτεκτόνων και δημοσιεύθηκαν στα διεθνή περιοδικά. Ταυτόχρονα, οι απλές μορφές τους έγιναν κτήμα της συλλογικής συνείδησης, όπως είχε συμβεί τον περασμένο αιώνα με τα νεοκλασικά, και αποτυπώθηκαν εξίσου στη γλώσσα της καθημερινής και της ανώνυμης αρχιτεκτονικής, στις γειτονιές και τα προάστια της Αθήνας.

Ένα ολόκληρο δίκτυο μοντέρνων σχολείων, που γνώρισε τη διεθνή αναγνώριση από τη δεκαετία το ’30, είναι διάσπαρτο σε όλη την Αθήνα, ξεκινώντας από το κέντρο της πόλης. Το δημοτικό σχολείο του

Πάτροκλου Καραντινού, στην οδό Καλλισπέρη, έγινε διάσημο χάρη σε μια φωτογραφία που το αναδείκνυε με φόντο την Ακρόπολη, κάτω από τον Παρθενώνα, σ’ έναν τολμηρό διάλογο του πιο μοντέρνου ορθολογισμού με το αποκορύφωμα της ελληνικής ιστορίας. Τα σχολεία του Δημήτρη Πικιώνη στο Λυκαβηττό, του Νικόλαου Μπτσάκη στην οδό Κωλέττη, του Κυριακούλη Παναγιωτάκου στη Λιοσίων και Μιχαήλ Βόδα είναι λίγα από τα πολλά παραδείγματα μιας δημόσιας μοντέρνας αρχιτεκτονικής, που αποτύπωσε το νέο πνεύμα σε πολλές γενιές μαθητών. Τα περισσότερα λειτουργούν ακόμα και διατηρούν την αρχική μορφή τους, ταλαιπωρημένη από το χρόνο και από τους ανθρώπους. Κάποια έχουν μεταμορφωθεί για να εξυπηρετήσουν ιδεολογίες και ανάγκες μεταγενέστερων εποχών, όπως το συγκρότημα του Κωνσταντίνου Δήμου στη Σπυριδώνος Μερκούρη, στο Παγκράτι, που απέκτησε όροφο και κεραμοσκεπή. Άλλα κατεδαφίστηκαν για ν’ αφήσουν το χώρο τους σε νέες ανάγκες, όπως του Μπτσάκη στους Αμπελοκήπους. Η αναλυτική καταγραφή τους και η επιλεκτική προστασία τους είναι μια οφειλή στην πολιτισμική κληρονομιά του 20ού αιώνα.

Η μοντέρνα πολυκατοικία του μεσοπολέμου γνώρισε μια εκρηκτική αρχιτεκτονική και τυπολογική ανάπτυξη, κυρίως στο κέντρο της Αθήνας, καταλαμβάνοντας ολόκληρους δρόμους και πρωτεύουσα θέση στη συλλογική συνείδηση των κατοίκων της, και αργότερα στη σκέψη όσων ασχολήθηκαν σοβαρά με την ελληνική αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα. Το πολυώροφο κτίριο, ως φορέας της οριζόντιας ιδιοκτησίας μετά το 1929, είναι ταυτόχρονα ο φορέας του νέου τρόπου ζωής και της ελληνικής πρωτοπορίας, που εκφράστηκε από τη γενιά του ’30 λογοτεχνικά, πολιτικά και αισθητικά. Ντυμένη μ’ ένα «χιτώνα» χτενισμένου σκυροδέματος που ονομάστηκε εύστοχα «τεχνητή πέτρα» –από το γαλλικό artificiel– και εξασφάλιζε αντοχή στο χρόνο και ωριμότητα, η πολυκατοικία του μεσοπολέμου έχει αναδειχθεί σε στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας για τον σύγχρονο αστικό χώρο.

Υπάρχουν πολυκατοικίες που ξεχωρίζουν για τη νεωτερική αρχιτεκτονική τους και τη διαχρονική αναγνώριση, όπως η μπλε πολυκατοικία του Κυριακούλη Παναγιωτάκου στα Εξάρχεια, η πολυκατοικία του Πολύβιου Μιχαηλίδη και του Θουκυδίδη Βαλεντή στη γωνία των οδών Ζαΐμη και Στουρνάρη, η πολυκατοικία του Βασιλείου Δούρα στη γωνία Ναβαρίνου και Μαυρομικάλη. Αλλά υπάρχουν πολύ περισσότερες που αξίζουν την προσοχή μας, τη μελέτη και την προστασία: οι πολυκατοικίες του Νικόλαου Νικολαΐδη, του Ορέστη Μάλτου, του Κυπριανού Μπίρη, του Κιτσιόκη, του Σταματιάδη, του Βουρέκα, του Κουτσούρη, του Μάρθα, του Γεωργακόπουλου και άλλων, λιγότερο γνωστών αρχιτεκτόνων. Πολλές από αυτές δεν έχουν ακόμα «όνομα» στη βιβλιογραφία μας, αλλά έχουν μια ισχυρή παρουσία στην πόλη και μια αναγνωρισιμότητα που τη σφραγίζει. Κάποιες έχουν υποφέρει από τη μικρή συντήρηση, αλλά έχουν αντέξει εντυπωσιακά στο χρόνο, χάρη στην εξαιρετη ποιότητα του αρτιφισιέλ τους, και άλλες έχουν ταλαιπωρηθεί από τις καταστροφικές συνέπειες του προγράμματος «Πρόσωση» του Δήμου Αθηναίων με άστοχο και ακατάλληλο επιχρωματισμό.

Υπάρχουν δρόμοι, στα Εξάρχεια ή το Κολωνάκι, στους οποίους συναντάμε τις μοντέρνες πολυκατοικίες στη σειρά, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο γνωστές, με γοητευτικές εισόδους και χειροποίητες λεπτομέρειες, από σίδηρο ή ξύλο, μάρμαρο και γυαλί, που δύσκολα μπορούν να κατασκευάσουν οι σημερινοί τεχνίτες. Τα ίδια τα υλικά αποπνέουν διάρκεια και ευγένεια, στοιχεία αναντικατάστατα και μαγευτικά που δεν θα ήθελε κανείς να τα δει να χάνονται, παρόλο που, συχνά, ιδίως το εσωτερικό και

οι προσόψεις των καταστημάτων ανακαινίζονται με μια επίπλαστη και εφήμερη νεωτερικότητα που σβήνει το χρόνο και υποβαθμίζει την ποιότητα.

Σε αντίθεση με τις πολυκατοικίες, τα μοντέρνα σπίτια είναι λίγα στις κεντρικές συνοικίες της Αθήνας, στις οποίες η δόμηση ήταν πυκνή ήδη από το μεσοπόλεμο. Πολλά από τα σπίτια αυτά γκρεμίστηκαν μεταπολεμικά, μαζί με τα γειτονικά νεοκλασικά, για να χτιστούν οι πολυκατοικίες της νεότερης εποχής, στις δεκαετίες του ’50, ’60 και ’70. Σε άλλες γειτονιές ωστόσο, και σε δρόμους όπου η δόμηση είναι χαμηλή, τα μοντέρνα σπίτια του μεσοπολέμου έχουν επιβιώσει και συχνά αποδίδουν μια ζεστή ατμόσφαιρα συνέχειας στο χώρο. Στα Πατήσια, την Κυψέλη, πίσω από την πλατεία Αμερικής, κάτω από του Φιλοπάππου, αναγνωρίζονται από τα στρογγυλά παράθυρα με τις λιτές σιδεριές, τις κυβιστικές επιφάνειες, τους δυναμικούς προβόλους και τα οριζόντια δώματα. Τα περισσότερα απ’ αυτά δεν έχουν καταγραμμένη υπογραφή, αλλά είναι σχεδόν μια ανώνυμη μοντέρνα αρχιτεκτονική, παρόλο που ανάμεσά τους κρύβονται λαμπρά παραδείγματα και υπογραφές όπως του Βουρέκα, του Παναγιωτάκου και άλλων. Τα μοντέρνα σπίτια, τα οποία κατοικούνται συχνά από ηλικιωμένους που γεννήθηκαν σ’ αυτά και τα οποία σπανίως προστατεύονται, είναι ευκολότερο ν’ αλλοιωθούν ή να γκρεμιστούν απ’ ό,τι οι πολυκατοικίες, άρα κινδυνεύουν περισσότερο.

Τα κτήρια γραφείων και τα καταστήματα είναι λίγα, και αυτά έχουν υποστεί πολλές μετατροπές για ν’ ανταποκριθούν στις ανάγκες των λειτουργιών τους. Σε σπάνιες περιπτώσεις, όπως το κατάστημα του Αλεξανδράκη στην οδό Ερμού, που σχεδίασε ο Στάμος Παπαδάκης, η εξωτερική αλλοίωση αντισταθμίζεται στο εσωτερικό, όπου σώζονται πρωτότυπα έπιπλα και διαμορφώσεις του αρχιτέκτονα. Σώζονται επίσης κτήρια ειδικής λειτουργίας, όπως το κινηματοθέατρο REX του Βασίλη Κασσάνδρα και του Λεωνίδα Μπόνη, στην Πανεπιστημίου, με τις επάλληλες αίθουσες θεαμάτων, και εργοστάσια, όπως του Δαμβέργη στα Θυμαράκια, αλλά και του Παπαστράτου στον Πειραιά, με την υπογραφή του Περικλή Παρασκευόπουλου. Το κτήριο του Παπαστράτου αποτέλεσε μάλιστα ένα πρότυπο παράδειγμα μοντέρνας οικοδόμησης στη διάλεξη που έδωσε ο Le Corbusier στην Αθήνα, τον Αύγουστο του 1933, στην αυλή του Πολυτεχνείου. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε τις προσφυγικές πολυκατοικίες, που ανταποκρίθηκαν ιδανικά στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής, εφαρμόζοντας τυπολογίες της ελάχιστης κατοικίας με αισθητική απλότητα και κατασκευαστικό ορθολογισμό.

Ξεχωριστό είναι τέλος το ενδιαφέρον των κτηρίων υγείας, δηλαδή των θεραπευτηρίων και ιδίως των σανατορίων, καθώς και των κτηρίων κοινωνικής πρόνοιας. Και σ’ αυτή την περίπτωση είναι φανερή η μοντέρνα πρόθεση του δημοσίου ενδιαφέροντος, που συνεχίζεται αδιάλειπτα την περίοδο του Μεταξά. Το κτήριο της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, του Εμμανουήλ Κριεζή, ήταν μια παραδειγματική και σχετικά πρώιμη μοντέρνα αρχιτεκτονική, αλλά έχει υποστεί σημαντικές αλλοιώσεις. Σε καλή κατάσταση σώζονται, με δεδομένη τη διαρκή προσαρμογή στη λειτουργία και τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, τα περισσότερα κτήρια του σανατορίου Σωτηρία, που τώρα πια είναι νοσοκομείο. Τα τέσσερα κτήρια του Γιάννη Δεσποτόπουλου, του Κώστα Κιτσιόκη, του Παναγή Μεταξά και κυρίως του Περικλή Γεωργακόπουλου αποτελούν ένα σύνολο με διεθνή αναγνώριση για την εξαιρετη εφαρμογή των αρχών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής σε μια περίοδο «επιστροφής στην τάξη». Είναι χωρίς αμφιβολία αναγκαία η προστασία τους και η ανάδειξή τους, με τη ζωντάνια της σημερινής λειτουργίας τους, που εξελίσσει την αρχική. Ανάλογη είναι η περίπτωση του Σισμανόγλειου νοσοκομείου, στα Μελίσια, και των κτηρίων

του ΠΙΚΠΑ, τα περισσότερα από τα οποία σχεδίασε ο Πάνος Τζελέπης. Το σημαντικότερο απ’ αυτά σώζεται στην Πεντέλη, και ένα από τα πιο απλά και σεμνά στην οδό Καρόλου, στο κέντρο της Αθήνας.

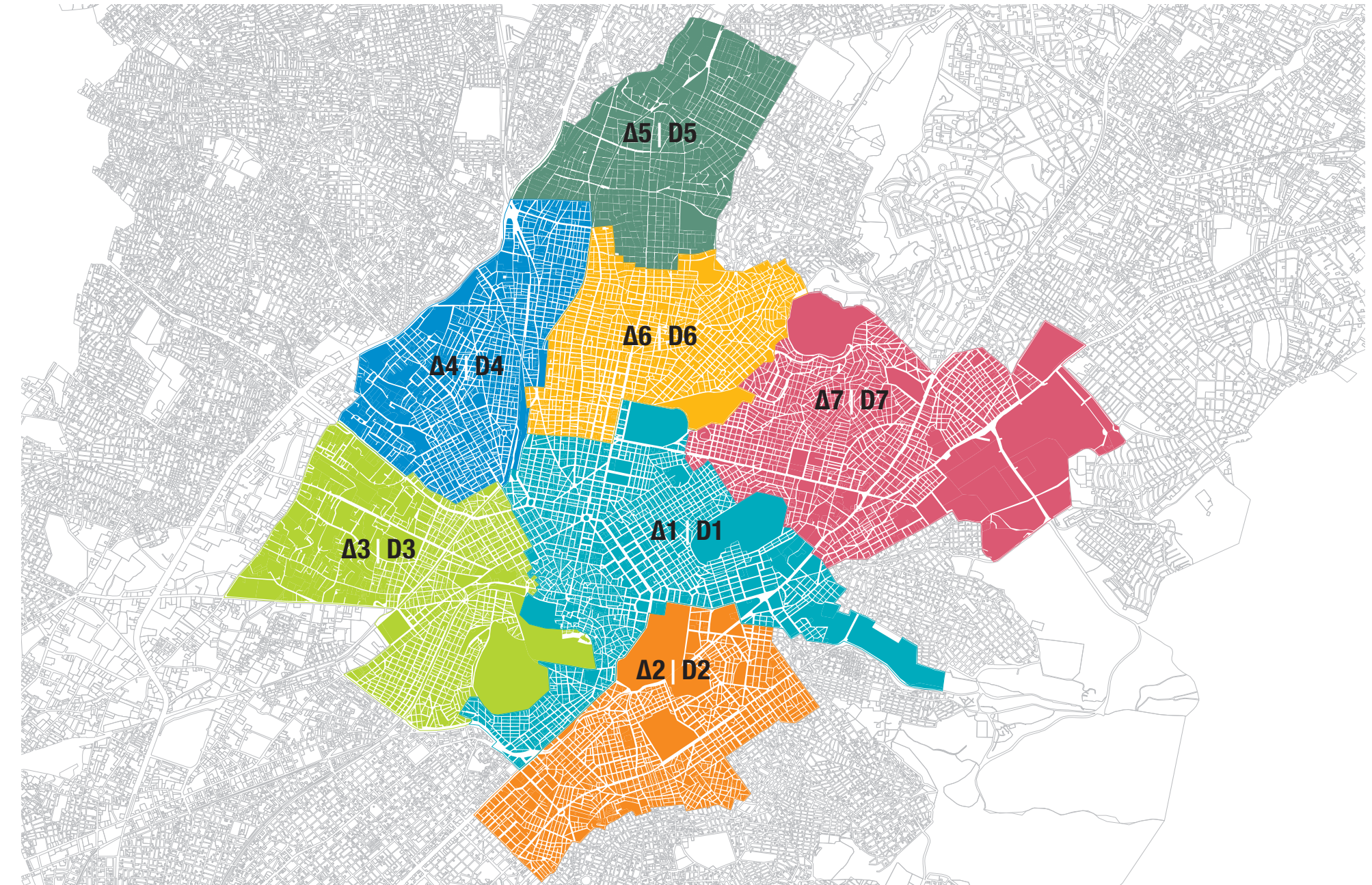
Η μοντέρνα αρχιτεκτονική του αθηναϊκού μεσοπολέμου δεν είναι ένα στιλιστικό ιδίωμα της εποχής και ένα μικρό κεφάλαιο στην αρχιτεκτονική της πόλης. Είναι μια από τις σημαντικότερες εποχές της. Στα μοντέρνα της κτήρια αποτυπώνεται η ευτυχής συνάντηση των κρίσιμων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών με την πνευματική και πολιτιστική ανάταση που εξέφρασαν τα ιδανικά της γενιάς του ’30. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική της Αθήνας είναι επιπλέον μια πολύ σημαντική συμβολή στη διεθνή αρχιτεκτονική, επειδή μπόρεσε να σκώσει το βάρος του διαλόγου με τις ευρωπαϊκές πρωτοπορίες και να εκφραστεί δυναμικά και ανεξάρτητα, με συνείδηση και επίγνωση του ρόλου της. Η ακτινοβολία αυτή αναγνωρίστηκε ήδη τότε, στον διεθνή Τύπο, αλλά αναγνωρίζεται εκ νέου στη δική μας εποχή, που επανεξετάζει την ιστορία του 20ού αιώνα από ευρύτερη οπτική γωνία.

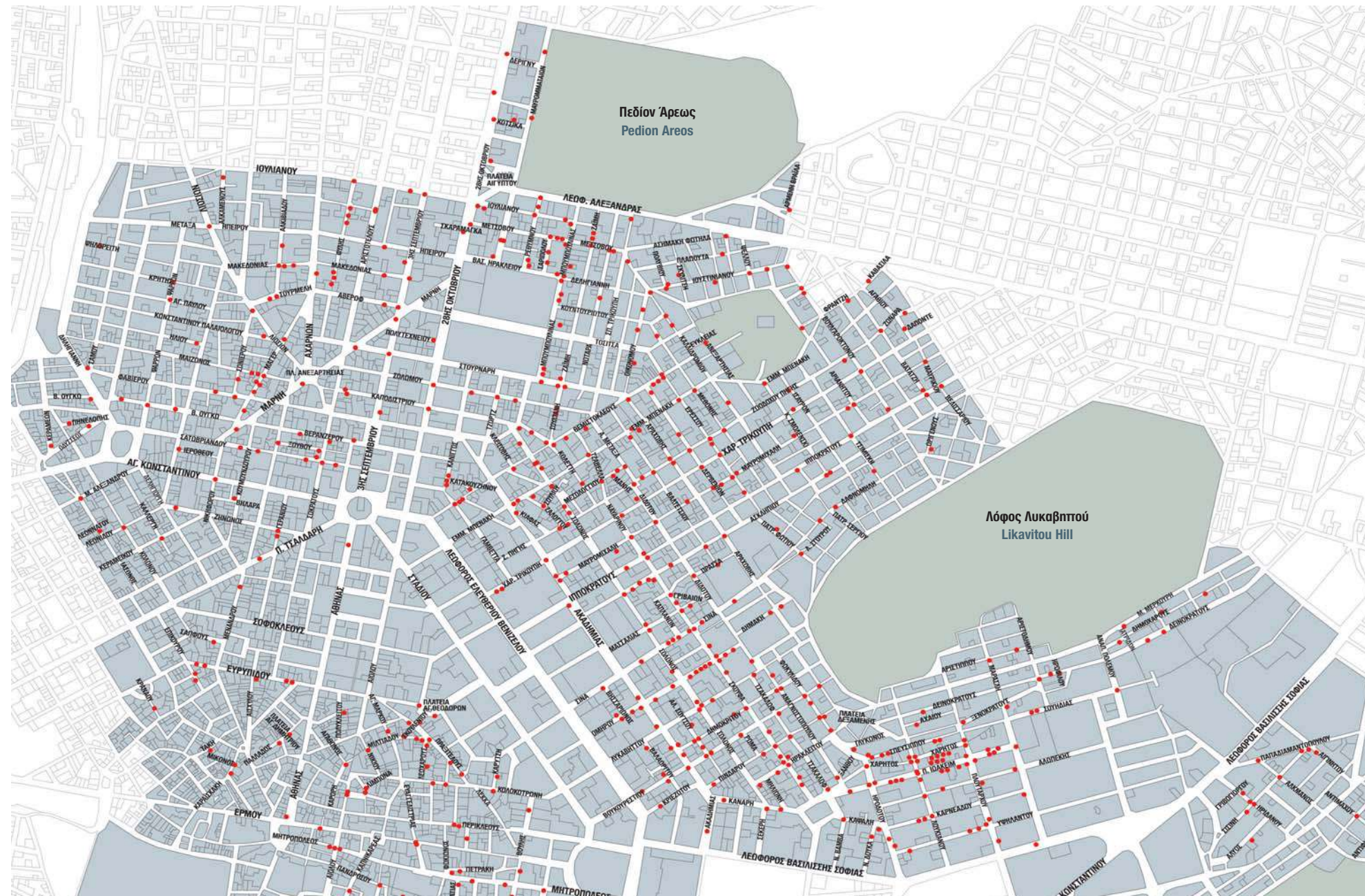
Από την ίδια τη φύση της η μοντέρνα αρχιτεκτονική είναι μορφολογικά απλή, λειτουργική και ορθολογικά χτισμένη. Η εξάπλωσή της σε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και ανάγκες, με διαφορετικές ή δυσανάλογες επιδιώξεις, επιτρέπει να συναντάμε στη σύγχρονη Αθήνα μοντέρνα κτήρια κάθε τυπολογίας και επεξεργασίας, που δεν έχουν όλα την ίδια αρχιτεκτονική αξία ούτε έχουν συντηρηθεί ανάλογα, αλλά συγκροτούν το σώμα μιας πολύ σημαντικής και ακόμα ζωντανής παράδοσης. Για πολλά από αυτά, έχουμε ικανή πληροφορία και γνώση, αλλά είναι πολύ περισσότερα εκείνα που λανθάνουν. Η καταγραφή και η τεκμηρίωσή τους είναι συνεπώς μια προϋπόθεση αυτογνωσίας. Στην κατεύθυνση αυτή έχουν ήδη γίνει τα πρώτα μεγάλα βήματα, αλλά χρειάζεται να γίνουν ακόμα περισσότερα για να οδηγήσουν τελικά στην απαραίτητη ερευνητική εμβάθυνση.

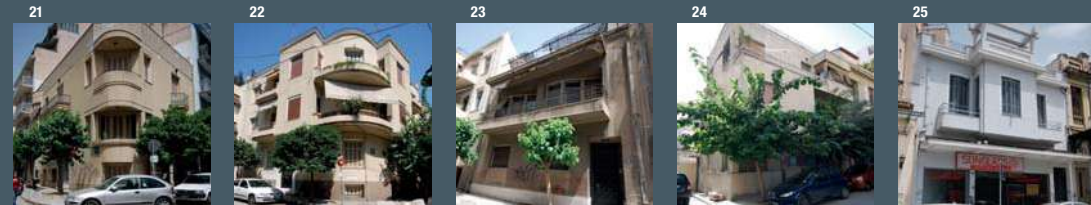
Παράλληλα όμως επιβάλλεται να διευρυνθεί ο ορίζοντας της προστασίας της αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα, για να περιληφθεί η μοντέρνα αρχιτεκτονική και να γίνει περισσότερο ευέλικτο το καθεστώς της προστασίας αυτής, επιτρέποντας στη ζωντανή συνέχεια του μοντέρνου. Στην κατεύθυνση αυτή θα συνέβαλε η μείωση της ηλικίας των κτηρίων από εκατό χρόνια σε πενήντα, όπως ισχύει στις περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις. Ο περιορισμός αυτός θα επιβραδύνει τον ρυθμό ανανέωσης του οικοδομικού πλούτου στις κεντρικότερες γειτονιές, που είναι οι πιο παλιές, και θα περιορίσει ταυτόχρονα τις ανεξέλεγκτες μετασκευές κτηρίων για την προσαρμογή τους στις εφήμερες ανάγκες της αγοράς. Στην ίδια κατεύθυνση θα πρέπει να εξελιχθεί και στην Ελλάδα η τεχνογνωσία της συντήρησης των κτηρίων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, όπως επιβάλλει ο τρόπος κατασκευής τους.

Η μοντέρνα αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου στην Αθήνα, όπως και αλλού, δεν είναι μόνο μια αξιόλογη αρχιτεκτονική του παρελθόντος που πρέπει να καταγραφεί για να μελετηθεί και να προστατευθεί. Σε αντίθεση με τον νεοκλασικισμό, που σηματοδοτεί ένα τέλος εποχής, δηλαδή μια αρχιτεκτονική και μια οικοδομική παράδοση που ανήκουν στην Ιστορία, η μοντέρνα αρχιτεκτονική είναι η πραγματική αφετηρία του κόσμου στον οποίο ζούμε, και των τρόπων με τους οποίους κατοικούμε και κατασκευάζουμε τα σπίτια μας. Είναι μια παράδοση ζωντανή και αποτελεί ένα διαρκές μάθημα για τη σύγχρονη αρχιτεκτονική. Για όλους αυτούς τους λόγους βρίσκεται δικαίως ακόμα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

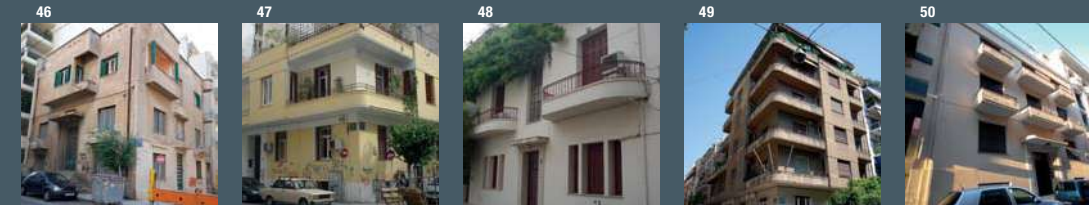
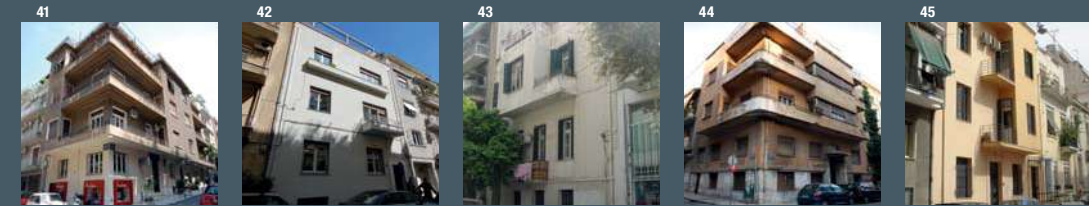
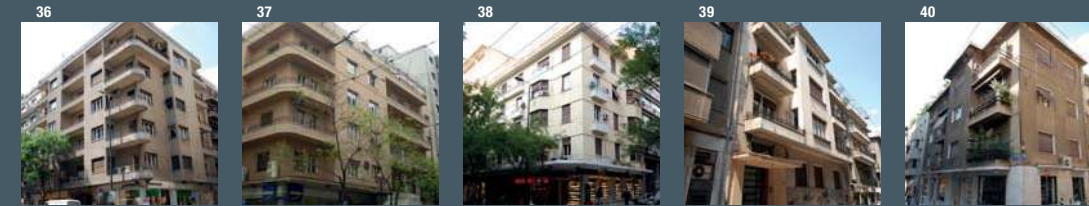
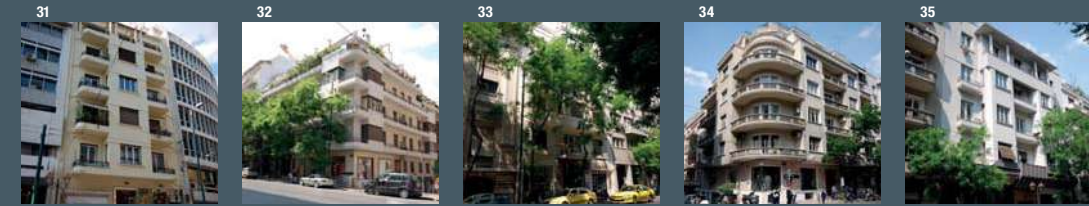
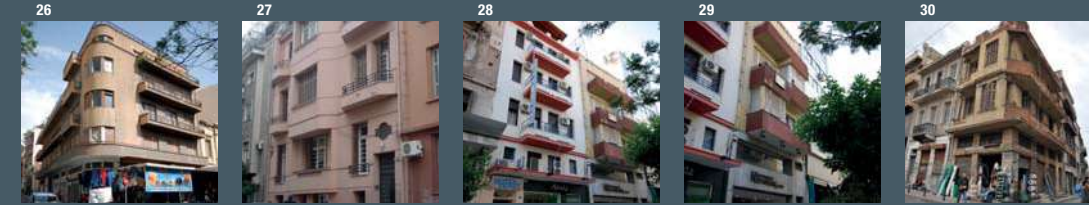
* Ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης είναι Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

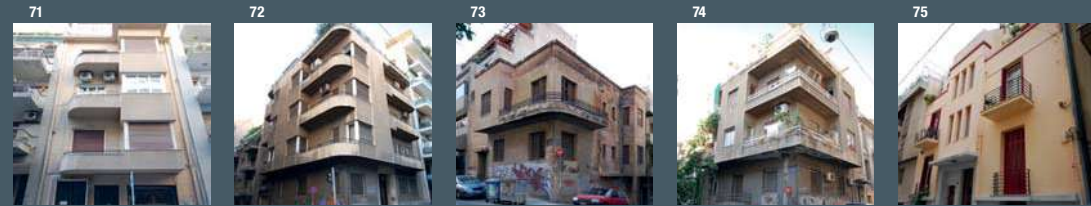
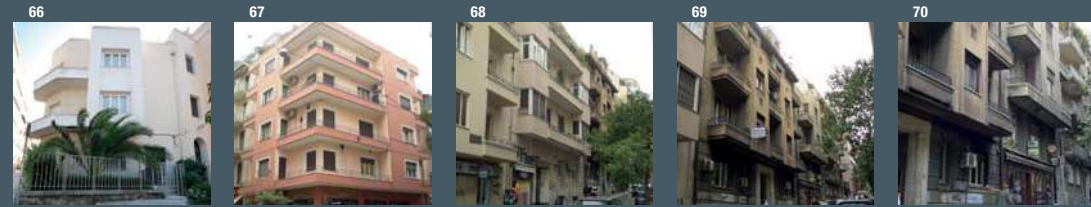
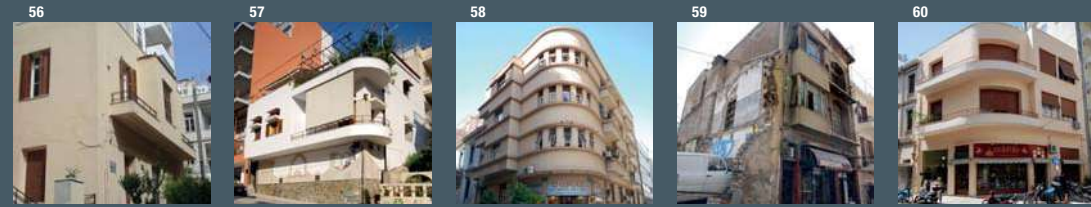
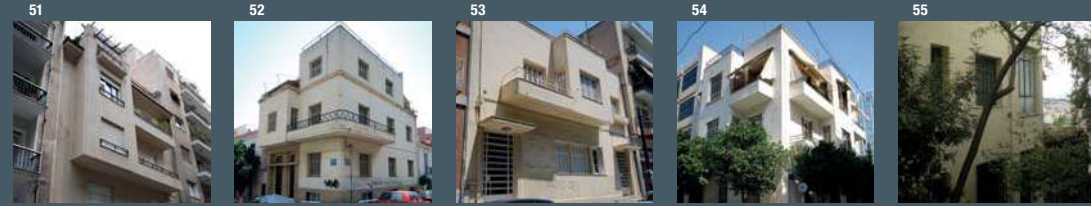

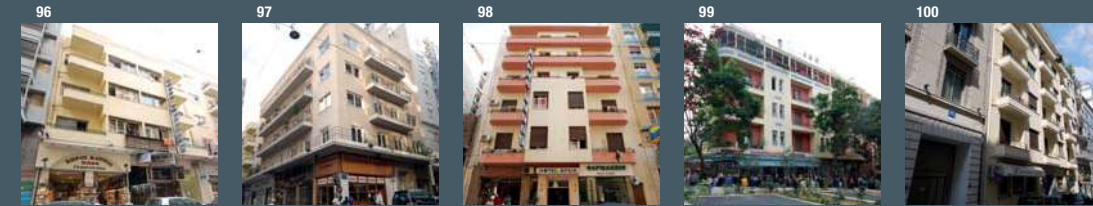
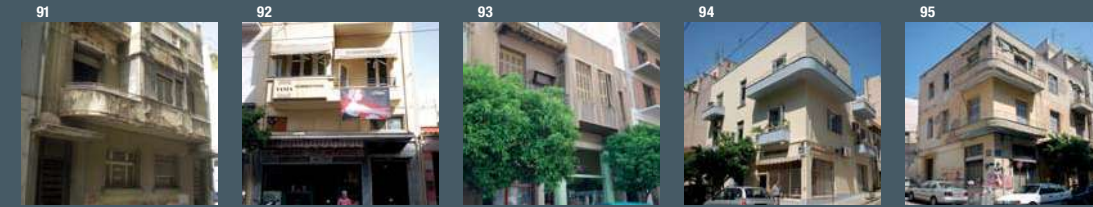
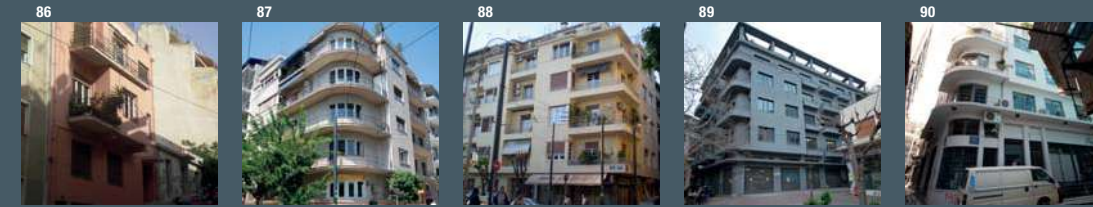
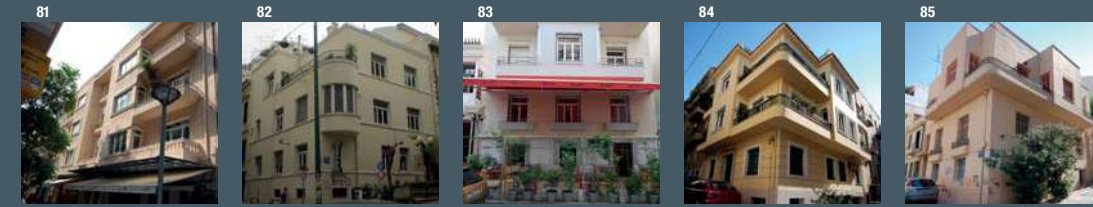
1. 3ης Σεπτεμβρίου 24
3is Septemvriou 24
2. 3ης Σεπτεμβρίου 38 & Στουρνάρη 57
3is Septemvriou 38 & Stourmarí 57
3. 3ης Σεπτεμβρίου 53
3is Septemvriou 53
4. 3ης Σεπτεμβρίου 58
3is Septemvriou 58
5. 3ης Σεπτεμβρίου 74
3is Septemvriou 74
6. Ακαδημίας 64
Akadimias 64
7. Αβέρωφ 10
Averof 10
8. Αβέρωφ 12
Averof 12
9. Αγ. Ανδρέου 1 & Αδριανού
Ag. Andréou 1 & Adrianou
10. Αγ. Θεοδώρων 3
Ag. Theodoron 3
11. Αγ. Μάρκου 28
Ag. Markou 28
12. Αγ. Νικολάου 6
Ag. Nikolaou 6
13. Αγ. Παύλου 11
Ag. Pavlou 11
14. Αγ. Φιλοθέης 17
Ag. Filotheis 17
15. Αγάθωνος 9 & Καρόρη 13
Agathonos 9 & Karori 13
16. Αγγ. Χατζημικάλη 7 & Γέροντα
Agg. Chatzimichali 7 & Geronta
17. Αγγ. Χατζημικάλη 8
Agg. Chatzimichali 8
18. Αγγ. Χατζημικάλη 10
Agg. Chatzimichali 10
19. Αδριανού 68
Adrianou 68
20. Αθ. Διάκου 8 & Μακρή 16
Ath. Diakou 8 & Makri 16
21. Αθ. Διάκου 11 & Μακρή 14
Ath. Diakou 11 & Makri 14
22. Αθ. Διάκου 13 & Μακρή 15
Ath. Diakou 13 & Makri 15
23. Αθ. Διάκου 15
Ath. Diakou 15
24. Αθ. Διάκου 16
Ath. Diakou 16
25. Αθηνάς 102
Athinas 102

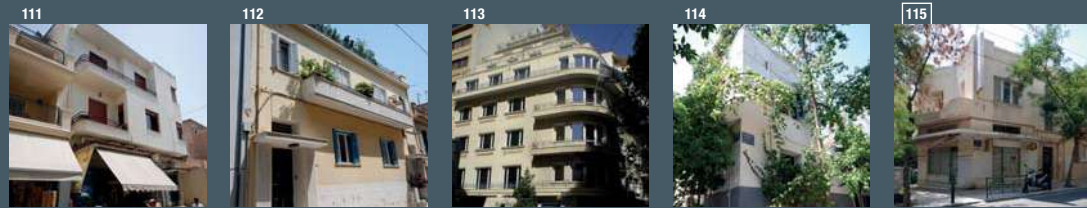
26. Αθηνάς 9 & Αγ. Ειρήνης 43
Athinas 9 & Ag. Irinis 43
27. Αιγινίτου 10
Eginitou 10
28. Αιόλου 29
Eolou 29
29. Αιόλου 31
Eolou 31
30. Αισχύλου 56 & Ευριπίδου 55
Eschilou 56 & Enripidou 55
31. Ακαδημίας 5
Akadimias 5
32. Ακαδημίας 17 & Βουκουρεστίου
Akadimias 17 & Voukourestiou
33. Ακαδημίας 25
Akadimias 25
34. Ακαδημίας 31 & Αμερικής
Akadimias 31 & Amerikis
35. Ακαδημίας 33
Akadimias 33
36. Ακαδημίας 37 & Ομήρου
Akadimias 37 & Omirou
37. Ακαδημίας 60 & Μαυρομικάλη 2
Akadimias 60 & Mavromichali 2
38. Ακαδημίας 62 & Μαυρομικάλη
Akadimias 62 & Mavromichali
39. Αλεξ. Σούτσου 11
Alex. Soutsou 11
40. Αλεξ. Σούτσου 15 & Δημοκρίτου 3
Alex. Soutsou 15 & Dimokritou 3
41. Αλεξ. Σούτσου 16 & Δημοκρίτου 5
Alex. Soutsou 16 & Dimokritou 5
42. Αλεξ. Σούτσου 22
Alex. Soutsou 22
43. Αλκαμένους 15
Alkameneous 15
44. Αλκιβιάδου 6 & Μακεδονίας 37
Alkiviadou 6 & Makedonias 37
45. Αλκιβιάδου 14
Alkiviadou 14
46. Αλκιμάχου 6 & Πρατίνου 93
Alkimachou 6 & Pratinou 93
47. Αλκμάνος 10 & Σισίνη 11
Alkmanos 10 & Sisiní 11
48. Άλιος 12
Alios 12
49. Αλωπεκής 20 & Λουκιανού 20
Aloupekis 20 & Loukianou 20
50. Αλωπεκής 23
Aloupekis 23

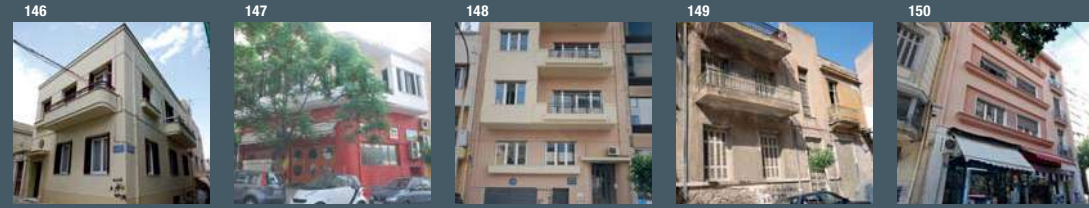
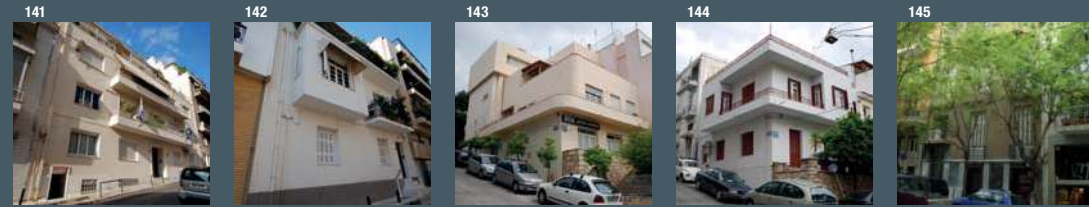
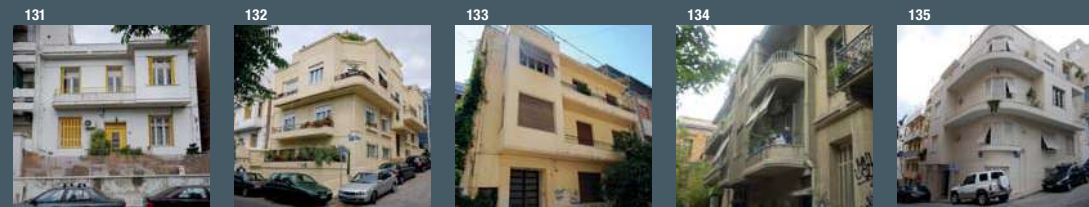
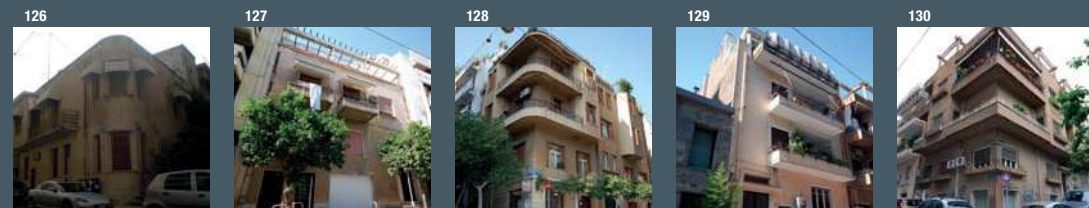
- 51. Αλωπεκής 49
Aloupekis 49
- 52. Ανασσαίου Ζίννη 2 & Τσ. Καρατάσου
Anastasiou Zinni 2 & T. Karatasou
- 53. Ανδρούτσου 4
Androutsou 4
- 54. Ανδρούτσου 5 & Ν. Μπότσαρη
Androutsou 5 & N. Mrotsari
- 55. Ανεξαρτησίας 13 & Ευκλείας 4
Apeksartisias 13 & Efklías 4
- 56. Αντιμάχου 5
Antimachou 5
- 57. Αντιφίλου 14 & Αντιμάχου
Antifiliou 14 & Antimachou
- 58. Απόλλωνος 9 & Βουλής 32
Apollos 9 & Voulis 32
- 59. Απόλλωνος 25
Apollos 25
- 60. Απόλλωνος 30 & Αγ. Φιλοθέης
Apollos 30 & Ag. Filotheis
- 61. Αραχώβης 39
Araehonis 39
- 62. Αριστίππου 31
Aristiprou 31
- 63. Αριστοτέλους 62
Aristotelous 62
- 64. Αριστοτέλους 64
Aristotelous 64
- 65. Αρμένι Βραϊλα 7
Armeni Vraila 7
- 66. Ασπμάκη Φωπύλα 42 & Ψαλλίδα
Asimaki Fotila 42 & Psallida
- 67. Ασκληπιού 16 & Ναυαρίνου 8
Askiriou 16 & Navarinou 8
- 68. Ασκληπιού 17
Askiriou 17
- 69. Ασκληπιού 19
Askiriou 19
- 70. Ασκληπιού 21
Askiriou 21
- 71. Ασκληπιού 35
Askiriou 35
- 72. Ασκληπιού 55 & Αραχώβης 2
Askiriou 55 & Araehonis 2
- 73. Ασκληπιού 93 & Σμολένσκυ 1
Askiriou 93 & Smolensku 1
- 74. Ασκληπιού 95 & Σμολένσκυ 2
Askiriou 95 & Smolensku 2
- 75. Αχαιού 6
Acheou 6

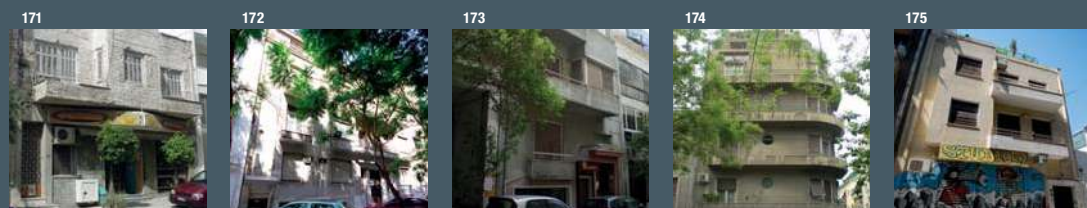
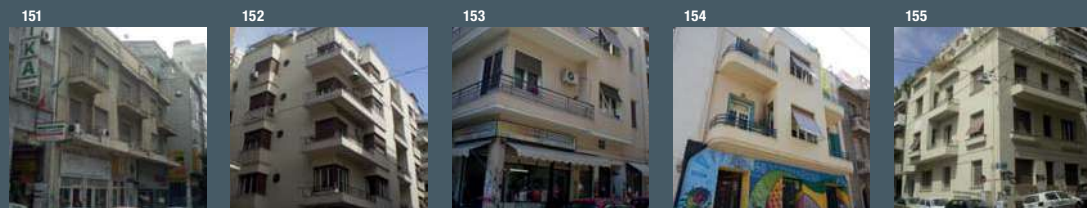
- 76. Αχαρνών 32
Acharnon 32
- 77. Β. Ουγκώ 25
V. Ougo 25
- 78. Β. Ουγκώ 36 & Ψαρρών 17
V. Ougo 36 & Psarron 17
- 79. Β. Ουγκώ 49
V. Ougo 49
- 80. Βαλαωρίτου 8
Valaoritou 8
- 81. Βαλαωρίτου 15
Valaoritou 15
- 82. Βαλτετσίου 4 & Ασκληπιού 32
Valtetsiou 4 & Askiriou
- 83. Βαλτετσίου 51
Valtetsiou 51
- 84. Βασ. Βουλγαροκτόνου 19 & Αρκάδος
Vas. Voulgaroktonou 19 & Arkados
- 85. Βασ. Βουλγαροκτόνου 65 & Χρυσολωρά 8
Vas. Voulgaroktonou 65 & Chrysolora 8
- 86. Βασ. Βουλγαροκτόνου 84
Vas. Voulgaroktonou 84
- 87. Βασ. Ηρακλείου 8 & Μαυρομυσαίων 1
Vas. Irakliou 8 & Mavrompateon 1
- 88. Βασ. Ηρακλείου 24 & Μπουμπουλίνας
Vas. Irakliou 24 & Mroumpoulinas
- 89. Βασιλικής 2 & Λιμπόνα & Πλ. Αγ. Ειρήνης
Vasilikis 2 & Limrona & Pl. Ag. Irinis
- 90. Βασιλικής 6 & Λιμπόνα 3
Vasilikis 6 & Limrona 3
- 91. Βασιζή 9
Vatatzi 9
- 92. Βείκου 40
Veikou 40
- 93. Βείκου 53
Veikou 53
- 94. Βείκου 54 & Ν. Μπότσαρη 6
Veikou 54 & N. Mrotsari 6
- 95. Βείκου 58 & Τ. Μπότσαρη 9
Veikou 58 & T. Mrotsari 9
- 96. Βερανζέρου 27
Veranzereou 27
- 97. Βερανζέρου 29 & Σωκράτους
Veranzereou 29 & Sokratous
- 101. Βερανζέρου 43
Veranzereou 43
- 102. Βηλαρά 7 & Κουμουνδούρου
Vilara 7 & Koumoundourou
- 103. Βησσαρίωνος 3-5
Vissarionos 3-5

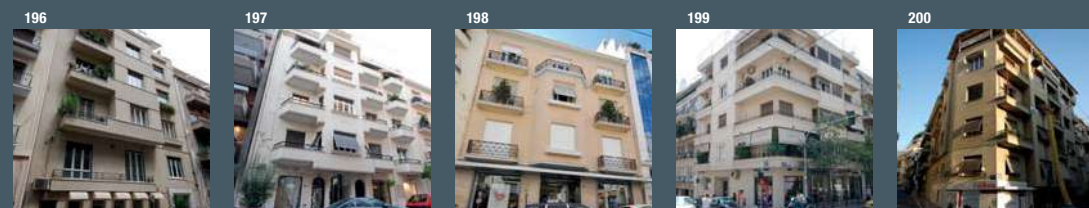
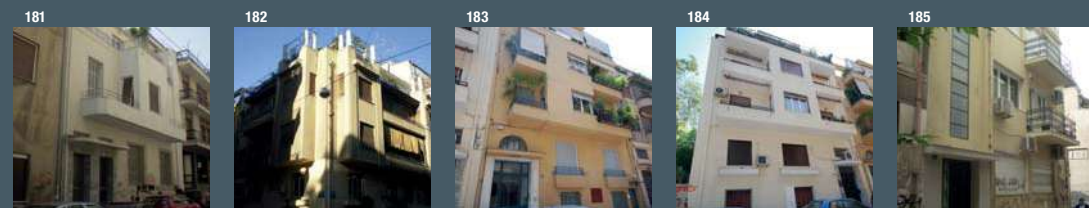
- 101. Βησσαρίωνος 10
Vissarionos 10
- 102. Βουκουρεστίου 13
Voukourestiou 13
- 103. Βουκουρεστίου 19 & Βαλαωρίτου
Voukourestiou 19 & Valaoritou
- 104. Βουκουρεστίου 23 & Αλεξ. Σούτσου
Voukourestiou 23 & Alex. Soutsou
- 105. Βουκουρεστίου 32 & Αλεξ. Σούτσου 10
Voukourestiou 32 & Alex. Soutsou 10
- 106. Βουκουρεστίου 40 & Ρώμα 10
Voukourestiou 40 & Roma 10
- 107. Βουλής 5
Voulis 5
- 108. Βουλής 21
Voulis 21
- 109. Βουλής 29
Voulis 29
- 110. Βουλής 43
Voulis 43
- 111. Βύρωνος 9
Vironos 9
- 112. Γαλινού 6B
Galinou 6B
- 113. Γαμβέτα 6 & Θεμιστοκλέους
Gamvetta 6 & Themistokleous
- 114. Γαρνάφσκυ 4 & Φαιναρέτης
Garnofski 4 & Fenaretis
- 115. Γενναίου Κολοκοτρώνη 23 & Ματρόζου 50
Genaiou Kolokotroni 23 & Matrozou 50
- 116. Γερανίου 33
Geraniou 33
- 117. Γερανίου 35 & Ζήνωνος 5
Geraniou 35 & Zinonos 5
- 118. Γεωργ. Ολυμπίου 2 & Βεΐκου 105
G. Olimpiou 2 & Veikou 105
- 119. Γκιώνη 11 & Μ. Μπότσαρη 23
Gkioni 11 & M. Mrotsari 23
- 120. Γλαδστώνος 1 & Πατισίων/28ης Οκτωβρίου
Gladstonos 1 & Patision/ 28is Oktovriou
- 121. Γουέμστερ 2 & Ροβ. Γκάλλι 29
Wemster 2 & Rov. Gkali 29
- 122. Γουέμστερ 4
Wemster 4
- 123. Γουέμστερ 6
Wemster 6
- 124. Δαιδάλου 7 & Περιάνδρου
Daidalou 7 & Perianδrou
- 125. Δαπόντε 2 & Μαυρική 4
Daponte 2 & Mavriki 4

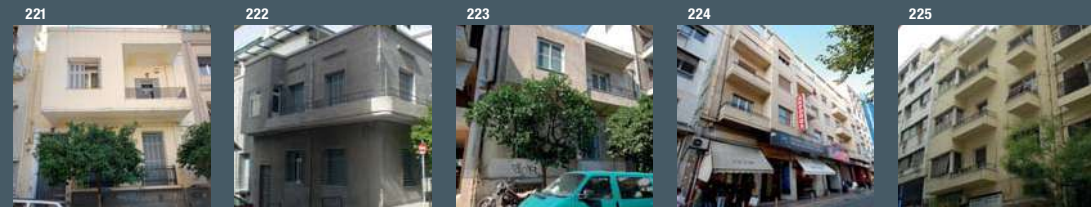
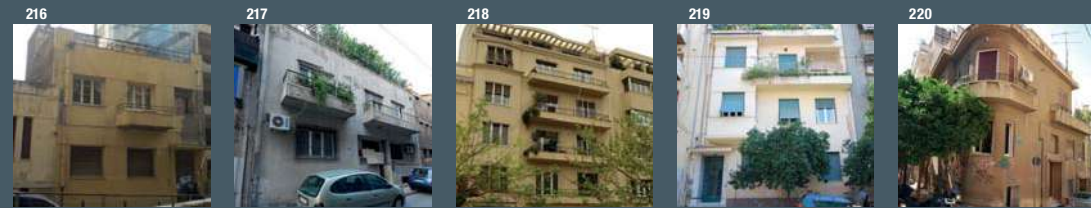
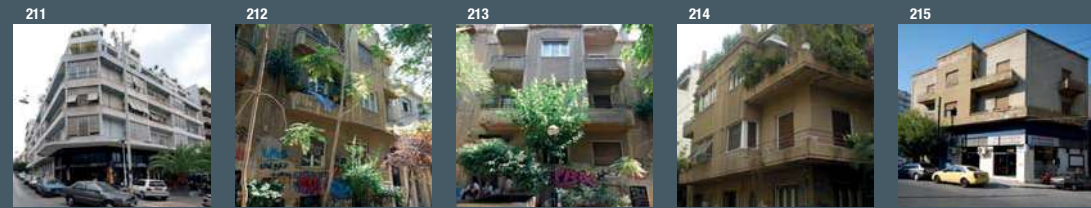
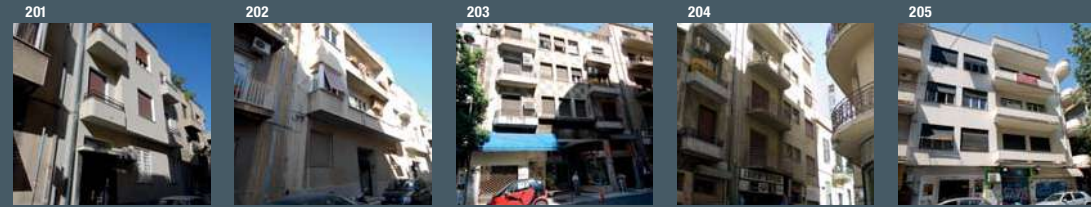
- 126. Δαφνομήλη 20 & Πατρ. Σεργίου
Dafnomili 20 & Patr. Sergiou
- 127. Δεινοκράτους 17
Dinokratous 17
- 128. Δεινοκράτους 63 & Αριστοδήμου 6
Dinokratous 63 & Aristodimou 6
- 129. Δεινοκράτους 67
Dinokratous 67
- 130. Δεινοκράτους 69 & Ηροφίλου 1
Dinokratous 69 & Irofilou 1
- 131. Δεινοκράτους 83
Dinokratous 83
- 132. Δεινοκράτους 91 & Παπαδήμα 1 & Δημοχάρους
Dinokratous 91 & Papadima 1 & Dimocharous
- 133. Δερβενίων 33
Dervenion 33
- 134. Δερβενίων 58
Dervenion 58
- 135. Δημάκη 5 & Χέρσωνος
Dimaki 5 & Chersonos
- 136. Δημάκη 7
Dimaki 7
- 137. Δημητρακοπούλου 15
Dimitrakopoulou 15
- 138. Δημητρακοπούλου 31
Dimitrakopoulou 31
- 139. Δημοκρίτου 1 & Ακαδημίας 24
Dimokritou 1 & Akadimias 24
- 140. Δημοκρίτου 3 & Αλεξ. Σούτσου
Dimokritou 3 & Alex. Soutsou
- 141. Δημοκρίτου 19
Dimokritou 19
- 142. Δημοχάρους 5
Dimocharous 5
- 143. Δημοχάρους 27 & Παπαδήμα
Dimocharous 27 & Papadima
- 144. Δημοχάρους 43 & Καραχρήστου
Dimocharous 43 & Karachristou
- 145. Διδότου 17 (φωτογραφία) & Γριβαίων 8
Didotu 17 (photo) & Griveion 8
- 146. Διογένους 7 & Μνησικλέους
Diogenous 7 & Mnisikleous
- 147. Δοντά 1 & Φαλίρου 15
Donta 1 & Falirou 15
- 148. Δοντά 3
Donta 3
- 149. Δράκου 27
Drakou 27
- 150. Εμμ. Μπενάκη 23
Emm. Mpenaki 23

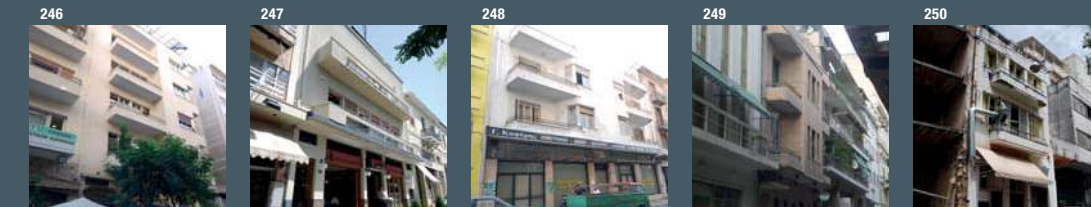
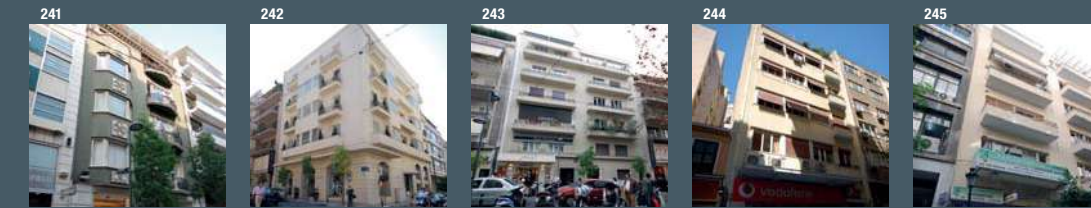
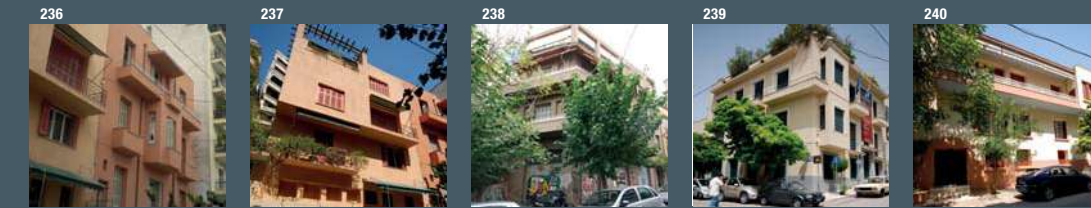
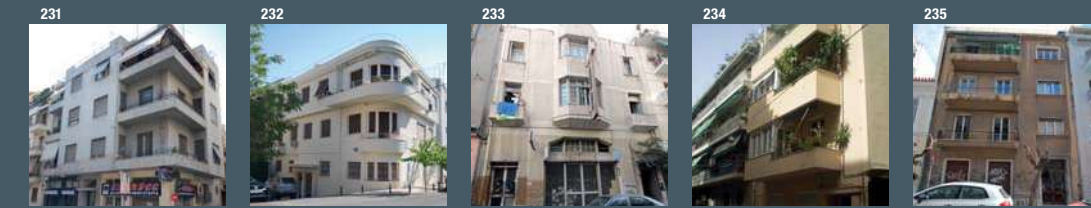
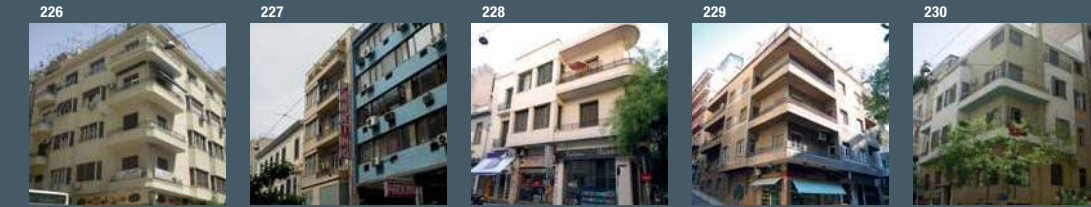
- 151. Εμμ. Μπενάκη 36 & Ζαλόγγου 16
Εμμ. Μπενάκη 36 & Ζαλόγγου 16
- 152. Εμμ. Μπενάκη 44 & Σόλωνος 120 & Σουλίου
Εμμ. Μπενάκη 44 & Σόλωνος 120 & Σουλίου
- 153. Εμμ. Μπενάκη 55 & Τζαβέλλα 22
Εμμ. Μπενάκη 55 & Τζαβέλλα 22
- 154. Εμμ. Μπενάκη 84
Εμμ. Μπενάκη 84
- 155. Εμμ. Μπενάκη 91 & Ερεσσού 56
Εμμ. Μπενάκη 91 & Ερεσσού 56
- 156. Εμμ. Μπενάκη 110 & Μεθώνης
Εμμ. Μπενάκη 110 & Methonis
- 157. Εμμ. Μπενάκη 128 & Σμολένσκι 27
Εμμ. Μπενάκη 128 & Smolenski 27
- 158. Επίκουρου 9 & Ευμορφοπούλου 7
Ερικούρου 9 & Ευμορφοπούλου 7
- 159. Επίκουρου 16
Ερικούρου 16
- 160. Ερεσσού 12
Ερεσσού 12
- 161. Ερεσσού 27
Ερεσσού 27
- 162. Ερμού 44 & Ευαγγελιστρίας 8
Ερμού 44 & Ευαγγελιστρίας 8
- 163. Ερμού 72
Ερμού 72
- 164. Ευαγγελιστρίας 9
Ευαγγελιστρίας 9
- 165. Ευριπίδου 44
Ευριπίδου 44
- 166. Ευριπίδου 46
Ευριπίδου 46
- 167. Ευριπίδου 80
Ευριπίδου 80
- 168. Ευριπίδου 82
Ευριπίδου 82
- 169. Ευφρονίου 11
Ευφρονίου 11
- 170. Ευφρονίου 31
Ευφρονίου 31
- 171. Ευφρονίου 75
Ευφρονίου 75
- 172. Ζαλοκώστα 7
Ζαλοκώστα 7
- 173. Ζ. Πηγής 6
Ζ. Ρίγης 6
- 174. Ζ. Πηγής 33 & Α. Μεταξά 1
Ζ. Ρίγης 33 & Α. Μεταξά 1
- 175. Ζ. Πηγής 37
Ζ. Ρίγης 37

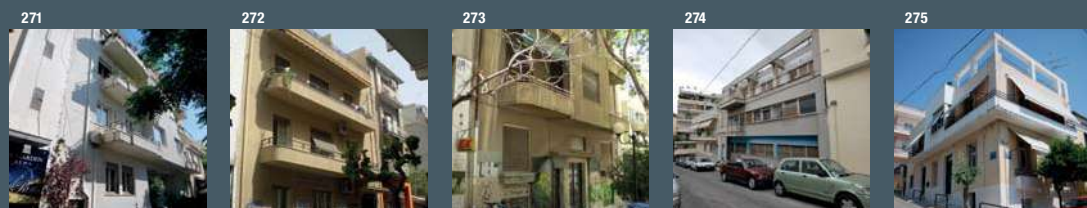
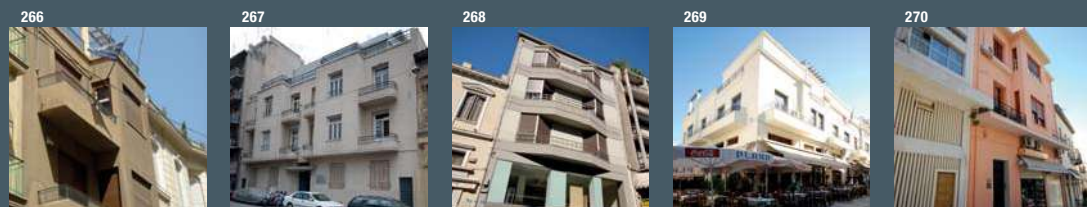
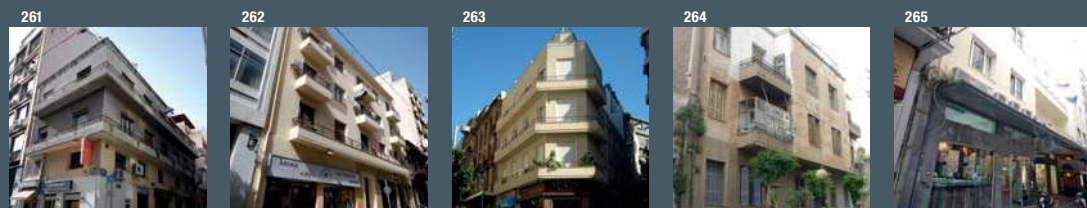
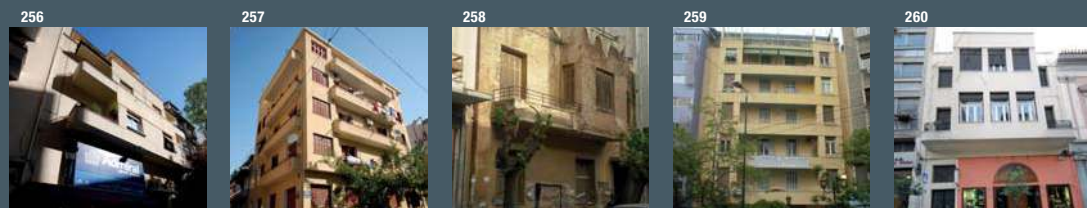
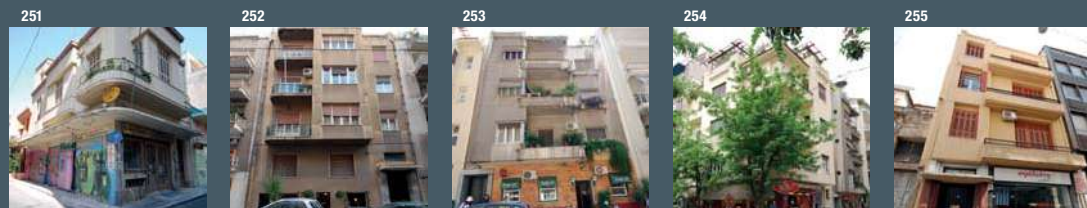
- 176. Ζ. Πηγής 42 & Βαλτετσίου 34
Ζ. Ρίγης 42 & Βαλτετσίου 34
- 177. Ζ. Πηγής 48 & Αραχώβης 32
Ζ. Ρίγης 48 & Αραχώβης 32
- 178. Ζ. Πηγής 52 & Δερβενίων
Ζ. Ρίγης 52 & Δερβενίων
- 179. Ζ. Πηγής 62 & Ερεσσού 30
Ζ. Ρίγης 62 & Ερεσσού 30
- 180. Ζ. Πηγής 96
Ζ. Ρίγης 96
- 181. Ζ. Πηγής 120
Ζ. Ρίγης 120
- 182. Ζαΐμη 52 & Μετσόβου 29
Ζαΐμη 52 & Μετσόβου 29
- 183. Ζαΐμη 54
Ζαΐμη 54
- 184. Ζαΐμη 56
Ζαΐμη 56
- 185. Ζαλόγγου 1
Ζαλόγγου 1
- 186. Ζαλόγγου 10
Ζαλόγγου 10
- 187. Ζήνωνος 36
Ζήνωνος 36
- 188. Ζωναρά 1 & Βαταζή 38
Ζωνάρα 1
- 189. Ζωναρά 8
Ζωνάρα 8
- 190. Ηλίου 4
Ηλίου 4
- 191. Ηλείου 15
Ηλείου 15
- 192. Ηλείου 65 & Λιοσίων 54 & Μεταξά
Ηλείου 65 & Λιοσίων 54 & Μεταξά
- 193. Ηρακλείου 10 & Σκουφά 14
Ηρακλείου 10 & Σκουφά 14
- 194. Ηρακλείου 6
Ηρακλείου 6
- 195. Ηριδανού 4α & Γριβαγιώργου
Ηριδανού 4α & Γριβαγιώργου
- 196. Ηροδότου 8
Ηροδότου 8
- 197. Ηροδότου 9
Ηροδότου 9
- 198. Ηροδότου 11 (φωτογραφία) & Νεοφ. Δούκα 12
Ηροδότου 11 (photo) & Neof. Douka 12
- 199. Ηροδότου 25 & Π. Ιωακείμ 12
Ηροδότου 25 & Π. Ιωακείμ 12
- 200. Ηροδότου 26 & Χάρτης 2
Ηροδότου 26 & Charitis 2

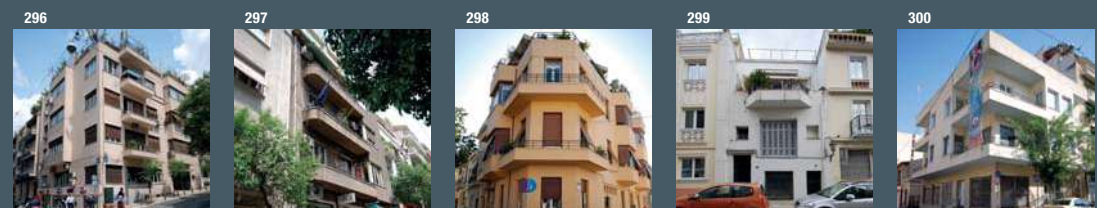
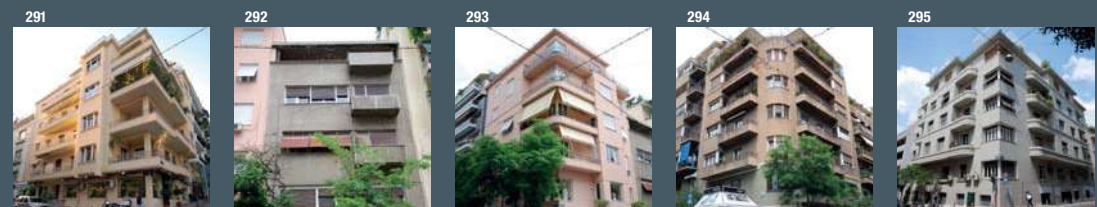
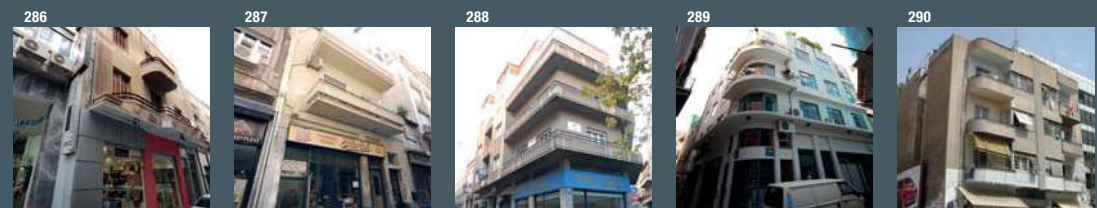
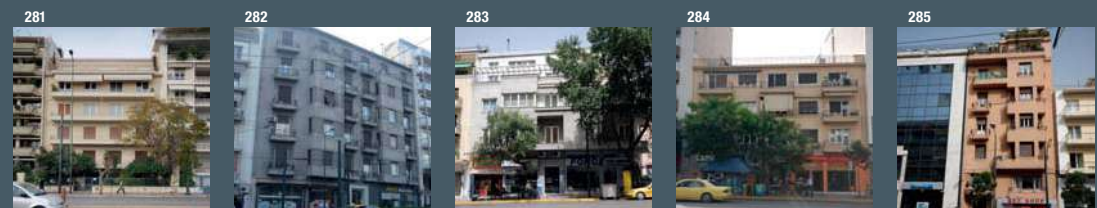
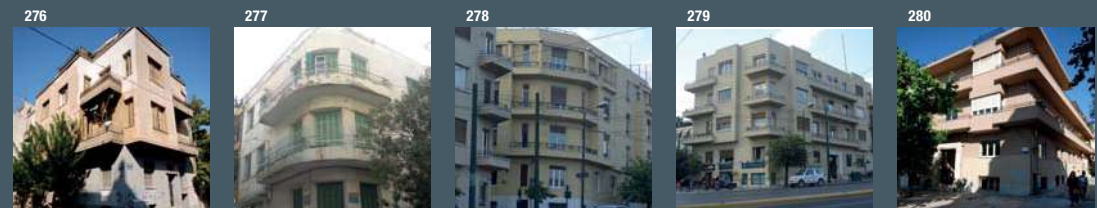
- 201. Θάλου 4
Thalou 4
- 202. Θάλου 6
Thalou 6
- 203. Θεμιστοκλέους 11
Themistokleous 11
- 204. Θεμιστοκλέους 13
Themistokleous 13
- 205. Θεμιστοκλέους 27 & Κλεισόβης 1
Themistokleous 27 & Klisovis 1
- 206. Θεμιστοκλέους 39 & Κωλέππ 23
Themistokleous 39 & Koletti 23
- 207. Θεμιστοκλέους 53
Themistokleous 53
- 208. Θεμιστοκλέους 54 & Κωλέππ 26
Themistokleous 54 & Koletti 26
- 209. Θεμιστοκλέους 56
Themistokleous 56
- 210. Θεμιστοκλέους 79 & Ερεσσού 68
Themistokleous 79 & Eressou 68
- 211. Θεμιστοκλέους 80 & Αραχώβης 61
Themistokleous 80 & Arachonivis 61
- 212. Θεμιστοκλέους 90
Themistokleous 90
- 213. Θεμιστοκλέους 92
Themistokleous 92
- 214. Θεμιστοκλέους 94 & Ερεσσού 61
Themistokleous 94 & Eressou 61
- 215. Θεοδ. Δηληγιάννη 11, 11Α & Β. Ουγκώ
Theod. Diligianni 11, 11A & V. Ougo
- 216. Ιεροθέου 11Α
Ierotheou 11A
- 217. Ιουλιανού 8
Ioulianou 8
- 218. Ιουλιανού 25
Ioulianou 25
- 219. Ιουστινιανού 4
Ioustiniianou 4
- 220. Ιουστινιανού 5 & Πολυβίου 10
Ioustiniianou 5 & Poliviu 10
- 221. Ιουστινιανού 16
Ioustiniianou 16
- 222. Ιουστινιανού 33 & Ψελλού 7
Ioustiniianou 33 & Psellou 7
- 223. Ιουστινιανού 39
Ioustiniianou 39
- 224. Ιπποκράτους 9 -11
Ippokratous 9 -11
- 225. Ιπποκράτους 20
Ippokratous 20

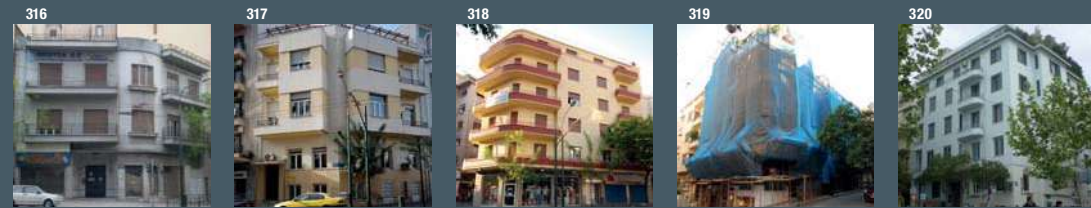
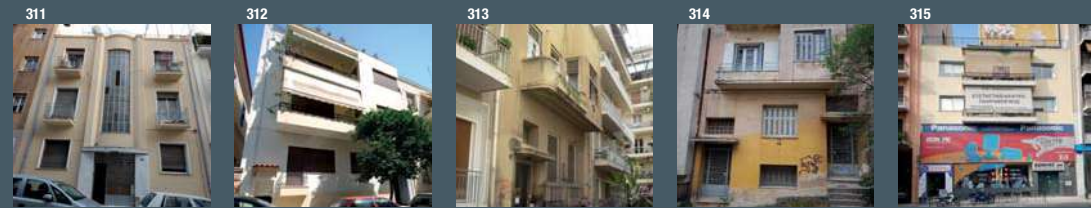
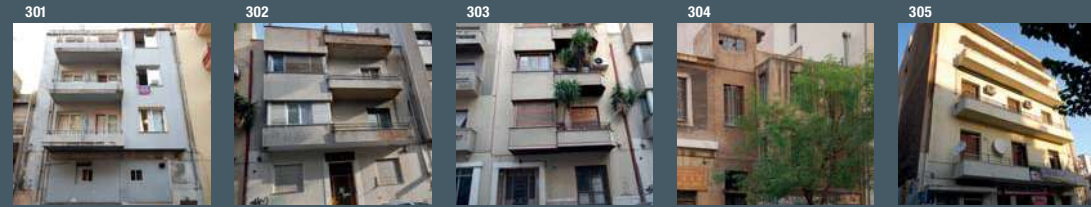
- 226. Ιπποκράτους 28 & Ναυαρίνου 6
Ippokratous 28 & Navarinou 6
- 227. Ιπποκράτους 31
Ippokratous 31
- 228. Ιπποκράτους 47 & Διδότου 35
Ippokratous 47 & Didotu 35
- 229. Ιπποκράτους 92 & Πατρ. Σεργίου 2
Ippokratous 92 & Patr. Sergiou 2
- 230. Ιπποκράτους 156 & Βελισσαρίου 1
Ippokratous 156 & Velissariou 1
- 231. Ιπποκράτους 161 & Βασιζή 7
Ippokratous 161 & Vatatzi 7
- 232. Κ. Ιατρίδου 1 & Μερκούρη
K. Iatridou 1 & Merkouri
- 233. Κ. Παλαιολόγου 3Α
K. Paleologou 3A
- 234. Καβάσιλα 5
Kavasila 5
- 235. Καλλιδρομίου 42
Kallidromiou 42
- 236. Καλλιδρομίου 72
Kallidromiou 72
- 237. Καλλιδρομίου 74
Kallidromiou 74
- 238. Καλλιδρομίου 82 & Πουλχερίας
Kallidromiou 82 & Poulcherias
- 239. Καλλισπέρη 12 & Καρυσιπών 4
Kallisperi 12 & Kariatidon 4
- 240. Καλλισπέρη 14
Kallisperi 14
- 241. Κανάρη 5
Kanari 5
- 242. Κανάρη 12 & Σέκερη 8
Kanari 12 & Sekeri 8
- 243. Κανάρη 16-18
Kanari 16-18
- 244. Κάνιγγος 5
Kaniggos 5
- 245. Κάνιγγος 6 & Κατακουζηνού 14
Kaniggos 6 & Katakouzinou 14
- 246. Κάνιγγος 8
Kaniggos 8
- 247. Καπνικαρέας 35
Karnikareas 35
- 248. Καποδιστρίου 43
Kapodistriou 43
- 249. Καποδιστρίου 46
Kapodistriou 46
- 250. Καραϊσκάκη 23
Karaiskaki 23

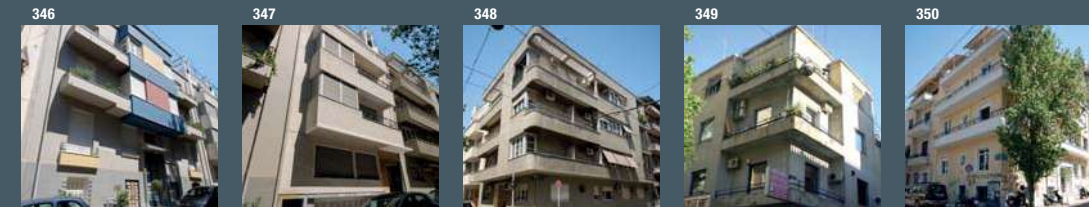
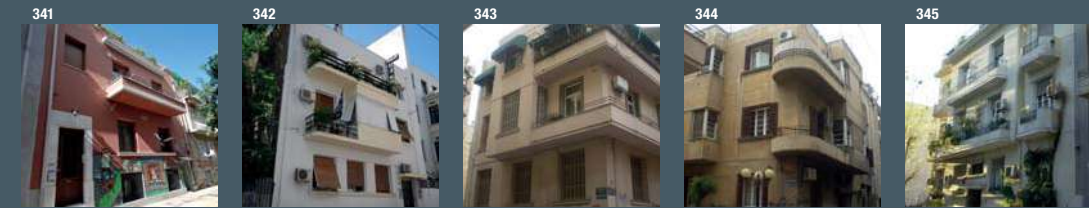
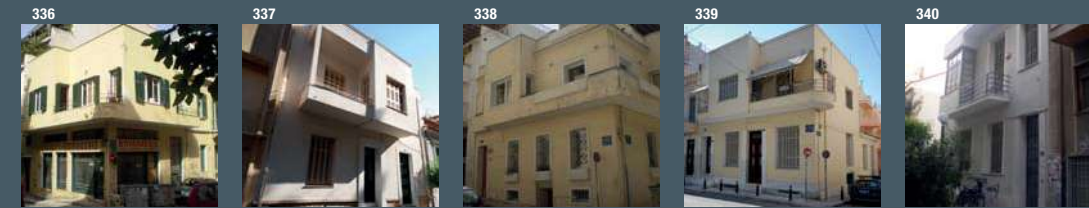
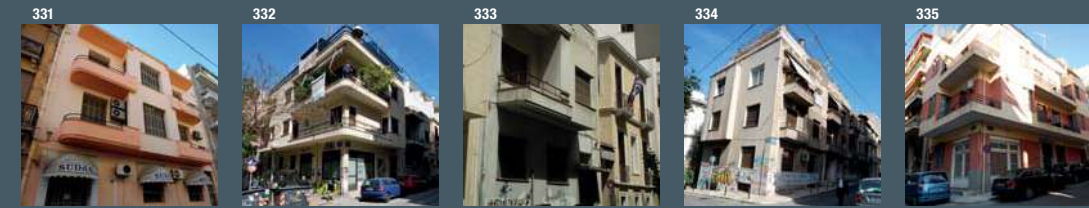
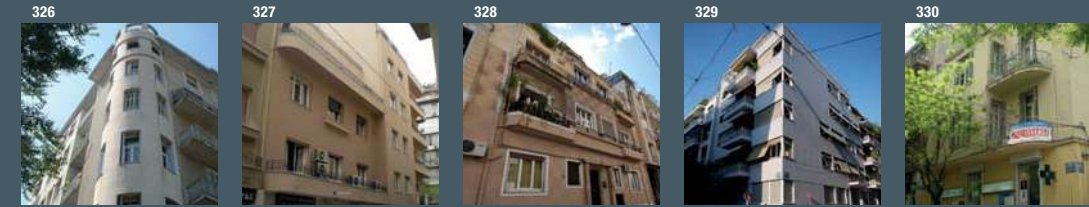
- 251. Καραϊσκάκη 31 & Μίκωνος 2
Karaiskaki 31 & Mikonos 2
- 252. Καρνεάδου 10
Karneadou 10
- 253. Καρνεάδου 48
Karneadou 48
- 254. Καρνεάδου 50 & Μαρασλή
Karneadou 50 & Marasli
- 255. Καρύσιπ 6
Karitsi 6
- 256. Κατακουζηνού 12
Katakouzinou 12
- 257. Κεραμεικού 16 & Καλέργη
Keramikou 16 & Kalergi
- 258. Κεραμείων 4
Kerameion 4
- 259. Κιάφας 1 & Ακαδημίας 78Α
Kiafas 1 & Akadimias 78A
- 260. Κολοκοτρώνη 19
Kolokotroni 19
- 261. Κολοκοτρώνη 26 & Χάβρου 1
Kolokotroni 26 & Chavrou 1
- 262. Κολοκοτρώνη 34
Kolokotroni 34
- 263. Κολοκοτρώνη 65 & Βασιλικής 8
Kolokotroni 65 & Vasilikis 8
- 264. Κολωνού 2 & Λεωνίδου 13
Kolonu 2 & Leonidou 13
- 265. Κορνάρου 4
Kornarou 4
- 266. Κότσικα 5
Kotsika 5
- 267. Κρανταίου 3
Kranaiou 3
- 268. Κριεζώτου 7
Kriezotou 7
- 269. Κυδαθηναίων 16 & Γέροντα
Kidathineon 16 & Geronta
- 270. Κυδαθηναίων 19
Kidathineon 19
- 271. Κυδαθηναίων 20
Kidathineon 20
- 272. Κωλέττη 10
Koletti 10
- 273. Κωλέττη 29
Koletti 29
- 274. Λαζαίων 3
Lazeon 3
- 275. Λαζαίων 14 & Τσ. Καρατάσου 66
Lazeon 14 & T. Karatasou 66

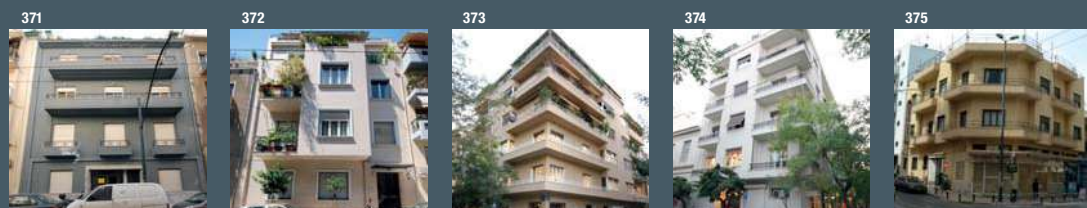
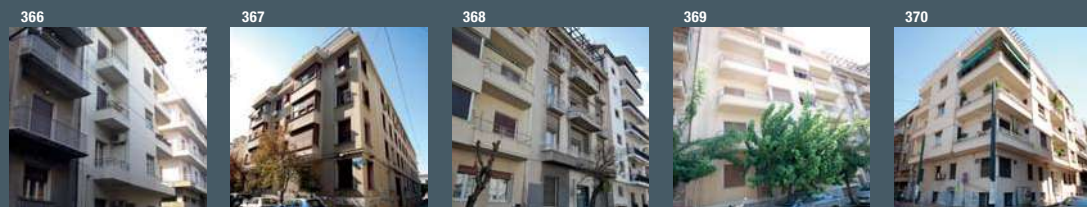
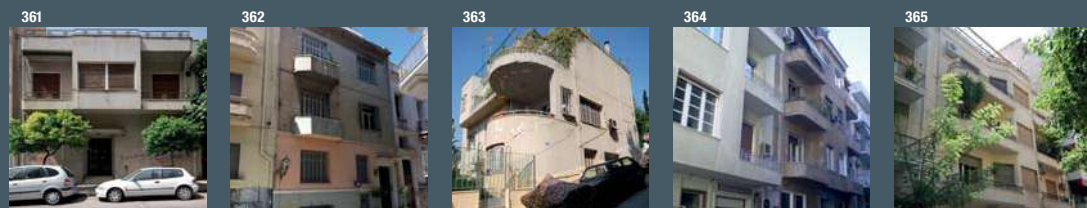
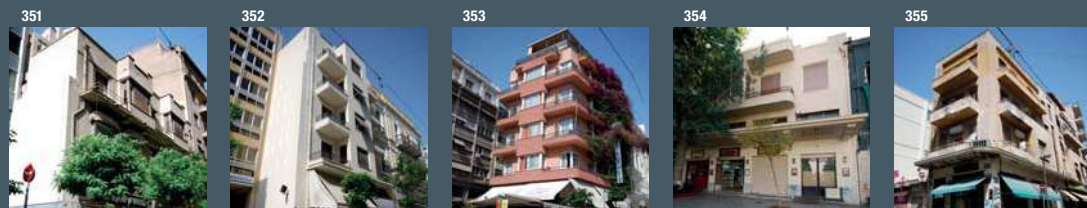
- 276. Λεωννάτου 2 & Ιάσωνος 27
Leonpatou 2 & Iasonos 27
- 277. Λεοντ. Σγουρού 22 & Δαφνομήλη
Leont. Sgourou 22 & Dafnomili
- 278. Λεωφ. Αμαλίας 42 & Θάλου 9 & Πιπτακού
Leof. Amalias 42 & Thalou 9 & Pittakou
- 279. Λεωφ. Αμαλίας 44 & Γκούρα & Πιπτακού
Leof. Amalias 44 & Gkoura & Pittakou
- 280. Λεωφ. Αμαλίας 46 & Γκούρα
Leof. Amalias 46 & Gkoura
- 281. Λεωφ. Βασ. Σοφίας 51
Leof. Vas. Sofias 51
- 282. Λεωφ. Συγγρού 12
Leof. Syggrou 12
- 283. Λεωφ. Συγγρού 16 & Αθ. Διάκου
Leof. Syggrou 16 & Ath. Diakou
- 284. Λεωφ. Συγγρού 37
Leof. Syggrou 37
- 285. Λεωφ. Συγγρού 52
Leof. Syggrou 52
- 286. Λεωχάρους 7
Leocharous 7
- 287. Λεωχάρους 12
Leocharous 12
- 288. Λεωχάρους 14 & Πραξιτέλους 23
Leocharous 14 & Praxitelous 23
- 289. Λιμπόνα 3 & Βασιλικής 6
Limpona 3 & Vasilikis 6
- 290. Λισίων 24
Liosion 24
- 291. Λουκιανού 15 & Καρνεάδου 69
Loukianou 15 & Karneadou 69
- 292. Λουκιανού 26
Loukianou 26
- 293. Λουκιανού 28 & Π. Ιωακείμ 28
Loukianou 28 & P. Ioakim 28
- 294. Λουκιανού 30 & Π. Ιωακείμ 23
Loukianou 30 & P. Ioakim 23
- 295. Λυκαβηπού 5 & Σόλωνος 37
Likavittou 5 & Solonos 37
- 296. Λυκαβηπού 7 & Σόλωνος
Likavittou 7 & Solonos
- 297. Λυκαβηπού 11
Likavittou 11
- 298. Λυσικράτους 5 & Γαλανού 2
Lisikratous 5 & Galanou 2
- 299. Λυσικράτους 13
Lisikratous 13
- 300. Μ. Αλεξάνδρου 26 & Ιάσωνος
M. Alexandrou 26 & Iasonos

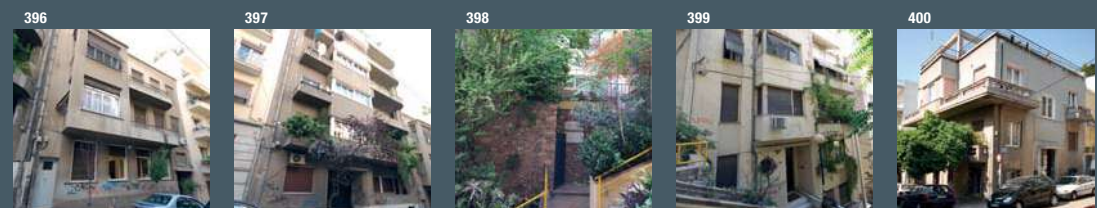
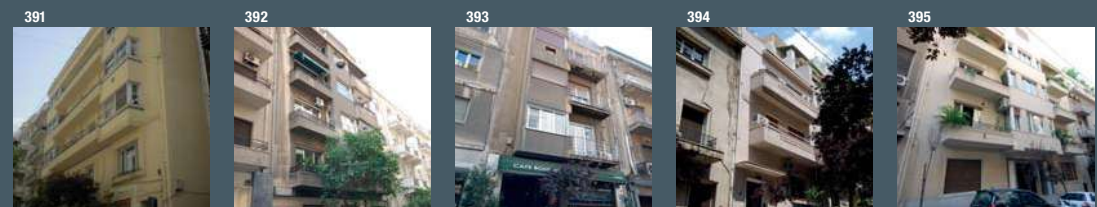
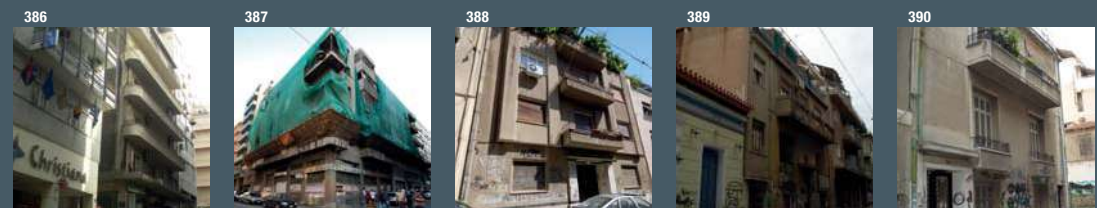
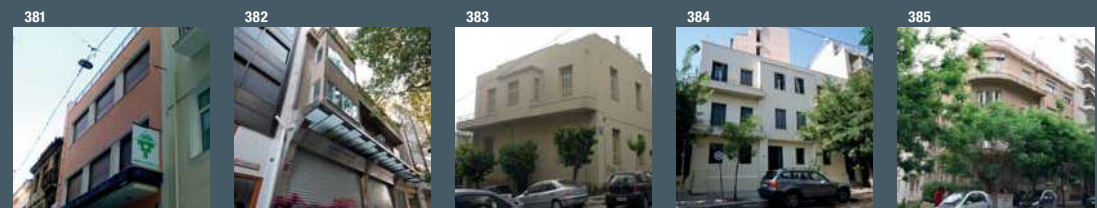
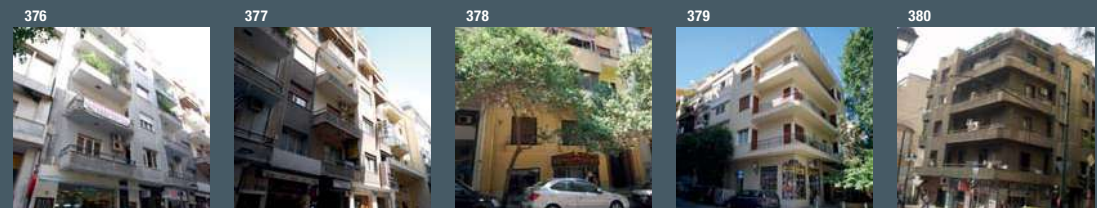
- 301. Μάγερ 4
Mayer 4
- 302. Μάγερ 10
Mayer 10
- 303. Μάγερ 12
Mayer 12
- 304. Μάγερ 15
Mayer 15
- 305. Μάγερ 28
Mayer 28
- 306. Μαΐζωνος 10 & Μάγερ 19
Mezonos 10 & Mayer 19
- 307. Μαΐζωνος 12
Mezonos 12
- 308. Μαΐζωνος 14
Mezonos 14
- 309. Μακεδονίας 7
Makedonias 7
- 310. Μακεδονίας 33, 33Α
Makedonias 33, 33A
- 311. Μακεδονίας 37
Makedonias 37
- 312. Μακρή 13
Makri 13
- 313. Μάνης 5
Manis 5
- 314. Μαρασλή 61
Marasli 61
- 315. Μάρνης 18
Marnis 18
- 316. Μάρνης 23 & Σιουρνάρη 67Α
Marnis 23 & Siournari 67A
- 317. Μάρνης 40 & Πλ. Ανεξαρτησίας
Marnis 40 & Pl. Anexartisisias
- 318. Μάρνης 50 & Μάγερ 2
Marnis 50 & Mayer 2
- 319. Μασσαλίας 9 & Σκουφά 62
Massalias 9 & Skoufa 62
- 320. Μασσαλίας 10 & Σόλωνος 70
Massalias 10 & Solonos 70
- 321. Μασσαλίας 11
Massalias 11
- 322. Ματρόζου 2
Matrozou 2
- 323. Μαυρομματαίων 6
Mavrommateion 6
- 324. Μαυρομματαίων 7
Mavrommateion 7
- 325. Μαυρομματαίων 27
Mavrommateion 27

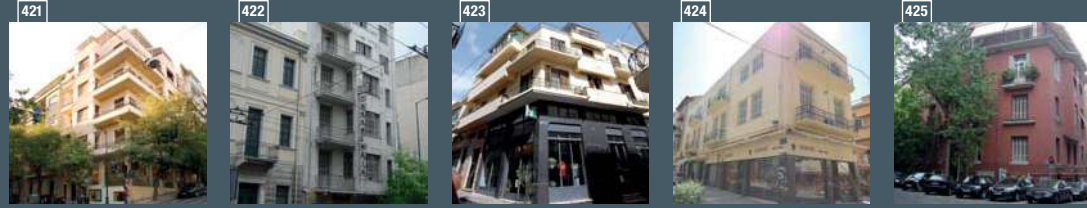
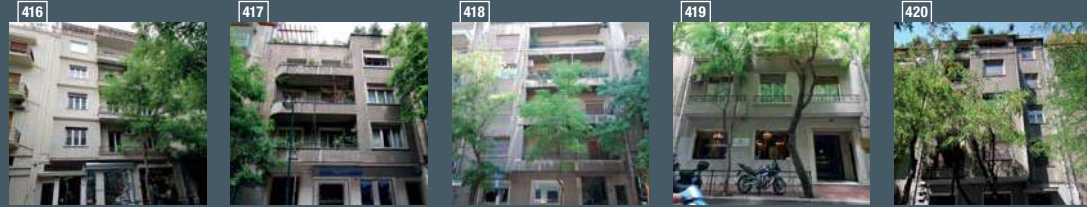
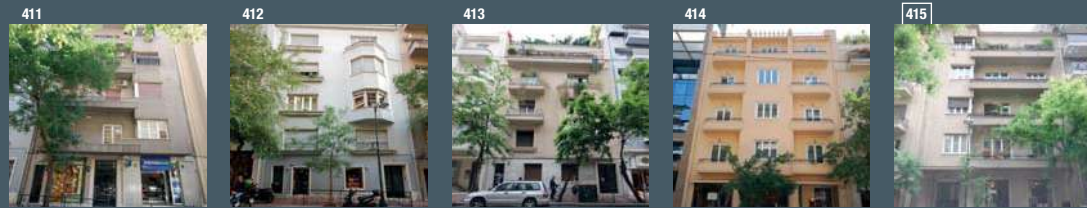
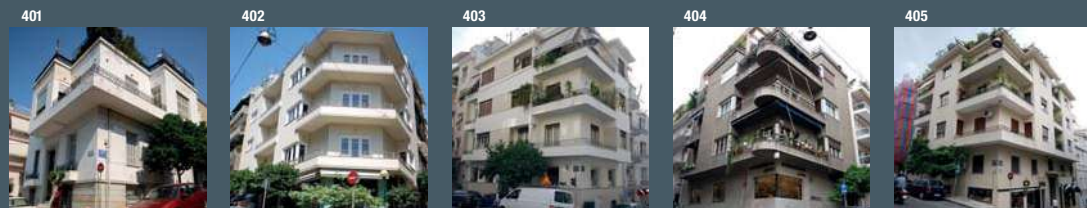
- 326. Μαυρομματαίων 39
Mavrommateion 39
- 327. Μαυρομιχάλη 4
Mavromichali 4
- 328. Μαυρομιχάλη 20
Mavromichali 20
- 329. Μαυρομιχάλη 21 & Ναυαρίνου
Mavromichali 21 & Navarinou
- 330. Μαυρομιχάλη 36 & Διδότου 39
Mavromichali 36 & Didotu 39
- 331. Μαυρομιχάλη 47
Mavromichali 47
- 332. Μαυρομιχάλη 59 & Δερβενίων 18
Mavromichali 59 & Dervenion 18
- 333. Μαυρομιχάλη 61
Mavromichali 61
- 334. Μαυρομιχάλη 67 & Ερεσσού
Mavromichali 67 & Eressou
- 335. Μαυρομιχάλη 70 & Ερεσσού 18
Mavromichali 70 & Eressou 18
- 336. Μαυρομιχάλη 91 & Σμολένσκι
Mavromichali 91 & Smolenski
- 337. Μαυρομιχάλη 118
Mavromichali 118
- 338. Μαυρομιχάλη 122 & Αριανήτου
Mavromichali 122 & Arianitou
- 339. Μαυρομιχάλη 141 & Μαυρικίου 9
Mavromichali 141 & Mavrikiou 9
- 340. Μεθώνης 28
Methonis 28
- 341. Μεθώνης 75
Methonis 75
- 342. Μενάνδρου 31
Menandrou 31
- 343. Μεσολογγίου 16 & Α. Μεταξά
Mesologgiou 16 & A. Metaxa
- 344. Μεσολογγίου 17 & Α. Μεταξά 7
Mesologgiou 17 & A. Metaxa 7
- 345. Μετσόβου 19
Metsou 19
- 346. Μετσόβου 21
Metsou 21
- 347. Μετσόβου 23
Metsou 23
- 348. Μετσόβου 25 & Μπουμπουλίνας 13
Metsou 25 & Mvmpoulinas 13
- 349. Μετσόβου 32 & Ναυάρχου Νοταρά
Metsou 32 & N. Notara
- 350. Μετσόβου 33 & Ναυάρχου Νοταρά 50
Metsou 33 & N. Notara 50

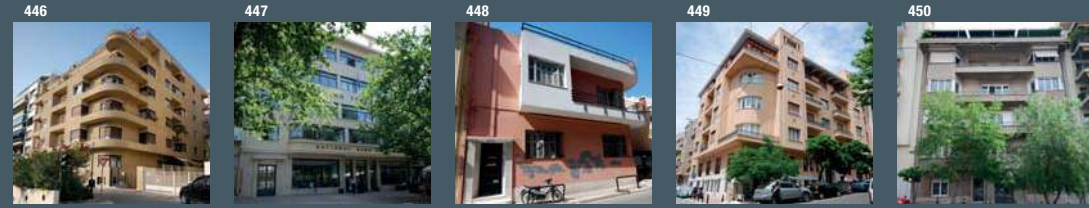
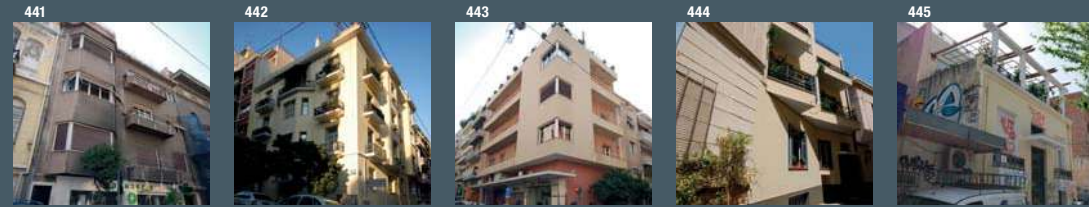
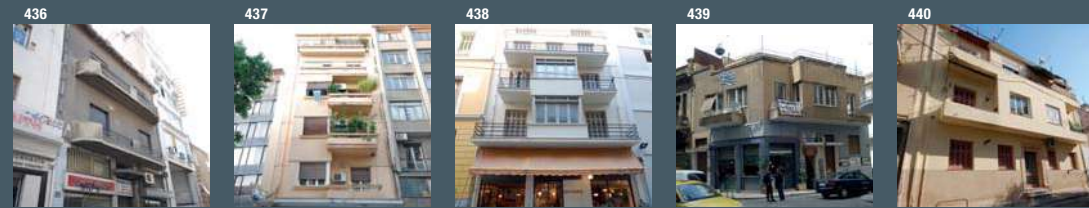
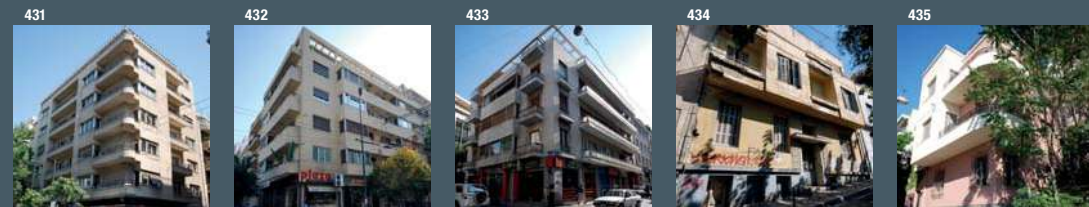
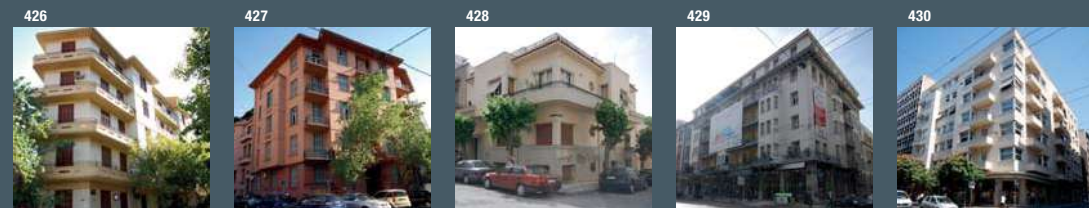
- 351. Μιτροπόλεως 22
Mitropoleos 22
- 352. Μιτροπόλεως 40
Mitropoleos 40
- 353. Μιτροπόλεως 46 & Πετράκη & Φωκίωνος
Mitropoleos 46 & Petraki & Fokionos
- 354. Μιτροπόλεως 59
Mitropoleos 59
- 355. Μιτροπόλεως 78 & Αιόλου 22
Mitropoleos 78 & Eolou 22
- 356. Μιτροπόλεως 80 & Αιόλου
Mitropoleos 80 & Eolou
- 357. Μπισαίων 2 & Μισσαρλιώτου 6
Mitseon 2 & Misaraliotou 6
- 358. Μιλτιάδου 2
Miltiadou 2
- 359. Μιλτιάδου 4
Miltiadou 4
- 360. Μιλτιάδου 9
Miltiadou 9
- 361. Μισσαρλιώτου 5
Misaraliotou 5
- 362. Μονής Αστερίου Τσαγκάρη 8
Monis Asteriou Tsagkari 8
- 363. Μουσών 31 & Λαζαίων 17
Mouson 31 & Lazeon 17
- 364. Μπουμπουλίνας 1
Mroumpoulinas 1
- 365. Μπουμπουλίνας 4
Mroumpoulinas 4
- 366. Μπουμπουλίνας 17 & Ιουλιανού 3
Mroumpoulinas 17 & Ioulianou 3
- 367. Μπουμπουλίνας 20-22 & Κουντουριώτου 2 & Ζαΐμη 19
Mroumpoulinas 20-22 & Kountouriotou 2 & Zaimi 19
- 368. Μπουμπουλίνας 26
Mroumpoulinas 26
- 369. Μπουμπουλίνας 28
Mroumpoulinas 28
- 370. Μπουμπουλίνας 34 & Δεληγιάνη 24
Mroumpoulinas 34 & Deligianni 24
- 371. Μπουμπουλίνας 38
Mroumpoulinas 38
- 372. Ναυάρχου Νοταρά 25
N. Notara 25
- 373. Νεοφ. Βάμβα 10 & Καψάλη 2
Neof. Vamva 10 & Kapsali 2
- 374. Νεοφ. Δούκα 11
Neof. Douka 11
- 375. Νεοφ. Μεταξά 2 & Λιοσίων 47
Neof. Metaxa 2 & Liosion 47

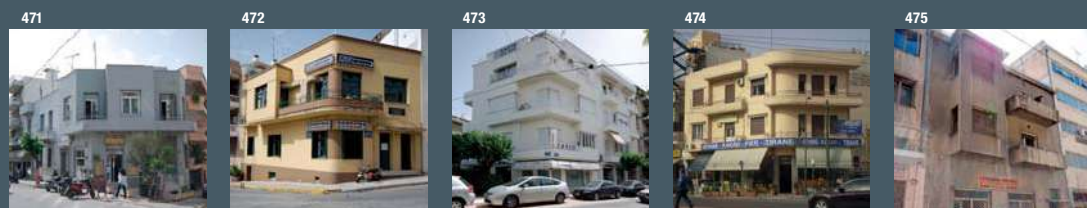
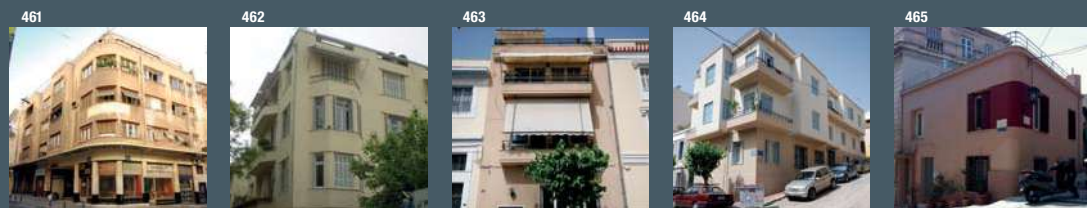
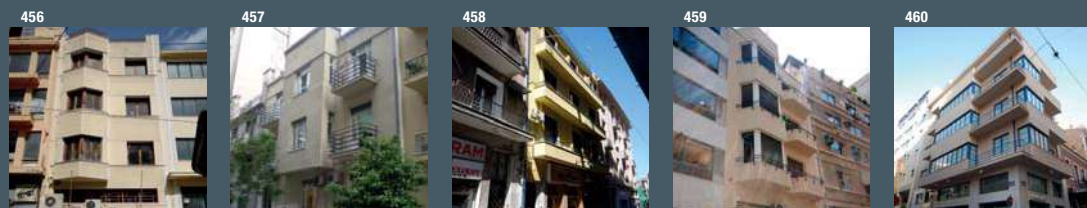
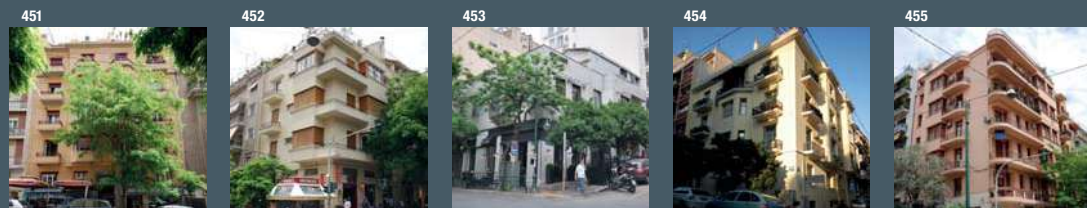
- 376. Νίκης 11
Nikis 11
- 377. Νίκης 13
Nikis 13
- 378. Νίκης 32
Nikis 32
- 379. Νίκης 38 & Υπερείδου 1
Nikis 38 & Iperidou 1
- 380. Νικηφόρου 13 & Αγ. Κωνσταντίνου 34
Nikiforou 13 & Ag. Konstantinou 34
- 381. Νικίου 8
Nikiou 8
- 382. Νικίου 18
Nikiou 18
- 383. Νεοφρόνας 14 & Ουμπλιάνης 9
Neofronos 14 & Ouphlianis 9
- 384. Ξενοκράτους 21 & Πλουτάρχου
Xenokratous 21 & Ploutarchou
- 385. Ξενοκράτους 34 & Μαρσολή
Xenokratous 34 & Marasli
- 386. Ξούθου 3 & Σωκράτους 53
Xouthou 3 & Sokratous 53
- 387. Ξούθου 22 & Μενάνδρου 60 & Βερανζέρου 47
Xouthou 22 & Menandrou 60 & Veranzerou 47
- 388. Οικονόμου 16
Oikonomou 16
- 389. Οικονόμου 27
Oikonomou 27
- 390. Οικονόμου 33
Oikonomou 33
- 391. Ομήρου 18
Omirou 18
- 392. Ομήρου 24
Omirou 24
- 393. Ομήρου 36
Omirou 36
- 394. Ομήρου 45
Omirou 45
- 395. Ομήρου 50
Omirou 50
- 396. Ομήρου 52
Omirou 52
- 397. Ομήρου 54
Omirou 54
- 398. Ομήρου 55
Omirou 55
- 399. Ομήρου 62
Omirou 62
- 400. Ορλώφ 15 & Γαλινού 1
Orlof 15 & Galinou 1

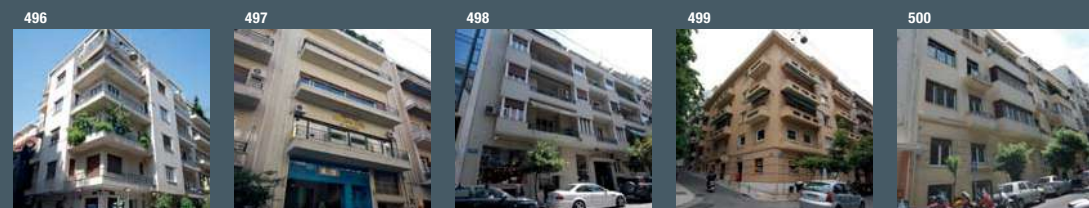
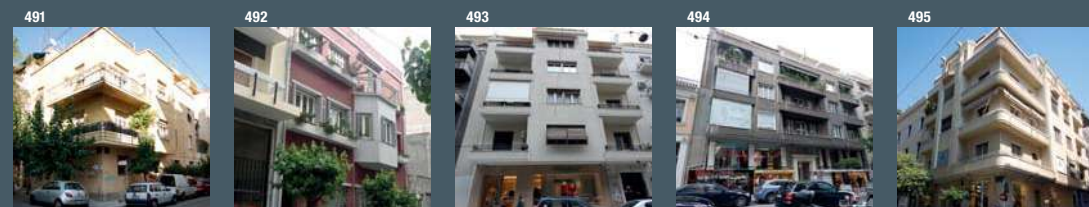
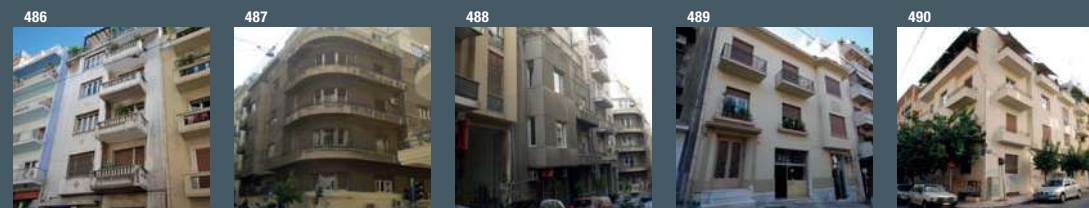
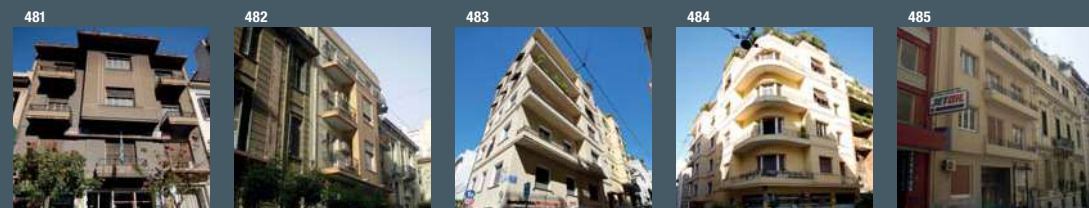
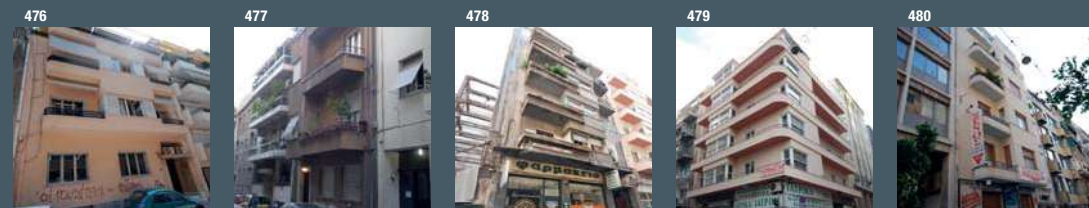
- 401. Ορλώφ 19 & Φιλοπάπου 2
Orlof 19 & Filorarrou 2
- 402. Π. Αναγνωστοπούλου 6 & Ξάνθου 1
P. Anagnostopoulou 6 & Xanthou 1
- 403. Π. Αναγνωστοπούλου 21 & Ηρακλείου 18
P. Anagnostopoulou 21 & Iraklitou 18
- 404. Π. Αναγνωστοπούλου 40 & Δημοκρίτου 26
P. Anagnostopoulou 40 & Dimokritou 26
- 405. Π. Αναγνωστοπούλου 45 & Δημοκρίτου 24
P. Anagnostopoulou 45 & Dimokritou 24
- 406. Π. Αναγνωστοπούλου 46
P. Anagnostopoulou 46
- 407. Π. Αναγνωστοπούλου 57
P. Anagnostopoulou 57
- 408. Π. Ιωακείμ 6
P. Ioakim 6
- 409. Π. Ιωακείμ 7 & Ηροδότου
P. Ioakim 7 & Irodotou
- 410. Π. Ιωακείμ 18
P. Ioakim 18
- 411. Π. Ιωακείμ 20
P. Ioakim 20
- 412. Π. Ιωακείμ 22
P. Ioakim 22
- 413. Π. Ιωακείμ 34
P. Ioakim 34
- 414. Π. Ιωακείμ 36
P. Ioakim 36
- 415. Π. Ιωακείμ 42
P. Ioakim 42
- 416. Π. Ιωακείμ 44
P. Ioakim 44
- 417. Π. Ιωακείμ 51
P. Ioakim 51
- 418. Π. Ιωακείμ 52
P. Ioakim 52
- 419. Π. Ιωακείμ 53
P. Ioakim 53
- 420. Π. Ιωακείμ 55
P. Ioakim 55
- 421. Π. Ιωακείμ 63 & Μαρασλή
P. Ioakim 63 & Marasli
- 422. Π. Τσαλδάρη 27
P. Tsaldari 27
- 423. Παλλάδος 9 & Καδρικού 6
Pallados 9 & Kadriku 6
- 424. Πανδρόσου 5 & Μνησικλέους & Αγγ. Βλάχου 2
Pandrosou 5 & Mnisikleous & Agg. Vlachou 2
- 425. Παπαδιαμαντοπούλου 8 & Αλκμάνος 11
Papadiamantopoulou 8 & Alkmanos 11

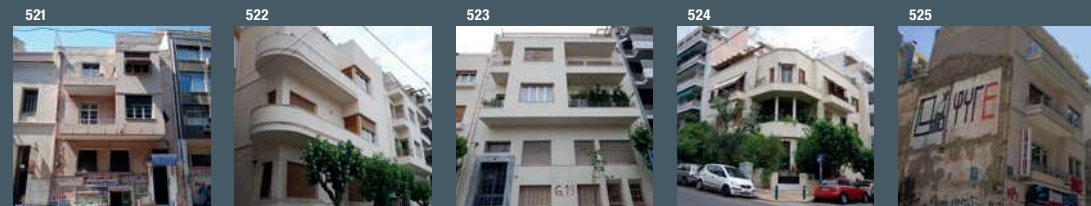
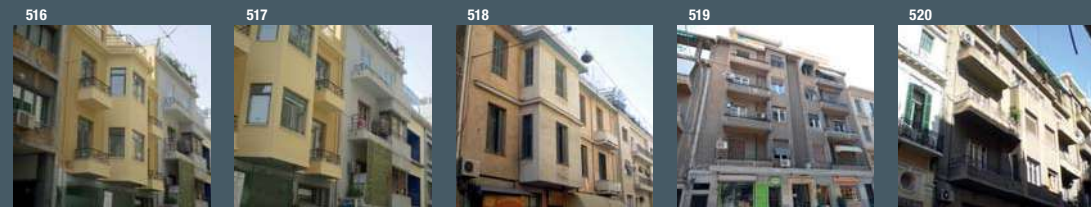
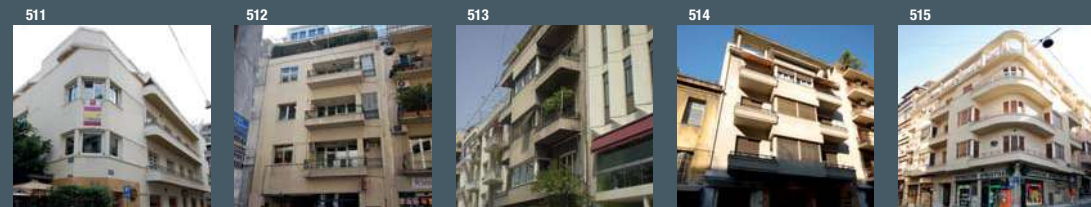
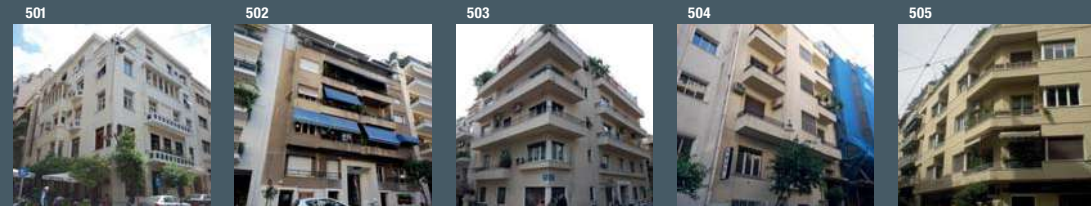
- 426. Παπαδιαμαντοπούλου 14 & Γεωργίου Σισίνη 2
Papadiamantopoulou 14 & G. Sisini 2
- 427. Παπαδιαμαντοπούλου 16 & Γ. Σισίνη 1 & Διον. Αιγινίτου
Papadiamantopoulou 16 & G. Sisini 1 & Dion. Eginitou
- 428. Παρθενώνας 8 & Τσ. Καρατάσου 15
Parthenonas 8 & T. Karatasou 15
- 429. Παπσίων / 28ης Οκτωβρίου 31 & Σολωμού 47
Patsion / 28is Oktovriou 31 & Solomou 47
- 430. Παπσίων / 28ης Οκτωβρίου 32 & Καροδιστρίου 28
Patsion / 28is Oktovriou 32 & Karodistriou 28
- 431. Παπσίων / 28ης Οκτωβρίου 54 & Μετσόβου
Patsion / 28is Oktovriou 54 & Metsou
- 432. Παπσίων / 28ης Οκτωβρίου 56 & Ιουλιανού 27
Patsion / 28is Oktovriou 56 & Ioulianou 27
- 433. Πατούσα 8-10 & Σόλωνος 142 & Κολέππ 33
Patousa 8-10 & Solonos 142 & Koletti 33
- 434. Πατρ. Φωτίου 1
Patriarchou Fotiou 1
- 435. Πατρ. Φωτίου 23 & Λεοντ. Σγουρού
Patr. Fotiou 23 & Leont. Sgourou
- 436. Περικλέους 23
Perikleous 23
- 437. Περικλέους 28
Perikleous 28
- 438. Πετράκη 15
Petraiki 15
- 439. Πηνελόπης 1 & Οδυσσεύς 8
Pinelopis 1 & Odusseos 8
- 440. Πηνελόπης 10
Pinelopis 10
- 441. Πινδάρου 4
Pindarou 4
- 442. Πινδάρου 24
Pindarou 24
- 443. Πινδάρου 32 & Σκουφά 25
Pindarou 32 & Skoufa 25
- 444. Πλατεία Αγ. Ανδρέα 6
Pl. Ag. Andrea 6
- 445. Πλ. Αγ. Δημητρίου 2
Pl. Ag. Dimitriou 2
- 446. Πλ. Αιγύπτου 1
Pl. Egiptou 1
- 447. Πλ. Μητροπόλεως
Pl. Mitropoleos
- 448. Πλαπούτα 35
Plapouta 35
- 449. Πλουτάρχου 3 & Υψηλάντου 33
Ploutarhou 3 & Ipsilantou 33
- 450. Πλουτάρχου 4
Ploutarhou 4

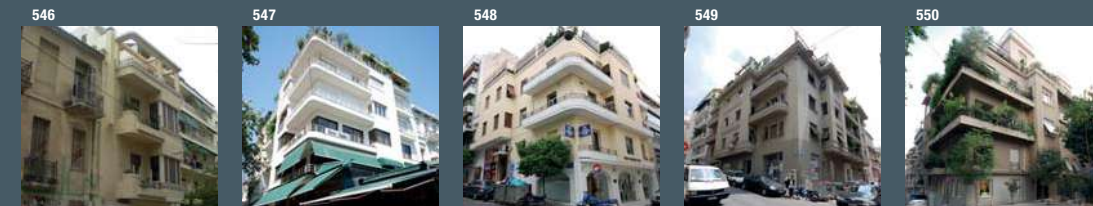
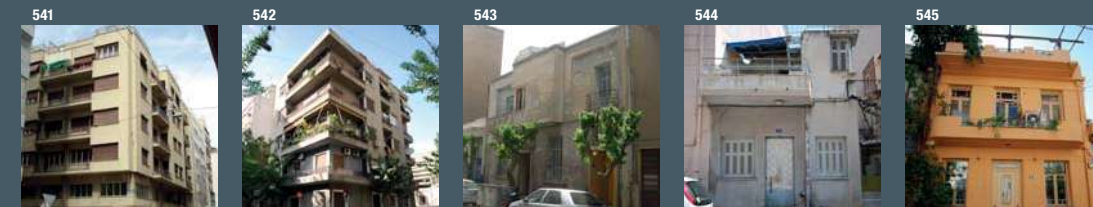
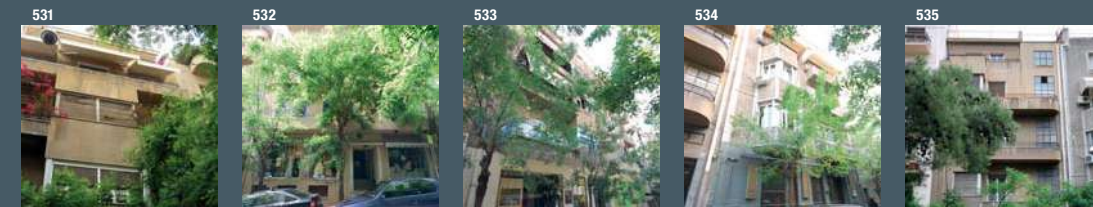
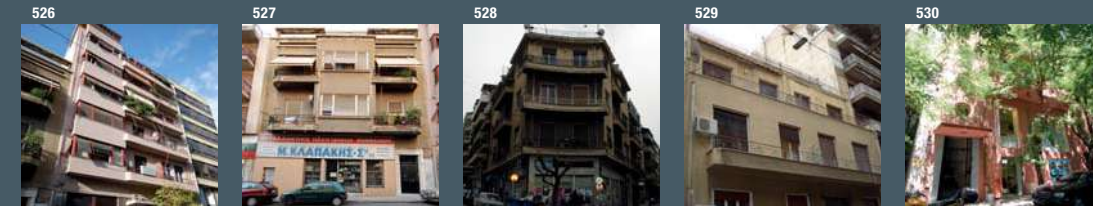
- 451. Πλουτάρχου 10
Ρλουταρχου 10
- 452. Πλουτάρχου 21 & Π. Ιωακείμ 46
Ρλουταρχου 21 & Ρ. Ιωακειμ 46
- 453. Πλουτάρχου 23 & Ιωακείμ 43
Ρλουταρχου 23 & Ιωακειμ 43
- 454. Πλουτάρχου 24 & Αλωπεκής 39
Ρλουταρχου 24 & Αλορεκis 39
- 455. Πλουτάρχου 32 & Π. Ιωακείμ 45
Ρλουταρχου 32 & Ρ. Ιωακειμ 45
- 456. Πολυκλείτου 14
Ρολικλίτου 14
- 457. Πολυτεχνείου 5
Ρολιτεχνίου 5
- 458. Πραξιτέλους 5Α
Ρραξιτελους 5Α
- 459. Πραξιτέλους 10
Ρραξιτελους 10
- 460. Πραξιτέλους 32 & Σκουλενίου 3
Ρραξιτελους 32 & Σκουλενιου 3
- 461. Πραξιτέλους 33 & Χρυσσοσπηλιώσσης 1
Ρραξιτελους 33 & Χrissospiiliotissas 1
- 462. Πρασά 7 & Βαλετισίου 1
Ρrassa 7 & Βαltetisiu 1
- 463. Προφυλαίων 20
Ρροφιλεον 20
- 464. Προφυλαίων 24 & Θηραμένους 1
Ρροφιλεον 24 & Θιραμενουs 1
- 465. Ραγκαβή 1 & Θέσπιδος
Ραγκανι 1 & Θεsπιδοs
- 466. Ρεθύμνου 2 & Βασ. Ηρακλείου
Ρεθιμνου 2 & Βαs. Ιρακλειου
- 467. Ρεθύμνου 4
Ρεθιμνου 4
- 468. Ρεθύμνου 11 & Ιουλιανού
Ρεθιμνου 11 & Ιουλιανου
- 469. Ρεθύμνου 13
Ρεθιμνου 13
- 470. Ρεθύμνου 15 & Λεωφ. Αλεξάνδρας
Ρεθιμνου 15 & Λεοf. Αλεξανδραs
- 471. Ροβ. Γκάλλι 23 & Προφυλαίων 9
Ρον. Γκαλλι 23 & Ρροφιλεον 9
- 472. Ροβ. Γκάλλι 25 & Προφυλαίων 6
Ρον. Γκαλλι 25 & Ρροφιλεον 6
- 473. Ροβ. Γκάλλι 26 & Ερεχθαίου & Καλλισπέρη 27
Ρον. Γκαλλι 26 & Ερεχθηου & Καλλιsπερι 27
- 474. Σάμου 1 & Φαβιέρου & Δηληγιάννη 20
Σαμου 1 & Φανιερου & Διλιγιαννi 20
- 475. Σαρφούς 3
Σαρφουs 3

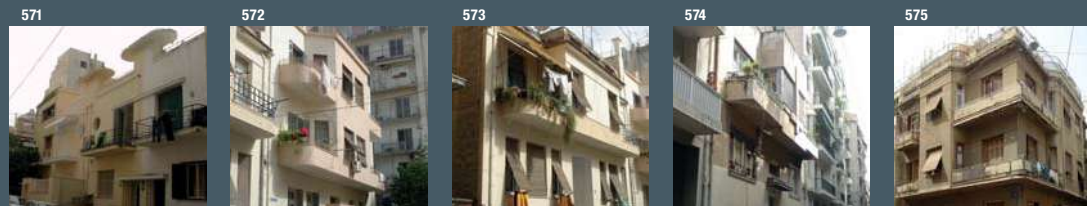
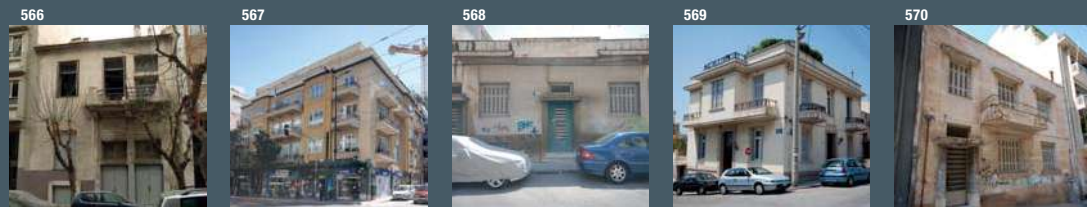
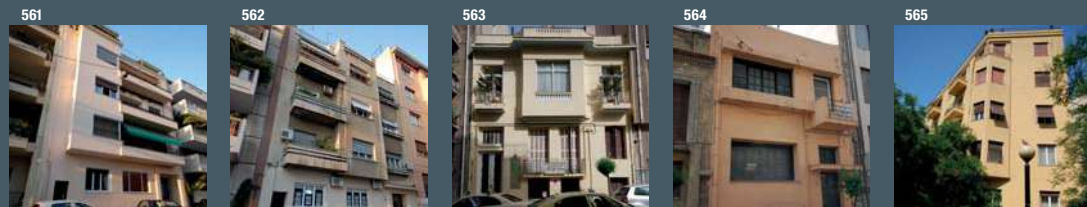
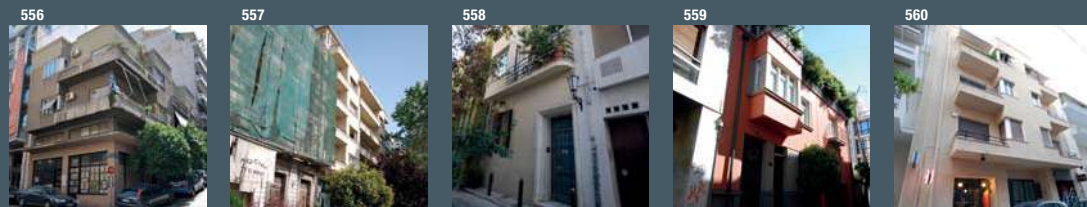
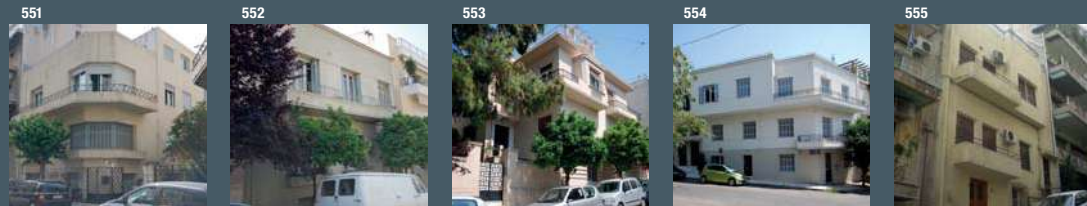
- 476. Σαριπόλου 6
Σαριπολου 6
- 477. Σαριπόλου 9
Σαριπολου 9
- 478. Σαωβριάνδου 15
Σατονριαδου 15
- 479. Σαωβριάνδου 17 & Σωκράτους 52 & Ξούθου
Σατονριαδου 17 & Sokratou 52 & Χουθηου
- 480. Σαωβριάνδου 23
Σατονριαδου 23
- 481. Σαωβριάνδου 44
Σατονριαδου 44
- 482. Σαωβριάνδου 50
Σατονριαδου 50
- 483. Σίνα 15 & Καπλάνων
Σινα 15 & Kaplanon
- 484. Σίνα 17 & Σκουφά
Σινα 17 & Σκουφα
- 485. Σίνα 18
Σινα 18
- 486. Σίνα 32
Σινα 32
- 487. Σίνα 38 & Σκουφά 61
Σινα 38 & Σκουφα 61
- 488. Σίνα 42
Σινα 42
- 489. Σίνα 54
Σινα 54
- 490. Σισίνη 20 & Ηριδανού 6
Σισινη 20 & Ιριδανου 6
- 491. Σισίνη 21 & Ηριδανού 9
Σισινη 21 & Ιριδανου 9
- 492. Σισίνη 25
Σισινη 25
- 493. Σκουφά 8
Σκουφα 8
- 494. Σκουφά 10
Σκουφα 10
- 495. Σκουφά 16 & Ηρακλείου 13
Σκουφα 16 & Ιρακλειτου 13
- 496. Σκουφά 19 & Ηρακλείου 11
Σκουφα 19 & Ιρακλειτου 11
- 497. Σκουφά 21
Σκουφα 21
- 498. Σκουφά 26
Σκουφα 26
- 499. Σκουφά 32 & Δημοκρίτου
Σκουφα 32 & Διμοκριτου
- 500. Σκουφά 36-38
Σκουφα 36-38

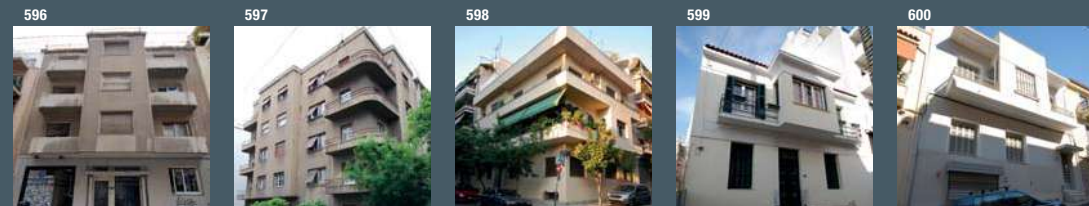
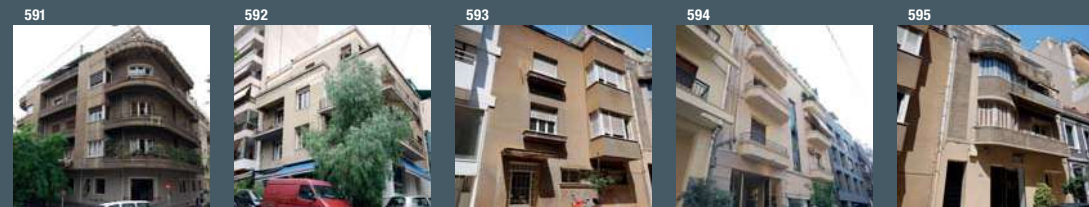
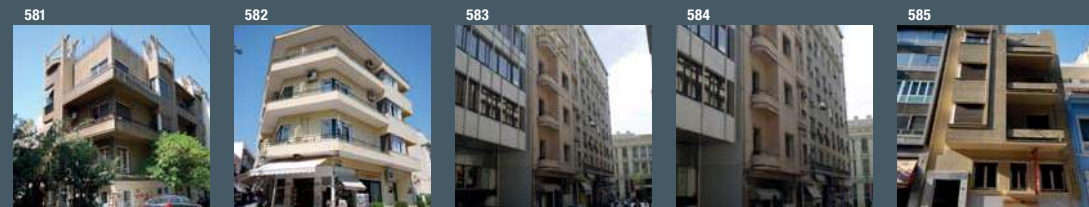
- 501. Σκουφά 42 & Ομήρου 60
Skoufa 42 & Omirou 60
- 502. Σκουφά 50
Skoufa 50
- 503. Σκουφά 55 & Ομήρου 49
Skoufa 55 & Omirou 49
- 504. Σκουφά 62
Skoufa 62
- 505. Σκουφά 64 & Γριβαίων 1
Skoufa 64 & Griveon 1
- 506. Σκυλίτση 14
Skulitsi 14
- 507. Σολωμού 18 & Σουλτάνη 12
Soulfani 12 & Solomou 18
- 508. Σολωμού 27
Solomou 27
- 509. Σολωμού 31 & Τζώρτζ 28
Solomou 31 & Tzortz 28
- 510. Σολωμού 48
Solomou 48
- 511. Σόλωνος 10 & Ηρακλείου & Μηλιώνη 7
Solonos 10 & Irakleitou & Milioni 7
- 512. Σόλωνος 49
Solonos 49
- 513. Σόλωνος 74
Solonos 74
- 514. Σόλωνος 85
Solonos 85
- 515. Σόλωνος 92 & Ασκληπιού 15
Solonos 92 & Asklepiou 15
- 516. Σόλωνος 101
Solonos 101
- 517. Σόλωνος 103
Solonos 103
- 518. Σόλωνος 123
Solonos 123
- 519. Σόλωνος 128
Solonos 128
- 520. Σόλωνος 130
Solonos 130
- 521. Σόλωνος 133
Solonos 133
- 522. Σουηδίας 53
Souidias 53
- 523. Σουηδίας 55
Souidias 55
- 524. Σουηδίας 63 & Αναπήρων Πολέμου
Souidias 63 & Anapiron Poleμου
- 525. Σουλτάνη 12
Sulfani 12

- 526. Σουρμελή 8
Sourmeli 8
- 527. Σουρμελή 10
Sourmeli 10
- 528. Σπ. Τρικούπη 50 & Καλλιδρομίου
Sp. Trikoupi 50 & Kallidromiou
- 529. Σπ. Τρικούπη 54
Sp. Trikoupi 54
- 530. Σπευσίππου 7
Spefsippou 7
- 531. Σπευσίππου 9
Spefsippou 9
- 532. Σπευσίππου 11
Spefsippou 11
- 533. Σπευσίππου 12
Spefsippou 12
- 534. Σπευσίππου 30
Spefsippou 30
- 535. Σπευσίππου 32
Spefsippou 32
- 536. Σιουρνάρη 17 & Σουλτάνη 22
Siournari 17 & Sulfani 22
- 537. Σιουρνάρη 18 & Ζαΐμη 2-4
Siournari 18 & Zaimi 2-4
- 538. Σιουρνάρη 20 & Ζαΐμη 1
Siournari 20 & Zaimi 1
- 539. Σιουρνάρη 24 & Μπουμπουλίνας 2
Siournari 24 & Mroumproulinas 2
- 540. Στρ. Κοντούλη 3
Str. Kontouli 3
- 541. Σωκράτους 22 & Σατωβριάνδου 71
Sokratous 22 & Satonriandou 71
- 542. Σωνιέρου 1 & Φαβιέρου 12
Soniou 1 & Favierou 12
- 543. Σωνιέρου 5
Soniou 5
- 544. Τ. Μπότσαρη 7
T. Mpotzari 7
- 545. Τάκι 15
Taki 15
- 546. Τζαβέλλα 7
Tzavella 7
- 547. Τσακάλωφ 2
Tsakalof 2
- 548. Τσακάλωφ 20 & Πινδάρου 38
Tsakalof 20 & Pindarou 38
- 549. Τσακάλωφ 28 & Βουκουρεστίου 50
Tsakalof 28 & Voukourestiou 50
- 550. Τσακάλωφ 44 & Λυκαβηπού 53 & Π. Αναγνωστοπούλου
Tsakalof 44 & Likavittou 53 & P. Anagnostopoulou

- 551. Τ. Καρατάσου 11
T. Karatasou 11
- 552. Τ. Καρατάσου 59
T. Karatasou 59
- 553. Τ. Καρατάσου 76
T. Karatasou 76
- 554. Τ. Καρατάσου 79 & Ορλώφ 14
T. Karatasou 79 & Orlof 14
- 555. Τσιμισκή 16
Tsimiski 16
- 556. Τσιμισκή 22-24 & Ιπποκράτους
Tsimiski 22-24 & Ippokratous
- 557. Υπάτιας 5
Ipatias 5
- 558. Υπερείδου 9
Iperidou 9
- 559. Υπερείδου 10
Iperidou 10
- 560. Υψηλάντου 5
Ipsilantou 5
- 561. Υψηλάντου 27
Ipsilantou 27
- 562. Υψηλάντου 31
Ipsilantou 31
- 563. Φαλήρου 10 (φωτογραφία) & Δημητρακοπούλου 7
Faliru 10 (photo) & Dimitrakopoulou 7
- 564. Φαλήρου 19
Faliru 19
- 565. Φαλήρου 92 & Γεωργ. Ολυμπίου 22
Faliru 92 & G. Olimpiou 22
- 566. Φαβιέρου 20
Favierou 20
- 567. Φιλελλήνων 7 & Ξενοφώντος
Filellinon 7 & Xenofontos
- 568. Φιλοπάππου 15
Filopappou 15
- 569. Φιλοπάππου 15 & Μπέλες 17
Filopappou 15 & Mpeles 17
- 570. Φραντζή 4
Frantzi 4
- 571. Φυλής 1, 1A, 1B
Filis 1, 1A, 1B
- 572. Φυλής 2
Filis 2
- 573. Φυλής 4
Filis 4
- 574. Φυλής 22, 22A
Filis 22, 22A
- 575. Φυλής 25 & Σμύρνης 10
Filis 25 & Smurnis 10

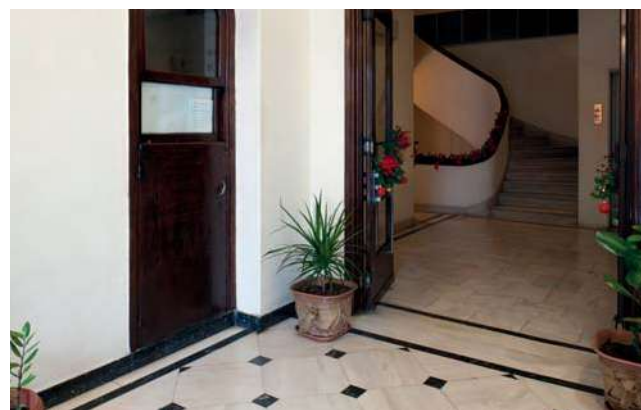
- 576. Φυλής 27
Filis 27
- 577. Φωκυλίδου 2 & Πλ. Δεξαμενής
Fokilidou 2 & Pl. Dexamenis
- 578. Φωκυλίδου 4 & Πινδάρου & Στρατ. Συνδέσμου
Fokilidou 4 & Pindarou & Strat. Sundesμου
- 579. Φωκυλίδου 5 & Πινδάρου 44
Fokilidou 5 & Pindarou 44
- 580. Φωκυλίδου 11
Fokilidou 11
- 581. Φωκυλίδου 15 & Βουκουρεστίου
Fokilidou 15 & Voukourestiou
- 582. Χαιρεφώντος 16 & Αδριανού
Cherefontos 16 & Adrianou
- 583. Χαρ. Τρικούπη 2
Ch. Trikoupi 2
- 584. Χαρ. Τρικούπη 4
Ch. Trikoupi 4
- 585. Χαρ. Τρικούπη 25
Ch. Trikoupi 25
- 586. Χαρ. Τρικούπη 39 & Διδότου
Ch. Trikoupi 39 & Didotu
- 587. Χαρ. Τρικούπη 70 & Δερβενίων
Ch. Trikoupi 70 & Dervenion
- 588. Χαρ. Τρικούπη 75 & Ερεσσού 28
Ch. Trikoupi 75 & Eressou 28
- 589. Χαρ. Τρικούπη 107
Ch. Trikoupi 107
- 590. Χαρ. Τρικούπη 136 & Βουλγαροκτόνου 44
Ch. Trikoupi 136 & Voulgaroktonou 44
- 591. Χάρπης 14 & Λουκιανού & Π. Ιωακείμ 21
Charitis 14 & Loukianou & P. Ioakeim 21
- 592. Χάρπης 15 & Λουκιανού 34
Charitis 15 & Loukianou 34
- 593. Χάρπης 25
Charitis 25
- 594. Χάρπης 26
Charitis 26
- 595. Χάρπης 27
Charitis 27
- 596. Χάρπης 32
Charitis 32
- 597. Χάρπης 39 & Σπυριδίου 40 & Πλουτάρχου 29
Charitis 39 & Spsuiriou 40 & Ploutarchou 29
- 598. Ψαρρών 50 & Κρήτης 20
Psarron 50 & Kritis 20
- 599. Ψηλορείτη 6
Psiloriti 6
- 600. Ωριγένους 13
Origenous 13

Αθηνάς 9 και Αγίας Ειρήνης 43 |
9, Athinas Str. & 43, Ag. Irinis Str. © JV

Ακαδημίας 37 & Ομήρου |
37, Akadimias Str. & Omirou Str. © ED

Αναγνωστοπούλου 40 & Δημοκρίτου 26 |
40, Anagnostopoulou Str. & 26, Dimokritou Str. © JV

Αντιφίλου 14 & Αντιμάχου |
14, Antifilou Str. & Antimachou Str. © IR

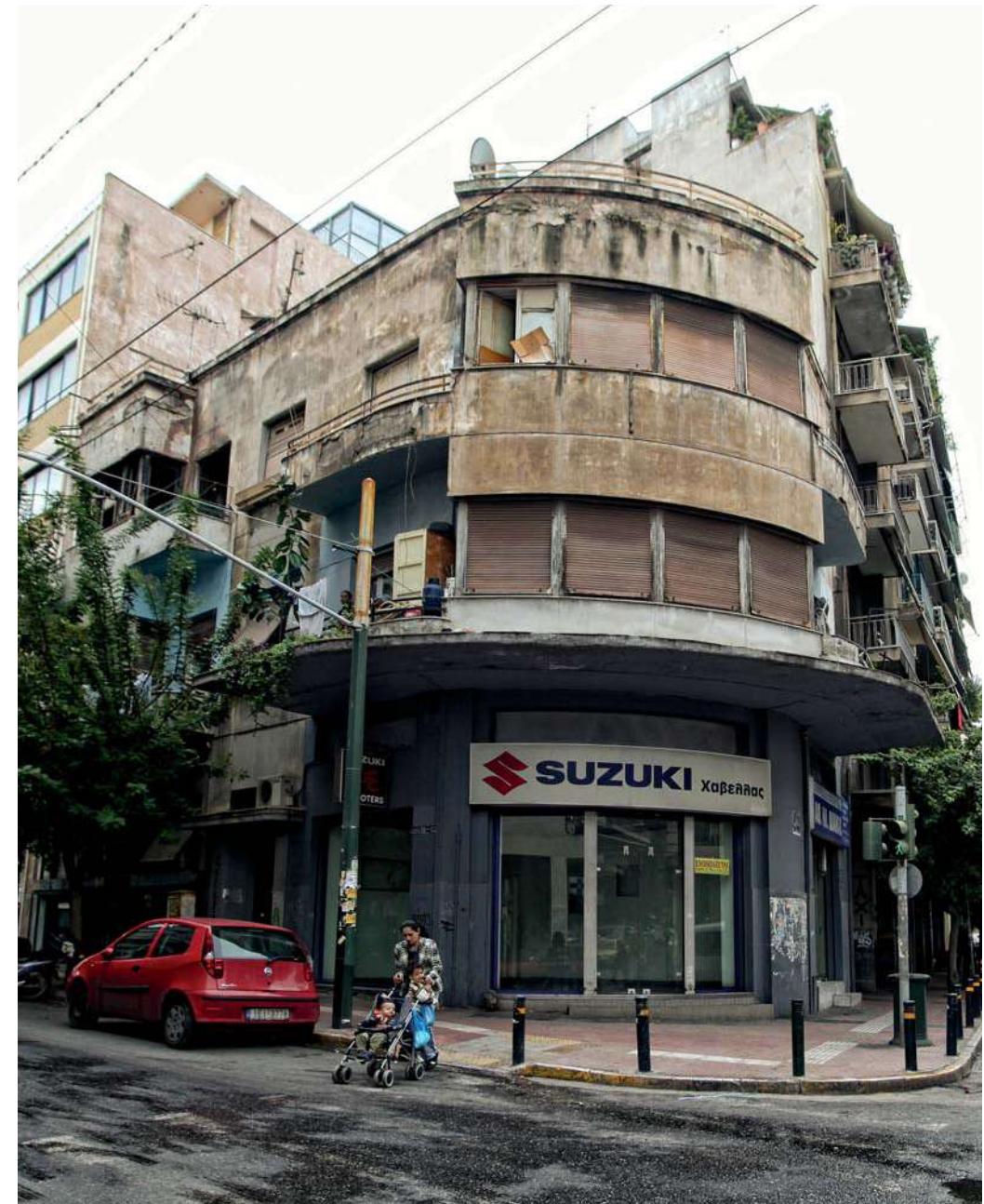
Βατατζή 9 |
9, Vatatzi Str. © JV

Επίκουρου 9 & Ευμορφούλου 1 |
9, Epikourou Str. & 1, Evmorforoulou Str. © JV

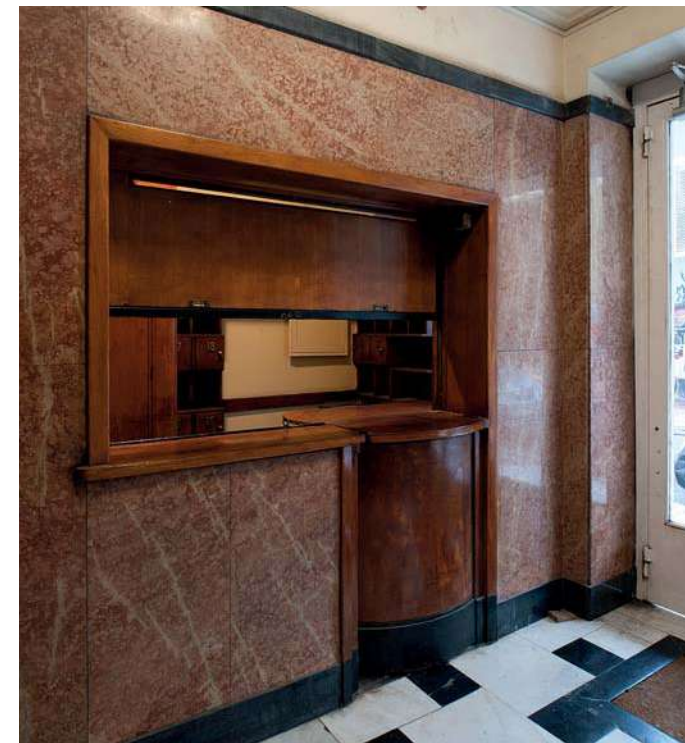
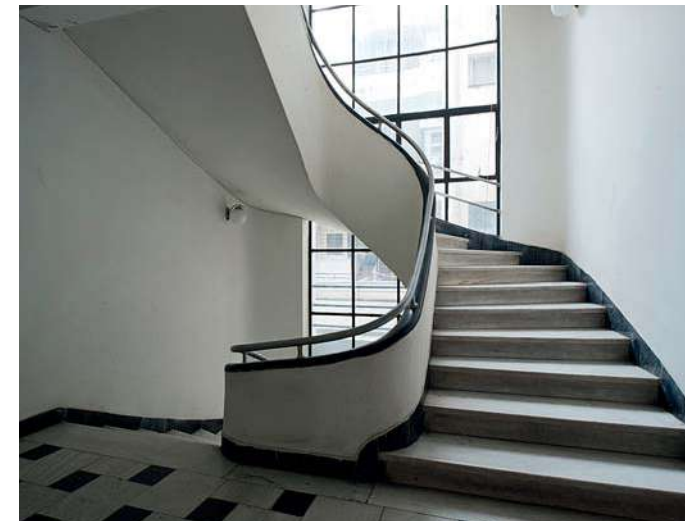

Ηπείρου 65 & Μεταξά & Λιοσίων |
65, Epirou str. & Metaxa str & Liosion str. © IR

Θεμιστοκλέους 54 & Κωλέπτι |
54, Themistokleous Str. & Koletti Str. © ED

Θεμιστοκλέους 80 & Αραχώβης 61 |
80, Themistokleous Str. & 61, Arachovis Str. © ED

Ιπποκράτους 31 |
31, Ippokratous Str. © ED

Καρνεάδου 10 |
10, Karneadou str. © IR

Λουκιανού 26 |
26, Loukianou str. © IR

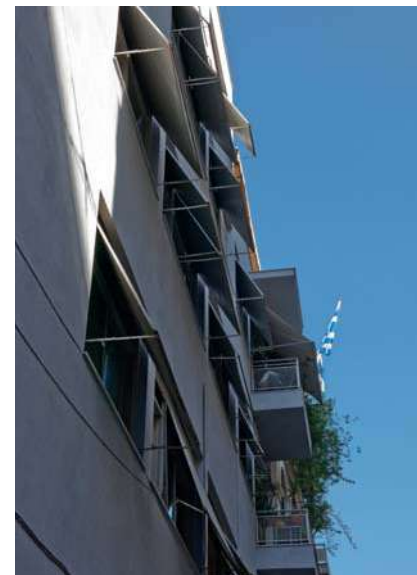

Λουκιανού 30 & Πατριάρχου Ιωακείμ 23 |
30, Loukianou str. & 23, Patriarchou Ioakim str. © IR

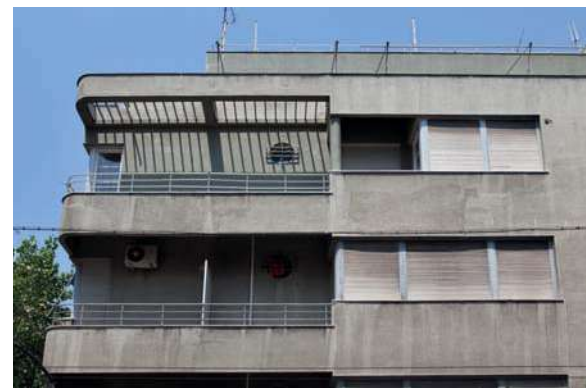

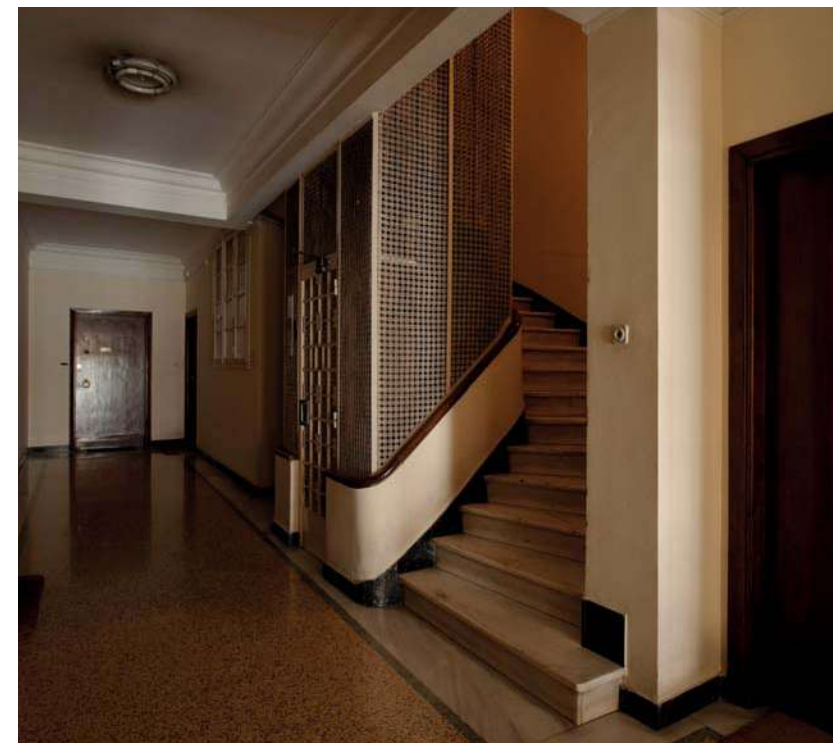
Μαυρομικάλη 21 & Ναυαρίνου 16 |
21, Mavromichali str. & 16, Navarinou str. © ED

Μουσών 31 & Λαζαίων 17 |
31, Mouson str. & 17, Lazeon str. © ED

Μπουμπουλίνας 13 & Μετσόβου 25 |
13, Bouboulinas str. & 25, Metsou str. © IR

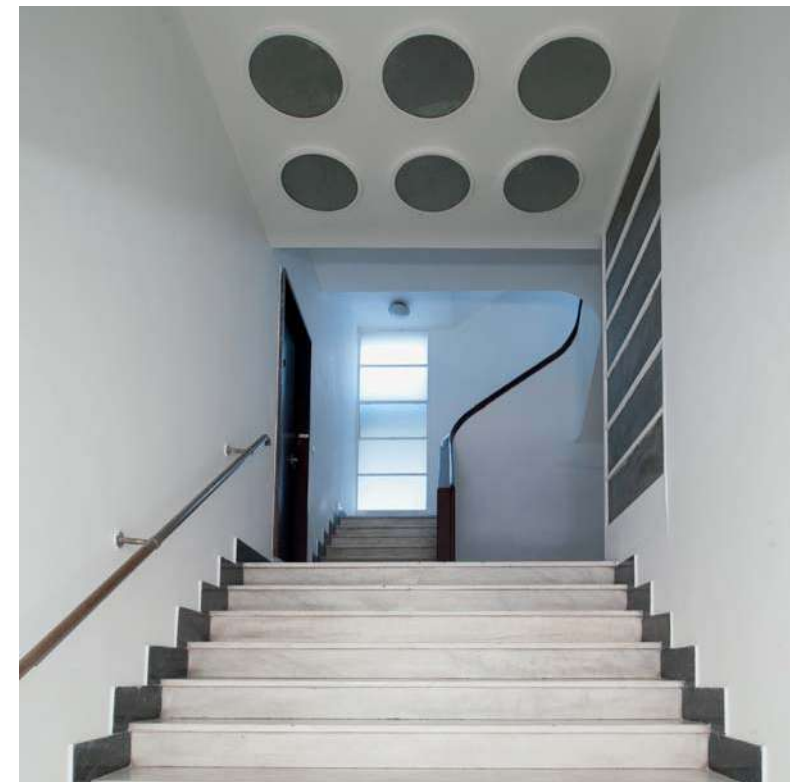
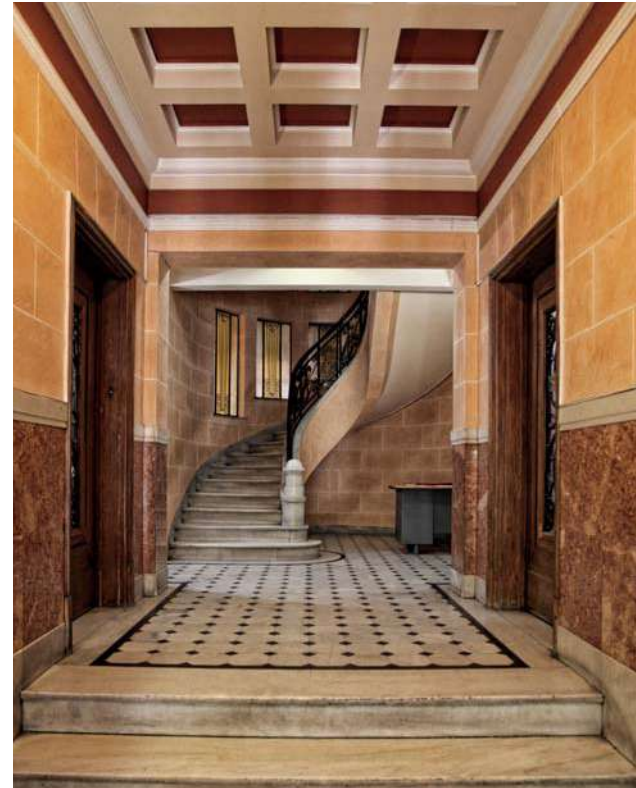
Πλ. Αιγύπτου 1 |
1, Egyptou sq. © ED

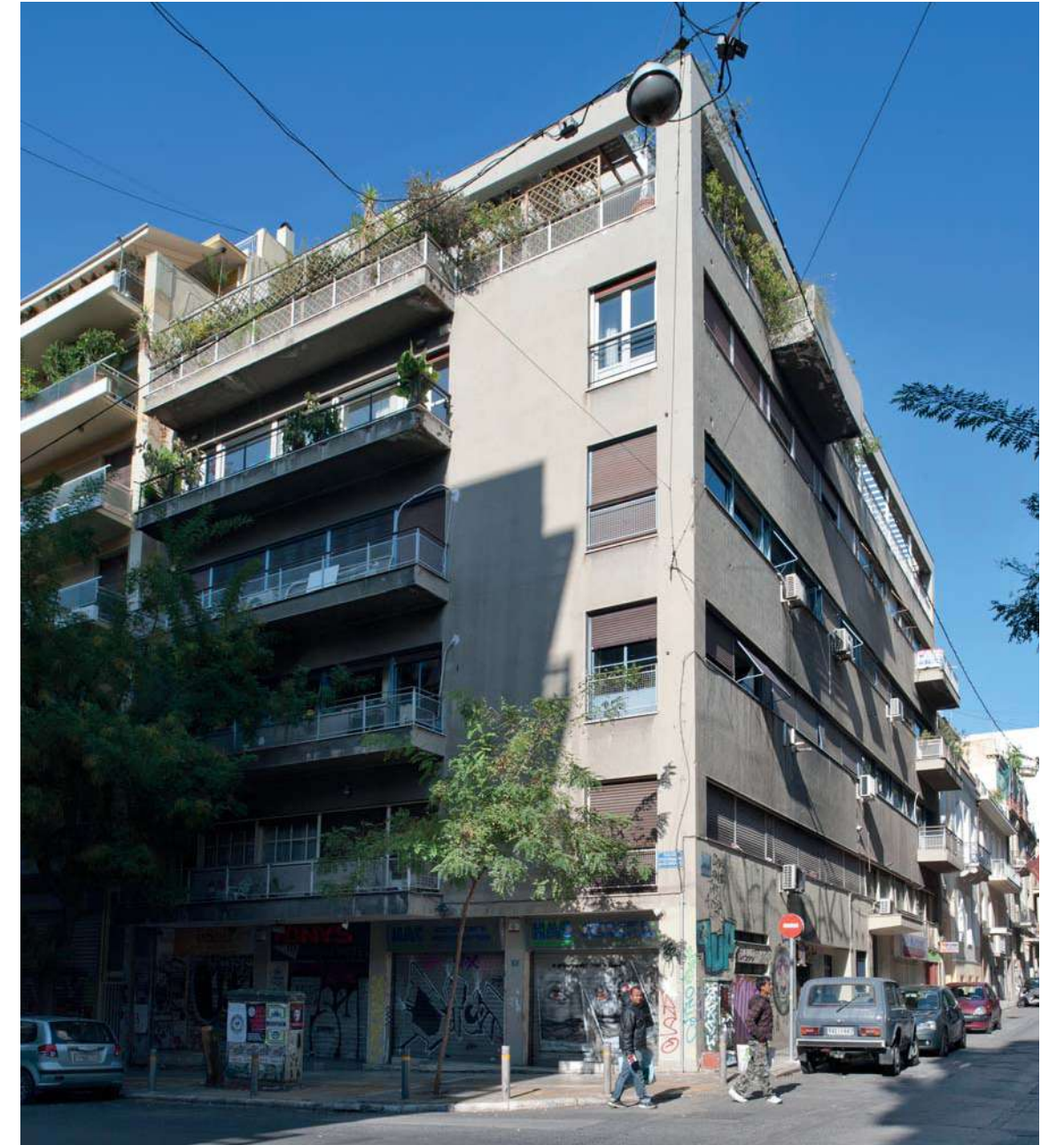
Πλουτάρχου 32 & Πατριάρχου Ιωακείμ 45 |
32, Ploutarchou str. & 45, Patriarchou Ioakim str. © ED

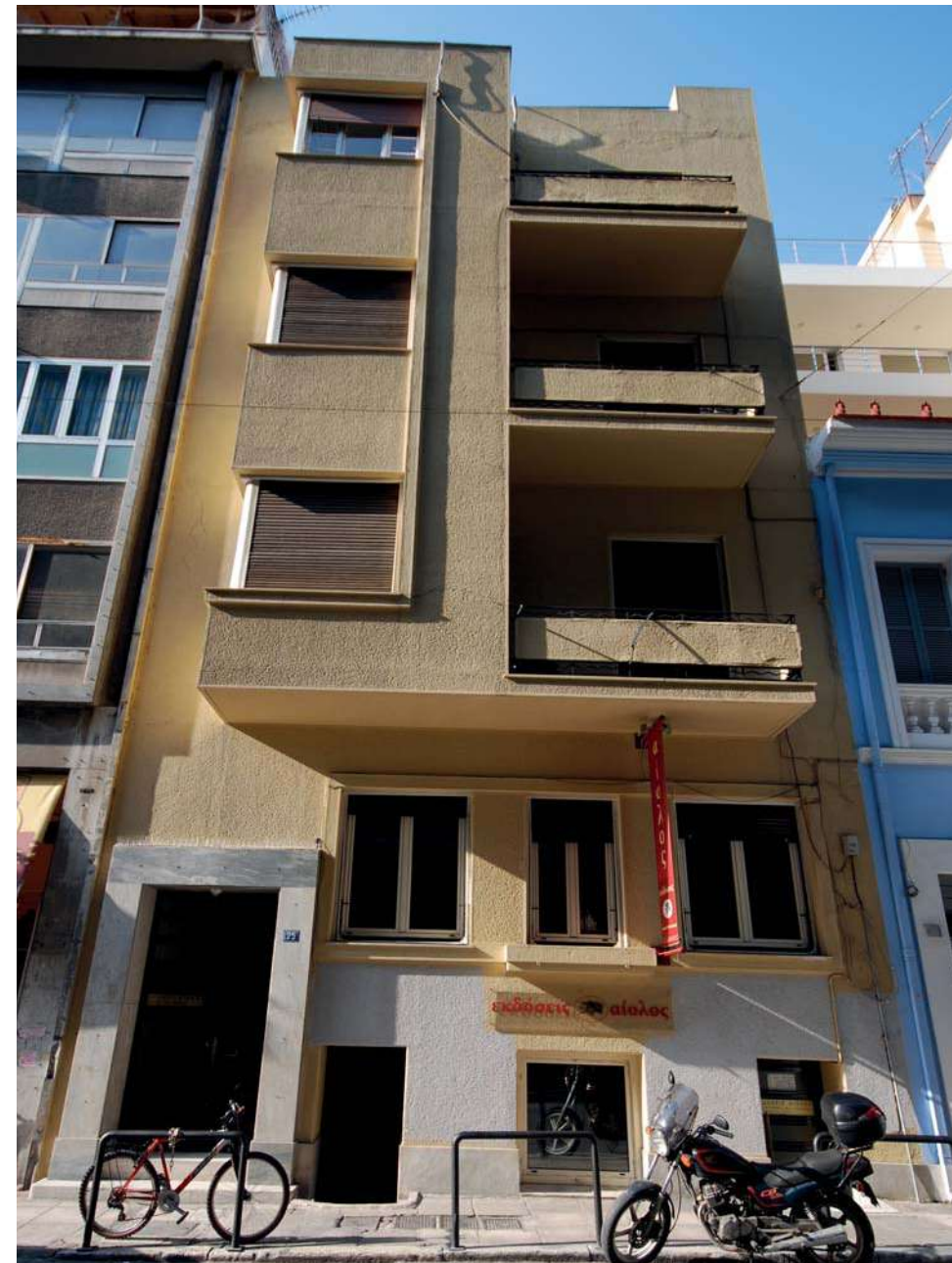
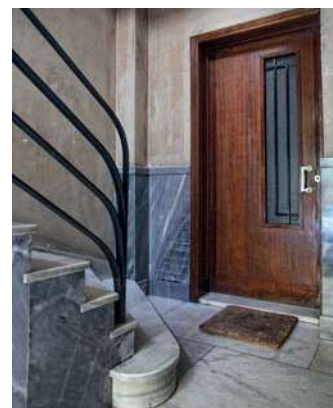

Πλουτάρχου 3 & Υψηλάντου 33 |
3, Ploutarchou str. & 33, Ypsilantou str. © IR

Στουρνάρη 20 & Ζαΐμη 1 |
20, Stournari str. & 1, Zaimi str. © ED

Σπευσίου 32 |
32, Speusipou str. © IR

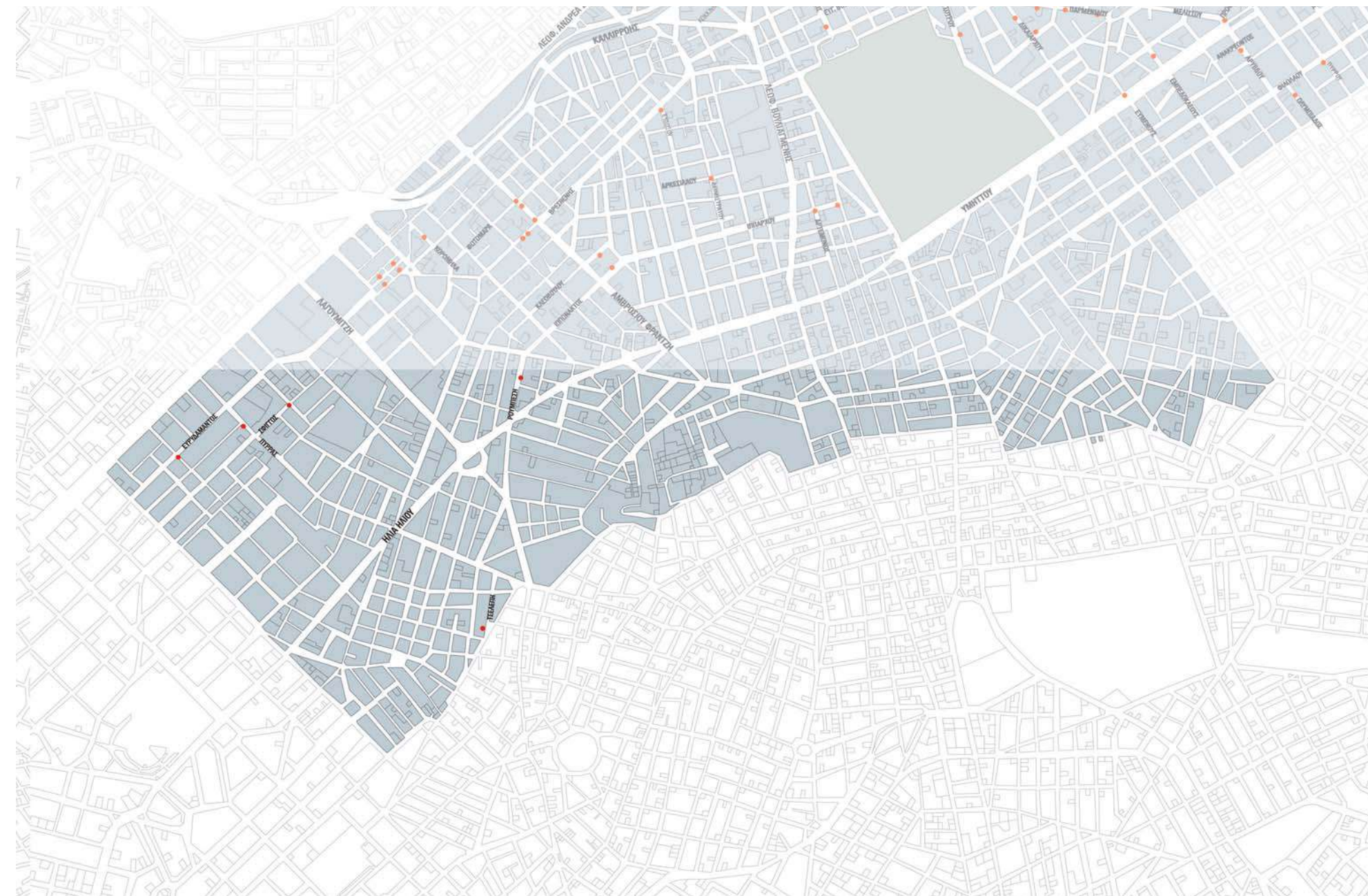
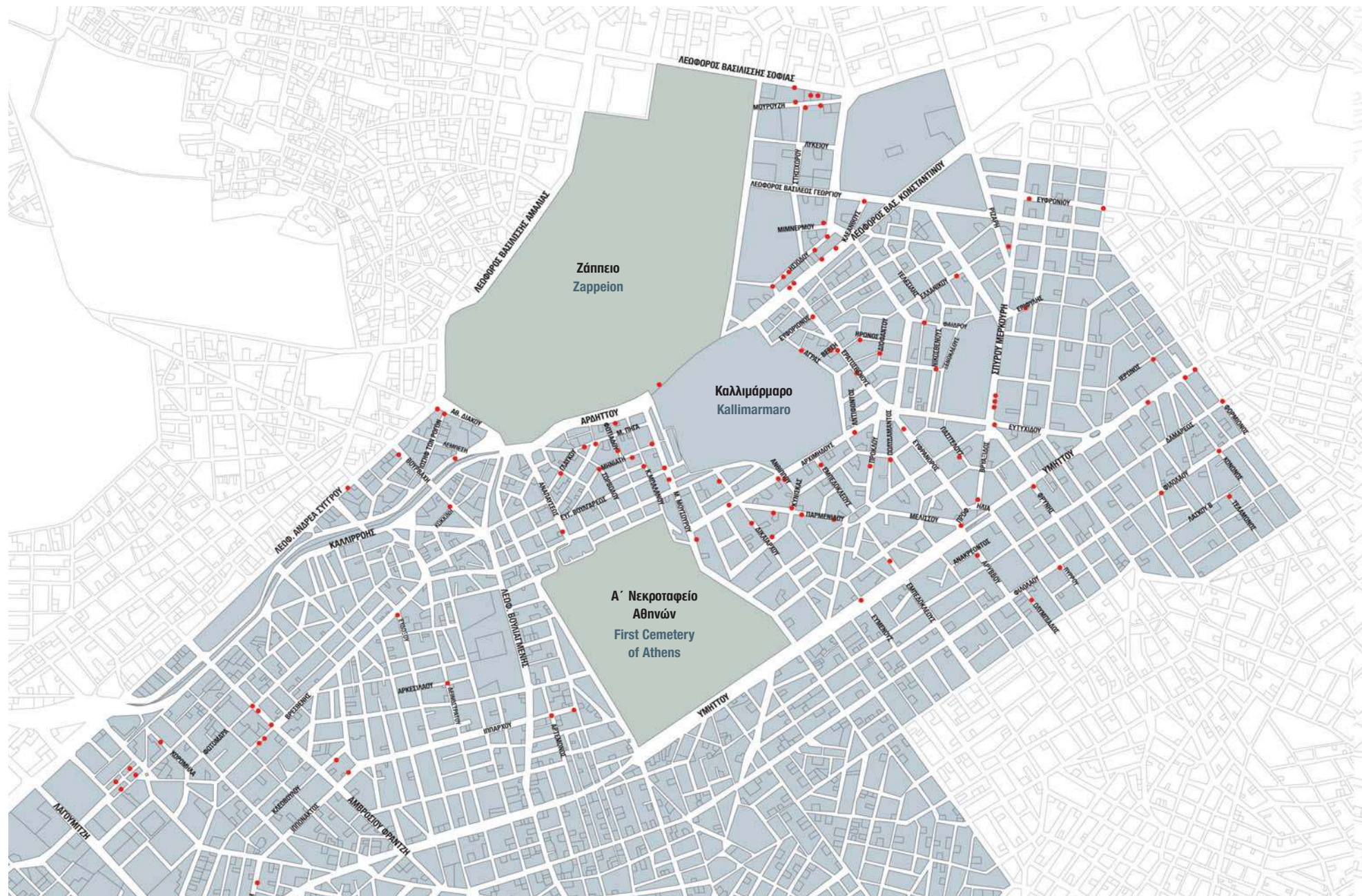
Τρικούπη 25 |
25, Trikoupi str. © K.C.

Φωκυλίδου 2 & Πλ. Δεξαμενής |
2, Fokillidou str. & Dexamenis Sq. © IR

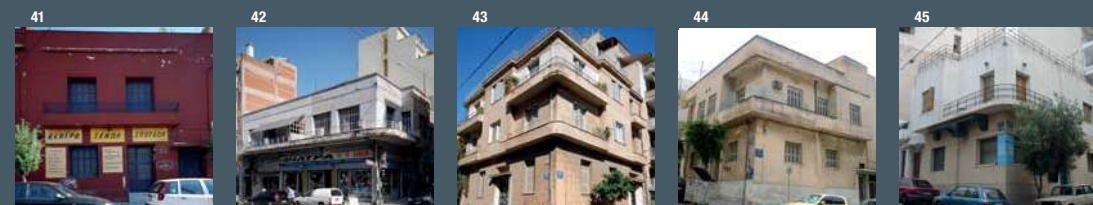
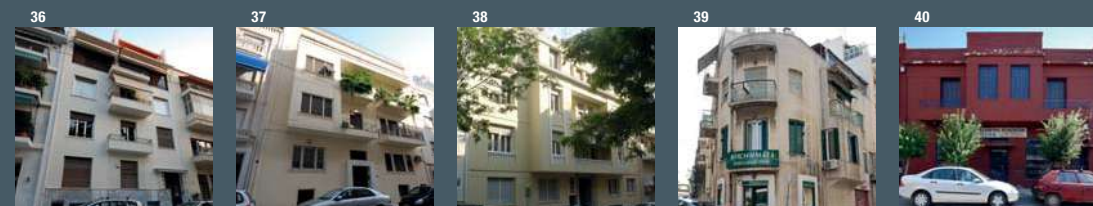
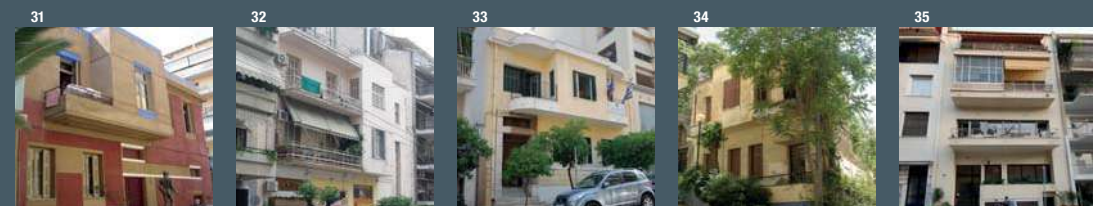
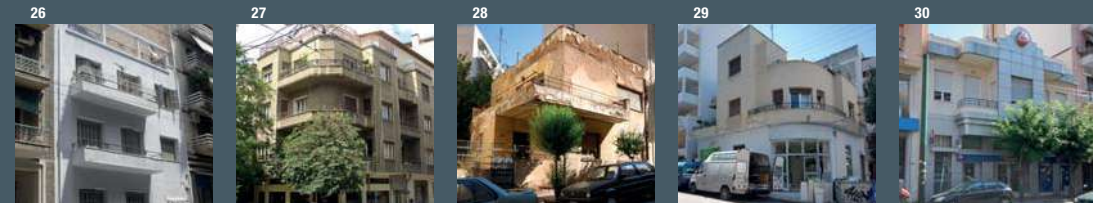

Φωκυλίδου 11 |
11, Fokillidou str. © IR

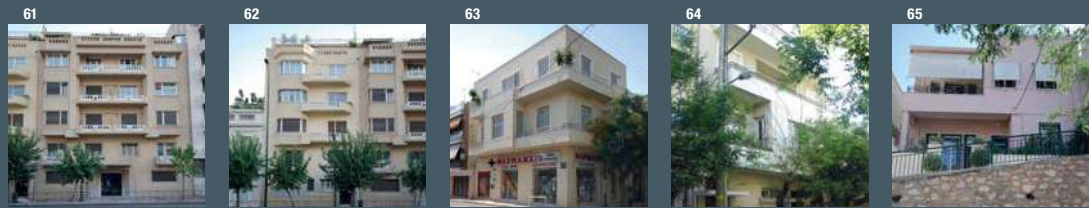

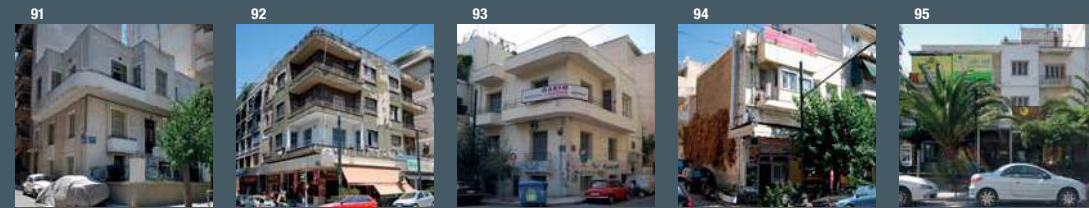
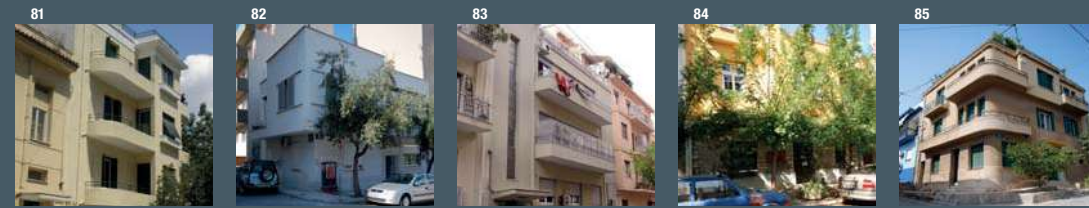
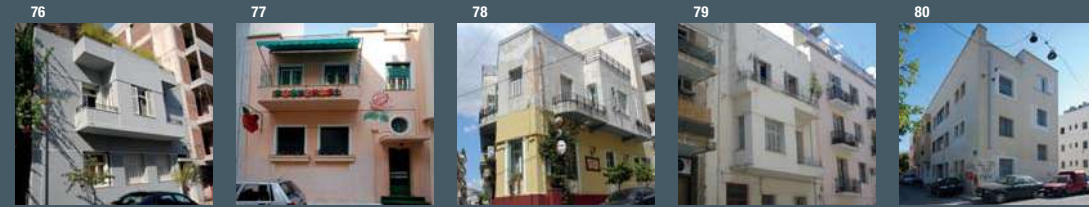
1. Άγρας 17
Agras 17
2. Αθ. Διάκου 16 & Λεωφ. Α. Συγγρού
Ath. Diakou 16 & Leof. A. Suggrou
3. Αμβροσίου Φραντζή 20 & Φωτομάρα
Amvr. Frantzi 20 & Fotomara
4. Αμβροσίου Φραντζή 22
Amvr. Frantzi 22
5. Αναπαύσεως 25
Anapafseos 25
6. Αντιφώντος 5 & Αρχιμήδους 10
Antifontos 5 & Archimidous 10
7. Αρδηπού 34Α & Φωπιάδου
Ardittou 34A & Fotiadou
8. Αριστοξένους 23 & Νικοσθένους 20 & Ξενοκλέους
Aristoxenous 23 & Nikosthenous 20 & Xenokleous
9. Αρκεσιλάου 8 & Δεινοστράτου 37Α
Arkesilaou 8 & Dinostratou 37A
10. Αρύββου 6 & Ανακρέοντος
Arinvou 6 & Anakreontos
11. Αρχιμήδους 33 & Ανθίππου
Archimidous 33 & Anthippou
12. Αρχιμήδους 35 & Ανθίππου 2
Archimidous 35 & Anthippou 2
13. Αρχιμήδους 52
Archimidous 52
14. Βέρση 4
Versi 4
15. Βούρβαχη 17 & Μικ. Κοκκίνη 5
Vournachi 17 & M. Kokkini 5
16. Βούρβαχη 4 & Κορυζή 2
Vournachi 4 & Koruzi 2
17. Βρασιξίδος 24 & Προφήτη Ηλία 2
Vriaxidos 24 & Profiti Iliia 2
18. Γλαύκου 12 & Αριστονίκου 14
Glafkou 12 & Aristonikou 14
19. Δαμαρέως 11 & Φορμίωνος 63
Damareos 11 & Formionos 63
20. Δικαίρχου 26
Dikearchou 26
21. Δικαίρχου 8
Dikearchou 8
22. Διοφάντου 12 & Θεοφράστου 16
Diofantou 12 & Theofrastou 16
23. Ελληνικού 26
Ellanikou 26
24. Εμπεδοκλέους 4
Empedokleous 4
25. Εμπεδοκλέους 39
Empedokleous 39

26. Ερατοσθένους 23
Eratosthenous 23
27. Ερατοσθένους 6
Eratosthenous 6
28. Εριφύλης 3
Eriphilis 3
29. Ευρυδάμαντος 41 & Δίπλα
Evridakantos 41 & Diple
30. Ευτυχίδου 23
Eftichidou 23
31. Ευφορίωνος 10 & Ερατοσθένους 9
Efferionos 10 & Eratosthenous 9
32. Ευφράνορος 6
Efferanoros 6
33. Ευφρονίου 11
Efferoniou 11
34. Ήρωνος 2 & Διοσκουρίδου
Ironos 2 & Dioskouridou
35. Ησιόδου 6 (μπροστινή όψη) & Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 15 (πίσω όψη)
Isiodou 6 (front elevation) & Leof. Vas. Konstantinou 15 (back elevation)
36. Ησιόδου 8 (μπροστινή όψη) & Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 17 (πίσω όψη)
Isiodou 8 (front elevation) & Leof. Vas. Konstantinou 17 (back elevation)
37. Ησιόδου 24
Isiodou 24
38. Ησιόδου 28
Isiodou 28
39. Θ. Βρεσθένης 13 & Ευδόξου 2
Th. Vresthenis 13 & Evdoxou 2
40. Θ. Βρεσθένης 63
Th. Vresthenis 63
41. Θ. Βρεσθένης 65
Th. Vresthenis 65
42. Θ. Βρεσθένης 82 & Αμβρ. Φραντζή 23
Th. Vresthenis 82 & Amvr. Frantzi 23
43. Ιέρωνος 17 & Κόνωνος 28
Ieronos 17 & Kononos 28
44. Ιππάρχου 1 & Μενεκράτους 46
Ipparchou 1 & Menekratous 46
45. Ιππάρχου 7 & Αρτέμονος
Ipparchou 7 & Artemonos
46. Ιππώνακτος 3
Ipponaktos 3
47. Ιωσ. Ρογών 1 & Αθ. Διάκου 22Α
Ios. Rogon 1 & Ath. Diakou 22A
48. Καλλιρρόης 8 & Λέμπειση
Kallirrois 8 & Lempesi
49. Κλεοβούλου 5
Kleovoulou 5
50. Κόνωνος 65 & Φιλολάου 14
Kononos 65 & Filolaou 14

- 51. Κορομπλά 3
Korompila 3
- 52. Κοσμά Μπαλάνου 21
Kosma Mpalanou 21
- 53. Κυνιάσκας 19 & Δικαιάρχου 27
Kiniskas 19 & Dikearchou
- 54. Κυνιάσκας 6
Kiniskas 6
- 55. Λευκίππου 14 & Φιλολάου 37
Lefkiprou 14 & Filolaou 37
- 56. Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 29
Leof. Vas. Konstantinou 29
- 57. Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 35
Leof. Vas. Konstantinou 35
- 58. Λεωφ. Βασ. Γεωργίου 14 & Κλεάνθους
Leof. Vas. Georgiou 14 & Kleanthous
- 59. Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου 11 & Π. Αραβαντινού & Ησιόδου
Leof. Vas. Konstantinou 11 & P. Aravantiou & Isiodou
- 60. Λεωφ. Βασ. Σοφίας 6-8
Leof. Vas. Sofias 6-8
- 61. Λεωφ. Βασ. Σοφίας 12 (μπροσπνή όψη) & Μουρούζη 13 (πίσω όψη)
Leof. Vas. Sofias 12 (front elevation) & Mourouzi 13 (Back elevation)
- 62. Λεωφ. Βασ. Σοφίας 14 (μπροσπνή όψη) & Μουρούζη 15 (πίσω όψη)
Leof. Vas. Sofias 14 (front elevation) & Mourouzi 15 (Back elevation)
- 63. Μ. Μουσούρου 22 & Βουλγάρεως 27
M. Mousourou 22 & Voulgareos 27
- 64. Μ. Μουσούρου 26
M. Mousourou 26
- 65. Μ. Μουσούρου 41
M. Mousourou 41
- 66. Μελετίου Πηγά 16 & Θωμοπούλου
Meletiou Piga 16 & Thomopoulou
- 67. Μελετίου Πηγά 22
Meletiou Piga 22
- 68. Μηνιάτη 14
Miniati 14
- 69. Μηνιάτη 22 & Μ. Μουσούρου 14
Miniati 22 & M. Mousourou 14
- 70. Μιμνέρμου 5 & Ρηγίλλης
Mimnermu 5 & Rigillis
- 71. Μουρούζη 7-9
Mourouzi 7-9
- 72. Μουρούζη 10
Mourouzi 10
- 73. Ολυμπιάδος 5
Olimpiados 5
- 74. Παρμενίδου 12
Parmenidou 12
- 75. Παρμενίδου 25
Parmenidou 25

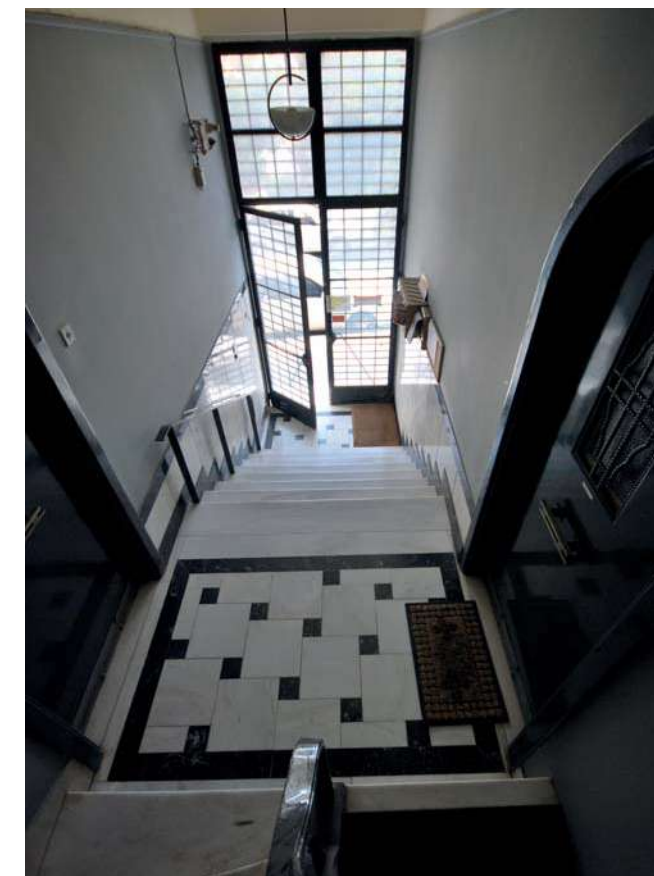

- 76. Παρμενίδου 4
Parmenidou 4
- 77. Πασιέλου 8
Pasitelous 8
- 78. Πολυδάμαντος 19 & Πυργατέλου
Polidamantos 19 & Pirgotelous
- 79. Πρόκλου 14
Proklu 14
- 80. Προσφυγικές κατοικίες «Δουργούτι»: Ντυμόν, Ντεκάρτ, Νούμαν, Ντουρμ
Refugee Housing "Dourgouti": Ntymon, Dekart, Nouman, Dourm
- 81. Προφ. Ηλία 5 & Μελισσού
Prof. Ili 5 & Melissou
- 82. Πυρράς 16 & Μίλωνος 2
Pirras 16 & Milonos 2
- 83. Ριζάρη 25 & Μερκούρη & Λεωφ. Βασ. Γεωργίου
Rizari 25 & Merkouri & Leof. Vas. Georgiou
- 84. Ρούμπεση 8
Roumpesi 8
- 85. Σορβόλου 17 & Μηνιάτη 1
Sorvolou 17 & Miniati 1
- 86. Σπύρου Μερκούρη 8
Spirou Merkouri 8
- 87. Σπύρου Μερκούρη 10
Spirou Merkouri 10
- 88. Σπύρου Μερκούρη 12
Spirou Merkouri 12
- 89. Σπαιχώρου 1 & Μουρούζη 6
Stisichoru 1 & Mourouzi 6
- 90. Σφιγγός 40 & Λεοντίου 11
Sfiggos 40 & Leontiu 11
- 91. Τελαμώνος 2 & Λάσκου 5
Telamonos 2 & Laskou 5
- 92. Υμψού 114 & Φρύνης
Imittou 114 & Frinis
- 93. Υμψού 170 & Ευμένους 8
Imittou 170 & Evmenous 8
- 94. Υμψού 58
Imittou 58
- 95. Υμψού 71 & Αρτιονίνης 2
Imittou 71 & Artoninis 2
- 96. Υμψού 87
Imittou 87
- 97. Φαϊδρού 7 & Τελεσίλλης 29
Faidrou 7 & Telesillis 29
- 98. Φιλολάου 71 & Πύρρου 34
Filolaou 71 & Pirrou 34
- 99. Φρύνης 16 & Υμψού
Frinis 16 & Imittou
- 100. Φωπιάδου 9
Fotiadou 9

Αρδηππού 34 & Φωπιάδου 3 |
34, Ardittou str. & Fotiadou str. © KC

Αριστοξένου 23 & Νικοσθένους 20 |
23, Aristoxenou & 20, Nikosthenous str. © KC

Αρύββου 6 & Ανακρέοντος |
6, Arinvou str. & Anakreonotos str. © KC

Βασ. Σοφίας 6-8 & Μουρούζη 7-9 |
6-8, Vas. Sofias Ave & 7-9, Mourouzi str. © KC

Γλαύκου 12 & Αριστονίκου 14 |
12, Glafkou str. & Aristonikou str. © KC

Διοφάντου 12 & Θεοφράστου |
12, Diofantou & Theofrastou str. © KC

Ερατοσθένους 6 |
6, Eratosthenous © KC

Εριφύλης 3 |
3, Erifilis © IR

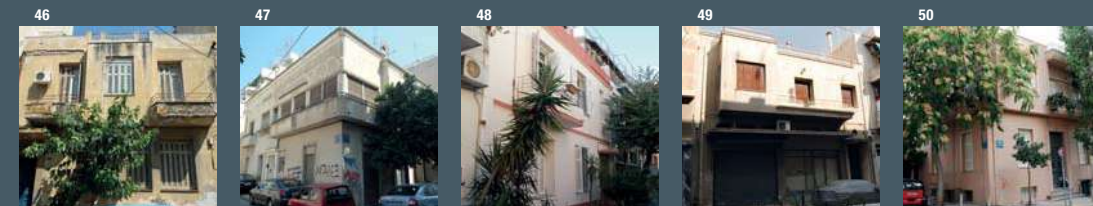
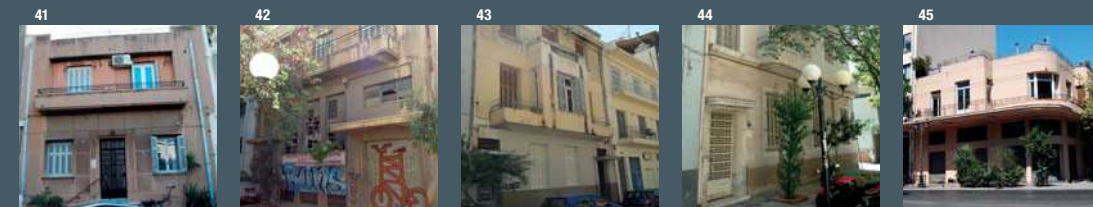
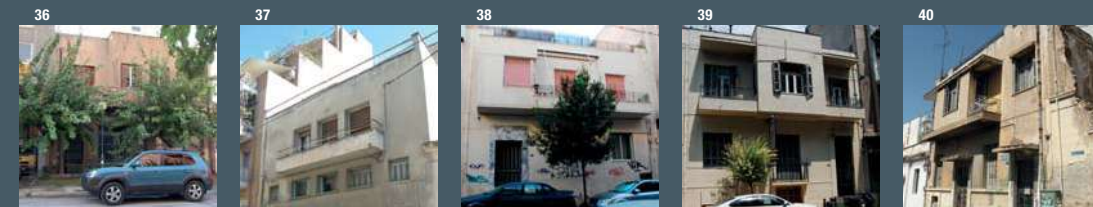
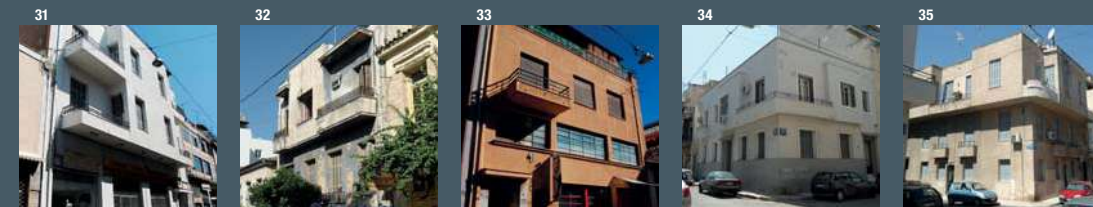
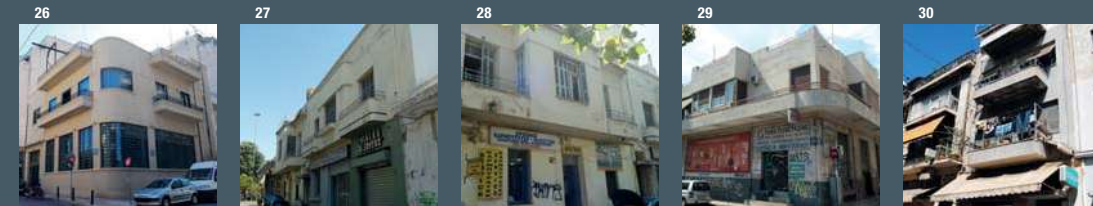
Σορβόλου 17 & Μηνιάτη |
17, Sorvolou & Miniati str. © KC

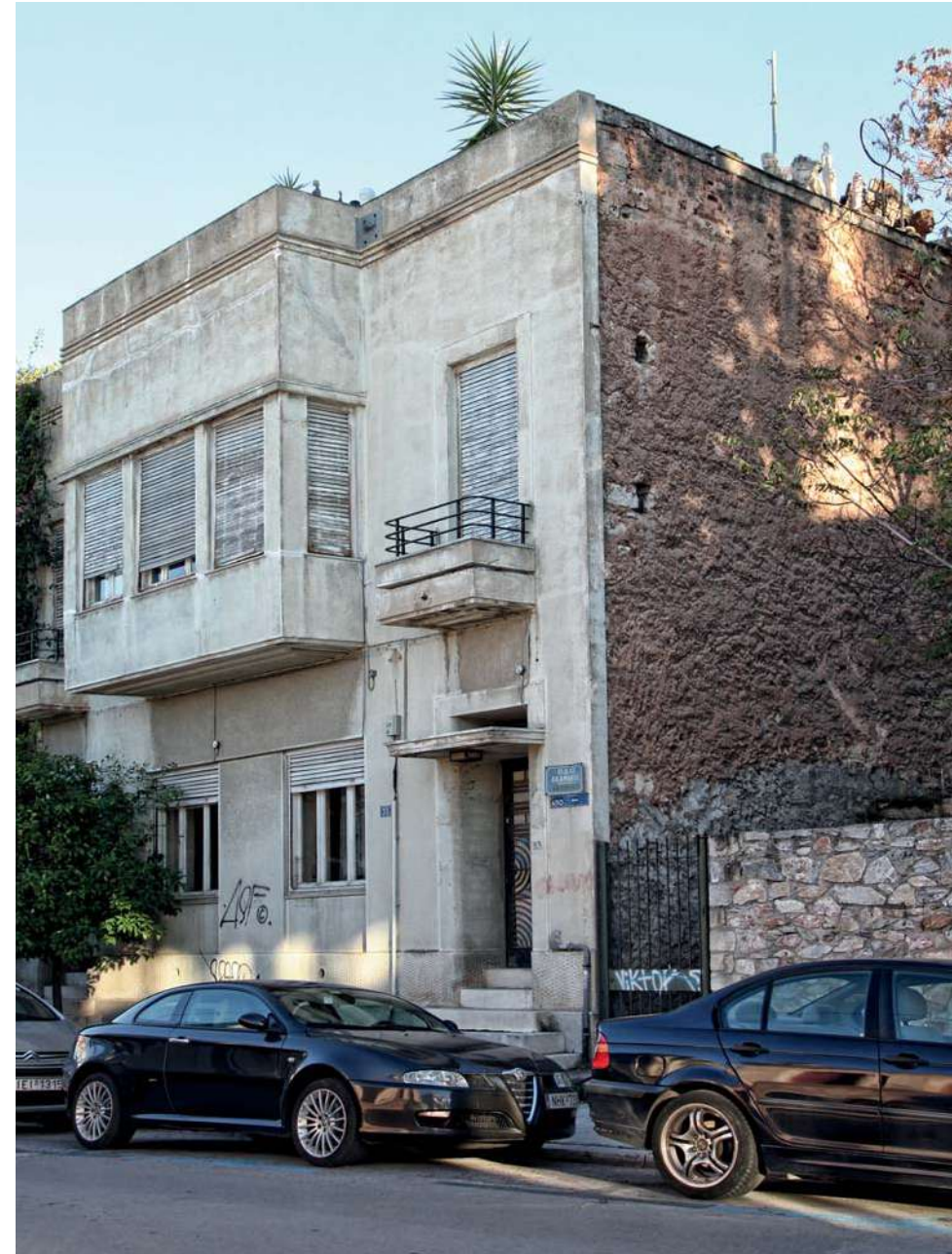
Βασ. Κωνσταντίνου 15 |
15, Vas. Konstantinou str. © KC

1. Αγ. Ασωμάτων 3
Ag. Asomatou 3
2. Αγ. Ασωμάτων 28 & Ψαρρομυλίου 19
Ag. Asomatou 28 & Psarromyligkou 19
3. Αγιοσιλάου & Σαλαμίνας
Agisilaou & Salaminas
4. Αιξωνεών 21 & Δημοφώντος
Exoneon 21 & Dimofontos
5. Ακαδημίου 6 & Αγιοσιλάου 39
Akadimou 6 & Agisilaou 39
6. Ακαδημίου 13
Akadimou 13
7. Ακάμαντος 33
Akamantos 33
8. Αμφικτύωνος 29 & Νηλέως 6
Amfiktionos 29 & Nileos 6
9. Αχιλλέως 58 & Θερμοπυλών 80
Achilleos 58 & Thermopylon 80
10. Γερμανικού 24 & Θερμοπυλών 48
Germanikou 24 & Thermopylon 48
11. Γρανικού 15
Granikou 15
12. Δαμοκλέους 2
Damokleous2
13. Δημοφώντος 74 & Μελιπείων
Dimofontos 74 & Meliteon
14. Δημοφώντος 88
Dimofontos 88
15. Δημοφώντος 127 & Σιλανίωνος 26
Dimofontos 127 & Silanionos 26
16. Δημοφώντος 146 & Κυκλώπων 29
Dimofontos 146 & Kikloron 29
17. Δωριέων 40 & Αρκάδων
Dorieon 40 & Arkadon
18. Ευρυμέδοντος & Παραμυθιάς & Αγ. Όρους
Eurymedontos & Paramithias & Ag. Orou
19. Ηλία Ρουλιόπουλου 5
Ilia Roulipoulou 5
20. Ηρακλειδών 58
Iraklidon 58
22. Θερμοπυλών 33 & Λεωνίδα
Thermopylon 33 & Leonidou
22. Θεσσαλονίκης 117 & Ιώνων
Thessalonikis 117 & Ionon
25. Θρῆσσιών 21
Thrasion 21
24. Ιάκχου 7
Iakchou 7
25. Καλυψούς 13 & Παραμυθιάς
Kalipsous 13 & Paramithias

26. Κεραμεικού 53 & Μυλλέρου 22
Keramikou 53 & Millerou 22
27. Λεωφ. Κωνσταντινουπόλεως 116
Leof. Konstantinoupoleos 116
28. Λεωφ. Κωνσταντινουπόλεως 118
Leof. Konstantinoupoleos 118
29. Λεωφ. Κωνσταντινουπόλεως 143 & Προφ. Δανιήλ 15
Leof. Konstantinoupoleos 143 & Prof. Daniil 15
30. Λεωκορίου 2B
Leokoriou 2B
31. Λεωκορίου 10
Leokoriou 10
32. Λεωνίδα 48
Leonidou 48
33. Μαραθώνος 30
Marathonos 30
34. Μαραθώνος 65 & Θεσπιαίων 1
Marathonos 65 & Thespiaion 1
35. Μαραθώνος 67 & Θεσπιαίων 2
Marathonos 67 & Thespiaion 2
36. Μεγ. Βασιλείου 1
Meg. Vasilioiu 1
37. Μυκάλης 34
Mikalis 34
38. Νηλέως 15
Nileos 15
39. Νηλέως 4
Nileos 4
40. Παιανιών 4
Paianion 4
41. Παλλινεών 22
Pallineon 22
42. Παραμυθιάς 11
Paramithias 11
43. Παραμυθιάς 31
Paramithias 31
44. Παραμυθιάς 7 & Πυλῆως & Μέντορος
Paramithias 7 & Pileos & Mentoras
45. Πειραιώς 84 & Σαλαμίνας
Pireos 84 & Salaminos
46. Πιερίας 8
Pierias 8
47. Πλάτωνος 12 & Αρίστωνος
Platonos 12 & Aristonos
48. Σφακπρίας 21
Sfaktirias 21
49. Τριών Ιεραρχών 169
Trioii Ierarchon 169
50. Τρώων 65 & Αιολέων 34
Troon 65 & Eoleon 34

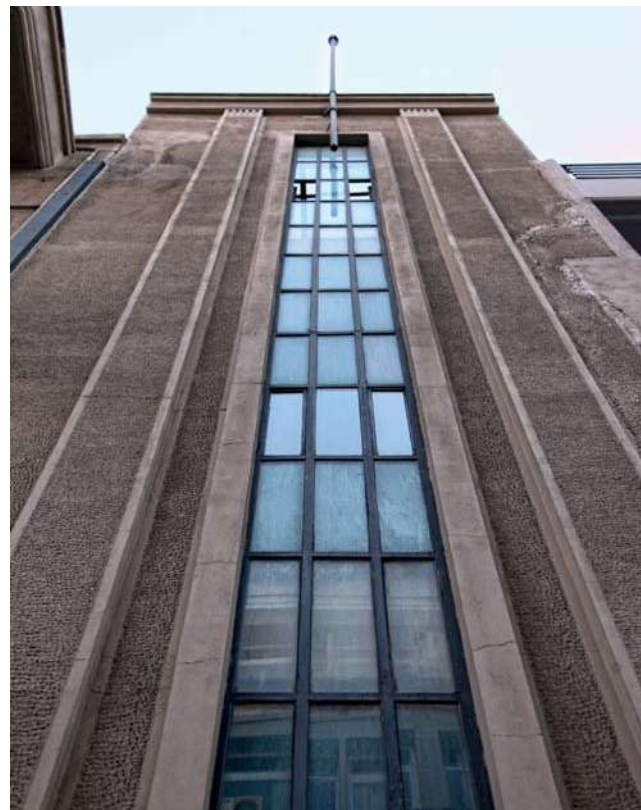
Ακάμαντος 33 |
33, Akamantos str. © IR

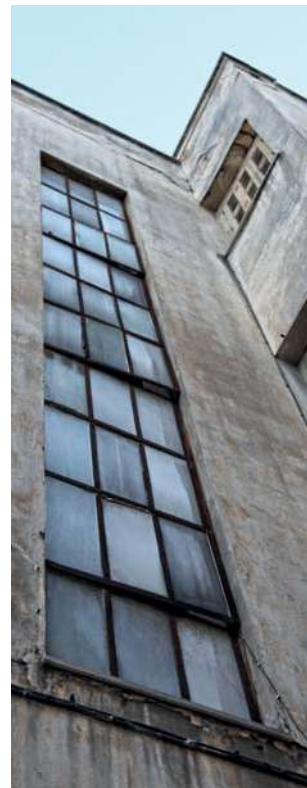
Αχιλλέως 58 & Θερμοπυλών |
58, Achilleos str. & Thermopylon © IR

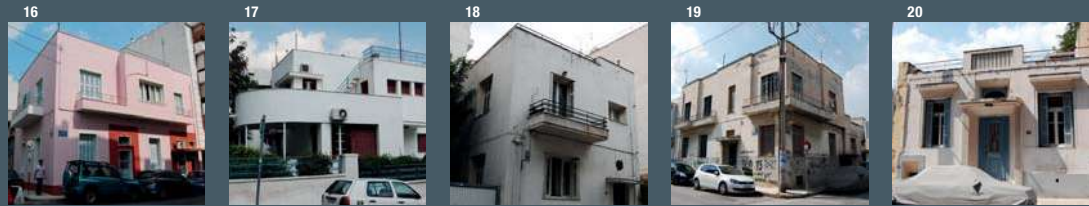
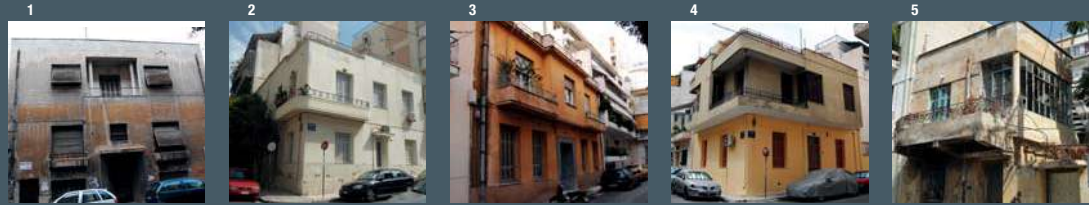
Κεραμεικού 53 & Μυλλέρου 22 |
53, Kerameikou str. & 22 Mullerou str. © IR

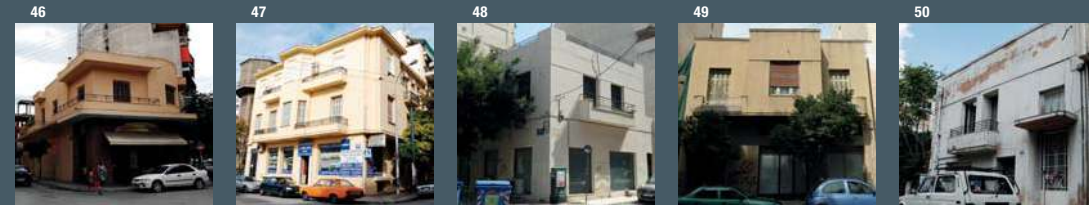
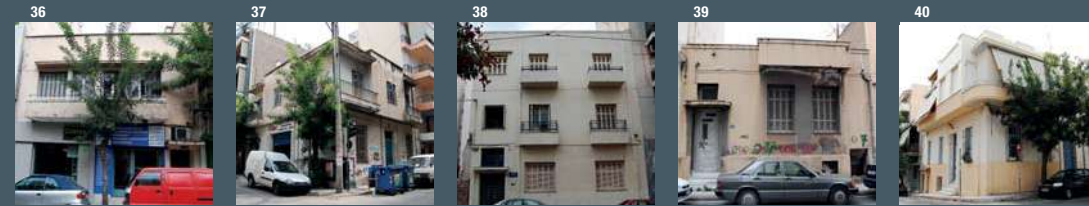
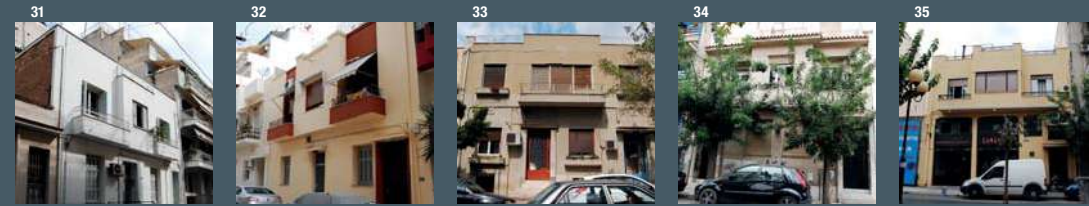
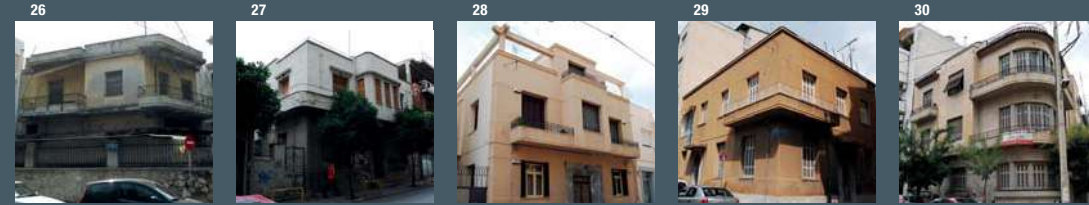
Μαραθώνος 30 |
30, Marathonos str. © IR

Νηλέως 6 & Αμφικτύωνος 29 |
6, Nileos str. & 29, Amfiktionos str. © IR

1. Αγ. Μελετίου 176
Ag. Meletiou 176
2. Αγκιάλου 15 & Ισμήνης 102
Agchialou 15 & Isminis 102
3. Αγκιάλου 32
Agchialou 32
4. Αλαμάνας 85 & Μύλων
Alamanas 85 & Milon
5. Αλαμάνας 114
Alamanas 114
6. Αλεξάνδρειας 37 & Άστρους 95
Alexandrias 37 & Astrous 95
7. Αλιάκμονος 20Α
Aliakmonos 20A
8. Άμπλιανης 8
Amprianis 8
9. Άστρους 31 & Ερέτριας 13
Astrous 31 & Eretrias 13
10. Βορείου Ηπείρου 90 & Ελλησπόντου
Βορείου Ηπείρου 90 & Ellisrontou
11. Βορείου Ηπείρου 147
Βορείου Ηπείρου 147
12. Βορείου Ηπείρου 91
Βορείου Ηπείρου 91
13. Ελλησπόντου 53
Ellisrontou 53
14. Ευαλκίδου 28
Evalkidou 28
15. Ευαλκίδου 36 & Επικ. Απ. Ασπρογέρακα
Evalkidou 36 & Epik. Ap. Asprogeraka
16. Ευαλκίδου 48 & Ισμήνης
Evalkidou 48 & Isminis
17. Ευαλκίδου 54 & Πρεβέζης
Evalkidou 54 & Prevezis
18. Ζαγορίων 3
Zagorion 3
19. Ισμήνης 31 & Καλλιόλεως
Isminis 31 & Kalliroleas
20. Ισμήνης 49
Isminis 49
21. Ιωαννίνων 142 & Δωδώνης
Ioanninon 142 & Dodonis
22. Κλυμένης 3
Klimentis 3
23. Κωστή 3
Kosti 3
24. Λαοδάμαντος 5 & Πρεβέζης
Laodamantos 5 & Prevezis
25. Λεωφ. Κωνσταντινουπόλεως 399
Leof. Konstantinoupoleas 399

26. Μαραθωνομάχων 21 & Μητροδούρου
Marathonomachon 21 & Mitrodorou
27. Μαρώνειας 17
Maronias 17
28. Μοναστηρίου 31
Monastiriu 31
29. Μοναστηρίου 36 & Αλιάκμονος 23
Monastiriu 36 & Aliakmonos 23
30. Ναυπλίου 1 & Ιωαννίνων 37
Nafliou 1 & Ioanninon 37
31. Νερούτσου 6
Neroutsou 6
32. Νερούτσου 14ΑΒ
Neroutsou 14AB
33. Παλαμίδιου 6
Palamidiu 6
34. Παλαμίδιου 41
Palamidiu 41
35. Παλαμίδιου 49
Palamidiu 49
36. Παλαμίδιου 52
Palamidiu 52
37. Πέτρας 10 & Ναυπλίου
Petras 10 & Nafliou
38. Πέτρας 17
Petras 17
39. Πέτρας 39
Petras 39
40. Πρεβέζης 53 & Βοσπόρου 59
Prevezis 53 & Vosporou 59
41. Ρόδου 92
Rodou 92
42. Ρόδου 165
Rodou 165
43. Σήστου 1 & Λεωφ. Κωνσταντινουπόλεως 242
Sistou 1 & Leof. Konstantinoupoleas 242
44. Σήστου 10
Sistou 10
45. Στρατηγού Καλλιάρη 47
Stratigou Kallari 47
46. Συρράκου 24 & Μαρώνειας
Surrakou 24 & Maronias
47. Σωζοπόλεως 52 & Αδμπτού 45
Sozopoleas 52 & Admittou 45
48. Τριπόλεως 53 & Δημοσθένους 1
Tiripoleas 53 & Dimosthenous 1
49. Φιλιππουπόλεως 10
Filiproupoleas 10
50. Χειμάρρας 40
Chimarras 40

Αλαμάνας 114 |
114, Alamanas str. © KC

Μοναστηρίου 31 |
31, Monastiriou st. © KC

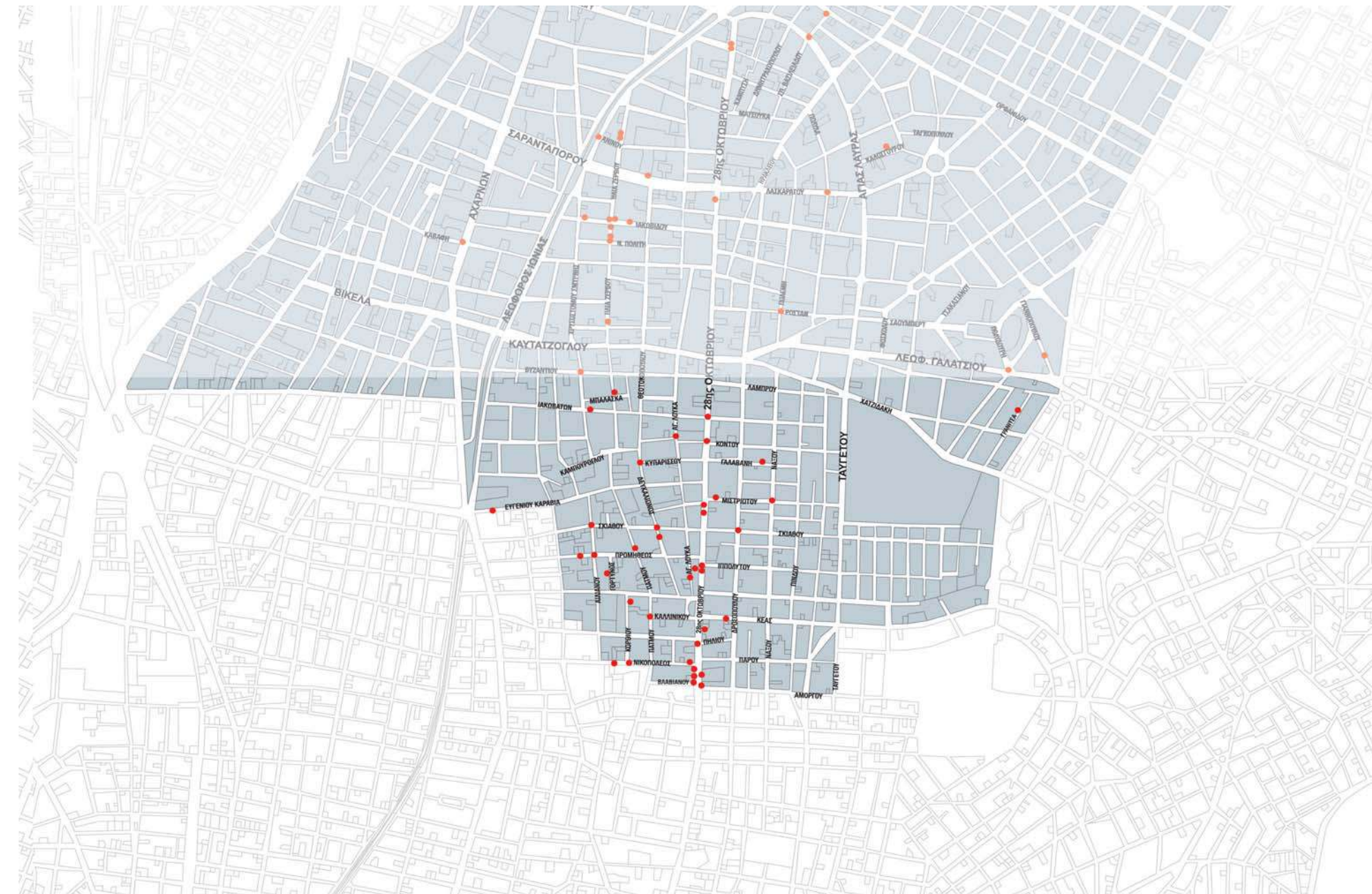
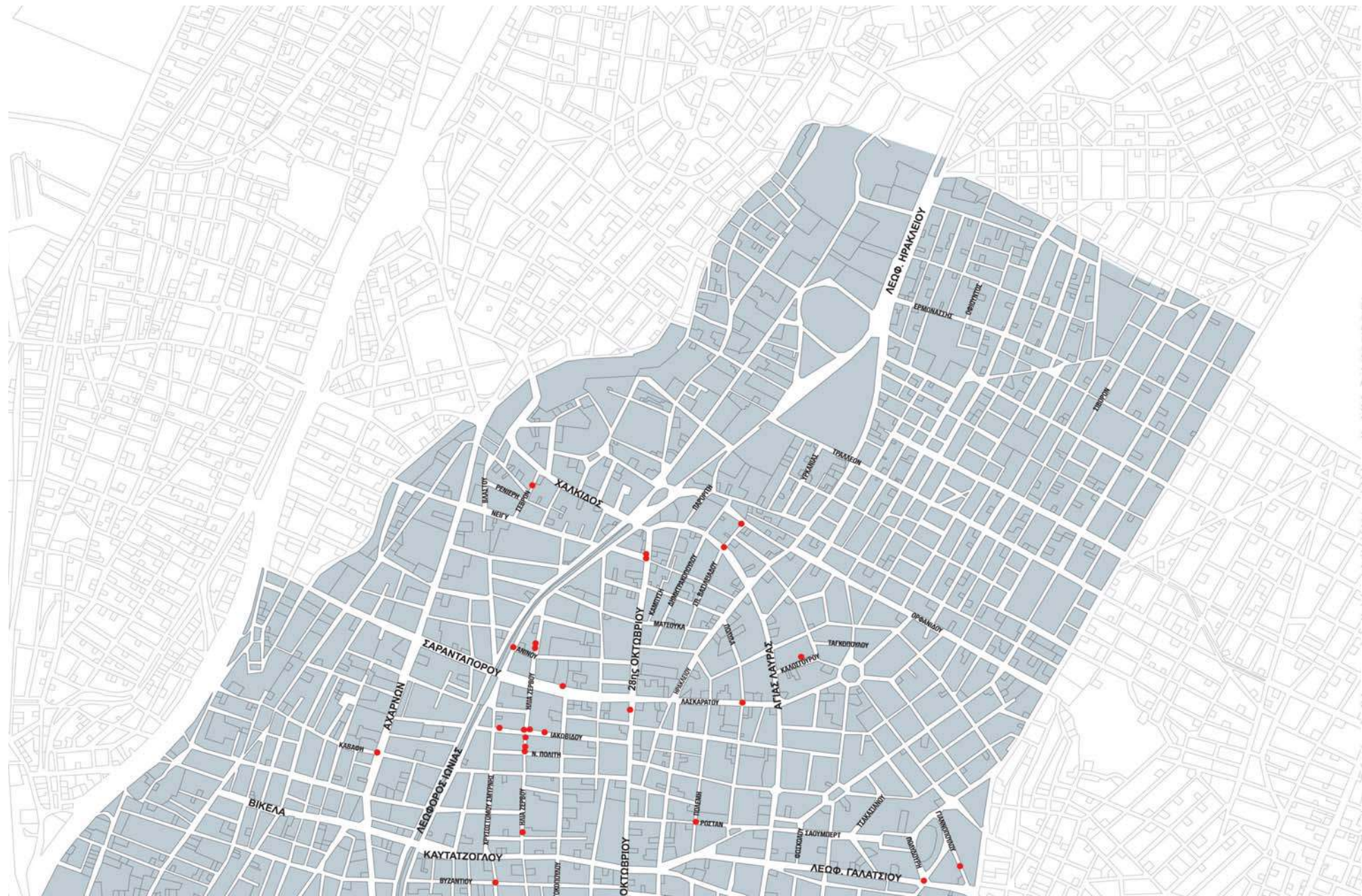
Ναυπλίου 1 |
1, Nafliou str. © KC

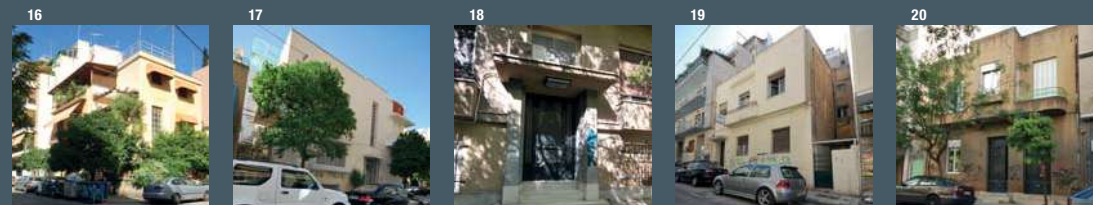

Λαοδάμαντος & Πρεβέζης |
Laodamantos & Prevezis © KC

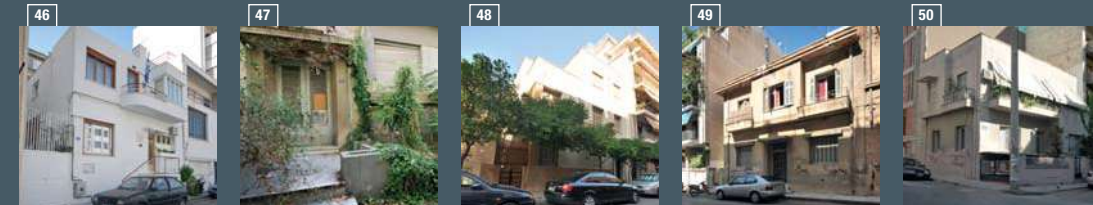
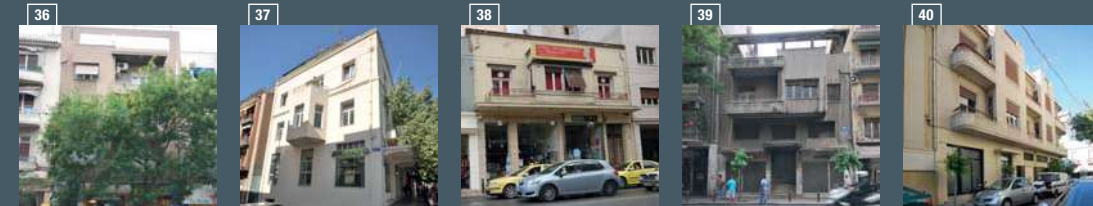
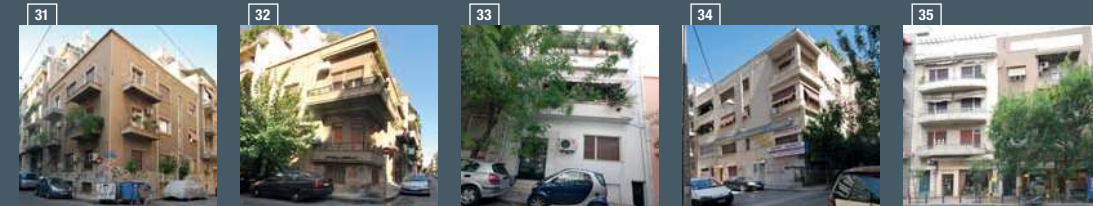
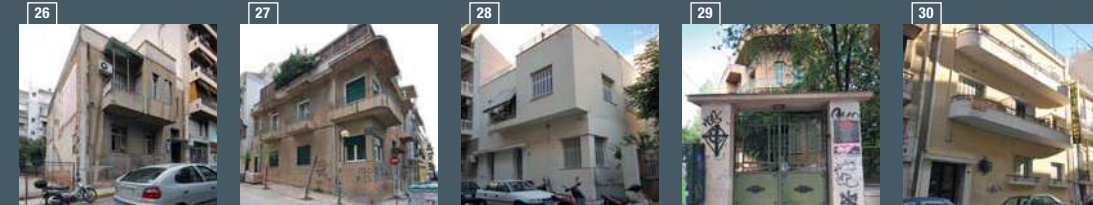

Πρεβέζης & Ευαλκίδου 54 |
Prevezis str. & 54, Evalkidou str. © IR

1. Αγ. Λαύρας 95 & Σπ. Βασιλειάδου
Ag. Lavras 95 & Sp. Vasiliadou
2. Αγίου Λουκά 14
Agiou Louka 14
3. Αγίου Λουκά 43
Agiou Louka 43
4. Αιλιανού 27 & Προμηθέως 35
Elianou 27 & Promitheos 35
5. Αμοργού 2 & Πατισίων/28ης Οκτωβρίου
Amorgou 2 & Patision/28is Oktovriou
6. Αχαρνών 378 & Καβάφη
Acharnon 378 & Kavafi
7. Γαλαβάνη 19Α, 19Β
Galvani 19A, 19B
8. Γιαννόπουλου 5
Giannopoulou 5
9. Γόρτινος 8, 8Α, 8Β
Gortinos 8, 8A, 8B
10. Γρανιτσά 9
Granitsa 9
11. Δευκαλίωνας 27
Defkalionos 27
12. Δευκαλίωνας 42 & Κυπάρισσου 16
Defkalionos 42 & Kiparissou 16
13. Ηλία Ζερβού 20 & Μπαλάσκα 2
Ilia Zervou 20 & Mpalaska 2
14. Ηλία Ζερβού 43
Ilia Zervou 43
15. Ηλία Ζερβού 64 & Νικολάου Πολίτη 14
Ilia Zervou 64 & Nikolaou Politi 14
16. Ηλία Ζερβού 66 & Νικολάου Πολίτη 13
Ilia Zervou 66 & Nikolaou Politi 13
17. Ηλία Ζερβού 77 & Ιακωβίδου 29
Ilia Zervou 77 & Iakovidou 29
18. Ηλία Ζερβού 79 & Ιακωβίδου 29
Ilia Zervou 79 & Iakovidou 29
19. Ιακωβάτων 48
Iakovaton 48
20. Ιακωβίδου 23
Iakovidou 23
21. Ιακωβίδου 38-40 & Χρυσοστόμου Σμύρνης 82
Iakovidou 38-40 & Chrisostomou Smirnis 82
22. Ι. Δροσοπούλου 208 & Σκιιάθου 87
I. Drosopoulou 208 & Skiathou 87
23. Καλοσγούρου 5
Kalosgourou 5
24. Καμπούρογλου 26 & Ηλία Ζερβού 1
Kamproglou 26 & Ilia Zervou 1
25. Καράβια Ευγένιου 68
Karavia Evgeniou 68

26. Κέας 7
Keas 7
27. Κέας 38 και Κιθαιρώνος
Keas 38 kai Kitheronos
28. Κορθίου 20
Korθiou 20
29. Λεωφ. Γαλατσίου 55 & Πολυδούρη 1
Leof. Galatsiou 55 & Polidouri 1
30. Μιστριωτού 3
Mistriotou 3
31. Μιστριωτού 8 & Ι. Δροσοπούλου 215
Mistriotou 8 & I. Drosopoulou 215
32. Νάξου 91 & Μιστριωτού 19
Naxou 91 & Mistriotou 19
33. Νικοπόλεως 3
Nikopoleos 3
34. Νικοπόλεως 22 & Κορβίου 2
Nikopoleos 22 & Korvii 2
35. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 223
Patision/28is Oktovriou 223
36. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 225
Patision/28is Oktovriou 225
37. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 229 & Βλαβιανού
Patision/28is Oktovriou 229 & Vlavianou
38. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 252
Patision/28is Oktovriou 252
39. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 255
Patision/28is Oktovriou 255
40. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 294
Patision/28is Oktovriou 294
41. Πάτμου 54 & Καλλίνικου 12
Patmu 54 & Kallinikou 12
42. Πάτμου 61
Patmu 61
43. Πολυλά 26 & Λασκαράτου 21
Polila 26 & Laskaratou 21
44. Προμηθέως 40
Promitheos 40
45. Ροσάν 26
Rostan 26
46. Σαρανταπόρου 9
Sarantaporou 9
47. Σεβρών 5
Sevron 5
48. Σπ. Βασιλειάδου 31
Sp. Vasiliadou 31
49. Στ. Βυζαντίου 20
St. Vizantiou 20
50. Χρυσοστόμου Σμύρνης 32 & Βυζαντίου
Chrisostomou Smirnis 32 & Vizantiou

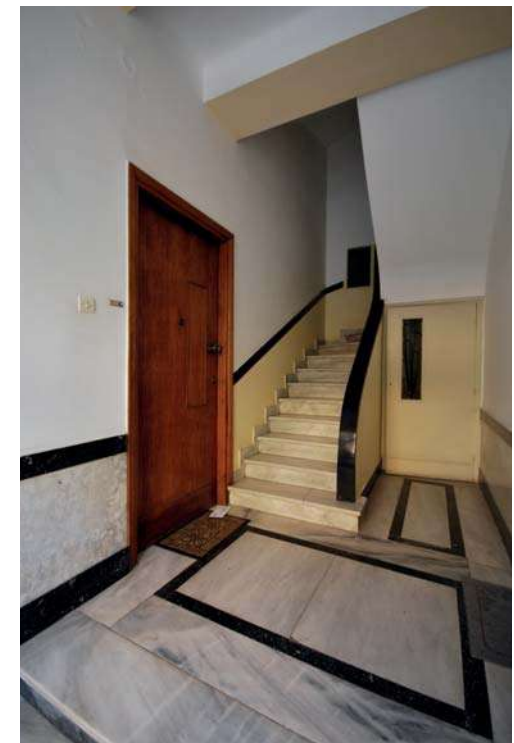
Αιλιανού 27 & Προμηθέως 35 |
27, Elianou str. & 35, Promitheos str. © KC

Αχαρνών 378 |
378, Aharnon str. © KC

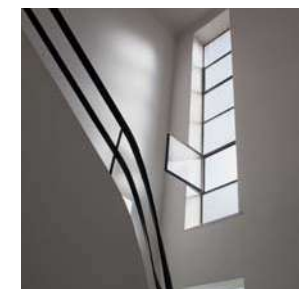
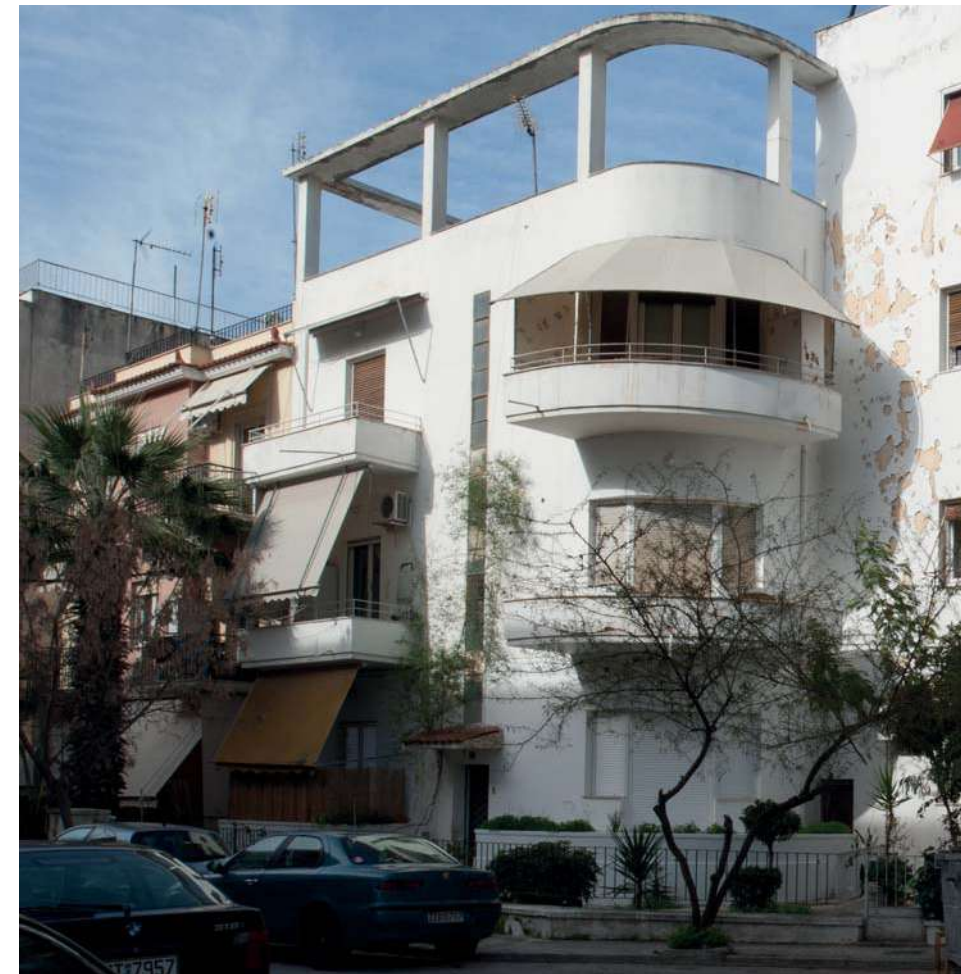
Γαλασιού 55 |
55, Galatsiou str. © KC

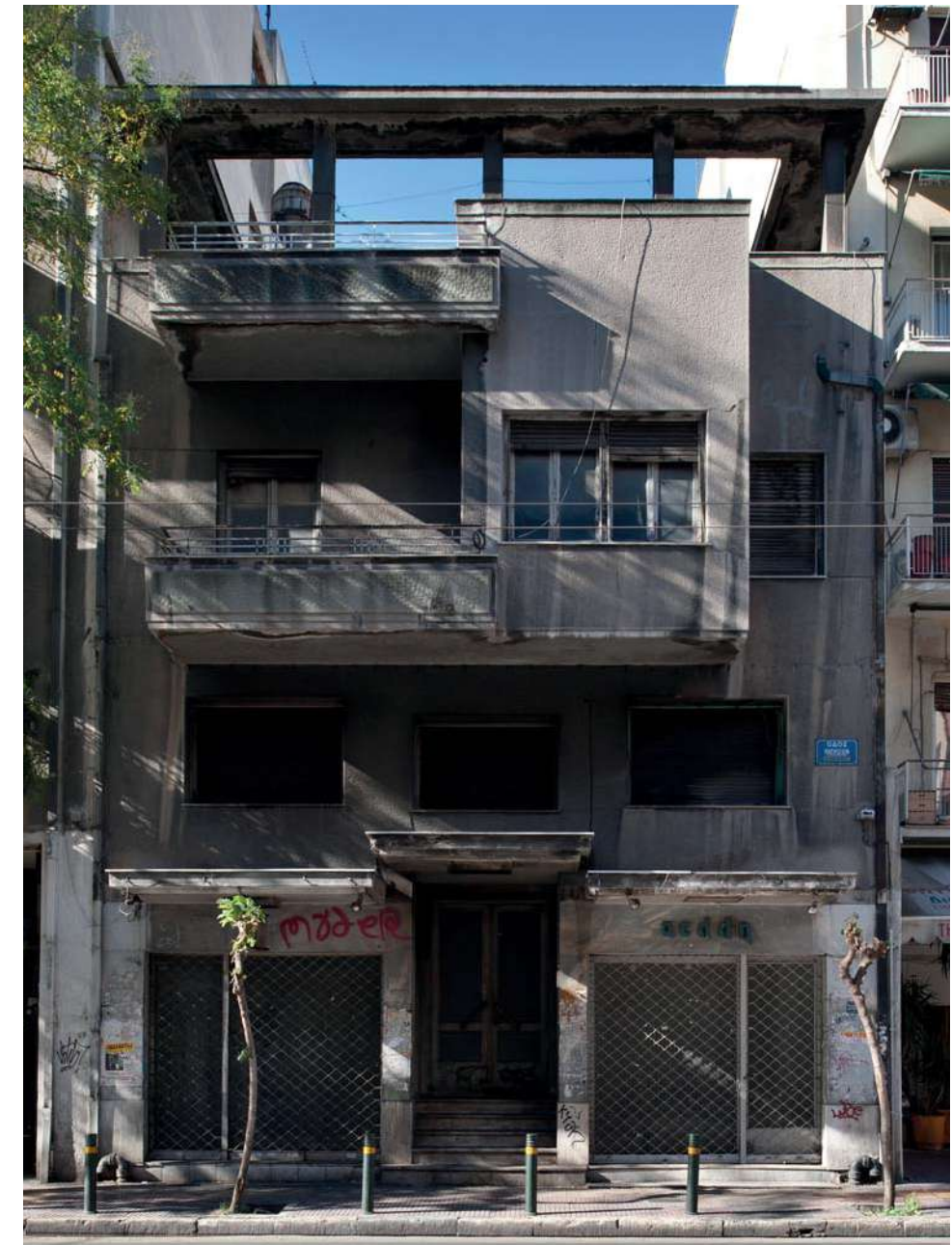
Ηλία Ζερβού 64 |
64, Iliia Zervou str. © KC

Ηλία Ζερβού 79 |
79, Ilia Zervou str. © KC

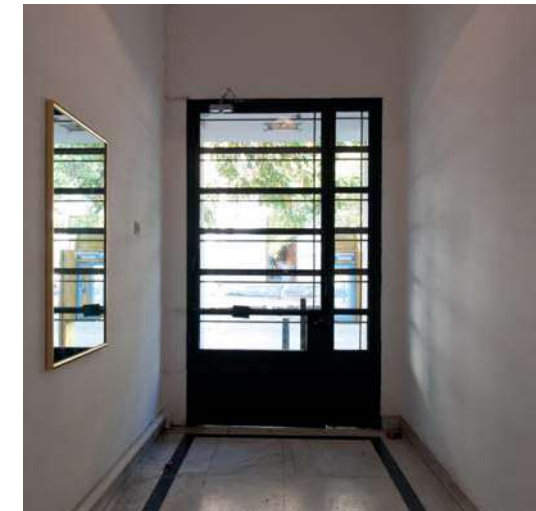
Καλοσγούρου 5 |
5, Kalosgourou str. © ED

Πατισίων 255 |
255, Patision str. © ED

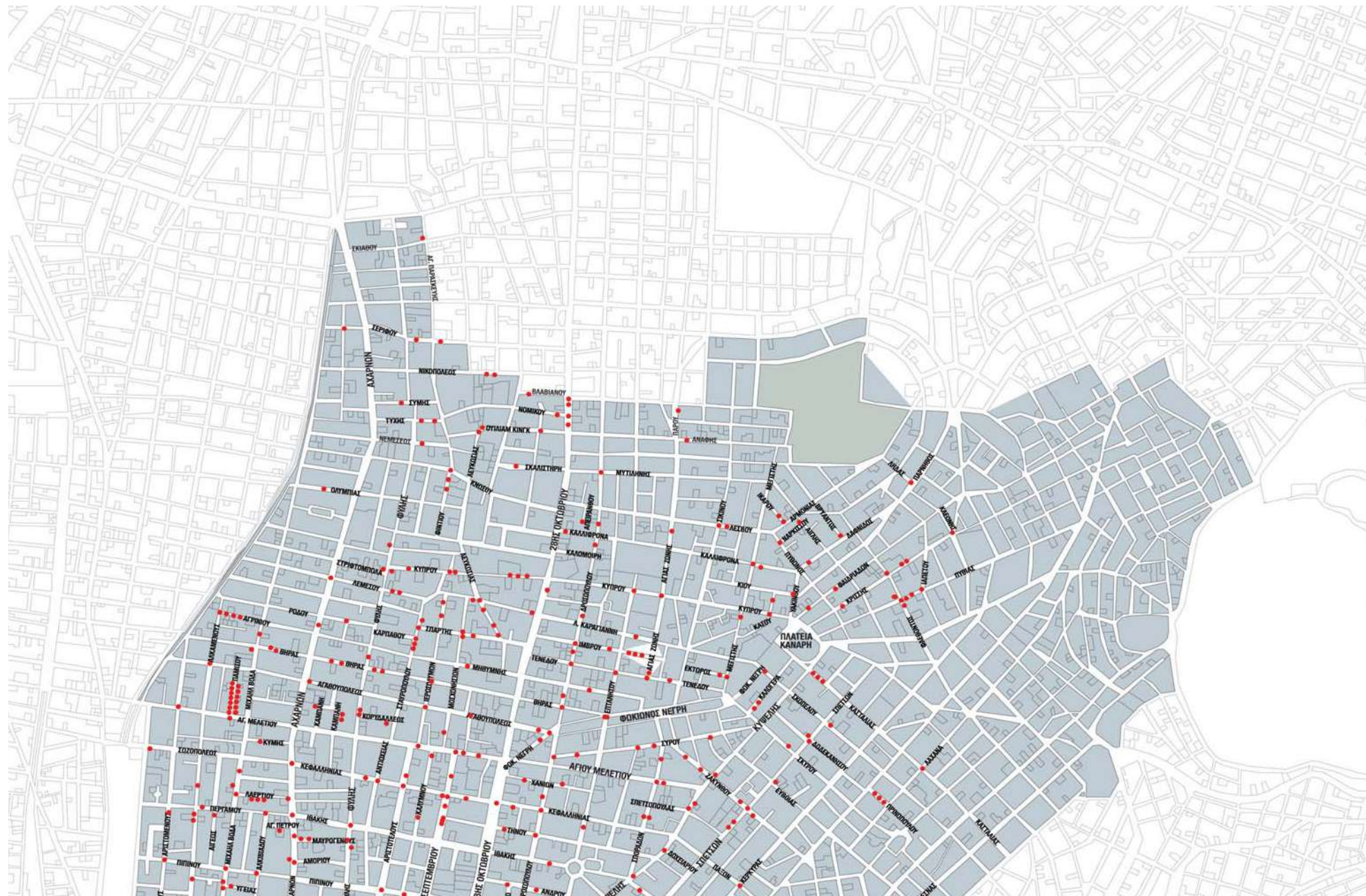
Ροστών 26 |
26, Rostan str. © KC

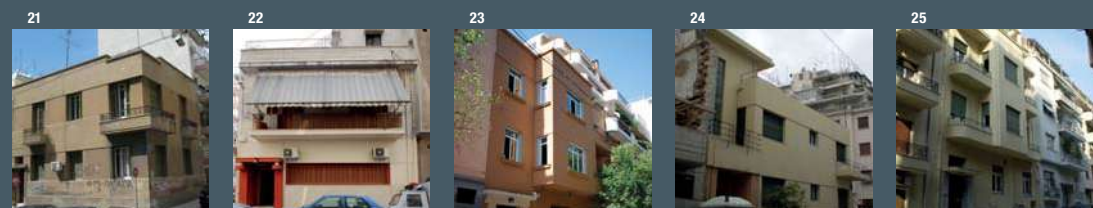
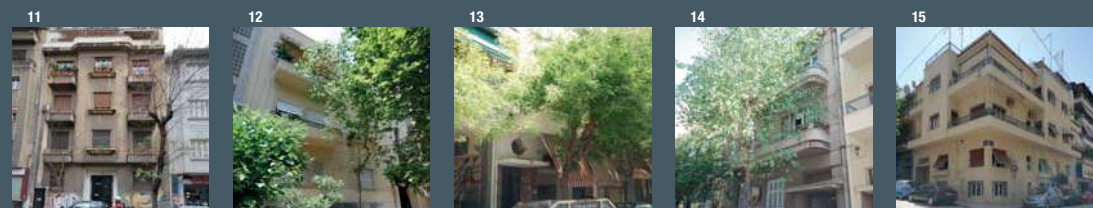

28ης Οκτωβρίου 225 |
225, 28is Oktovriou str. © ED

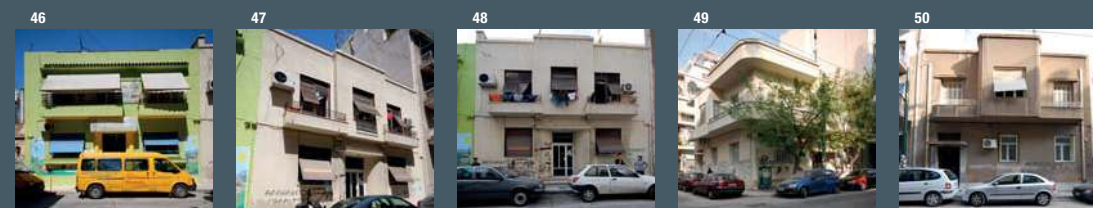
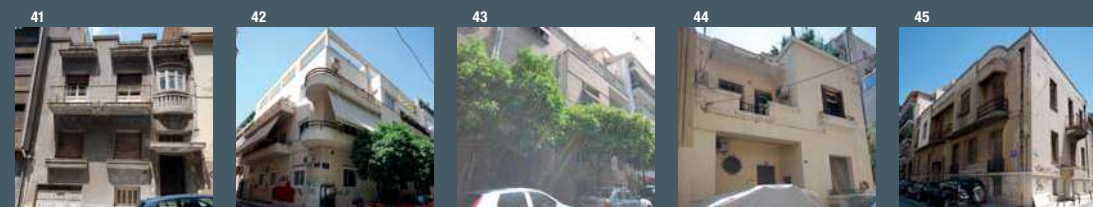
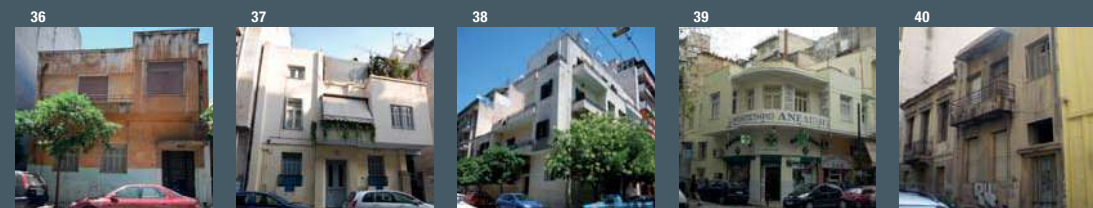
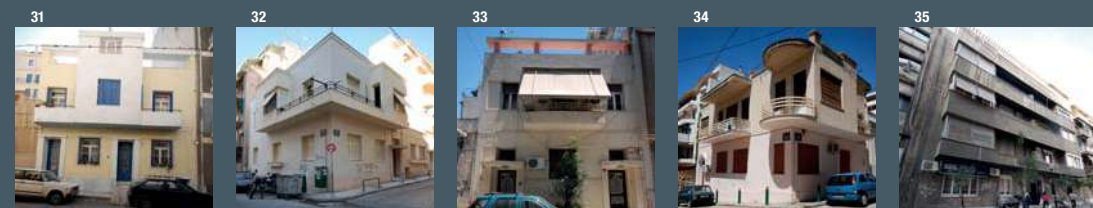

28ης Οκτωβρίου 223-225 |
223, 28is Oktovriou str. © ED

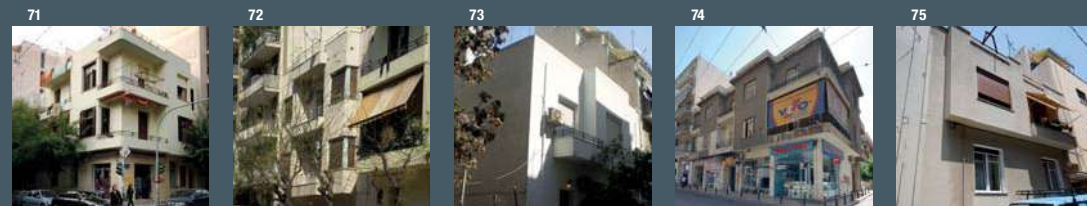
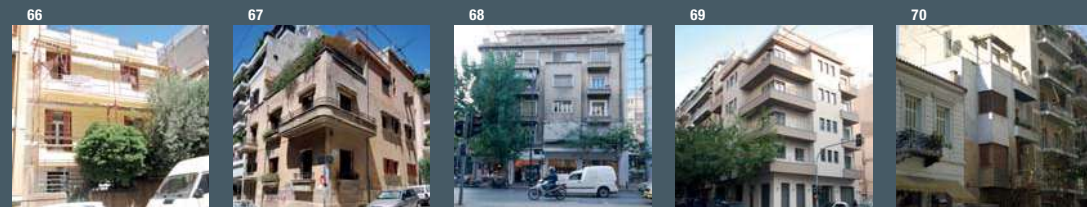
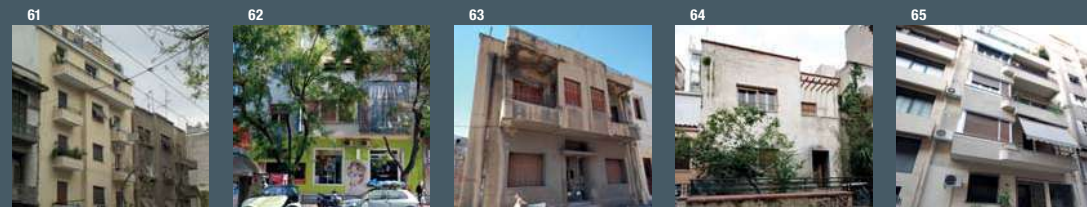
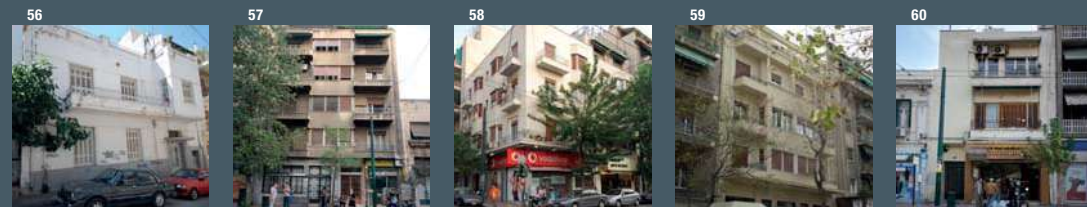
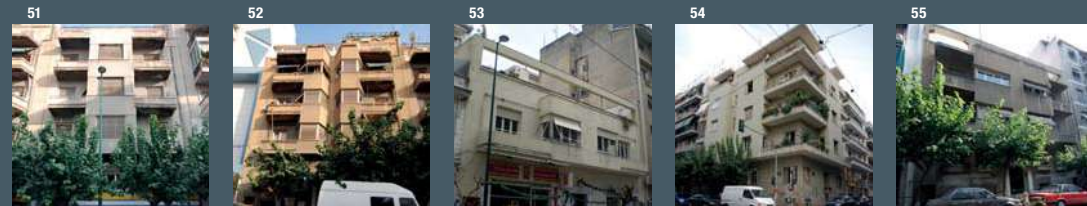

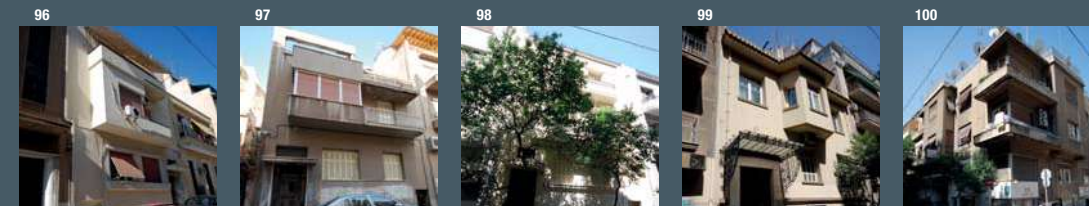
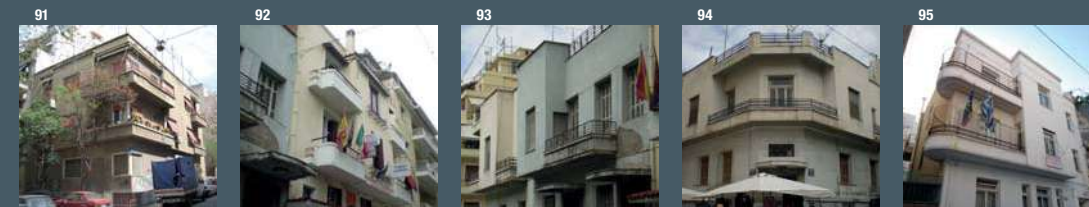
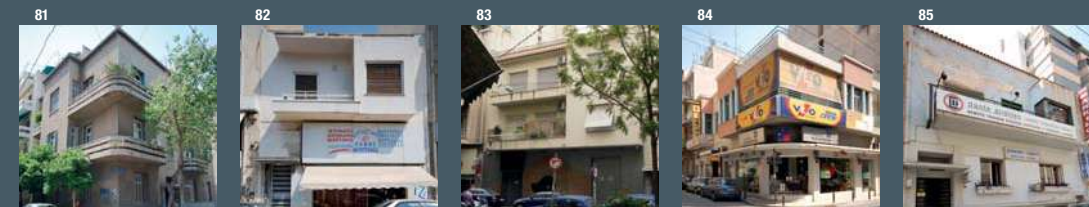
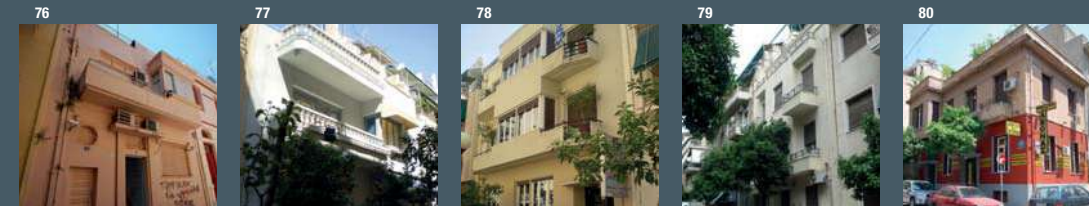
1. 3ης Σεπτεμβρίου 74
3is Septemvriou 74
2. 3ης Σεπτεμβρίου 95
3is Septemvriou 95
3. 3ης Σεπτεμβρίου 97
3is Septemvriou 97
4. 3ης Σεπτεμβρίου 117
3is Septemvriou 117
5. 3ης Σεπτεμβρίου 134 & Πελλίνης
3is Septemvriou 134 & Pellinis
6. 3ης Σεπτεμβρίου 149
3is Septemvriou 149
7. 3ης Σεπτεμβρίου 151
3is Septemvriou 151
8. 3ης Σεπτεμβρίου 157
3is Septemvriou 157
9. 3ης Σεπτεμβρίου 170 & Κεφαλληνίας
3is Septemvriou 170 & Kefallinias
10. 3ης Σεπτεμβρίου 172
3is Septemvriou 172
11. 3ης Σεπτεμβρίου 174
3is Septemvriou 174
12. Αγ. Ζώνης 3
Ag. Zonis 3
13. Αγ. Ζώνης 58
Ag. Zonis 58
14. Αγ. Μελετίου 13
Ag. Meletiou 13
15. Αγ. Μελετίου 15 & Σποράδων 32
Ag. Meletiou 15 & Sporadon 32
16. Αγ. Μελετίου 63
Ag. Meletiou 63
17. Αγ. Μελετίου 67 & 3ης Σεπτεμβρίου 178
Ag. Meletiou 67 & 3is Septemvriou 178
18. Αγ. Μελετίου 69 & 3ης Σεπτεμβρίου 173
Ag. Meletiou 69 & 3is Septemvriou 173
19. Αγ. Μελετίου 80 & Ιεροσολύμων 1
Ag. Meletiou 80 & Ierosolimon 1
20. Αγ. Μελετίου 149 & Αριστομένους
Ag. Meletiou 149 & Aristomenous
21. Αγ. Παρασκευής 57 & Σκιάθου
Ag. Paraskevis 57 & Skiathou
22. Αγ. Πέτρου 7
Ag. Petrou 7
23. Αγαθουπόλεως 3
Agathoupoleos 3
24. Αγαθουπόλεως 33A & Ιεροσολύμων 10
Agathoupoleos 33A & Ierosolimon 10
25. Αγαθουπόλεως 64
Agathoupoleos 64

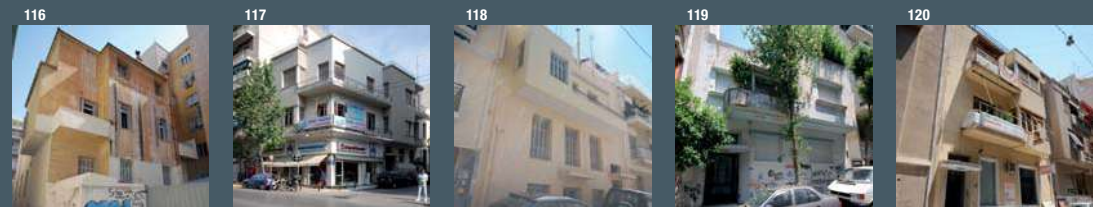
26. Αγαθουπόλεως 100 & Αλκαμένους
Agathoupoleos 100 & Alkamenous
27. Άγκυρας 12
Agkiras 12
28. Αγορακρίτου 16 & Αλκαμένους
Agorakritou 16 & Alkamenous
29. Αγρινίου 29
Agriniou 29
30. Αγρινίου 31
Agriniou 31
31. Αγρινίου 33
Agriniou 33
32. Αγρινίου 34 & Αλκαμένους 186
Agriniou 34 & Alkamenous 186
33. Αιγέως 22
Egeos 22
34. Αίγλης 4 & Νάρκισσου 9
Eglis 4 & Narkissou 9
35. Αινιάνος 8
Enianos 8
36. Αλκαμένους 111
Alkamenous 111
37. Αλκαμένους 132
Alkamenous 132
38. Αλκιβιάδου 96 & Πιπίνου 94
Alkiviadou 96 & Pipinou 94
39. Αμορίου 1 & Αχαρνών 140
Amoriou 1 & Acharnon 140
40. Αμφιλοχίας 11
Amfilochias 11
41. Ανάφης 29
Anafis 19
42. Άνδρου 4A & Κω
Androu 4A & Ko
43. Άνδρου 11
Androu 11
44. Απειράνθου 3
Apeiranthou 3
45. Αριστομένους 2 & Εξηκίου 12
Aristomenous 2 & Exikiou 12
46. Αριστομένους 49
Aristomenous 49
47. Αριστομένους 49A
Aristomenous 49A
48. Αριστομένους 51
Aristomenous 51
49. Αριστομένους 72 & Πιπίνου 118 & Ρόδου
Aristomenous 72 & Pipinou 118 & Rodou
50. Αριστομένους 86
Aristomenous 86

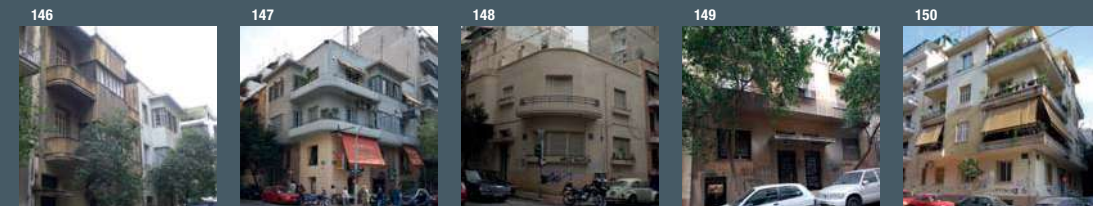
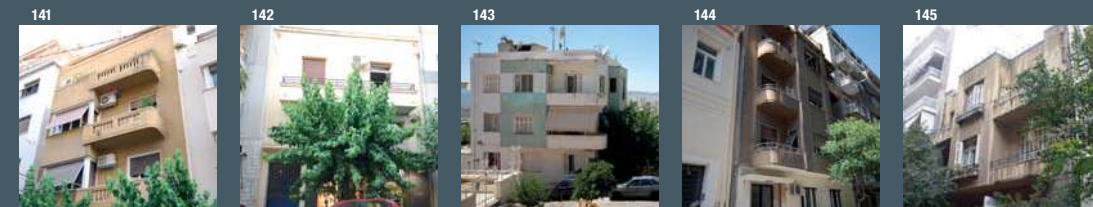
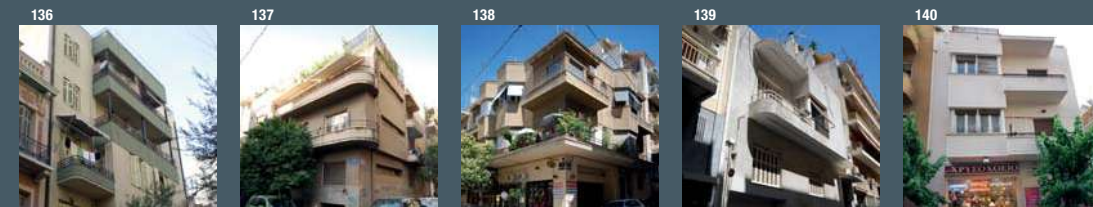
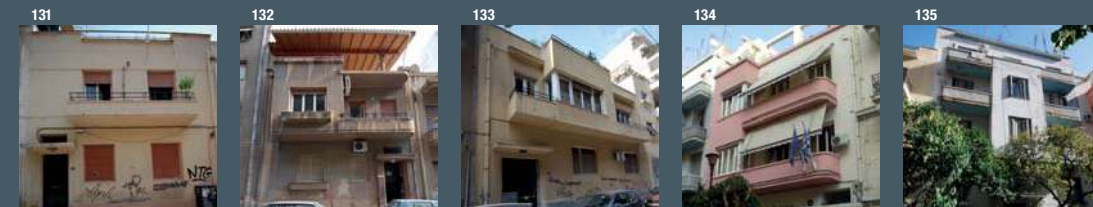
- 51. Αριστοτέλους 62
Aristotelous 62
- 52. Αριστοτέλους 64
Aristotelous 64
- 53. Αριστοτέλους 136
Aristotelous 136
- 54. Αριστοτέλους 142 & Πιπίνου 54
Aristotelous 142 & Pipinou 54
- 55. Αριστοτέλους 176
Aristotelous 176
- 56. Αρμονίας 6
Armonias 6
- 57. Αχαρνών 90
Acharnon 90
- 58. Αχαρνών 120 & Κοδριγκτώνος 69
Acharnon 120 & Kodrigktonos 69
- 59. Αχαρνών 123
Acharnon 123
- 60. Αχαρνών 124
Acharnon 124
- 61. Αχαρνών 150
Acharnon 150
- 62. Αχαρνών 214
Acharnon 214
- 63. Βέργας 3
Vergas 3
- 64. Βλαβιανού 14
Vlavianou 14
- 65. Γκυλφόρδου 6
Gkillfordou 6
- 66. Δάφνιδος 5
Dafnidos 5
- 67. Δάφνιδος 19 & Βριάντος 1
Dafnidos 19 & Vriantos 1
- 68. Δερισγύ 14 & Πατισίων / 28ης Οκτωβρίου
Derigyi 14 & Patision / 28is Oktovriou
- 69. Δερισγύ 25 & 3ης Σεπτεμβρίου 116
Derigyi 25 & 3is Septemvriou 116
- 70. Δερισγύ 37
Derigyi 37
- 71. Δερισγύ 42 & Αριστοτέλους 107
Derigyi 42 & Aristotelous 107
- 72. Δερισγύ 44
Derigyi 44
- 73. Διδύμου 8
Didimou 8
- 74. Δοχειαρίου 10 & Κυψέλης 40
Dochiarion 10 & Kipselis 40
- 75. Έκτωρος 15
Ektoros 15

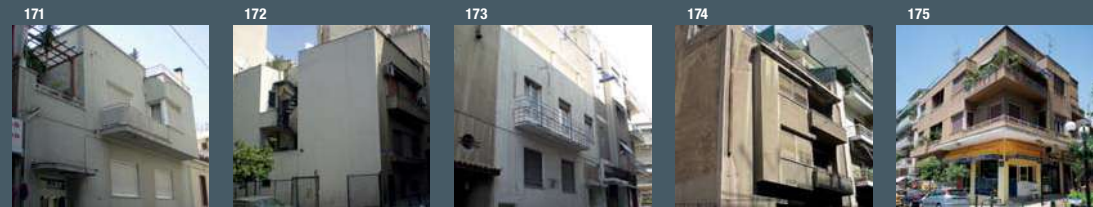
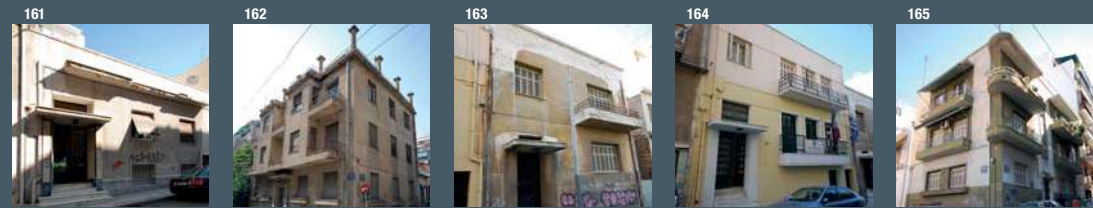
- 76. Έλλης 3
Ellis 3
- 77. Ελπίδος 3
Elpidos 3
- 78. Ελπίδος 6
Elpidos 6
- 79. Επτανήσου 26
Ertanissou 26
- 80. Επτανήσου 60 & Τενέδου
Ertanissou 60 & Tenedou
- 81. Επτανήσου 83 & Κύπρου 78
Ertanissou 83 & Kyprou 78
- 82. Ζακύνθου 5
Zakinthou 5
- 83. Ζακύνθου 14
Zakinthou 14
- 84. Ζακύνθου 20 & Κυψέλης
Zakinthou 20 & Kipselis
- 85. Ζακύνθου 30
Zakinthou 30
- 86. Ζακύνθου 32 & Σπετσών
Zakinthou 32 & Spetson
- 87. Ζακύνθου 36
Zakinthou 36
- 88. Θάσου 3
Thasou 3
- 89. Θάσου 8 & Ι. Δροσοπούλου
Thasou 8 & I. Drosorouliou
- 90. Θήρας 1 & Φωκ. Νέγη 21
Thiras 1 & Fok. Negri 21
- 91. Θήρας 56 & Σταυροπούλου
Thiras 56 & Stavropoulou
- 92. Θήρας 64
Thiras 64
- 93. Θήρας 66
Thiras 66
- 94. Θήρας 68 & Φιλής
Thiras 68 & Filis
- 95. Θήρας 77
Thiras 77
- 96. Θήρας 96
Thiras 96
- 97. Θήρας 100
Thiras 100
- 98. Ι. Δροσοπούλου 7
I. Drosorouliou 7
- 99. Ι. Δροσοπούλου 29
I. Drosorouliou 29
- 100. Ι. Δροσοπούλου 39 & Τίνου 20
I. Drosorouliou 39 & Tinou 20

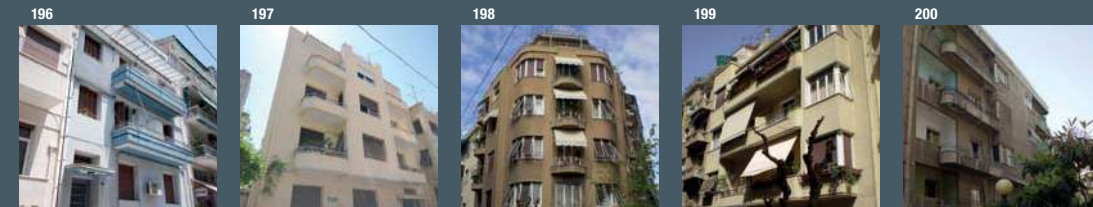
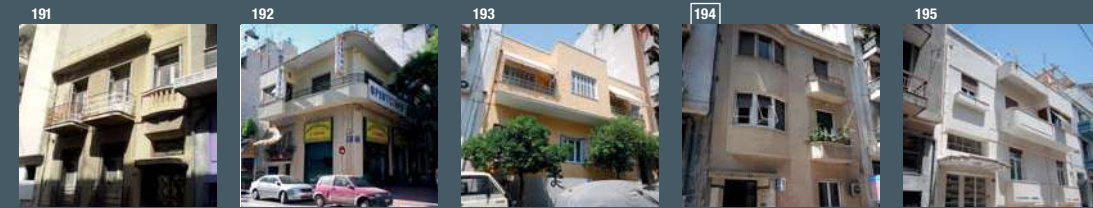
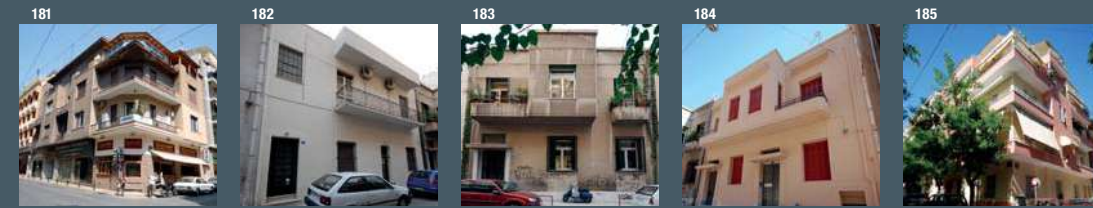
- 101. Ι. Δρασοπούλου 50 & Κεφαλληνίας
Ι. Δρασοπουλου 50 & Kefallinias
- 102. Ι. Δρασοπούλου 53
Ι. Δρασοπουλου 53
- 103. Ι. Δρασοπούλου 72
Ι. Δρασοπουλου 72
- 104. Ι. Δρασοπούλου 77 & Θήρας 11
Ι. Δρασοπουλου 77 & Thiras 11
- 105. Ι. Δρασοπούλου 81
Ι. Δρασοπουλου 81
- 106. Ι. Δρασοπούλου 89 & Τενέδου 12
Ι. Δρασοπουλου 89 & Tenedou 12
- 107. Ι. Δρασοπούλου 95
Ι. Δρασοπουλου 95
- 108. Ι. Δρασοπούλου 96
Ι. Δρασοπουλου 96
- 109. Ι. Δρασοπούλου 97 & Ίμβρου 12
Ι. Δρασοπουλου 97 & Imvrou 12
- 110. Ι. Δρασοπούλου 98 & Θάσου 13
Ι. Δρασοπουλου 98 & Thasou 13
- 111. Ι. Δρασοπούλου 121
Ι. Δρασοπουλου 121
- 112. Ι. Δρασοπούλου 173 & Πάρου
Ι. Δρασοπουλου 173 & Parou
- 113. Ιεροσολύμων 12 & Αγαθουπόλεως 53
Ierosolimon 12 & Agathoupoleos 53
- 114. Ιεροσολύμων 29
Ierosolimon 29
- 115. Ιεροσολύμων 33
Ierosolimon 33
- 116. Ιθάκης 17
Ithakis 17
- 117. Ιθάκης 92 & Αχαρνών 156
Ithakis 92 & Acharnon 156
- 118. Ικάρου 3
Ikarou 3
- 119. Ίμβρου 23
Imvrou 23
- 120. Ίμβρου 29
Imvrou 29
- 121. Ίμβρου 31
Imvrou 31
- 122. Ίμβρου 33
Imvrou 33
- 123. Ιουλιανού 32
Ioulianou 32
- 124. Ιουλιανού 47 & Αλιτσίς
Ioulianou 47 & Alitsis
- 125. Ιουλιανού 48 & Φιλής 40
Ioulianou 48 & Filis 40

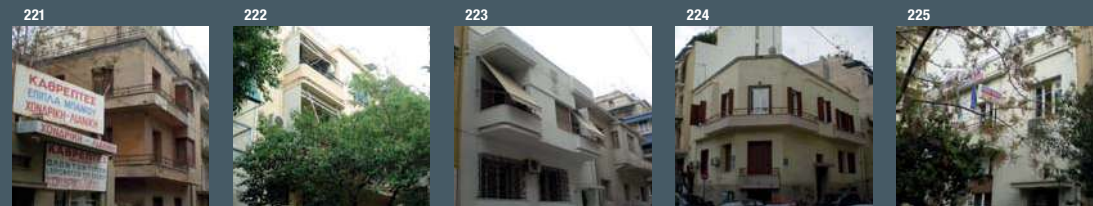
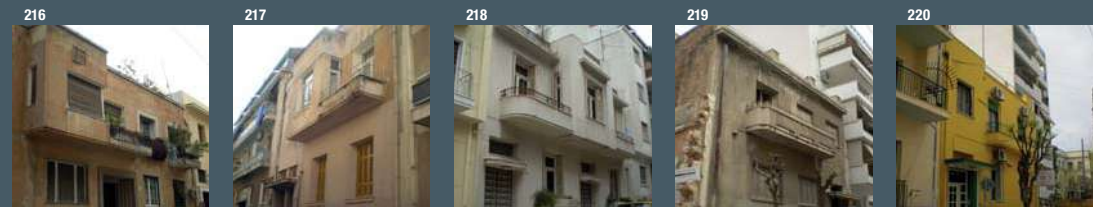
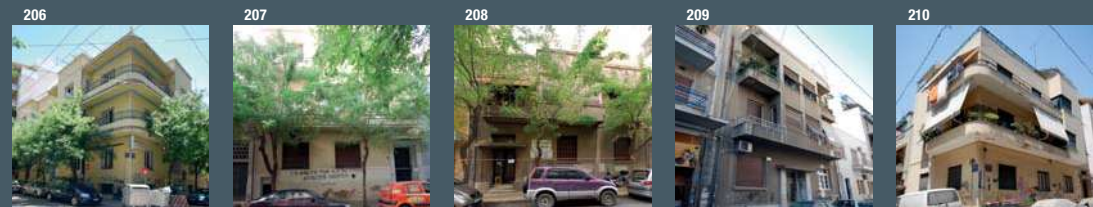
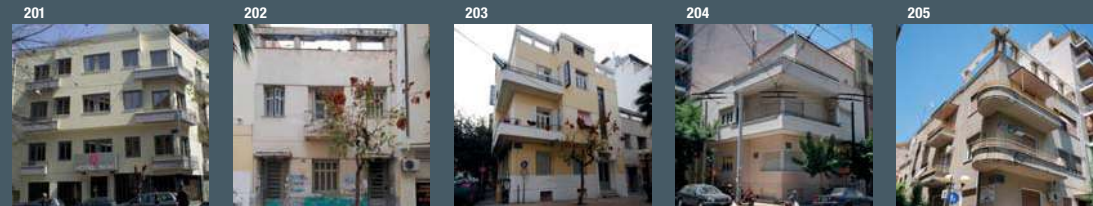
- 126. Καλλιφρονά 3
Kallifrona 3
- 127. Καλλιφρονά 56
Kallifrona 56
- 128. Καλλιφρονά 56 & Μεγίστης 36
Kallifrona 56 & Megistis 36
- 129. Καλλιφρονά 69 & Πύθωνος 18 & Υακίνθου
Kallifrona 69 & Pithonos 18 & Iakinthou
- 130. Κολογερά 4
Kalogera 4
- 131. Κολογερά 6
Kalogera 6
- 132. Κολύμνου 3
Kalimnou 3
- 133. Κολύμνου 22
Kalimnou 22
- 134. Κομπόνη 4
Kompani 4
- 135. Κομπόνη 6
Kompani 6
- 136. Κομπόνη 7
Kompani 7
- 137. Καρπάθου 11 & Σταυροπούλου 31
Karpathou 11 & Stavropoulou 31
- 138. Κάσου 1 & Κύπρου 119
Kasou 1 & Kiprou 119
- 139. Κάσου 5
Kasou 5
- 140. Κασταλίας 4
Kastalias 4
- 141. Κασταλίας 6
Kastalias 6
- 142. Κασταλίας 9
Kastalias 9
- 143. Κασταλίας 44 & Λαχανά 39
Kastalias 44 & Lachana 39
- 144. Κεφαλληνίας 47
Kefallinias 47
- 145. Κεφαλληνίας 55
Kefallinias 55
- 146. Κεφαλληνίας 61
Kefallinias 61
- 147. Κεφαλληνίας 63 & 3ης Σεπτεμβρίου
Kefallinias 63 & 3is Septemvriou
- 148. Κεφαλληνίας 75 & Αριστοτέλους
Kefallinias 75 & Aristotelous
- 149. Κεφαλληνίας 78
Kefallinias 78
- 150. Κεφαλληνίας 80 & Αχαρνών
Kefallinias 80 & Acharnon

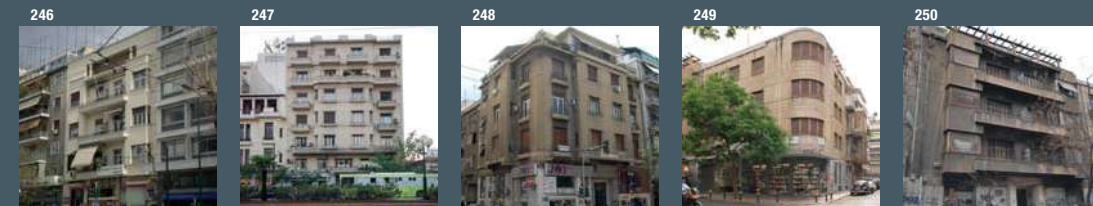
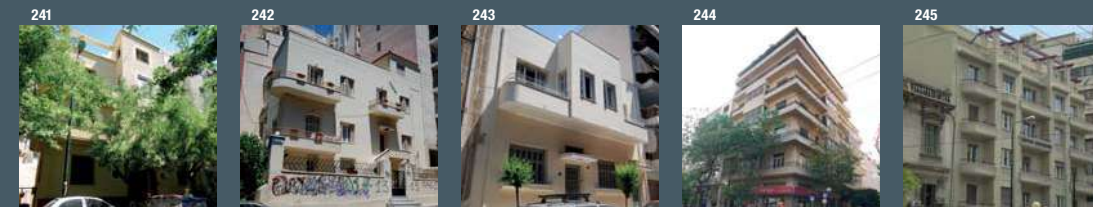
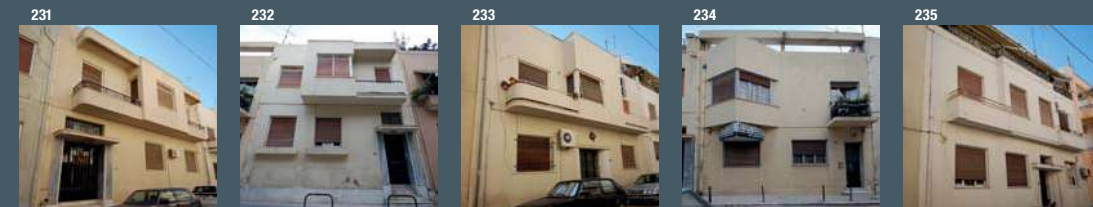
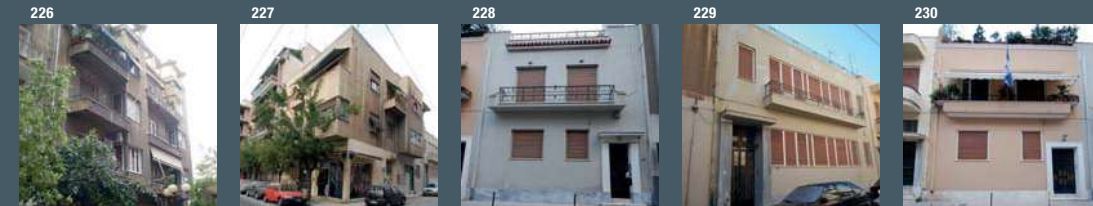
- 151. Κεφαλληνίας 85 & Αντιοχείας
Kefallinias 85 & Antiocheias
- 152. Κιμώλου 1 & Κυψέλης
Kimoslou 1 & Kipselis
- 153. Κιμώλου 7
Kimoslou 7
- 154. Κιμώλου 19
Kimoslou 19
- 155. Κοδριγκτώνος 46 & Φυλής 101
Kodrigktonos 46 & Filis 101
- 156. Κοδριγκτώνος 58
Kodrigktonos 58
- 157. Κοδριγκτώνος 60
Kodrigktonos 60
- 158. Κοδριγκτώνος 61
Kodrigktonos 61
- 159. Κορυδαλλέως 4
Koridalleos 4
- 160. Κρέσνας 14
Kresnas 14
- 161. Κρίσις 13
Krisis 13
- 162. Κρίσις 29 & Φαέθοντος
Krisis 29 & Faethontos
- 163. Κρίσις 40
Krisis 40
- 164. Κρίσις 42
Krisis 42
- 165. Κρίσις 51 & Κλεώνης 2
Krisis 51 & Kleonis 2
- 166. Κύμης 9
Kimis 9
- 167. Κύπρου 4 & Φυλής
Kiprou 4 & Filis
- 168. Κύπρου 8
Kiprou 8
- 169. Κύπρου 16
Kiprou 16
- 170. Κύπρου 19
Kiprou 19
- 171. Κύπρου 26
Kiprou 26
- 172. Κύπρου 27
Kiprou 27
- 173. Κύπρου 29
Kiprou 29
- 174. Κύπρου 45
Kiprou 45
- 175. Κύπρου 81 & Αγ. Ζώνης 29
Kiprou 81 & Ag. Zonis 29

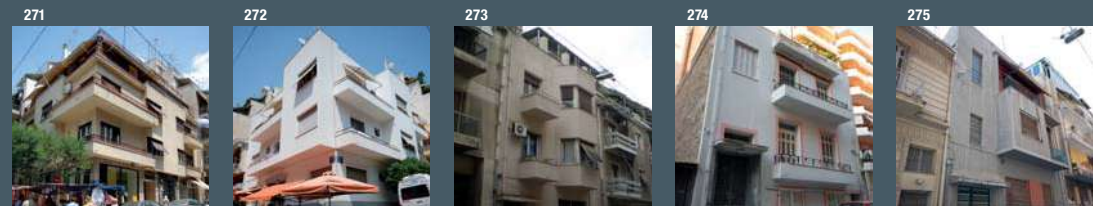
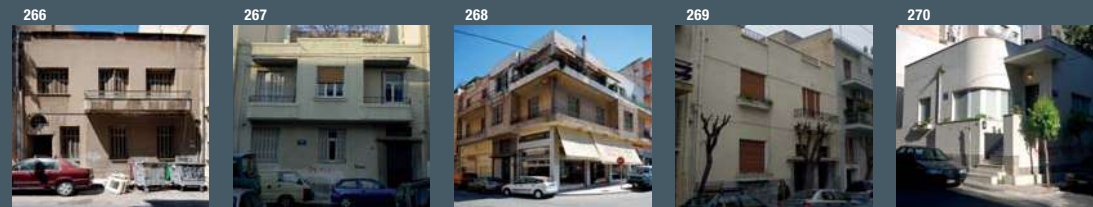
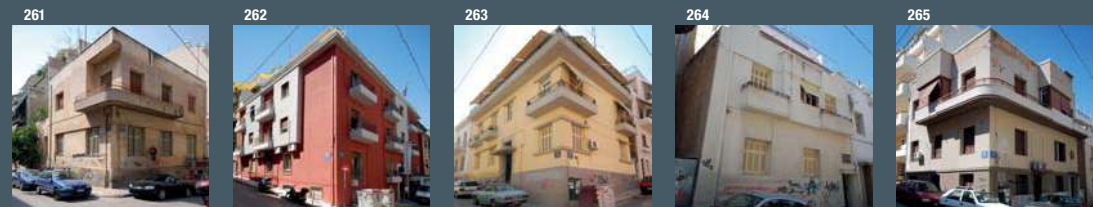
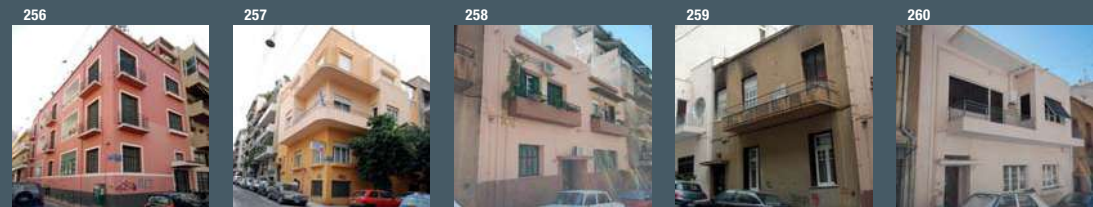
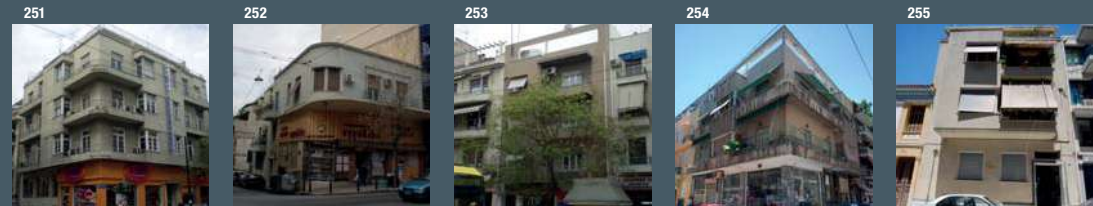
- 176. Κυψέλης 5
Kipselis 5
- 177. Κυψέλης 16
Kipselis 16
- 178. Κυψέλης 45 & Κεφαλληνίας
Kipselis 45 & Kefallinias
- 179. Κυψέλης 49 & Σπειτσπούλας 12
Kipselis 49 & Spetsopoulos 12
- 180. Κυψέλης 52
Kipselis 52
- 181. Κυψέλης 60 & Ζακύνθου 29
Kipselis 60 & Zakinthou 29
- 182. Λαερτίου Διογένη 11
Laertiou Diogenous 11
- 183. Λαερτίου Διογένη 13
Laertiou Diogenous 13
- 184. Λαερτίου Διογένη 15A
Laertiou Diogenous 15A
- 185. Λαερτίου Διογένη 18 & Μ. Βόδα 142
Laertiou Diogenous 18 & M. Voda 142
- 186. Λέλας Καραγιάννη 7
Lelas Karagianni 7
- 187. Λέλας Καραγιάννη 10 & Μοσχονισίων 48 & Λευκωσίας
Lelas Karagianni 10 & Moschonision 48 & Lefkosias
- 188. Λέλας Καραγιάννη 27
Lelas Karagianni 27
- 189. Λέλας Καραγιάννη 57
Lelas Karagianni 57
- 190. Λεμεσού 10
Lemesou 10
- 191. Λεμεσού 16
Lemesou 16
- 192. Λεμεσού 38 & Αχαρνών 211
Lemesou 38 & Acharnon 211
- 193. Λέσβου 55
Lesvou 55
- 194. Λευκάδος 8
Lefkados 8
- 195. Λευκάδος 11
Lefkados 11
- 196. Λευκάδος 13
Lefkados 13
- 197. Λευκάδος 22
Lefkados 22
- 198. Λευκωσίας 1 & Σπάρτης
Lefkosias 1 & Spartis
- 199. Λευκωσίας 6
Lefkosias 6
- 200. Λευκωσίας 9
Lefkosias 9

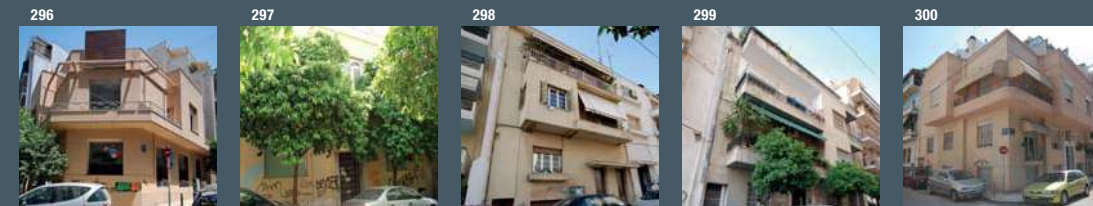
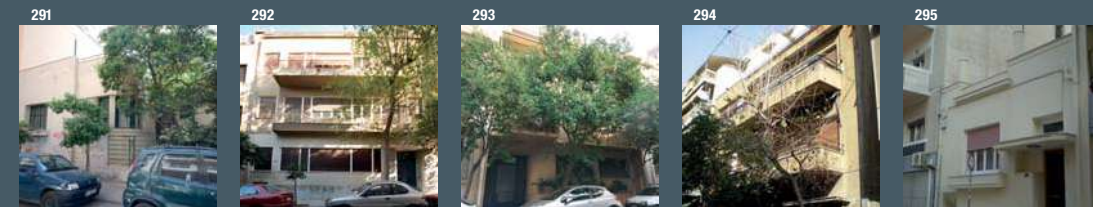
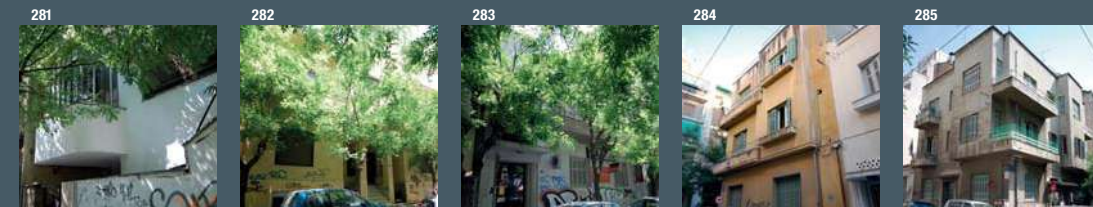
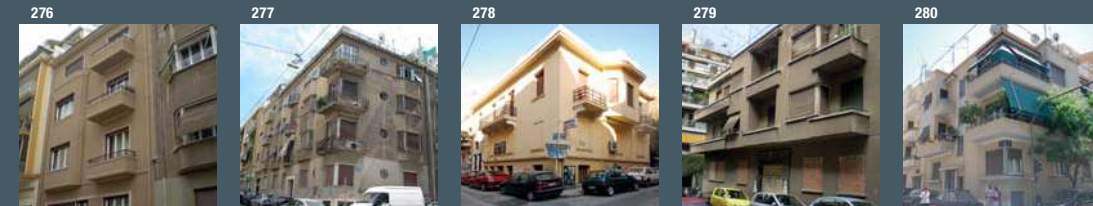
- 201. Λευκωσίας 14
Lefkosias 14
- 202. Μαντών Μαυρογένους 14
Mantos Maurogenous 14
- 203. Μαντών Μαυρογένους 16 & Φυλής 133
Mantos Maurogenous 16 & Filis 133
- 204. Μιχ. Βόδα 89 & Αγορακρίτου 19
M. Voda 89 & Agorakritou 19
- 205. Μιχ. Βόδα 103 & Υγείας
M. Voda 103 & Igias
- 206. Μιχ. Βόδα 114 & Ρεονίου 91
M. Voda 114 & Reoniu 91
- 207. Μιχ. Βόδα 137
M. Voda 137
- 208. Μιχ. Βόδα 143
M. Voda 143
- 209. Μιχ. Βόδα 189
M. Voda 189
- 210. Μεγίστης 5 & Έκτωρος 17
Megistis 5 & Ektoros 17
- 211. Μεγίστης 23
Megistis 23
- 212. Μεγίστης 36 & Καλλιφρονά
Megistis 36 & Kallifrona
- 213. Μιθύμνης 17
Mithimnis 17
- 214. Μιθύμνης 42
Mithimnis 42
- 215. Μοσχονισίων 5
Moschonision 5
- 216. Μοσχονισίων 38
Moschonision 38
- 217. Μύρων 15
Miron 15
- 218. Νεμέσεως 20
Nemeseos 20
- 219. Νικολόλεως 26
Nikropoleos 26
- 220. Νικολόλεως 29
Nikropoleos 29
- 221. Νομικού 3
Nomikou 3
- 222. Ολυμπίας 11
Olimpias 11
- 223. Ουίλιαμ Κίνγκ 10
William King 10
- 224. Ουίλιαμ Κίνγκ 25 & Λευκωσίας 61
William King 25 & Lefkosias 61
- 225. Ουίλιαμ Κίνγκ 26
William King 26

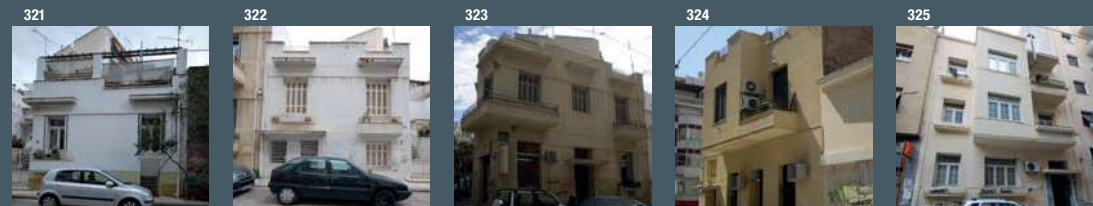
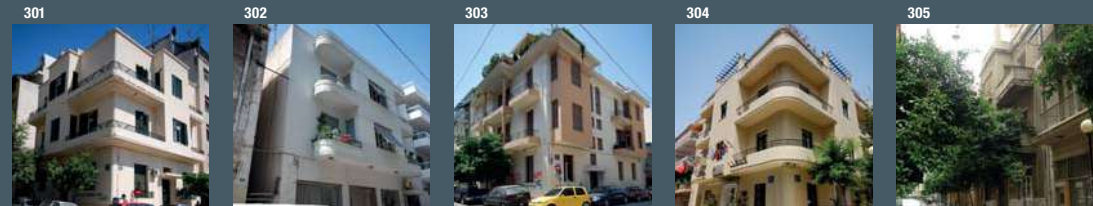
- 226. Πελλίνης 3
Pellinis 3
- 227. Παμίσου 1 & Αγ. Μελετίου 126
Pamisu 1 & Ag. Meletiu 126
- 228. Παμίσου 2
Pamisu 2
- 229. Παμίσου 3
Pamisu 3
- 230. Παμίσου 4
Pamisu 4
- 231. Παμίσου 5
Pamisu 5
- 232. Παμίσου 6
Pamisu 6
- 233. Παμίσου 7
Pamisu 7
- 234. Παμίσου 8
Pamisu 8
- 235. Παμίσου 9
Pamisu 9
- 236. Παμίσου 10
Pamisu 10
- 237. Παμίσου 11
Pamisu 11
- 238. Παμίσου 12
Pamisu 12
- 239. Παμίσου 14
Pamisu 14
- 240. Παξών 22 & Κέρκυρας 37
Paxon 22 & Kerkiras 37
- 241. Παρασίου 36
Parasiou 36
- 242. Πάρνηθος 19 & Λήδας 8
Parnithos 19 & Lidas 8
- 243. Πάρου 7
Parou 7
- 244. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 59 & Σκαραμαγκά 1
Patision/28is Oktovriu 59 & Skaramagka 1
- 245. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 70
Patision/28is Oktovriu 70
- 246. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 86
Patision/28is Oktovriu 86
- 247. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 89
Patision/28is Oktovriu 89
- 248. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 162 & Θήρας
Patision/28is Oktovriu 162 & Thiras
- 249. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 186 & Θάσου
Patision/28is Oktovriu 186 & Thasou
- 250. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 188
Patision/28is Oktovriu 188

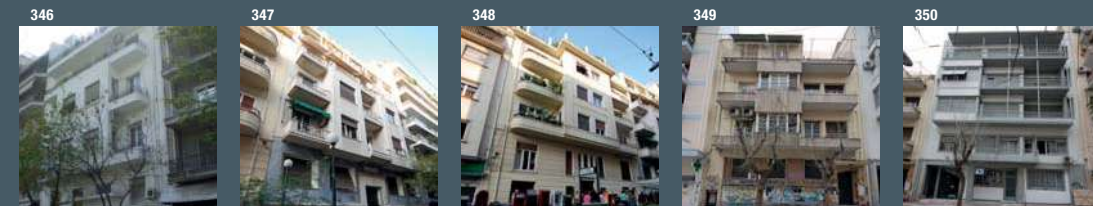
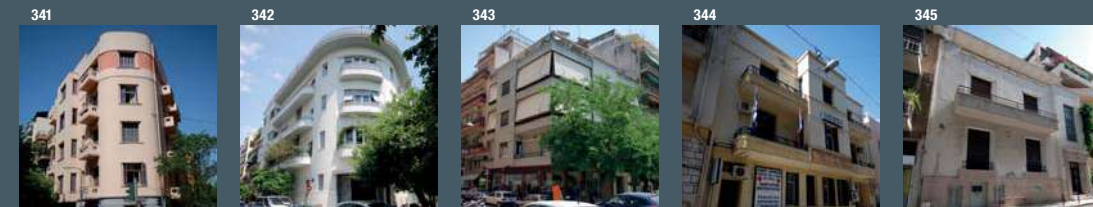
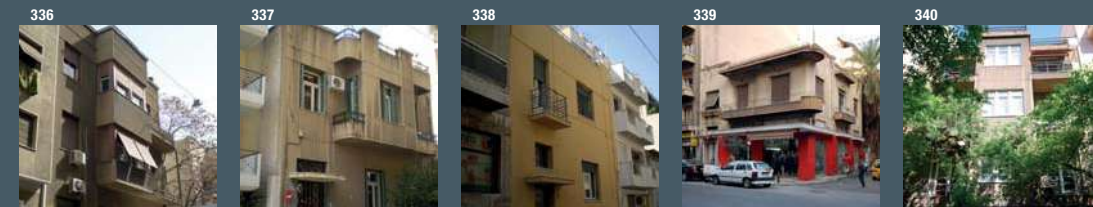
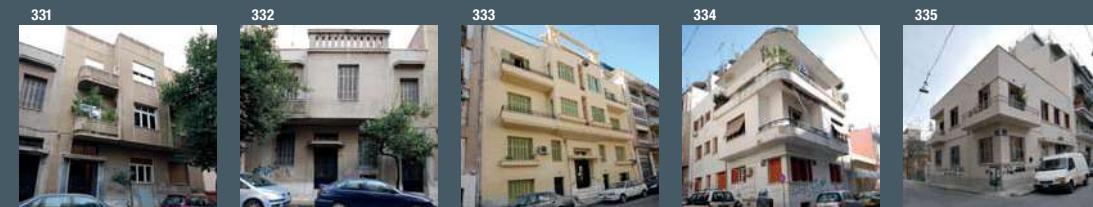
- 251. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 215 & Ουίλιαμ Κίνγκ
Patission/ 28is Oktovriou 215 & William King
- 252. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 221 & Νομικού
Patission/ 28is Oktovriou 221 & Nomikou
- 253. Πατισίων/28ης Οκτωβρίου 225
Patission/ 28is Oktovriou 225
- 254. Περγάμου 7 & Αλκιβιάδου 119
Pergamou 7 & Alkiviadou 119
- 255. Περγάμου 32
Pergamou 32
- 256. Πιρίνου 19 & Κω
Pirinou 19 & Ko
- 257. Πιρίνου 47 & Καλύμνου 49Α
Pirinou 47 & Kalimnou
- 258. Πρινοπούλου 4
Prinopoulou 4
- 259. Πρινοπούλου 6
Prinopoulou 6
- 260. Πρινοπούλου 8
Prinopoulou 8
- 261. Πυθίας 23 & Φασέθοντος 31
Pithias 23 & Faethontos 31
- 262. Πυθίας 24 & Φασέθοντος 29
Pithias 24 & Faethontos 29
- 263. Πυθίας 26 & Φασέθοντος 32
Pithias 26 & Faethontos 32
- 264. Πυθίας 30
Pithias 30
- 265. Πυθίας 32 & Ιαπετού 15
Pithias 32 & Iapetu 15
- 266. Πύθωνος 4
Pithonos 4
- 267. Ρόδου 12
Rodou 12
- 268. Σεπολίων 14 & Πεισιστράτου 2
Serolion 14 & Pistratou 2
- 269. Σερίφου 39
Serifou 39
- 270. Σερίφου 57 & Μοσχοπόλεως 36
Serifou 57 & Moschoroleos 36
- 271. Σίκινου 8 & Τενέδου 49
Sikinou 8 & Tenedu 49
- 272. Σίκινου 64 & Λέσβου 53
Sikinou 64 & Lesvou 53
- 273. Σκαλιστήρη 6
Skalistir 6
- 274. Σκοπέλου 29
Skopelou 29
- 275. Σκύρου 18
Skirou 18

- 276. Σπάρτης 11
Spartis 11
- 277. Σπάρτης 13 & Μοσχονοσίων
Spartis 13 & Moschonision
- 278. Σπάρτης 14 & Μοσχονοσίων 36
Spartis 14 & Moschonision 36
- 279. Σπάρτης 24 & Σταυροπούλου 36
Spartis 24 & Stavropoulou 36
- 280. Σπεσιών 34 & Λευκάδος 20
Spetsion 34 & Lefkados 20
- 281. Σπεσιών 57
Spetsion 57
- 282. Σπεσιών 59
Spetsion 59
- 283. Σπεσιών 74
Spetsion 74
- 284. Σπεσιών 95 & Δωδεκανήσου 18
Spetsion 95 & Dodekanisou 18
- 285. Σπεσιών 96 & Εύβοιας 16
Spetsion 96 & Evias 16
- 286. Σπεσιών 97 & Δωδεκανήσου 21
Spetsion 97 & Dodekanisou 21
- 287. Σποράδων 2 & Κυψέλης
Sporadon 2 & Kipselis
- 288. Σποράδων 15 & Κεφαλληνίας
Sporadon 15 & Kefallinias
- 289. Σποράδων 18
Sporadon 18
- 290. Σποράδων 20
Sporadon 20
- 291. Σποράδων 39
Sporadon 39
- 292. Σταυροπούλου 28
Stavropoulou 28
- 293. Σταυροπούλου 30
Stavropoulou 30
- 294. Σταυροπούλου 38
Stavropoulou 38
- 295. Σύμης 11
Simis 11
- 296. Σύρου 1 & Ι. Δροσοπούλου
Sirou 1 & I. Drosopoulou
- 297. Σύρου 6
Sirou 6
- 298. Σύρου 23
Sirou 23
- 299. Σύρου 27
Sirou 27
- 300. Σύρου 44 & Καστελόριζου 11
Sirou 44 & KastelORIZOU 11

- 301. Σωζοπόλεως 47 & Αδμπτου 70
Sozopolis 47 & Admitou 70
- 302. Τενέδου 10
Tenedou 10
- 303. Τενέδου 26 & Ερτανήσου
Tenedou 26 & Ertanissou
- 304. Τενέδου 35 & Αγ. Ζώνης 7
Tenedou 35 & Ag. Zonis 7
- 305. Τίνου 2
Tinou 2
- 306. Τίνου 11
Tinou 11
- 307. Τροίας 27 & Ι. Δροσοπούλου 9
Trias 27 & I. Drosoroulou 9
- 308. Τροίας 29
Trias 29
- 309. Τροίας 30
Trias 30
- 310. Τύχης 3
Tichis 3
- 311. Τύχης 7
Tichis 7
- 312. Υγείας 12
Igiias 12
- 313. Υγείας 16 & Αλκαμένους 98
Igiias 16 & Alkamenous 98
- 314. Ύδρας 14
Idras 14
- 315. Φαέθοντος 30
Faethontos 30
- 316. Φαιδριάδων 3
Fedriadon 3
- 317. Φαιδριάδων 19
Fedriadon 19
- 318. Φερών 12 & 3ης Σεπτεμβρίου 90
Feron 12 & 3is Septemvriou 90
- 319. Φερών 36 & Κατριβάνου
Feron 36 & Katrivanou
- 320. Φιλippiδου 14
Filippidou 14
- 321. Φιντίου 20
Fintiou 20
- 322. Φιντίου 24
Fintiou 24
- 323. Φιντίου 28 & Κνωσσού 2
Fintiou 28 & Knossou 2
- 324. Φυλής 65 & Φιλippiδου
Filis 65 & Filippidou
- 325. Φυλής 68
Filis 68

- 326. Φυλής 81
Filis 81
- 327. Φυλής 84
Filis 84
- 328. Φυλής 86
Filis 86
- 329. Φυλής 111A
Filis 111A
- 330. Φυλής 144
Filis 144
- 331. Φυλής 152
Filis 152
- 332. Φυλής 154
Filis 154
- 333. Φυλής 173
Filis 173
- 334. Φυλής 202 & Κορυδαλλέως 11
Filis 202 & Koridalleos 11
- 335. Φυλής 217 & Στριφτόμπολα
Filis 217 & Striftompoli
- 336. Φυλής 220
Filis 220
- 337. Φυλής 225
Filis 225
- 338. Φώκαιας 15
Fokaiias 15
- 339. Φώκαιας 24 & Αχαρνών 68
Fokaiias 24 & Acharnon 68
- 340. Φωκίωνος Νέγρη 7
Fokionos Negri 7
- 341. Φωκ. Νέγρη 9 & Αγαθουπόλεως 1
Fok. Negri 9 & Agathoupolis 1
- 342. Φωκ. Νέγρη 23 & Ερτανήσου 46
Ertanissou 46 & Fok. Negri 23
- 343. Φωκ. Νέγρη 78 & Σκοπέλου
Fok. Negri 78 & Skopelou
- 344. Χανίων 13
Chanion 13
- 345. Χανίων 4
Chanion 4
- 346. Χέυδεν 11
Cheiden 11
- 347. Χέυδεν 12
Cheiden 12
- 348. Χέυδεν 14
Cheiden 14
- 349. Χέυδεν 30
Cheiden 30
- 350. Χέυδεν 32
Cheiden 32

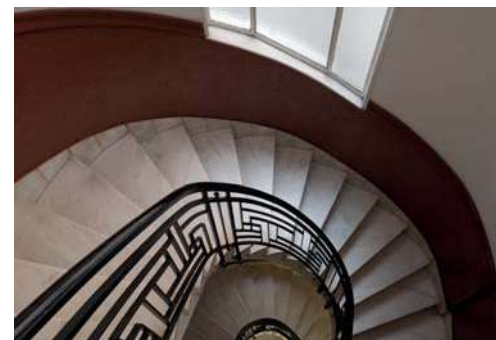
Αγαθουπόλεως 33Α & Ιεροσολύμων 10 |
33A, Agathoupoleos & 10, Ierosolimon str. © IR

Αριστοτέλους 136 |
136, Aristotelous str. © JV

Αριστοτέλους 176 |
176, Aristotelous str. © ED

Βόδα |
Voda str. © ED

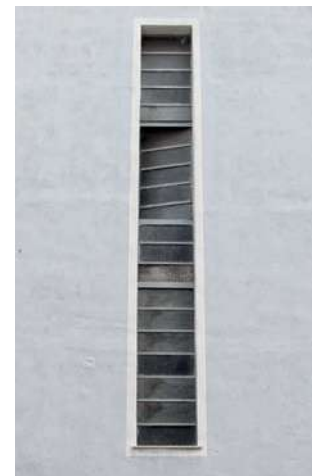
Δροσοπούλου 39 & Τίνου 20 |
39, Drosopoulou & 20, Tinou str. © ED

Ελπίδος 6 |
6, Elpidos str. © ED

Ιεροσολύμων 29 |
29, Ierosolymon str. © IR

Ιεροσολύμων 12 & Αγαθουπόλεως 53 |
12, Ierosolymon & 53, Agathoupoleos str. © IR

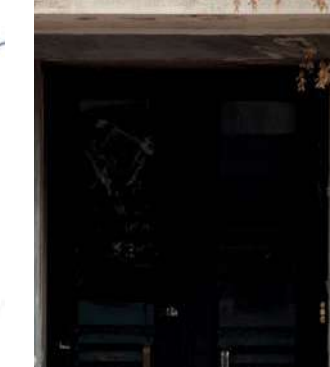
Καλύμνου 22 |
22, Kalymnou str. © ED

Κεφαλληνίας 75 & Αριστοτέλους |
75, Kefallinias & Aristotelous str. © ED

Κιμώλου 1 & Κυψέλης |
1, Kimolou str. & Kypselis str. © JV

Κοδριγκτώνος 58 |
58, Kodrigitonos str. © JV

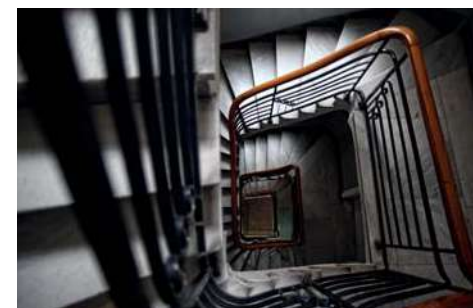

Κύπρου 78 & Επτανήσου 83 |
78, Kyprou & 83, Eptanissou str. © JV

Λευκωσίας 1 & Σπάρτης |
1, Lefkosias & Spartis str. © JV

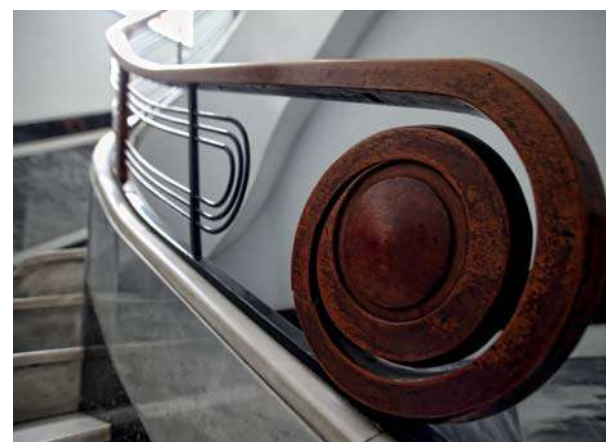
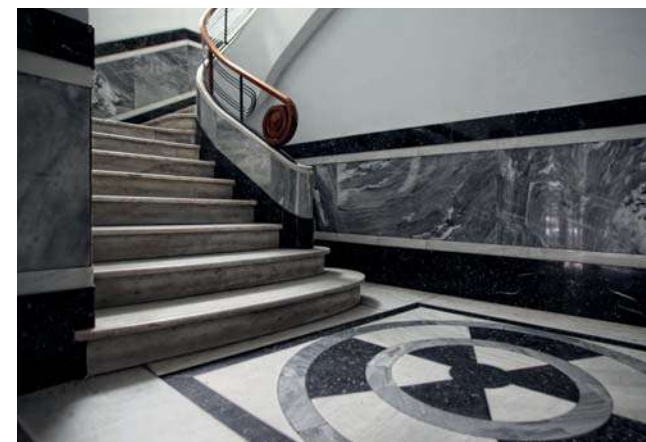

Παρίσου 1-11 & 2-14 |
1-11 & 2-14, Pamisou str. © KC

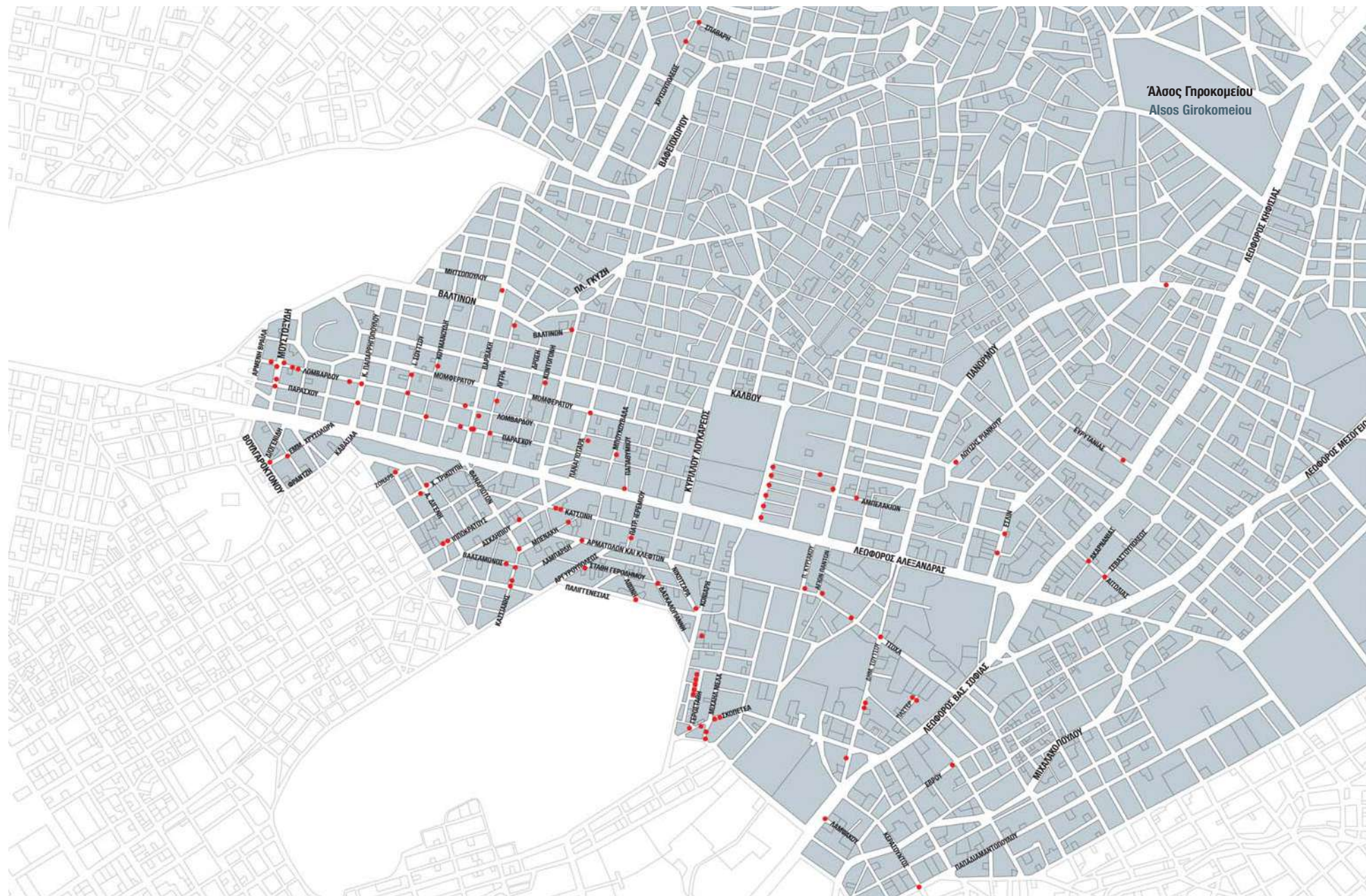

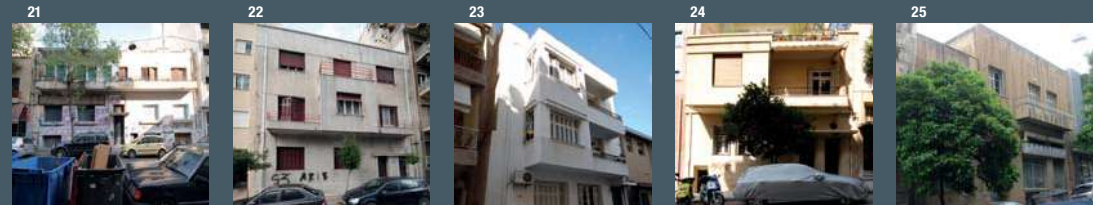
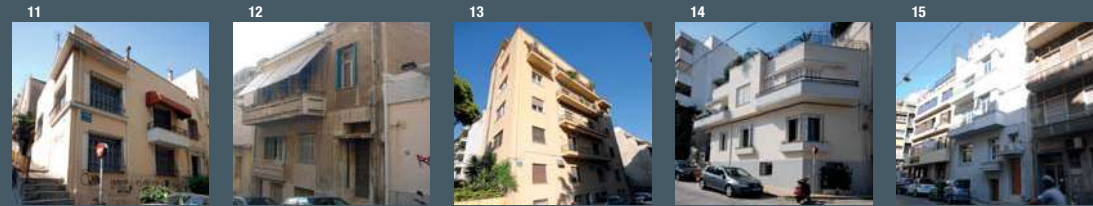
Καρπάθου 11 & Σταυρούλου 31 |
11, Karpathou & Stavroulou 31 str. © JV

Φωκίωνος Νέγρη 9 & Αγαθουπόλεως 1 |
9, Fokionos Negri & 1, Agathoupoleos str. © IR

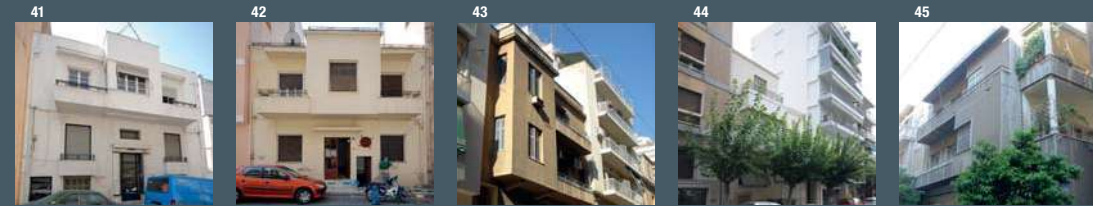
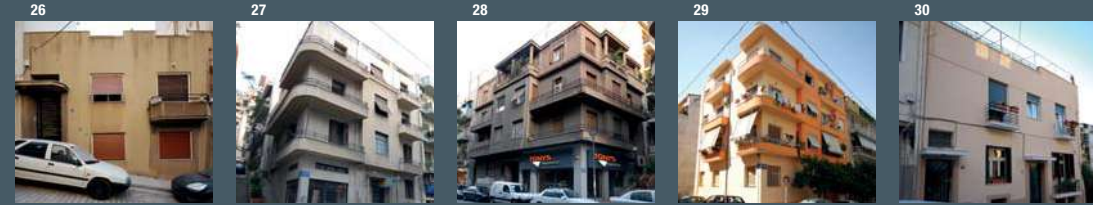

Φωκίωνος Νέγρη 23 & Επτανήσου 46 |
23, Fokionos Negri & 46, Eptanissou str. © IR

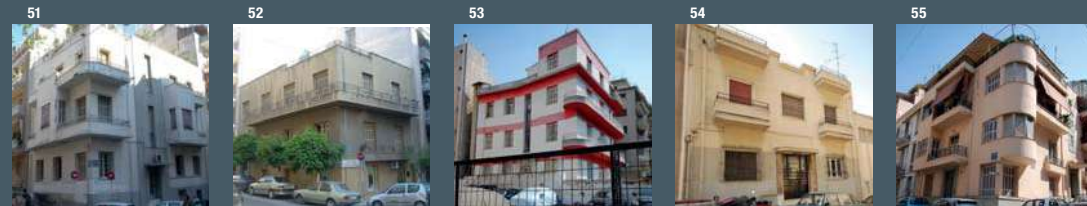

1. Αγ. Πάντων 6 & Τσόχα
Ag. Pantou 6 & Tsocha
2. Ακαρνανίας 15
Akarnanias 15
3. Αμπελακίων 3 & Μ. Σπηλαίου 1
Ampeleakion 3 & M. Spilaiou 1
4. Μουστοξύδη 6 & Παράσχου 11
Moustoxydi 6 & Paraschou 11
5. Μουστοξύδη 8
Moustoxydi 8
6. Μουστοξύδη 11 & Λομβάρδου 9
Moustoxydi 11 & Lomvardou 9
7. Μουστοξύδη 12 & Λομβάρδου 14
Moustoxydi 12 & Lomvardou 14
8. Αργυρουπόλεως 10 & Γεροδήμου 11
Argyroupoleos 10 & Gerodimou 11
9. Ασκληπιοῦ 179
Asklepiou 179
10. Βαλαάμωνας 14
Valsamonos 14
11. Βαλαάμωνας 16
Valsamonos 16
12. Βαλτινών 63
Valtinon 63
13. Βασ. Σοφίας 88 & Λαμπάκου 1
Vas. Sofias 88 & Lampsakou 1
14. Δασκαλογιάννη 6
Daskalogianni 6
15. Δ. Σούτσου 6
D. Soutsou 6
16. Δ. Σούτσου 12
D. Soutsou 12
17. Δ. Σούτσου 14
D. Soutsou 14
18. Διογενίδη 7 & Εμμ. Χρυσολώρα 9 & Βουλγαροκτόνου
Diogenidi 7 & Emm. Chrusolora 9 & Voulgaroktonou
19. Έβρου 35
Evrou 35
20. Έσλιν 3
Eslin 3
21. Έσλιν 10
Eslin 10
22. Ευρυτανίας 6
Evritanias 6
23. Ζωνάρα 19
Zonara 19
24. Ι. Βαρβάκη 11
I. Varvaki 11
25. Ι. Βαρβάκη 47
I. Varvaki 47

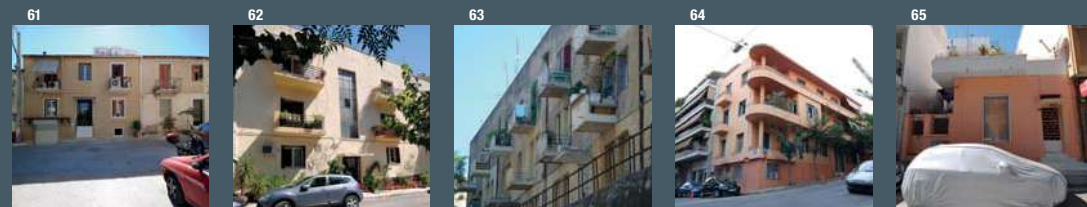
26. Ιερεμίου 3
Ieremiu 3
27. Ιπποκράτους 166 & Θεσσαλού
Ippokratous 166 & Thessalou
28. Ιπποκράτους 168 & Θεσσαλού
Ippokratous 168 & Thessalou
29. Ι. Μομφερράτου 50 & Ι. Σούτσου 23
I. Momferratou 50 & I. Soutsou
30. Κασσιανής 10
Kassianis 10
31. Κασσιανής 12
Kassianis 12
32. Κοντογόνη 6
Konlogoni 6
33. Κων. Παπαρηγοπούλου 5 & Παράσχου 28
Kon. Paparrigorouli 5 & Paraschou 28
34. Κων. Παπαρηγοπούλου 14 & Λομβάρδου 43
Kon. Paparrigorouli 14 & Lomvardou 43
35. Λαμπαρδή 17 & Αρματωλών και Κλεφτών 8
Lampardi 17 & Armatolon kai Klefton 8
36. Λ. Κασιώνη 21
L. Katsoni 21
37. Λ. Κασιώνη 23A
L. Katsoni 23A
38. Λεωφ. Αλεξάνδρας 207
Leof. Alexandras 207
39. Λομβάρδου 7
Lomvardou 7
40. Λομβάρδου 15
Lomvardou 15
41. Λομβάρδου 20
Lomvardou 20
42. Λομβάρδου 40
Lomvardou 40
43. Λομβάρδου 73
Lomvardou 73
44. Λουίζης Ριανκούρ 6
Louizis Riankou 6
45. Μπουκουβάλα 18 & Ζαχαρία Μπουκουβάλα 18 & Zacharia
46. Ν. Λύτρα 4 & Παράσχου
N. Litra 4 & Paraschou
47. Ν. Λύτρα 33 & Σιμόπουλου
N. Litra 33 & Simopoulou
48. Π. Κυριακού 5 & Τσόχα
P. Kyriakou 5 & Tsocha
49. Π. Μπενάκη 18
P. Mpenaki 18
50. Παλιγγενεσίας 25 & Λεβίνη
Paliggenesias 25 & Levini

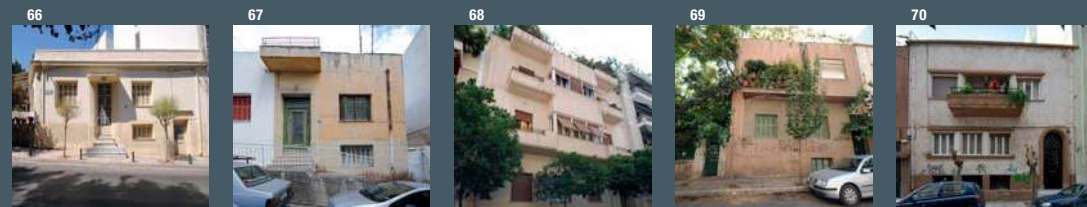
- 51. Παναγιωταρά 14 & Λομβάρδου 124
Panagiotara 14 & Lomvardou 124
- 52. Παναγιωταρά 22 & Ι. Μομφερράτου 112
Panagiotara 22 & I. Momferratou 112
- 53. Παπαθύμιου 1 & Λεωφ. Αλεξάνδρας
Papathymiou 1 & Leof. Aleksandras
- 54. Παράσχου 60
Paraschou 60
- 55. Παράσχου 63 & Κουμανούδη 8
Paraschou 63 & Koumanoudi 8

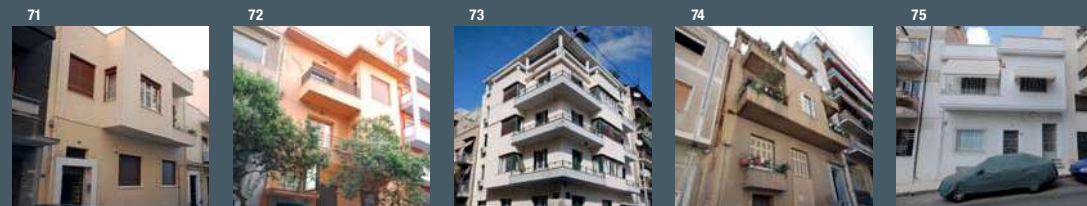
- 56. Παράσχου 64 & Ι. Βαρβάκη 5
Paraschou 64 & I. Varvaki 5
- 57. Παράσχου 77 & Ι. Βαρβάκη 7
Paraschou 77 & I. Varvaki 7
- 58. Παστέρ 13
Paster 13
- 59. Παστέρ 14
Paster 14
- 60. Προσφυγικές κατοικίες «Γεροκομείου»: Πανόρμου & Ριανκούρ & Λεωφ. Κηφισίας
Refugee housing "GeroKOMio": Panormou & Riankour & Leof. Kifisias

- 61. Προσφυγικές κατοικίες «Ελληνορώσων»: Πιοβάνοβις
Refugee housing: "Ellinorosan": Giouvanovits
- 62. Προσφυγικές κατοικίες «Κουντουριώπικα»: Σκοπετέα - Γεροστάθη - Πιπάνης - Μιχαήλ Μελά - Κόνιαρη
Refugee housing: "Κουτουριωπικα": Skopetea - Gerostathi - Pitanis - Michail Mela - Koniarí
- 63. Προσφυγικές κατοικίες Λεωφ. Αλεξάνδρας 165-169
Refugee housing: Leof. Aleksandras 165-169
- 64. Σεβαστουπόλεως 11 & Αιτωλίας 11
Sevastouroleos 11 & Etolias 11
- 65. Σκαλίδη 31
Skalidi 31

- 66. Σκοπετέα 8
Skopetea 8
- 67. Σπαθάρη 1
Spathari 1
- 68. Στ. Κουμανούδη 26
St. Koumanoudi 26
- 69. Τσόχα 29
Tsocha 29
- 70. Τσόχα 31
Tsocha 31

- 71. Φαναριωτών 28
Fanariotou 28
- 72. Χαρ. Τρικούπη 170
Ch. Trikoupi 170
- 73. Χαρ. Τρικούπη 173 & Ακρίτα 24
Ch. Trikoupi 173 & Akrita 24
- 74. Χρυσολωρά 14
Chrisolora 14
- 75. Χρυσουπόλεως 61
Chrisouroleos 61

Μουστοξύδη 8 |
8, Moustoxidi str. © JV

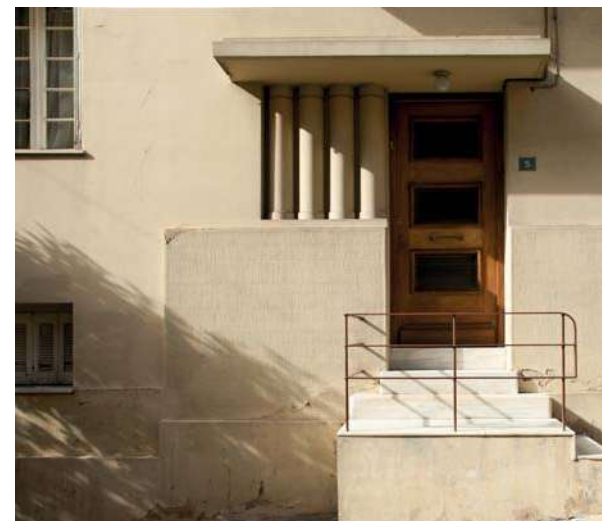
Μουστοξύδη 11 & Λομβάρδου 9 |
11, Moustoxidi & Lomvardou 9 str. © JV

Παράσχου 63 & Κουμανούδη 8 |
63, Paraschou & 8, Koumanoudi str. © JV

Παράσχου 83 & Λύτρα 4 |
83, Paraschou & 4, Litra str. © JV

Παράσχου 64 & Βαρβάκη 5 |
64, Paraschou & 5, Varvaki str. © JV

Σεβαστουπόλεως 11 & Απωλίας 11 |
11, Sevastoupoleos & 11, Etolias str. © JV

Texts in English

THE CREATIVE ASSIMILATION OF MODERNISM IN INTERWAR ATHENS

HELEN FESSAS-EMMANOUIL*

The topic of this brief article is the creative assimilation of the modern movement in the architecture of interwar Athens. The approach of this topic begins with an outline of the historic circumstances which have enhanced this assimilation. A special emphasis is given to the sociopolitical context and the urban planning background of interwar Athens. Moreover, the decisive role architects played in the qualitative upgrading of Greek capital’s building wealth is highlighted.

The historic and sociopolitical context

The eighteen-year period between the Asia Minor catastrophe of 1922 and the war of 1940-1941 was one of the most unusual and contradictory in modern Greek history. Its most negative aspects were political turmoil and the inability of the bourgeois administration to address the explosive problems of the farmers and the labour class. Successive coups led by uniformed “nation saviours”, often with the blessings of “bourgeois” politicians, will negatively affect the validity of the liberal parliamentary system and will lead the way to the dictatorship of Metaxas (1936-1941). Another negative factor of that period was that the acceleration of the urbanisation trends led to the demographic explosion of the Greek capital. In 1940, Athens counts 1,124,098 inhabitants, representing 47% of the urban population of the country.¹

But there were positive developments as well. The influx of refugees hastened the economic and social transformation of modern Greece and brought about political change. The radicalism of the refugees was channeled into various political directions, from the Venizelist parties and the military patrons to the newly established communist party. This situation reinforced the opposition to monarchy and led to the proclamation of the first Hellenic Republic in 1924.² The four years, between 1928 and 1932, constitute the most stable and creative period of the republic. The government of Venizelos had significant successes in the realm of foreign policy and achieved a lot in many sectors of domestic policy too, including economic reorganisation, education and school buildings, et al. At the same time a considerable industrialization of the Greek economy took place powered by the textile, carpet and food industries.³

The urban planning background

Athens is a city that grew in a rapid and random way from the beginning of the 20th century until 1940, in spite of the important urban planning proposals and efforts of experts aiming at the modernisation of its urban fabric. Emm. Marmaras aptly points out that in the first half of the 20th century “the two courses of the urban development of Athens [...] were the irrational expansions of the approved city plan, caused by the pressure exerted by landowners outside the city limits, and the intensive use of urban space, serving again private interests and favouring the erection of multistoried buildings where the urban planning provided for low-rise buildings”.⁴

Addressing the acute housing problem of the 230,000 refugees of Greek origin from Asia Minor and the immigrants from the rural areas and foreign lands canceled in essence the urban planning proposals of the 1910s. As for the principles of the “functional city”, presented in the IV CIAM (1933), they were rarely and partly applied in refugee housing complexes and state buildings. In spite of the state’s serious efforts to implement modern urban planning methods, illegal construction outside the city zoning boundaries provided de facto solution for the economically weaker immigrants. Housing construction for the middle and upper classes was assumed by the private sector. In the central neighborhoods of Athens a specific type of urban apartment building was becoming standard. At the same time, the English garden city idea found fertile ground in the northern and southern suburbs of the Greek capital – Psychiko, Filothei, Nea Smyrni, Paleo Faliro, et al. During those same years a series of infrastructure works and urban development projects – improvements in transportation, an increase in the number of squares and green areas, et al. – upgraded the quality of life of Athens’ inhabitants and visitors.⁵

Modern architecture of the 1920s and 1930s

The interwar years are considered a seminal architectural period in modern Athens. The assimilation of European modernist trends is accelerated after the Asia Minor disastrous expedition and subsequent influx of refugees of Greek origin that dictated rational and modern solutions. Rapid modernisation expressed the optimistic and aggressively innovative spirit of the rising middle class, which would also influence the petty bourgeois strata. The modernism of interwar architecture in Greece can be seen mainly in the function and form of buildings, whereas their construction was much more conservative than that of avant-garde Europe. Despite the extensive use of a new material – reinforced concrete –, Greek buildings lagged behind their European models in terms of high technology and standardisation.

One thing is certain. Interwar Athens was a fertile ground for the implementation of the modern movement’s layout principles and stylistic vocabulary, in covering the needs for express state programmes or private investments of high return in new types of buildings: schools, hospitals, refugee housing, apartment buildings, factories, et al.⁶ In this everyday architecture, radical modernism was successfully used by architects who designed a number of important buildings that were acknowledged even beyond the country’s borders.⁷

However, radical modernism co-existed with more conservative trends of the interwar era – e.g. late eclecticism and stripped or modern classicism – as well as with more moderate modernistic movements, such as dated art nouveau / Jugendstil and trendy art déco. This approach is apparent in the private projects of older architects and civil engineers – apartment buildings, houses, office buildings and stores –some of whom managed to modernise their approach over time. Abstract classicism and moderate modernism constitute the dominant trends of prestige architecture of the public and private sectors throughout the interwar era. This applies in the design of the majority of official buildings – town halls, court houses, banks, etc. Finally, regionalism, inspired by Greek or

Mediterranean vernacular traditions was more popular than international modernism in the design of single-family and vacation houses.⁸

Architects of the interwar era

Not many architects during the interwar period had constructed significant works, in terms of either number or importance. There are several reasons for this. Many architects were employed in state or municipal technical departments that had limited construction activity. The large programme of the Ministry of Education for new school buildings and the state programmes for refugee housing are exceptions to the rule. Few architects had the opportunity to pursue a freelance career. Cosmopolitan Investors, entrepreneurs and the educated, well-to-do middle class were their main employers from the late 1920s to 1940. This is why only a small part of urban buildings of the interwar period bear the signature of an architect. Most buildings were constructed by civil engineers, contractors and skilled artisans, doing the work of the architect.

The architects working in Athens during 1922-1940 belong in four generations: the 1900s generation (Aristotelis Zachos, Alexandros Nikoloudis, Vassilios Couremenos, et al.), the 1910s one (Konstantinos Kyriakidis, et al.) and, mainly, the 1920s generation (Kostas Kitsikis, Emmanouil Lazaridis, Leonidas Bonis, Dimitrios Fotiadis, Georgios Kontoleon, Panos Tzelepis, et al.) and the 1930s one (Ioannis Despotopoulos, Stamo Papadaki, Nikos Mitsakis, Kyriakoulis Panagiotakos, Patroklos Karantinos, Pericles Georgakopoulos, Rennos Koutsouris, Emmanuel Vourekas, Pericles Sakellarios, et al.)⁹ The majority of these architects have studied in Europe, since the Faculty of Architecture at the National Technical University of Athens was founded only in 1917. Their studies in famous academic institutions of the West, like the École des Beaux Arts and the École Spéciale d’Architecture of Paris or the Polytechnic Schools of Munich, Dresden, Karlsruhe and Berlin, as well as the long years spent in architectural metropolises of Europe offered them the opportunity of a first hand experience – and not only from journals – of contemporary trends: art nouveau, Jugendstil, art déco, functionalism, summarised in the famous quote by Louis Sullivan “form follows function” – and the various trends of avant-garde architecture, from the classical rationalism of Auguste Perret, Peter Behrens, Mies van der Rohe, the radical modernism of Adolf Loos and Walter Gropius and the expressionism of Hans Poelzig, Bruno Taut and Erich Mendelsohn, to the purism of Le Corbusier and the movement of Neue Sachlichkeit or Neues Bauen of German advocates of functionalism of the early 1920s.

At this point one must recall that in the context of the modern movement, rationalism, functionalism and other modernist trends were related to the question of whether ornament can be considered a necessary architectural element or not. The arts and crafts (1859-1910) and art nouveau (1890-1910) movements and the architects of interwar art déco were in favour of ornament. The Austrian architect Adolf Loos opposed this view, and in his famous text “Ornament und Verbrechen” (first published in *Cahiers d’aujourd’hui* 5/1913) he passionately maintained that ornaments is incompatible with modern architecture. The irony is that rationalism and functionalism were

transformed either into minimalism, according to the famous quote of Mies van der Rohe’s famous dictum “Weniger is mehr” [less is more], or to strict geometric and sculptural composition in the spirit of Le Corbusier, the German expressionists, the Russian constructivists, et al., to be primarily used aesthetically rather than functionally. This formalistic mutation was intensive particularly strong in cities of low industrialisation and urban organisation, like interwar Athens. For example, large and continuous windows – a characteristic element of interwar modernism – were unsuitable for the Greek climate and financial conditions.

One thing is certain: the lack of an academic architectural tradition in Greece enhanced the creative assimilation of radical modernism by Greek architects. The rationalism and functionalism of the modern movement, and in particular Le Corbusier’s purism had avid supporters, primarily among the graduates of the newly founded NTUA School of Architecture, who belonged to the generation of the 1930s.

The ability of Greek architects to master the modernist vocabulary is well documented in publications of their projects in foreign architectural journals. It was confirmed by the 1933 exhibition of their modern buildings which impressed their famous foreign colleagues, who participated in the 4th International Congress of Modern Architecture (CIAM)¹⁰ that ended in Athens.

Postscript

This brief overview ends with comments on the promotion and preservation of modern heritage architecture.¹¹ Since this architectural legacy of interwar Athens is pluralistic, the campaign for its protection should not be limited to only one category of the surviving buildings of the 1930s, that is the one aligned with radical modernism. Destruction or aesthetic abuse equally threaten the buildings of the 1920s and 1930s belonging to other trends, e.g.: innovative art deco; the “architectural demoticism” of Aristotelis Zachos; Dimitri Pikionis’ critical regionalism and the Mediterranean modernism of Pericles Sakellarios. Conservation of interwar architectural heritage should therefore cover this legacy as well. The significance– historic, symbolic, social, and aesthetic – of interwar buildings and complexes should be the main criterion for their conservation, refurbishment and re-use. Such an approach implies evaluation, which is a difficult procedure, since it requires knowledge, time and boldness, which are not consistent with the hasty and leveling spirit of our times. And this spirit gives rise to the following crucial issue: how can significant buildings and complexes of the interwar era be functionally and technologically upgraded, without losing their architectural values – symbolic, cultural and aesthetic. Because if these values are lost, it is reasonable to ask ourselves why should old buildings be preserved and not replaced with ones, which better express their time and cost less?

*Helen Fessas-Emmanouil is historian of architecture and professor emeritus of the University of Athens.

TRANSFORMATIONS IN THE ATHENIAN APARTMENT LAY-OUT OF THE INTERWAR ERA

EMMANUEL V. MARMARAS*

Introduction

The objective of the article is to approach the changes that took place in the floor plan of the apartment lay-outs of the interwar Athenian apartment building, in the context created by the adoption of the principles of modernism in this country mainly during the 1930's. Initially, a short review of the organisation of residence in the beginning of the 20th century will be presented. The examination of the developments that took place during the interwar era will follow.

Historic review

The functional organisation of residence in Athens went through remarkable transformations during the first half of the 20th century. In relation to this subject, we were given the opportunity to present a relevant abstract during the one-day congress of the Technical Chamber of Greece in May 1993 and in subsequent publications in the periodicals: *Housing and Technical Works Constructor* (Marmaras 1993) and *Technical Annals* (Marmaras 1994).

In the above mentioned papers, it is argued that the functional organisation of the residence intended for the lower classes was characterised by a central core, a yard or, better, an open space around or along which stood covered spaces hosting different households. According to Aris Konstantinidis, these houses exuded a "moral austerity", perceived through several basic elements reflecting a "laconic humancentric scale" (Konstantinidis, 1950: 40-1).

The residence intended for the more affluent urban classes was characterised by a "rhythmic form" (Biris, 1987: 35), expressed on the floor plan as a square form, following the rules of the European architecture of that period. The building is usually located in the middle of the plot, leaving in the case of a "detached houses" approach, a courtyard around it or, in the case of a "row housing" approach, only a backyard. According to Manos Biris (1987: 35), the interior of this urban residence included a long aisle – in essence a long narrow hallway – which started from the entrance, dividing the residence in two large parts of equal surface. On both sides of the hallway, there were large rooms, in sets of two. At the end of the hallway there was a door opening to the backyard. Usually, there was a separate building in the yard, hosting the necessary auxiliary rooms.

The extension of this ground floor single residence was achieved by the addition of one more floor, which created the need for an addition of a stairwell on the side of the building. This building category included two one-floor apartments, one per floor, with a separate entrance on the level of the street. The evolution of this two-floor type of residence was a three-floor type with three separate entrances on the street level and two stairwells in the interior of the building. Thucydides Stamatiadis (1957) notes that these buildings had an additional washing room in the basement, separate area on the roof level for clothes lining, separate heating per apartment, clearly resulting in a waste of space use and in an uneconomic utilisation. Similar views were already expressed by

Emmanouil Kriezis in 1912, describing the problems of collective housing in the first apartment buildings in the capital.

In summary, we can conclude that the described evolution of the building issues of residence until the interwar era can be considered the result of the influence of the central European aesthetics, first introduced by the Bavarian architects who accompanied King Otto. This influence gradually transformed the pre-existing perception of the local residence, whose prevailing characteristics were simplicity and spontaneity, into a rational and symmetrical space configuration (Konstantinidis, 1950: 22-5).

The consolidation of the apartment building and the evolution of the standard floor plan of the apartment

Already since the first two decades of the 20th century, multistoried buildings with more than four floors were being erected in the centre of Athens (Great Hellenic Encyclopaedia: 118). However, during the two decades of the interwar era, the 1920's and 1930's, buildings of this type had spread (Marmaras, 1985: 89-92). The reasons for this extensive diffusion are not treated in this article, as they have been earlier analysed (Marmaras, 1985). The basic features of this new model of housing are the one entrance and stairwell in every building (Kriezis, 1912: 125). The older type with separate entrances and stairwells were left behind. From this point on, the configuration of the multistoried building type with residential apartments would be based on the rational optimisation of built space utilisation.

It is essential to point out that during the interwar era, a number of interesting mutations in the configuration of the floor plan of the apartment took place, a direct influence of the ideas of modern architecture. These mutations practically signaled an evolution in the lifestyle model of the increasingly growing middle class of Athens (Marmaras, 1991: 183).

The influences of the modern architecture are visible, besides elsewhere, both in the application of the functions zoning in the interior and the effort to apply the principle of "minimum housing" in the design stage of each room. More specifically, a trend is observed to group rooms with similar or complementary function, as well as to attribute special attention to the way in which each functional unit communicates with the other. In general, there are three groups of rooms (Marmaras, 1991: 184): the first included the "reception areas", that is the entrance hall, the living room, the dining room, the guests' WC and occasionally the study; the second included the "rest areas", that is the bedrooms, the bathroom, and rarely boudoir and pendoir areas; finally, the third included the "food preparation areas", that is the kitchen, the serving area, the storage room and the maid's room, many a times complemented by an ironing area.

The interwar era presents, when it comes to configuring the above mentioned functions, a continuous transformation of the building solutions, which essentially signals a transition from a traditional way of living to another one, innovative and contemporary. Next, an attempt will be made to examine this phenomenon. For methodological reasons, the two critical interwar decades will be

1. See *History of Modern Greece*, Vol. 5, Ekdotiki Athinon, Athens 1978, p. 248-410, K.E. Biris, *Athens from the 19th to the 20th century*, Melissa, ²1995, p. 332, and Giannis Polyzos, "Reform dreams and urban planning arrangements", *Athens in the 20th century. 1900-1940: Athens capital of Greece*, exhibition catalogue, Ministry of Culture – Athens Cultural capital of Europe, 1985, p. 24
2. See Svoronos Nikos, *Overview of the modern Greek History*, Themelio, Athens ²1976, pp. 127-131, and *History of Modern Greece*, Vol. 15, *ibid*, pp. 248-410. Svoronos, ²1976, 127-131.
3. Hellenic Architectural Society, *Architects of the 20th century. Members of the Society*, scientific editing by H. Fessas-Emmanouil, Potamos, Athens 2009, p. XX-XXI.
4. See K.E. Biris, *Athens from the 19th to the 20th century*, Melissa, Athens, ²1995, pp. 293-330; Marmaras Emm. V. "Athens 1910-1940. Urban planning and architectural remarks", *Architecture and Urban Planning from ancient times until today. The case of Athens*, Arsenidis Publications, Athens 1997, pp. 278-279; Sarigiannis G., *Athens 1830-2000. Evolution-Urban Planning-Transport*, Symmetria Publications, Athens 2000, pp. 89-125, and Petridou Vassiliki, "Modern State – Modern Athens – Modern Architecture", *Versions of the modern in interwar Athens, do.co.mo.mo – The Notebooks of the modern*, 04, Futura, Athens 2010, pp. 7-18.
5. See Hellenic Architectural Society, *ibid*, pp. XXIV-XXV; Michael J.M., *Entwicklungs-überlebungen und -Initiativen zum Stadtplan von Athen nach dessen Erhebung zur Hauptstadt Griechenlands*, Athen 1969 (PhD dissertation), pp. 62-97; Marmaras Emm. V., "Athens in the first half of the 20th century. Urban planning and architectural developments", *Athens glorious city*, Milios, Athens 1999, pp. 350-379, and Kavkoula Kiki, *The adventure of the garden cities. Social and environmental reform in Europe and Greece of the 20th century*, University Studio Press, Thessaloniki 2007, pp. 293-369.
6. See indicatively: Karantinou P. (ed.), *The new school buildings*, Technical Chamber of Greece publication, Athens 1938; Zivas D.A. – Kardamitsi-Adami M., "Brief overview of the school buildings in Greece", *Architecture in Greece*, 13/1979, pp. 180-182; A. Giacomacatos, E. Godoli, *L'architettura delle scuole e il razionalismo in Grecia*, Florence, 1985; Ministry of Public Works (I. Papaioannou, E. Vassilikioti, B.

Abadogianni, O. Zaverdinou, I. Danou, M. Dara), *Housing in Greece. State activity*, Technical Chamber of Greece, Athens, November 1975, pp. 12-23; Marmaras M.V., *The urban apartment building in interwar Athens*, Cultural Technological Foundation HADB, Athens 1991; Fessas-Emmanouil, *Essays on Neohellenic Architecture*, Athens 2001, pp. 39-45.

7. Indicative reference to two extensive editorials in the publications: Lauterbach, Heinrich, «Notizen von einer Reise in Griechenland», *Die Form*, 11/1932, pp. 336-348, and *L'Architecture d'aujourd'hui*, 10/Oct. 1938, pp. X-56 – X-65 (Servin, Paul, «Grèce», Lyghizos J., «Le mouvement architectural en Grèce», «Athènes»).
8. See among others: Fessas-Emmanouil H. & Marmaras Emm. V., *Twelve Greek Architects of the interwar period*, PEK, Iraklio 2005, pp. XXII; Filippides D., *Suburbs and resorts of Athens of the 1930s*, Olkos, Athens 2006.
9. See indicatively: Fessas-Emmanouil H. & Marmaras Emm. V., *ibid*; Hellenic Architectural Society, *ibid*; Cholevas N.T., *Architect Panos N. Tzelepis (1894-1976). A contribution to Modern Greek Architecture and its pioneering movement*, PhD dissertation University of Thessaloniki, Thessaloniki 1983; Cholevas N.T., *Architect Angelos Siagas (1899-1987)*, Papatotiriou, Athens 1992; Giakoumakatos A. *Data on modern Greek architecture. Patroklos Karantinou*, National Bank of Greece Cultural Foundation, Athens 2003.
10. See *Technical Annals*, 15.10-15.11.1993, pp. 1047-1086, and 15.8.1934, p. 731; Martinos Stavros, "The role of Stamos Papadakis in the organisation of CIAM IV", *Aspects of the modern [movement] in interwar Athens*, *ibid*, pp. 99-108, and Lavvas G.P., *Abridged History of Architecture with emphasis on the 19th and 20th century*, University Studio Press, Thessaloniki 2002, pp. 303-306.
11. The protection of modern architectural heritage of the interwar period was the topic of a one day Conference organised by the 1st Directorate of Modern Monuments of the Ministry of Culture on 16.10.1998. See *The protection of the buildings of prewar modernism in Athens*, Conference Proceedings, edited by V. Roussi, Ministry of Culture – 1st Directorate of Modern Monuments, Athens 2000.

divided in three sub-periods: the first covers the period from 1919 to 1927, the second from 1928 to 1931 and the third from 1932 to 1941 (Marmaras, 1991: 120-7).

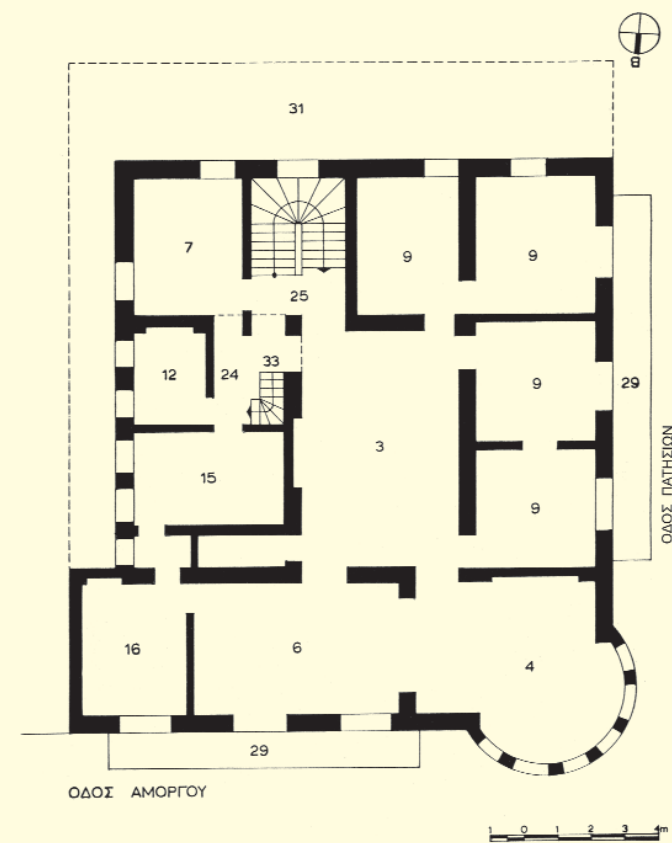
When observing the functional configuration of the floor plans of the first period (1919-28) (Picture 1), the predominant position of the entrance hall in a typical apartment becomes evident, which justifies the rather large surface it covers. The central position of the entrance hall is due to the direct access it secured, without any particular consideration for the functions of the rooms, to the reception and food preparation areas, as well as the bedrooms or at least the master bedroom of the apartment. As a consequence, the main characteristic of the floor plan of the first period apartment is the lack of separation of the main functional units of the residence and the direct communication between the separate areas irrespectively of their use. The only relatively isolated room was the kitchen. The central role of the entrance hall in the apartment is obviously originated in older living and organization patterns of houses in Greece (Marmaras, 1991: 186-7).

Looking at the developments during the second period (1928-31) (Picture 2), it becomes evident that in half the cases examined in terms of configuration and communication between the three functional units, the central role of the entrance hall of the previous period is diminished and transformed into a separation hub for the functional units, especially for the separation of the reception areas from the resting and food preparation areas. It was acceptable for the two latter, considered private areas of the household, to internally communicate via a hallway. In conclusion, it can be argued that this is a transition stage leading to the second period (Marmaras, 1991: 188).

Finally, during the third period (1932-41), a careful observation of the examined cases leads to the identification of three different types of configuration and communication between the three functional units of the apartment. According to the first one, corresponding to 29.17% of the examined cases (Picture 3), the functions of food preparation and resting are unified in a complex, in a way that allows communication via an internal hallway. According to the second one, corresponding to 21.17% of cases (Picture 4), the function of food preparation was directly adjacent to the function of reception. The separate areas of these two functional units, where communication took place, were on one hand the kitchen or the serving area, and on the other the dining room. Finally, according to the third one, corresponding to 41.66% of the cases (Picture 5), the “food preparation” and “resting” functional units constituted a unified group of rooms, like in the first case, except that there was direct communication between the food preparation area and the reception area, like in the second case. In a way, the third case is considered as the most evolved form, in building terms, of the configuration of the floor plan of a typical apartment (Marmaras, 1991: 189).

Conclusion

As a conclusion of such an approach, it can be argued that the impressive changes, taking place primarily during the 1932-41 period, are based on the principle of separating the residence in functional units, and that the mixture of functions of the first period (1919-27), and to some extent of the second period (1928-31) ceases to exist. This conclusion justifies the already expressed

Picture 1. Apartment building on the corner of Patission 236 and Amorgou. Design by Elias Georgakopoulos, civil engineer (1926).

position, that the arrival of the Athenian apartment building of the interwar era was followed by the introduction of new standards of living. These standards were inspired by the principles of modern architecture, which had already started to penetrate the architectural thinking and dominate the social life of the country. Besides, it should not be considered accidental that the principles of the separation of urban planning functions were first presented in the context of the IV CIAM in Athens in 1933.

* Emmanuel V. Marmaras is an ex Professor of the Technical University of Crete

Bibliography

Biris Manos, *Half a century of Athenian architecture, 1827-1925*, Athens 1987 (in Greek).

Great Hellenic Encyclopaedia, Vol. 14, p. 118 (in Greek).

Kriezis Emmanouil, “Regarding the problem of the apartment building”, *Archimedes*, 11, 1912, pp. 121-8 (in Greek).

Konstantinidis Aris, *The old Athenian houses*, Athens 1950 (in Greek).

Marmaras Emm. V., “The urban apartment building in interwar Athens: Institutional framework, Space Definition, Production process”, NTUA, Doctorals Thesis, Athens 1985 (in Greek).

Marmaras Emm. V., *The urban apartment building in interwar Athens: The beginning of the intensive utilisation of urban space*, Cultural Technological Foundation HIBD, Athens 1991 (in Greek).

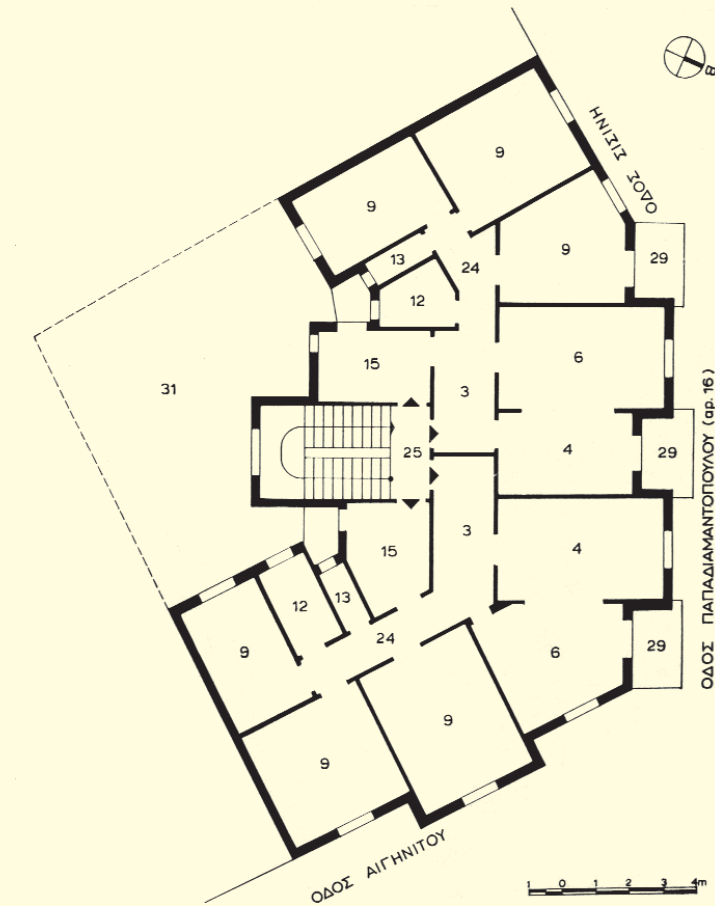
Marmaras Emm. V., “Mutations of the standard residence and perspectives”, *Housing and Technical Works Constructor*, 24, 1993, pp. 64-71 (in Greek).

Marmaras Emm. V., “Mutations of the standard residence and perspectives”, *Technical Annals*, 2, 1994, pp. 124-61 (in Greek).

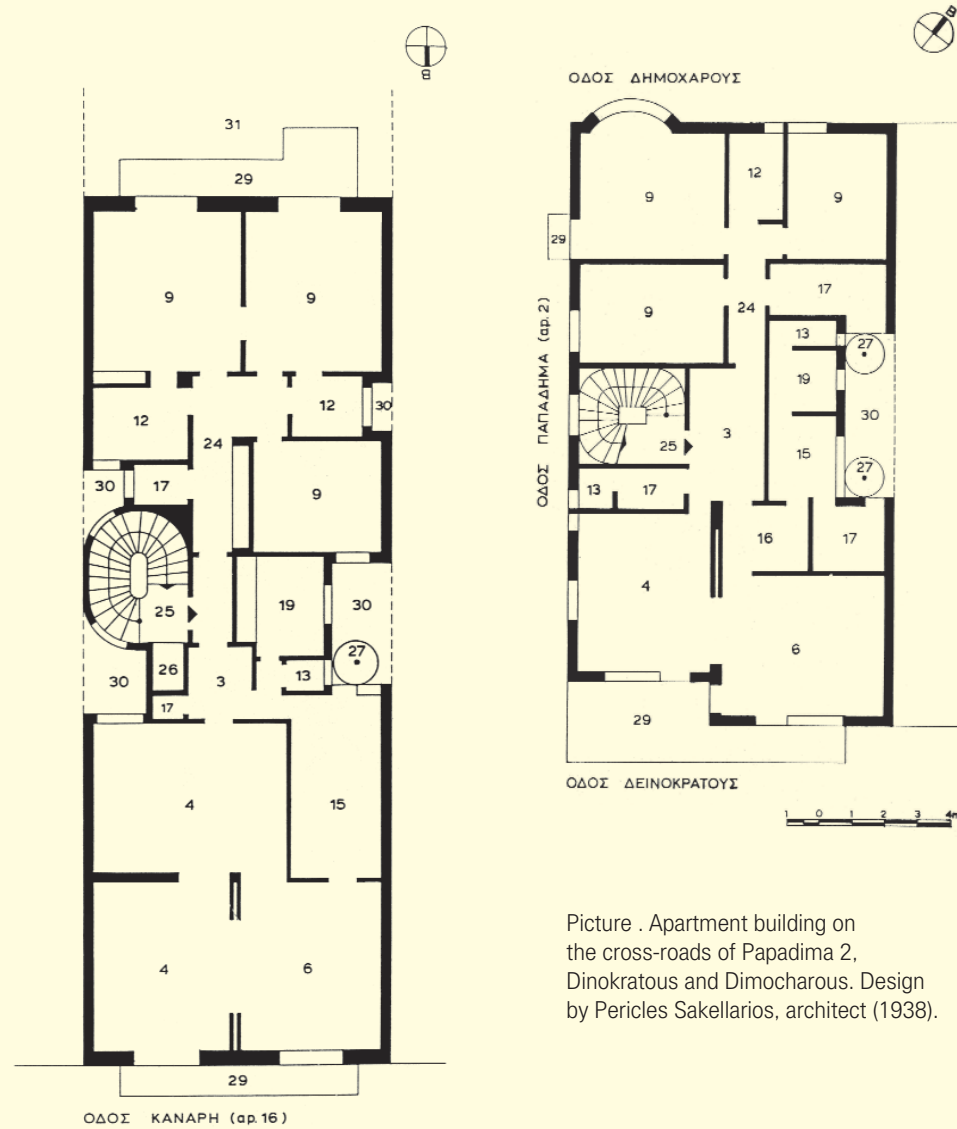
Stamatiadis Thucydides, “History of the apartment building”, *Architecture*, 3, 1957, pp. 49-50 (in Greek).

Floor plans legend

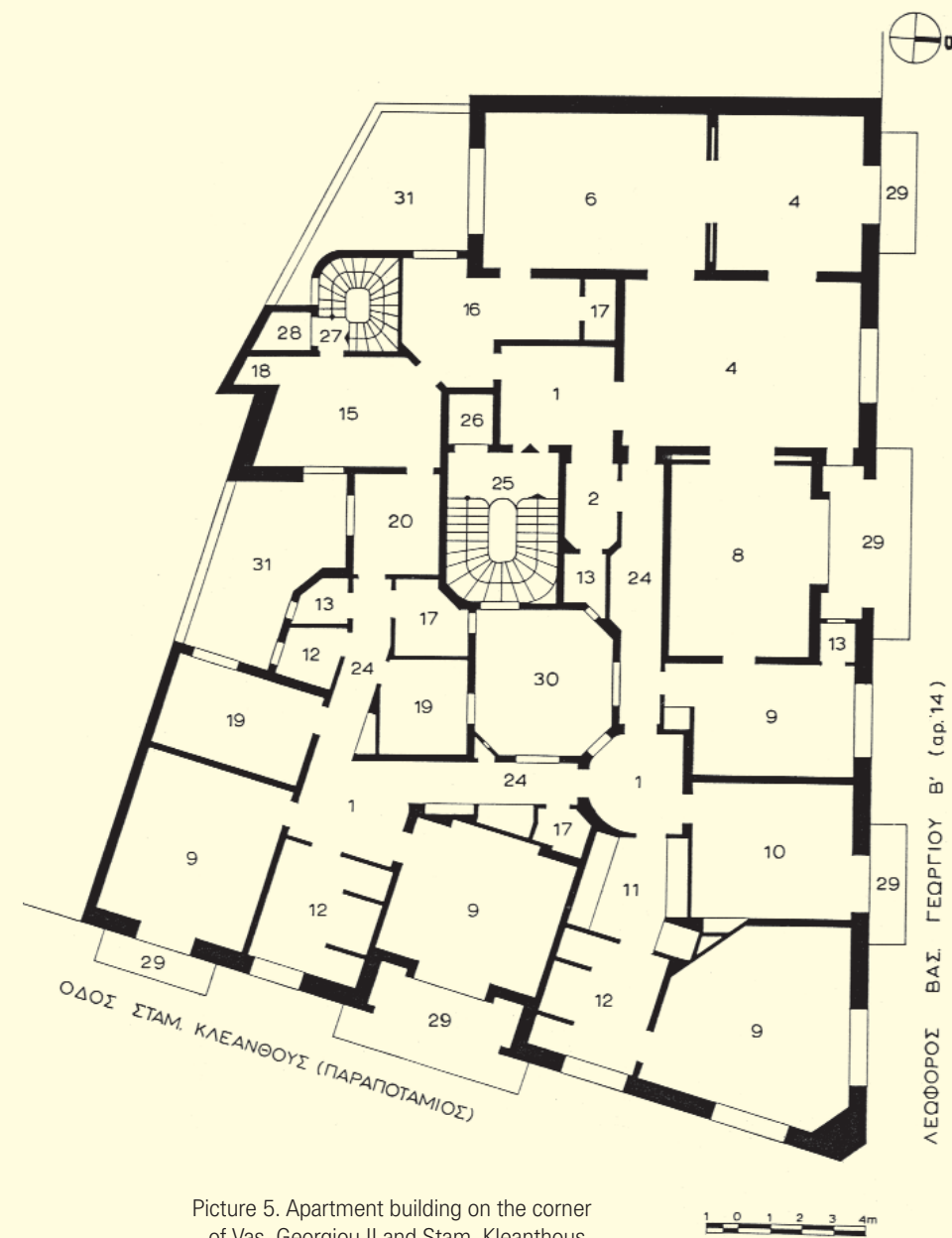
- 1 pre-hall area, 10 boudoir, 20 ironing area-linen closet, 32 guest room, 2 wardrobe,
- 11 pendoir, 24 hallway, 33 loft ladder, 3 hall, 12 bathroom,
- 25 main stairwell, 4 drawing room, 13 WC, 26 main elevator, 5 living room,
- 14 shower, 27 service stairwell, 6 dining room, 15 kitchen
- 28 service elevator, 7 study, 16 small hall, 29 balcony, 8 studio, 17 storage room
- 30 skylight, 9 bedroom, 19 maid’s room, 31 non-built property

Picture 2. Apartment building on the cross-roads of Papadiamantopoulou 16, Aeginitou and Sisini. Design by Xen. Aggelidis, architect (1931).

Picture 4. Apartment building on the cross-roads of Papadima 2, Dinokratous and Dimocharous. Design by Pericles Sakellarios, architect (1938).

Picture 5. Apartment building on the corner of Vas. Georgiou II and Stam. Kleanthous. Design by Dimit. Fotiadis, architect (1937).

Picture 3. Apartment building on Kanari 16. Design by Spiros Bonanos, architect (1935).

MATERIALS AND DESIGN OF MODERN BUILDINGS

YORGOS HATZISTERGIU*

The reinforced concrete is by far the trademark – in terms of materials – of modern buildings during the interwar era. The ductile material and its sturdiness, along with its inherent ability for creation of spatial and high-rise constructions, and the saving of functional space due to the thin cross-sections of its elements, constitute a groundbreaking innovation compared to structures in the past. Naturally, every groundbreaking technological innovation is related to relevant changes of the society, that is the “lifestyle” and the organisation of communities. As far as Greece is concerned, it is important to consider the developments in the use of the new material in new type buildings, in the context of a broader modern programme during the interwar era, related to norms, values, knowledge and activities in a spirit of rational exploitation of resources and time, the central importance of production, etc. From a technical point of view, we are referring to the large scale housing programmes, such as the rehabilitation of refugees or the school buildings all over Greece, the urban landscape planning, the large number of industrial buildings of special requirements, the land reclamation works in northern Greece, the extensive road building programme, the ports and the urban infrastructure, the forts in northern Greece, even the special technical specifications for the construction of shelters in the basements of the newly erected apartment buildings. Below you will find comprehensive data about the materials, the design and the vulnerability of the buildings bearing of the 1930’s modernism in Greece.

Reinforced concrete

Reinforced concrete was widely used in Greece (for floors, balconies, even for columns a posteriori integrated in stone walls) even before the introduction of the modern buildings, and without any important delay vis-à-vis the European applications that begun in the second half of the 19th century and were codified in the early 20th century as “patents” under the names of famous engineers of that time like Monier, Coignet or Hennebique. Its use was boosted by Greek engineers who studied abroad, namely the “Zurich group” led by Alexandros Zachariou, civil engineer, a group that technically supported the foundation of the big cement industries – in 1902 Titan and in 1907 AGET Heracles-Olympos – creating the background for the increased development of reinforced concrete buildings. The contribution of the National Technical University of Athens to the training of Greek engineers was also crucial. It is worth mentioning that in 1916, the department of Applied Statics of Steel Structures and Reinforced Concrete is founded under the guidance of Professor Nikolaos Kitsikis. The Afentoulis house, later Athenee Palace Hotel, situated on the corner of Stadiou Street and Kolokotroni Street, was the first framed building with reinforced structure in Athens. It was built in 1908 by Elias Aggelopoulos, civil engineer, first President of the Technical Chamber, based on a

design by Hennebique, a French company. In his article in the Technical Chamber’s magazine *Archimedes*, Aggelopoulos, who had already built two bridges with reinforced concrete over Kifissos River in 1902, summarised the advantages of the new material, such as savings, quick building, fire resistance and increased sturdiness. In the same article, Aggelopoulos strongly criticised the appearance of the building’s façades, stating that “a façade was constructed that was not in line with the reinforced concrete system, but was an unstudied and graceless mixture of random, architectural lines, imitating other Athenian buildings”. It is still the time that the new material is considered as a “replacement” material unable to overturn the morphological rules of that time. The shift took place during the 1930’s and especially after the CIAM congress in Greece, when a rapid diffusion of constructions with reinforced concrete is observed, according to the morphological and functional requirements of the Modern Movement. The adjustment of the building crews to the new type structures is considered to have happened relatively smoothly, since the work involving the new material was lighter than before, and also because carpentry was already at a high level, therefore the wooden casings construction was made according to high standards. The quality of the concrete used in the buildings varies between B120 and B160, in today’s ranking between C8/10 and C12/15. Smooth steel S220 category is used. It is worth mentioning that steel was imported during the interwar era.

The design of the framed structure

In spite of the differences in the interwar era buildings of modernism, their framed structures have a lot in common. In essence, they are spatial frames with vertical rib elements (columns) and horizontal ones (beams) that are connected by horizontal flat planes (slabs). In a typical apartment building, the columns’ cross-section is square and is being reduced by 4-5 cm per floor. The average cross-section is approximately 40 cm X 40 cm, while at their top end the cross-section is 25 cm X 25 cm. The maximum cross-section in the basement is $\Phi 22$, while at the top it is $\Phi 12$ with anchors $\Phi 6/20$. The average dimensions of the beams in all floors are approximately 20/50. It was usual at that time to try to conceal the “teeth” of the beams in the underlying stretcher bond of the walls; therefore beams of 14 cm width are also used. Many of the beams do not end up to columns and are indirectly supported by other beams. The horizontal planes are thin 10 cm slabs. The buttresses are usually of small aperture and do not exceed the 1.4 m in the back, while in front they barely reach the 0,9 m.

There are several remarks to be made on this type of framed structure: a) Functioning as a “meccano” in the space, it offers great opportunities when it comes to defining the functions within the apartments, compared to the rigid system of load-bearing walls. b) The configuration of materials of new type, like the beams, the slabs, the columns, is ideal for standardisation, consequently accelerating the production – a practice extensively adopted during the intensive building period in the

postwar years in Greece. c) While the use of the new material is groundbreaking and innovative, as previously commented, the formation of the framed structure is rather conservative – compared to the postwar developments – with small distances between the columns, small slab dimensions, provisions for additional beams under partition walls aiming at preserving the very small thickness of the slabs, etc. This conservative approach is not related to any known cognitive or applied incompetence of the technical resources in Greece, since many industrial constructions of high technical requirements were built by Greek designers and constructors during the interwar years. A typical case is the construction of the giant silos of the Mills of Aghios Georgios that continue to function today, without any problems detected on the exposed concrete due to direct closeness with the sea.

Durability of these structures over time

Any vulnerability of the framed structures of modernism of the 1930's in Greece may derive from two areas; earthquakes and environmental influences.

As far as earthquakes are concerned, it is true that the way the framed structure of the 1930's buildings is structured (no provision for anti-earthquake walls, very small dimensions of columns and beams, very thin slabs that cannot function as strong diaphragms, no provision for strong anchors between the elements, etc.), makes it in theory rather inferior in terms of anti-seismic qualities compared to contemporary reinforced structures. Moreover, when they were erected (before 1959), there was no anti-seismic regulation and the designer only had to provide static calculations, about vertical loads and not lateral, seismic ones.

Nevertheless, in reality, the lack of anti-earthquake regulations – since an earthquake was not a serious threat in the Northern European countries, the source of regulations for reinforced concrete at that time – does not mean that the Greek experts ignored the risks of earthquake. It is noteworthy that even in the era before reinforced concrete, serious experts like Ernst Ziller proposed in their studies methods for the anti-seismic protection of masonry structures.

In fact, it appears that the design of the framed structures of the 1930's modernism attempts to avoid centrifugal forces, which would aggravate the impact of an earthquake. This was achieved by trying to identify the centre of gravity with the centre of the elastic rotation, that is, practically, by arranging the vertical rigid elements symmetrically.

Moreover, it is important – in order to support the anti-earthquake behaviour – to consider the contribution of the brick walls in sustaining earthquake loads, which naturally has a relieving impact on a framed structure of reinforced concrete. This important contribution has been highlighted in many serious studies and publications of Greek universities.

Finally, the rather conservative use of reinforced concrete in the construction of apartment buildings of that time – as previously discussed in the design section – by engineers and crews scrupulously observing the rules, offers to these buildings advantages that structures of later times do not have – like the case of the 1972 buildings, which have shown a multitude of problems due to building defects associated with specific practices during that period of construction.

As far as the environmental impact is concerned; it is true that cement, being a chemical product, is thermodynamically unstable and therefore exposed to environmental influences – and this is also valid for the concrete containing it. The mild climate as well as the fact that the reinforced concrete used at that time was not “naked”, but covered by strong plaster, constitute important protection factors. A number of phenomena –carbonation of concrete, corrosion of the reinforcement armour, etc. – which negatively affect the lifespan of these structures, has been observed.

In our country, primarily in areas exposed to the corrosive environment of sea, and not in the centre of Athens, where most 1930's buildings are located.

The elements of the structure that are exposed to weather (balconies, cornices, terraces) are visibly damaged (cracked concrete, corroded armour) after so many decades. Moreover, the internal elements of the framed structure may also appear damaged (e.g. slabs), although they are not exposed to external environmental influences, having suffered the long consequences of functional problems (e.g. soaking of the slabs because of plumbing defects).

Addressing the problems of vulnerability

At first, it is important to point out that all vulnerability problems mentioned above can be resolved. The technical resources of Greece (civil engineers and crews), supported by the National Technical University and the other technical departments of national universities, have a very high level know-how – indeed in many areas state-of the-art know-how, as most European countries do not face earthquake threats – and have acquired valid experience in many applications. The applications aiming at upgrading the framed structure (e.g. by adding anti-seismic walls or joints, treating locally the corrosion problems, reinforcing the cross-section with sprayed concrete, constricting with reinforcing carbon fiber materials, etc.) usually take place in constructions that suffered an earthquake or in cases of major restoration or addition of floors.

The fact remains that the vast majority of the interwar era buildings of modernism have not suffered so much as to be abandoned by their inhabitants. In contrast, they function without interruption since their erection. Without underestimating any inadequacies of the framed structure, it is worth mentioning the words of an old, experienced engineer: “the old apartment buildings will not be demolished because of the state of their concrete, but because of their plumbing”, which means that the damage of the building materials – not the load bearing ones – should not be underestimated.

The present paper is based on the studies of, among others, Professors Nikos Kalogeras and Manolis Marmaras, architect-researchers Efi Papadam-Riza and Eleni Kalafati, and engineer-researcher Giannis Antoniou.

*Yorgos Hatzistergiou is a civil engineer

THE PROTECTION OF THE MONUMENTS OF THE 1930's IN ATHENS

DIMITRIS PHILIPPIDIS*

The Greek strategy for the protection of the modern architectural heritage is directly related to a series of factors that characterise the available wealth of monuments in modern Greece. Our aim is to isolate a certain section; the preservation of the monuments of the 1930's located in the urban fabric of Athens. In this manner, we will deal with “neoclassic” or even older, “traditional” buildings for comparison reasons only.

The great historic depth of Greek architecture initially led to the selection of two state authorities, namely the Ministry of Culture and the Ministry of Environment, Physical Planning and Public Works, which were charged with the specific task, but had difficulties in coordinating their actions. The numerous neoclassic buildings, remnants of the 19th and the early 20th century, a rather remarkably long period, gravely affected the developments. The neoclassic buildings, a group with common typological-morphological attributes easily recognised by the wider public, had suffered more than any other architectural entity from cruel and systematic demolitions. It is common knowledge, that the “surgical” removal of neoclassic buildings from the urban fabric started already in the pre-war era – there is abundant evidence in the newspapers of the time – but really took off in a massive scale after the war, as an aftermath of the wave of development during the 1950's-1960's, until the establishment of the seven year dictatorship.

Any mention of “protection” during the late 1970's referred to the protection of the neoclassic buildings. The state authorities exclusively put all their emphasis on their preservation, while this process also served as a testing ground for the first mechanisms of building listing through institutional measures, which were to remain unchanged in the future.

In relation to our main topic, the 1930's architecture, it is essential to first remember what replaced the totally unprotected neoclassic buildings of the neoclassic core of the city, abandoned at the mercy of the demolition crews. The apartment buildings erected in central areas of Athens replaced neoclassic buildings, based on a 1929 law and the subsequent increase of permitted heights. However, even beyond downtown, there was a spreading of building in an ever expanding City Plan, using popularised versions of modernism. In the same way the neoclassic buildings gave way to the apartment buildings of the 1930's, they continued to do so now in favour of the apartment buildings of the 1950's and 1960's in the centre of Athens, but also beyond, all over the city, outside the limits of the pre-war small centre of the city.

However, if today we are relatively ready to differentiate the apartment buildings of the 1930's, along with their derivatives, from the ones erected after the war, that was not necessarily the case three decades ago. The “discovery” of the 1930's architecture in Greece remained for a long time in a trance, and only two decades ago was awakened. The actual shift for the political protection, resulting in finally also including the buildings of the modern movement, should be related to the revived interest generated by relevant articles published during the late 1960's.

This shift of interest towards the production of the 1930's also revealed that it was not clear which modern architecture we were talking about. As everyone agreed that the “concrete boxes” were the reason for the current urban dystopia, it was difficult to distinguish the “remarkable” buildings, which needed to be preserved, from the rest, which should be condemned. Should the volume of the buildings be considered or not? Should the apartment buildings, accused by everyone, be considered as “monuments”? The confusion was intensified by the fact that also the post war buildings to a certain extent were “modern”, but again in a different way. Were all the authentic “modern” buildings of the 1930's really “modern”? Of course not. Hence, there were many additional misunderstandings, risking to irreparably complicating things. For example, people defending the need to protect the 1930's architecture made sure they would show as representative cases only the “cleaned” and “original” modern buildings, while in reality there were a vast variety of unimaginable mixtures that were not put forward.

Neoclassic buildings did not pose any similar dilemmas, as each one was accepted with no exceptions. Would the same principle apply to modern buildings? Suddenly, not only a new evaluation system needed to be devised, which would cover the modern “type”, but also deeply rooted ideologies needed to be overcome, related to the “large volume”, the “concrete” and of course the “inhuman apartment building”.

Nevertheless, there is a common element in both the cases of neoclassic and modern buildings; to what extent would the architecture delivered by renowned architects be reckoned with at the expense of the anonymous, massive one? The richly decorated neoclassic “mansions” in prominent locations all over the city were considered architectural “gems”, which everyone agreed should be preserved. When it came to modern production, it was not easy to make a similar distinction. Moreover, as far as the neoclassic buildings were concerned, the “common” neoclassic buildings since early on, even since 1950, were perceived as equally treasured as the elaborated bourgeois examples. When it came to modernism though, nothing was obvious. Neither could the “common” (or “petit-bourgeois”) modern ones be considered prestigious, nor could the apartment buildings easily be idealised as monuments. Furthermore, the public opinion did not accept the equality between neoclassic and modern buildings.

The above mentioned did not necessarily trouble everyone involved in the protection of modern buildings or even those who were somewhat interested in modern architecture, notwithstanding the surprising ease with which it managed to upend anything older in Athens. “Experts” also did their part in creating confusions, willingly or not. For example, if someone requested a valid definition of the modern building in Greece of the 1930's, it is uncertain whether one would be granted with a useful answer. Therefore, it is not a surprise that the issue of the protection of modern architecture was so ambivalent from the very beginning.

*Dimitris Philippidis is an Architect

ABOUT THE NATURE AND THE CHARACTER OF ATHENIAN MODERNISM

ANDREAS GIACUMACATOS*

Between the 19th and the 20th centuries two phenomena could be observed in Greece bearing common distinguishing features. The scholar Neoclassicism is introduced in the country after the national liberation and is evolving as an architectural language that needs to be applied in all state buildings. Naturally, during the second half of the 19th century, architecture in Europe is following other directions, thus the official neoclassic idiom in Greece is rather a late eclectic selection, deemed the only possible for the country and especially the capital city, and considered as a necessity. Greece of the 19th century is not a rich industrialised country and has not experienced the technological revolution, nor its innovations introduced after 1850: enrichment of typology, upgrading of building technology, use of new materials and, mainly, the reactions against Neoclassicism, considered to be an “international style” ante litteram, which suppresses the native and indigenous expressions of architectural culture, starting with the medieval gothic experience (see France, Belgium, England, etc.) The eclecticism of the 19th century introduces the renewal of the European architecture in a variety of ways, because aside of everything else it reinvents the “gothic technology” to interpret it using new industrial materials, iron and glass, in contrast to the humanistic Neoclassicism, which preserves the principle of the beam on the post, when it comes to building, and uses traditional materials, marble and stone. The Greek financial and technological competences of the era were closer to the neoclassic architecture than to European eclectic idioms that will finally lead to the Art Nouveau of the end of the century.

After the long stage of “transition without renewal” of the Athenian architecture lasting from the 19th century to the mid 1920’s, the history repeats itself in a similar way: scholar modernism, gradually introduced in the country and evolving until 1929-1930, is prevailing because of an economic factor: the key building material is concrete, as cheap and accessible in the local market as the stone used to be for the classicism of the previous century. It is not accidental that the use of concrete is quickly spreading in Greece too, already from the beginning of the 20th century. What is interesting is that the technology of modernism in Europe after 1919 also uses the concrete; therefore, there are no differentiations from this viewpoint. However, it could not be any different: the financial state of post war Europe of the 1920’s is critical, starting with Germany of the Weimar Republic, where it is of urgency (as is the case in other countries) to quickly build utilitarian buildings such as houses, hospitals and schools (the so-called social architecture) with restricted financial resources and very tight timelines. The economy unifies the building activity in Europe, through concrete, and highlights the issue of typology and architectural language. There is however a difference between the North and the South; the political and aesthetic character of architecture, from the Calvinist Mid Europe of Neues Bauen to the neoplatonic environment of the Mediterranean Esprit Nouveau, where architecture is transformed in a plastic “interplay of volumes under the light”. However, another

differentiation is observed in Greece: the “universal classicism” of the 19th century, which appropriates the formal architectural language and transforms it to a popular idiom, is mutating to become the “universal modernism” of the Athenian 1930’s, widely adopted in a massive way similar to no other European country. It is all about the same social mechanism: in both cases the ideal is the urbanisation with Europe as a standard, in other words the “Europeanisation” of the country, starting with the Belle Epoque of the crinolines and the operetta, following with the booming of a cosmopolitan bourgeoisie (also a result of the four year government of Venizelos in 1928-1932) with distinguishable features and western orientation (an unmistakable indication of style is the western inspired “light music” and the general cultural spirit of the era). A similar case in the Greek history will be registered from the late 1950’s onwards: in both cases (of the 1930’s and 1950’s) the progressive and “European” course of the country (today defined as a modernisation process) will be interrupted by a dictatorship, with whatever consequences such a situation brings on to the people and architecture.

The diffusion of modernism in Greece is also due to another factor: the lack of a real, conscious and continuous building heritage that characterises the built space of our cities. Athens of the national liberation era (1830) is a small village, like many American cities of the same period (e.g. Chicago), which then nevertheless evolved due to the financial and technological progress to become metropolitan reference centres. On the other hand, and in contrast to the life of the European historic centres, evolving for eight to ten centuries on average and taking advantage of an assimilated consciousness regarding the nature and the importance of a historic city, that is reflected both in the architectural constitution and the social structure, Athens has a recognisable and visible monument, the Sacred Rock and Parthenon, in the middle of an unstructured area with no memory and under pressure for real estate development. Even a city like Berlin, in spite of its complete destruction in 1945 and the consequences of the Cold War era, managed during the last years to reconstruct not only its social but also its urban fabric and save its character, a result of legacy and historic continuity. In another case of metropolis, that of Tokyo, the violence and the speed of the urban renewal, which tends to eliminate any historic memory from the body of the city, is implemented on the basis of an urban plan of eastern anti-Cartesian articulation, the same one of the historic complex before the city was declared capital in 1867: in this case the memory is preserved in the living pulse of the traditional urban structure. In Athens, the ancient memories were very distant to be integrated in the modern urban body, while between the 19th and the 20th century attempts were made to erase and make disappear all traces of what is still there. Thus, Athens, during the 20th century and especially after the catastrophe of 1922, is becoming a “synchronic city” par excellence with more similarities to the American reality than the European notion of the historic city. Similar to a European Far West of building anarchy and development, with illegal settlements that continuously become legitimised across the basin of Attica and today shape the “normal” and acceptable picture of the city; also similar to an urban centre that develops without any historic reference both in terms of urban

articulation and architectural heritage, Athens can be liberated from any kind of commitment and uninhibitedly adopts the new idiom, the modernism of the 1930’s, which satisfies the ever increasing demand for fast and cheap housing. The lack of heritage, the pursuit of space optimisation and the restricted resources create a unique phenomenon of European “modern city”, of course not at the level of urban planning (for example through the implementation of the famous Charta of 1933 which was named after the Greek capital), but through the adoption of a popularised version of the modern European architecture.

Yesterday’s sensitivity for the “neoclassic” architectural testaments and today’s for the modern reserve of Athens is an understandable and legitimate attempt to reconstruct the “urban heritage” of the city, that essentially does not exist and which is not possible to connect with the ancient memory. The positive assessment of the contemporary Greek architecture of the 1930’s and the proportion between universal classicism and universal modernism are relatively recent achievements. Until recently, acknowledging the importance of the reserve of “popular modernism” would seem impossible compared to the “status” enjoyed by the Athenian Neoclassicism, even in its smallest and secondary expressions. The importance of the relatively few and for decades forgotten “modern monuments” in the capital city was brought to light in a more systematic way only during the 1980’s. The interest for the modern Athenian architecture had subsided during the 1990’s, while recently it is revived not so much in an effort for historic documentation and study, as with an emphasis on an “operational” handling of preservation and promotion. Naturally, this does not mean that there is enough knowledge of this reserve: besides the buildings of renowned architects that in one way or another have been identified and studied, there are a large number of other building testaments of “anonymous modernism” – maybe by recognised or most possibly unknown civil engineers – awaiting to be documented. This problem cannot be neglected, because without historic knowledge, the view of the more or less experts about a building or a building complex becomes impressionistic and inadequate from a scientific point of view, especially when it comes to arguing on the importance of preservation and restoration.

What is the importance really? Is it aesthetic, historic, social or financial? What is the object of this importance? Individual buildings or complexes? This distinction is decisive, because the preservation and the protection of a recognised modern building can easily be justified and implemented, in contrast to declaring a whole architectural complex which may give rise to many different issues and difficulties of implementation. For example in the case of modern settlements (Siedlungen) in many Northern and Central European countries, preservation was feasible and is applied even today because they represent unified groups, products of public planning, designed by the same architect for a clearly defined use, still functioning in present day: however, the primary reason for preservation remains cultural, that is the architectural quality of the complex and its importance for the architectural history of the land. Could the excessive promotion of the various

social and historic justifications for the protection of the workers’ housing complexes on Alexandras avenue, aim at persuading the political leadership and the public opinion, when a single argument should be enough, namely that these buildings represent the most important testament of inexpensive housing of European standards in Greece in the interwar era, which also creates an urban landscape of high quality and presents the current dilapidated picture because of lack of maintenance and not because of building inadequacy? In contrast, is it worth fighting for the preservation of a small house of no exceptional importance in a city district just because it has a modern character? Which is the cultural importance of this preservation? In a relevant point, how important was preserving the house of Dimitrios Rallis on the corner of Panepistimiou Avenue and Korai Street? If we judge by the result, taking into account the surrounding area, its presence is ill-suited in the centre of the city and also led to the development of a glass building on its back, which tries in vain and unsuccessfully to imitate, on a lower height, the “neoclassic” style of the building of the Othon era. If it were for an array of 19th century buildings, the result would have been obviously different, and similar to the effect of the opposite “trilogy”, subsequent of the architectural value and scale of these buildings that constitute a recognisable neoclassic group of its own character. The urban reality should not be ignored, already in place whether we like it or not and shaping the image of the city, because of an inflexible protection culture that leads to preserving buildings that are only justified as a literary or scenographic presence, and creates more questions than cultural satisfaction. As far as the modern building reserve in the Greek capital is concerned, if we exempt the individual architectural testaments of recognised paternity and value that obviously need to be protected (either state buildings or private houses), the objective of preservation should be broader complexes and not individual constructions, also realising that preservation can only be selective and cannot include all architectural heritage, deemed valuable. The subsequent interventions and radical alterations brought on many modern buildings in Athens, especially of the 1930’s, pose a serious problem and create a demand for an even more systematic approach when it comes to operating and restoring to the original form. In any case, the protection of broader urban groups (of buildings not necessarily erected in the same time) promotes the building culture of an era and the character of architecture related to the articulation of the environment, and is meaningful and important, as it upgrades the quality of the urban space. Only then should the role and the overall support of the state be decisive and should it encourage rescuing through financial means and easy procedures. Otherwise, the deliberations and the attempts to preserve modernism might end up to be shadow fights between uncompromising and inflexible views: on one side the – not always illegitimate – interests of the individuals, and on the other, the inflexibility of anyone representing the absolute certainty of the – architectural – law.

* Andreas Giacumacatos is a Professor in Architecture, Faculty of Arts History and Theory, Athens School of Fine Arts

1. See A. Giacumacatos, “The protection of the building culture”, To Vima, 26.9.1999.

THE MODERN ARCHITECTURE IN ATHENS

PANAGIOTIS TOURNIKIOTIS*

Athens is a modern city. Revived as capital of the new Greek state, it was built next to the few ruins of its historic past according to the most modern ideas of that time. Rightfully stunned by the geographic and ideological supremacy of the ancient monuments, on and around Acropolis, as well as fascinated by the neoclassic revival that dared to be compared with them, we have underestimated the radical modernism of all those years.

The neoclassic buildings of Athens were an important expression of the European avant-garde and were created by renowned architects. Over time they crossed paths with other historic idioms of that time and, because they represented a universal ideal juxtaposed with its original archetypes, they became part of collective memory. Their elements were integrated in everyday language and in the anonymous architectural language.

The 19th century ended late in Europe, as argued by Hobsbawm, and even later in Greece. After ten years of war and the shattering of the Great Idea at the catastrophe of Asia Minor, the eyes were turned to European avant-garde. During those difficult times, the modernism of ideas and principles reflected a collective effort to make architecture an agent of social, constructing and aesthetic merging, aiming at creating a better environment for the future of mankind. Architecture was named Modern, in a society that was quickly evolving and was looking for a new way of living, different from the past.

The winds of modernisation also affected Greece. A new, optimistic direction was pursued, one that was quickly expressed through the vocabulary of modern architecture. In Athens, still a rather small city, modern apartment buildings were erected, promising the metropolitan bliss of a better future. Modernisation became the dominant ideology of the political power, to a much greater extent than was the case for private sector, resulting after 1928 to massive construction of schools, hospitals and other public facilities.

The new spirit of the interwar era was expressed through modern buildings and reached every corner of the city. Simple forms, new building materials, a spirit of economy and rationalism were the basic elements. The ornamental forms of Art Déco, the lessons of Bauhaus and the Parisian cubism were combined with German austerity and Viennese elegance. Most architects had studied in Europe, since the first school of architecture was only founded in 1917 in Athens, and maintained their connections with the European avant-garde. Many of their buildings attracted the interest of European architects and were published in international journals. At the same time, their simple forms were assimilated in the collective conscience, as was the case with neoclassic buildings, and were equally integrated in everyday language and anonymous architectural language, in the neighbourhoods and suburbs of Athens.

A whole network of modern schools that gained international fame since the 1930's is scattered all over Athens, starting from the centre of the city. The primary school of Patroklos Karadinou, on

Kallisperi street, became famous because of a photograph depicting it with Acropolis in the background, under Parthenon, in a daring dialogue between extreme modern rationalism and the pinnacle of Greek history. The schools of Dimitris Pikionis on Lycabettus hill, of Nikolaos Mitsakis on Koletti street, of Kyriakoulis Panagiotakos on the cross-roads of Liossion and Michail Voda streets are only few of the many examples of public modern architecture, which impressed the new spirit in many generations of students. Most of those schools are still in operation and preserve their initial form, worn out by time and people. Some of them have been transformed to serve ideologies and needs of later times, like the complex of Konstantinos Dimou on Spiridonos Merkouri street, in Pagrati, which suffered the addition of one floor and a tile roof. Others were demolished to create space for new needs, like the one of Mitsakis in Ampelokipi. An analytical documentation and their selective preservation remain an obligation to the cultural heritage of the 20th century.

The modern apartment building of the interwar era constitutes an architecturally and typologically overwhelming development, especially in the centre of Athens, conquering the streets of the city and earning a dominant position in the collective conscience of Athenians, and later in the thinking of everyone seriously involved in Greek architecture of the 20th century. The multistoried building, as an expression of the horizontal property after 1929, is simultaneously an expression of the new way of living and of avant-garde, which was manifested by the 1930's generation in literature, politics and aesthetics. Covered by a "curtain" of honey combed concrete which was aptly named "artificial stone" – from the French term artificiel – and secured durability over time and maturity, the apartment building of the interwar era has become an element of cultural identity for the modern urban space.

Some apartment buildings are distinguished for their modernistic architecture and their timeless impact, like the blue apartment building of Kyriakoulis Panagiotakos in Exarchia, the apartment building of Polyvios Michailidis and Thucydidis Valentis on the cross-roads of Zaimi and Stournari streets, the apartment building of Vassilios Douras on the corner of Navarinou and Mavromichali streets. But there are many more worth our attention, documentation and protection: the apartment buildings of Nikolaos Nikolaidis, Orestis Maltos, Kyprianos Biris, Kitsikis, Stamatiadis, Vourekas, Koutsouris, Marthas, Georgakopoulos and many more, less well-known. Many of them don't have a "name" yet in our bibliography, but have a strong presence in the city and are widely recognised. Some have suffered from little maintenance, but have been remarkable in enduring time, because of the high quality of their "artificial stone"; others were ill treated in the context of the programme "Façade" of the City of Athens which resulted in mistaken and inappropriate painting.

There are streets in Exarchia or in Kolonaki, where modern apartment buildings are standing in a row, some well-known some less, with enchanting entrances and hand-made details, from iron or wood, marble and glass, that present day craftsmen will find difficult to imitate. The materials exude duration and elegance, irreplaceable and magical elements which no one would like to see disappear, in spite of the fact that the interior and the stores façades are frequently renovated in an artificially and fleetingly modern way that erases time and degrades quality.

In contrast to apartment buildings, modern houses are scarce in central districts of Athens, where building density was already high since the interwar era. Many of these houses were demolished post war, along with the neighbouring neoclassic ones, to create space for the erection of the apartment buildings of more recent times, during the 1950's, 1960's and 1970's. However, in other neighbourhoods, and in streets with low-rise buildings, these modern houses of the interwar era have survived and often create a warm atmosphere of continuity within space. In Patisia, Kypseli, below Amerikis square, below Filopappou, these houses are recognised from their circular windows with the simple iron bars, the cubist surfaces, the dynamic girders and the horizontal roofs. For most of them there is no documentation of the architect's signature; they represent an anonymous modern architecture, although among them there are excellent examples signed by architects such as Vourekas, Panagiotakos, et al. The modern houses, which are often inhabited by elderly people who were born there, are rarely protected and are easier to alter or demolish, compared to apartment buildings. Therefore they are at greater risk.

The office buildings and stores are also scarce and have suffered many alterations to serve the needs dictated by their function. In rare cases, like the store of Alexandrakis on Ermou street, designed by Stamos Papadakis, the exterior distortion is counterbalanced in the interior, where the original furniture and the architect's configurations are preserved. Some buildings of special function are also preserved, like the REX movie theater of Vassilis Kassandra and Leonidas Bonis, on Panepistimiou street, with successive entertainment halls; also factories, like the one of Damvergis in Thimarakia, or of Papastratos in Piraeus, signed by Pericles Paraskevopoulos. The Papastratos factory was presented as a model of modern building during the lecture given by Le Corbusier in Athens, in August 1933, in the yard of the National Technical University of Athens. Moreover, we should not forget the refugees' apartment buildings, which ideally covered the social needs of that time, with applied typologies of minimum housing of aesthetic simplicity and structuring rationalism. Despite declaring some of them as listed, their maintenance is disappointing.

Finally, hospital and especially sanatoria buildings are very interesting, along with the buildings of social welfare. In those cases, the modern objective of the public interests is quite visible, and continued to be present until the Metaxas years. The building of the School of Medicine of Athens University, signed by Emmanouil Kriezis, represents an exemplary and relatively early modern architecture, although it has suffered significant alterations. Most of the buildings of Sotiria sanatorium – now a hospital –are preserved in a decent state, given the continuous adaptation of function and the technological modernisation. The four buildings of Giannis Despotopoulos, Kostas Kitsikis, Panagis Metaxas and primarily Pericles Georgakopoulos constitute a complex, renowned worldwide for the excellent application of the principles of modern architecture during a "back to order" period. Their protection is undoubtedly necessary as well as their promotion, highlighting their alive present function which constitutes an evolution of the initial function. The Sismanoglio hospital in Melissia and the PIKPA buildings are similar cases, most of them signed by Panos

Tzelepis. The most important is preserved in Penteli, and one of the simplest and most modest ones on Karolou street, in the centre of Athens.

The modern architecture of the Athenian interwar era is neither a stylistic idiom of the time nor a small chapter in the city's architecture. It is one of the most important periods. The modern buildings reflect the blissful meeting of crucial political, social and economic conditions with the intellectual and cultural heyday expressed by the ideals of the 1930's generation. Moreover, modern architecture in Athens represents a very significant contribution to international architecture, because it managed to sustain the weight of a dialogue with the European avant-garde and express itself in a dynamic and independent way, fully aware and conscious of its role. This achievement has been acknowledged even at that time, in the international press, and is now being acknowledged again, as the 20th century history is being reexamined from a broader point of view.

Modern architecture in itself is morphologically simple, functional and rationally built. Because it spread across different social classes and needs, with different or disproportionate pursuits, we find in contemporary Athens modern buildings of various typologies and forms, which do not all have the same value and have not been properly preserved, but constitute the body of a very important and still very alive heritage. For many, there is adequate documentation and knowledge, but the majority remains undocumented. Recording and documenting them is consequently a precondition of self awareness. In this direction, the first big steps are taken, but there is much more to be done in order to finally achieve the necessary research depth.

At the same time, the horizon of protection of the 20th century architecture needs to become broader to include modern architecture and to make more flexible the protection framework, preserving the lively continuity of modernism. In this direction, the reduction of age of buildings from hundred to fifty years would be helpful, as is the case in most European cities. This restriction will slow down the rate of renewal of the building wealth in central neighbourhoods, the oldest ones, and will simultaneously limit the uncontrolled alterations of buildings, aiming at suiting temporary needs of the market. In the same direction, it is imperative to develop in Greece an expertise for the maintenance of buildings of modern architecture, respecting the way they were constructed.

Modern architecture of the interwar era in Athens, as elsewhere, is not only an important architecture of the past that needs to be documented, studied and preserved. In contrast with neoclassicism, which signals the end of an era, an architectural and building heritage that belongs in history, modern architecture is the actual beginning of the world we live in, the ways in which we build and inhabit our houses. It is a heritage that is still alive and remains a continuous lesson for contemporary architecture. For all these reasons, it rightly remains in the spotlight.

* Panagiotis Tournikiotis is a Professor, School of Architecture National University of Athens

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ | TEXTS EDITING
Έλλη Πετράντη | Elli Petranti

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ | TRANSLATION
Νάσια Παπάζογλου | Nassia Papazoglou

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ | DESIGN AND LAYOUT
Common Sense
Φωκίων Κοπανάρης | Fokion Kopanaris
Ρεβέκκα Βιτάλ | Revekka Vital

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ | PRINTED BY
Pressious Arvanitidis S.A.

Το βιβλίο «Αθηναϊκές κατοικίες του μοντέρνου κινήματος» τυπώθηκε τον Μάιο του 2013 σε 1.000 αντίτυπα.

The book "Athenian houses of the modern movement" was printed in May 2013 in 1.000 copies.

This note provides clarifications regarding the material included in this book as well as the way it is presented.

The material, a documentation of housing buildings of the Modern movement in the city of Athens, represents part – not the total – of the typical examples of this more recent architectural heritage of the capital city, built before the second world war, during the 1930's, preserved until today and scattered in the centre of the city and its neighbourhoods. Evidently, besides offering a wealth of information to the reader through its organised photographic archive and the instructive texts regarding the Modern movement, which are placed **before (μηνως after)** the presentation of the photos, this book can also function as a visitor's guide for the most important examples of the influence of this movement in Athens.

The material was recorded in forms – documentation cards – including full data for every house, architectural-typological features and details, information sourced on site for the year of construction or the architect-civil engineer, etc. Simultaneously, an electronic database was created with searchable fields. One of the biggest difficulties of the whole project was the distinction of the buildings of modernism from the ones influenced by later expressions of the movement.

The form of presentation of the material follows the itinerary of its documentation across the seven (7) divisions of the city, while its registration in every division is based on the alphabetical order of the streets.

From the total number of buildings included in the documentation cards, a few were selected in order to present certain typical examples from each division, their number proportional to the total number included in each division. The total number of documented buildings per division, houses and apartment buildings, is presented in summary tables. Each building bears a reference number that appears on the corresponding map of every division.

The map of every division with the documented buildings and the summary tables precede the presentation of the selected examples. Representative photos of the selected buildings, general views and architectural details, follow and are presented without descriptive comments regarding the characteristic features of each building.

This publication is part of the programme “Protection and promotion of the architectural heritage of the 1930's (Modern movement) of the city of Athens” of Elliniki Etairia (Society for the Environment and Cultural Heritage), which was conducted during the periods April 2008-December 2009 and June 2012-June 2013. In the context of this programme, housing buildings of the Modern movement in the city of Athens were documented. The results of this research are presented in this publication, in the photographic exhibition with the same title and in the electronic database on www.modmovathens.gr.

Η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος & Πολιτισμού ιδρύθηκε το 1972 και από τότε αγωνίζεται για την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού και μνημειακού πλούτου του ελληνικού χώρου. Σε αυτή την προσπάθεια εντάσσεται και η προστασία και η ανάδειξη του δομημένου περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς των πόλεων, αποσκοπώντας στην ενημέρωση και στην ευαισθητοποίηση των κατοίκων αλλά και των αρμοδίων φορέων.

The Elliniki Etairia Society for the Environment and Cultural Heritage was founded in 1972 and since then they are striving for the promotion of the natural and monumental wealth of Greece. The protection and promotion of the built environment and the architecture of cities is part of this effort, aiming at informing and raising awareness among residents and authorities.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Περιβάλλοντος και Πολιτισμού

ISBN 978-960-99550-4-1

9 789609 955041